

บทที่ 3

วิเคราะห์บุคลิกลักษณะและบทบาทของหนุมนในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

ในวรรณคดีประเภทบันเทิงคดีย่อมมีตัวละครที่มีบุคลิกลักษณะและบทบาทที่ต่างกันอย่างชัดเจนขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้แต่งว่าต้องการให้เนื้อเรื่องสนุกสนานอย่างไร การศึกษาบุคลิกลักษณะของตัวละครคือการศึกษาถึงพฤติกรรมของตัวละครที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นหรือเข้าใจตัวละครตัวนั้นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทำให้อ่านวรรณคดีได้รสมากขึ้น และยังอาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดของผู้แต่งที่แฝงไว้ในเรื่องด้วย

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวถึงความสำคัญของลักษณะนิสัยของตัวละครไว้ว่า

...ลักษณะนิสัยของตัวละครเป็นเนื้อหาสำคัญที่สุดอันหนึ่งของหนังสือและความสนใจของคนอ่านส่วนใหญ่ที่มีความนึกคิดพอสมควร ก็มักขึ้นต่ออุปนิสัยของตัวละคร ถ้าลักษณะนิสัยไม่เหมาะสมใจผู้อ่าน หนังสือเรื่องนั้นก็มักจะไม่ได้ดึงดูดความสนใจไปได้นาน ... ในการพิจารณาลักษณะนิสัยตัวละคร ควรตั้งแนวดังนี้ ตัวละครตัวไหนสำคัญแก่นเนื้อเรื่อง หรือ แก่ความคิดเห็นและปรัชญาของผู้ประพันธ์ มีตัวละครตัวไหนในเรื่องนั้นทำให้อ่านเรื่องมีรสขึ้นในทางใด ตัวใดควรถือเป็นตัวเอกเกี่ยวเนื่องกับชื่อเรื่องหรือไม่' ...

ลักษณะนิสัยตัวละครในนวนิยายเท่าที่ปรากฏมีสองลักษณะ คือ ประเภทน้อยลักษณะ (flat character) และประเภทหลายลักษณะ (round character) ตัวละครน้อยลักษณะคือตัวละครที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นตัวแทนของความคิด หรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจ และจดจำตัวละครประเภทนี้ได้ง่าย²

¹บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2517), 26.

²ประทีป เหมือนนิล, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), 142.

ตัวละครหลายลักษณะหรือตัวละครที่ซับซ้อน หรือตัวละครที่มองเห็นได้รอบด้าน คือ ตัวละครที่ประกอบด้วยคุณลักษณะต่าง ๆ หลายอย่างคล้ายบุคคลในชีวิตจริง ตัวละครประเภทนี้ ส่วนใหญ่จะมีพัฒนาการทางด้านนิสัยใจคอ มีการเปลี่ยนแปลงเจตคติเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตสืบเนื่องจากผลกระทบของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต³

ในรามเกียรติ์ทุกสำนวนที่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์นำมาศึกษาหนุมานจะเป็นตัวละครที่มีความสำคัญต่อเรื่อง หนุมานเป็นตัวละครเอกที่มีหลายลักษณะทั้งด้านบวกและด้านลบ พฤติกรรมด้านบวกเป็นพฤติกรรมที่ดีของหนุมาน ส่วนด้านลบนั้นจะแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยที่ไม่พึงประสงค์ของหนุมาน พฤติกรรมด้านบวก เช่น มีความจงรักภักดีต่อพระราม นลาครและรอบคอบ ทำผิดแล้วยอมรับผิด เป็นต้น ส่วนด้านลบหนุมานจะเป็นตัวละครที่มีนิสัยชุกชุน ใจร้อน ทะนงตน และเจ้าชู้ เป็นต้น ลักษณะนิสัยที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบของตัวละครทำให้ตัวละครหนุมานมีความน่าสนใจมาก ผู้เขียนวิทยานิพนธ์จึงสนใจศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานดังกล่าวโดยจะศึกษารามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นหลักแล้วนำมาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครที่มีความสัมพันธ์ต่อเรื่องอย่างชัดเจน

1. บุคลิกลักษณะของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

1.1 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

1.1.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก

จากการศึกษาพฤติกรรมด้านบวกของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พบว่าหนุมานเป็นทหารที่มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ดังนี้

1.1.1.1 มีความจงรักภักดีต่อยาย

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นวานรที่มีความจงรักภักดีต่อพระรามมาก อาสาพระรามทำภารกิจต่าง ๆ มากมายตามแต่พระรามจะมีโองการ แม้จะต้องเสี่ยงชีวิตก็ยอม พฤติกรรมความจงรักภักดีของหนุมาน มีดังนี้

เอาใจใส่ต่อยาย การเอาใจใส่ต่อยาย คือ การเอาใจใส่ต่อหน้าที่ที่นายสั่งให้ไปทำด้วยความเต็มใจ ทำงานก็ทำอย่างเต็มที่ ตั้งใจทำงาน คิดถึงความรู้สึกของนายเป็นสำคัญ

³นันทยา ลำควน, วรรณคดีการละคร (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2531), 142.

และเข้าเฝ้าอย่างสม่ำเสมอ จะเห็นว่าในการทำงานแต่ละครั้งหนุมานจะคิดถึงความรู้สึกของพระรามเสมอ หนุมานจะไม่ทำให้พระรามกริ้วที่ดูสำคัญให้ไปทำราชการแต่กลับทำงานไม่สำเร็จดังประสงค์ หนุมานจึงทำงานด้วยความเอาใจใส่ต่อความรู้สึกของพระรามมาก เช่น ในตอนที่หนุมานสะกดท้าวชมพูมาถวายพระราม หนุมานกล่าวกับสุคริพว่าหากกลับไปทูลพระรามว่าท้าวชมพูไม่ไปเฝ้าพระรามเกรงว่าพระรามจะโกรธแล้วเพลงศรมาล้างผลาญเมืองชมพู ทำให้ต้องเสียคนจำนวนมาก นอกจากนั้นพระรามจะว่าได้ว่าดูสำคัญมาใช้มา ยังทำงานไม่สำเร็จ

บัคนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ได้ฟังจึงตอบว่า	เรานี้มาถึงท้าวชมพู
บอกกล่าวเรื่องราวเรื่องก็แจ้งใจ	เมื่อเธอมีไปจะแจ้งอยู่
เห็นท่าจะเป็นเสียศัตรู	ต่อองค์พระผู้เสดาร
แม้นกลับไปทูลองค์พระสีกร	จะโกรธาเพลงศรมาล้างผลาญ
ชมพูนครจะแหลกลาญ	เพราะเราน้ำหลานไม่ตรีศตรา
จะเสียพลยี่สิบสมุทร	ซึ่งจะได้ต่ออุทัยรักษา
ทั้งจะเป็นกรรมเวรา	ภายหน้าติดตัวเราไป
เสียที่เป็นทหารชาญฤทธิ์	พระจักรกฤษณ์จะดิโทษได้
ว่าใช้เรามาต่างใจ	เพียงนี้ยังให้เสียการ ฯ
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 56)

ในตอนที่ได้ถวายแหวนนางสีดา หนุมานเข้าใจผิดคิดว่านางสีดานอนอยู่กับทศกัณฐ์ก็โกรธมากที่นางสีดาไม่จงรักภักดีต่อพระราม ในขณะที่พระรามต้องโศกเศร้าเพราะคิดถึงนาง หนุมานเจ็บแค้นแทนพระรามจนถึงกับจะตัดเศียรนางไปถวายพระราม ดังความว่า

ขบพันกระที่บบาทา	คู่อริตามารศรี
พระหริวงศ์ทรงโสกโศกี	คั่งหนึ่งชีวิจะบรรลัย
ควรหรือมาร่วมรสรัก	กับไอ้ทศพัศตร์ก็เป็นที่
ไม่เชื่อตรงต่อองค์ภูวนาย	ไว้ใจให้นักดินดอน
จะตัดเศียรเกล้าไปถวาย	องค์พระนารายณ์ทรงศร
คิดพลางแกว่งศรีฤทธิรอน	วานรโลดโผนโจนมา ฯ
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 111)

ในตอนที่ไม่ยราพจะมาสละกทัพลักพระรามไปเมืองบาดาล หนุมานก็ทำหน้าที่ของทหารที่จงรักภักดีคอยป้องกันภัยให้พระราม ด้วยการอำพรางอมพลับพลาที่ประทับของพระรามไว้ไม่ให้ไม่ยราพลักพระรามไปได้ ดังความว่า

บัดนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ได้ฟังบัญชาพระจักรี	ขลุกรสนองพระโองการ
อันตัวของข้าผู้รองบาท	ก็นับว่าเป็นชาติทหาร
จะขออาสาพระอวตาร	ป้องกันภัยพาลกุมภัณฑ์
มิให้มันล่วงเข้ามาถึง	ถึงองค์ภูวนายรังสรรค์
ทูลแล้วถวายบังคลาคัล	ทั้งสุกรีพญานกก็ออกมา ฯ
	(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 2 : 313)
สูงจด ภูวคพรหมาน	ใหญ่เท่าจักรวาลสิงขร
เบื้องต่ำได้พื้นดินดอน	หยั่งถึงสาครรองคิน
หางวงเป็นปราการล้อม	โอบอ้อมโยธาไว้สิ้น
อันพลับพลาแก้วโกมิน	ขุนกบินทร์เอาไว้ในอุรา
อำโอรสออกเป็นทวาร	โอบนบปิดเปิดนั้นชีวหา
พิเภกกับพระลักษมณ์อนุชา	นั่งรักษาองค์พระจักรี ฯ
	(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 2 : 314)

หลังจากนั้นหนุมานก็ได้ติดตามอย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากไปช่วยพระรามที่ไม่ยราพสามารถลักตัวไป หนุมานต้องผ่านด่านอันตรายมากมาย เช่น ด่านยักษ์ ยุงตัวโตเท่าแม่ไก่ ช้าง เขากะเทยกัน เมื่อหนุมานไปพบพระรามนอนอยู่โดยที่ไม่มีแม้แต่ใบไม้จะรององค์ หนุมานห่วงใยพระรามมาก จนถึงกับแสดงความเศร้าโศกเสียใจออกมาพร้อมกับคำหนิที่ตัวเองไม่สามารถช่วยพระรามได้ ดังความว่า

โอ้อ่าพระจอมมงกุฎเกศ	ลือเดชทั่วทศทิศา
เป็นที่พึ่งมนุษย์เทวา	ควรหรือมานอนอยู่ในกรง
อนิจจาเป็นน่านาถจิต	พระกายติดไปด้วยธุลีผง
ไร้ทั้งภูษาผสมทรง	ใบไม้จะรององค์ก็ไม่มี
เสียแรงเลี้ยงทหารชำนาญยุทธ์	นับสมุทรวุ่นได้บทศรี
แจ้งว่าไม่ยราพอสุรี	ในราตรีจะลอบขึ้นไป

ทำการสะกดแต่เพียงนั้น	ช่วยกันรักษาไว้ไม่ได้
เสียทีที่มีฤทธิไกร	มาหลบไหลด้วยเวทวิทยา
มันจึงได้พาพระจักรี	มาถึงบุรียักษ์
หาไม่ที่ไหนดสุรา	จะรอลงมายังบาดาล
จะพิฆาตฟาดฟันด้วยตรีเพชร	ให้เศียรเด็ดเสียบไว้กับหน้าฉาน
จึงจะสมน้ำหน้าไอ้สาธารณ์	ที่อหังการกำเริบใจ
ร่ำพลางพุ่มพ่ายชลนา	ชนพิกตร์โสกาสะอื่นให้
ดั่งหนึ่งจะสิ้นชีวลัย	ไม่เป็นสถิติสมประดี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 335)

จะเห็นได้ว่าหนุมานต้องวางแผนใช้กลอุบายมากมายจึงสำเร็จดังที่
หนุมานรายงานให้พระรามฟังในภายหลังว่า

	ข้าตามไปยังบาดาล
ตีด่านอสุราห้าชั้น	ได้โรมรันกันหนักหักหาญ
แล้วมาไยรพาขุนมาร	วายปราณสุดสิ้นชีวิ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 345)

ในตอนที่พระลักษมณ์ต้องหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ หนุมานอาสา
ไปเก็บยาเพื่อรักษาพระลักษมณ์ เมื่อไปถึงหนุมานเห็นพระอาทิตย์ซบดินขึ้นก็นึกถึงคำที่พิเภกบอก
ไว้ว่าหากพระอาทิตย์ขึ้นมาเมื่อใดพระลักษมณ์ก็จะตายเมื่อนั้น หนุมานยอมสละชีวิตเพื่อช่วย
พระลักษมณ์โดยไม่คำนึงถึงอันตรายใด ๆ ด้วยการไปยึดรถพระอาทิตย์จนถูกพระอาทิตย์เผา
ดังความว่า

เห็นพระอาทิตย์ซบดิน	เลี้ยวลดตามเหลี่ยมสังขร
ล่องจากทวีปอุดร	ไขสืออ่อนอ่อนขึ้นมา
ขุนกระบี่ผู้ปรีชาไว	ไม่อาลัยแก่ชีพสังขาร
ผาดโผนโจนทะยานด้วยฤทธา	ฉวยท้ายรถพระสุริยัน ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 369)

ในตอนทีพระรามหาผู้อาสาไปลวงเอาจล่องดวงใจของทศกัณฐ์เนื่องจากจะฆ่าทศกัณฐ์อย่างไรทศกัณฐ์ก็ไม่ตาย พิเภกทูลพระรามว่าวิธีที่จะฆ่าทศกัณฐ์ได้ก็ต้องนำกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ที่ถอดฝากพระฤๅษีโคบุตรไว้มาบีบให้ละเอียด ทศกัณฐ์ก็จะตาย การทำงานครั้งนี้เป็นงานที่เสี่ยงอันตรายมากเนื่องจากต้องไปในแดนของศัตรูหากทำงานผิดพลาดอาจถึงแก่ชีวิตได้ พระรามถามหาผู้สมัครใจถึงสามครั้งแต่ก็ไม่มีผู้ใดอาสา อาจเกิดจากความรักตัวกลัวตายของทหารก็เป็นได้ มีเพียงหนุมานคนเดียวที่อาสาทำงานนี้ด้วยความเต็มใจ โดยให้เหตุผลว่าเมื่ออาสามาเป็นทหารของพระรามแล้วก็จะขอทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ดังความว่า

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
เห็นทหารทั้งสองนครา	ก้มหน้าไม่ทูลประการใด
แต่นิ่งให้ถามถึงสามครั้ง	หวังจะดูศักดาอัชฌาสัย
ว่าทหารตนใดจะอาจใจ	ไปลวงพระมหามุณี
ครั้นไม่มีผู้จะอาสา	ก็สมเจตนากระบี่ศรี
น้อมเกล้ารับราชวาทิ	ชุลีกรสนองพระโองการ
ข้าบาทวายุบุตรวุฒิไกร	ตั้งใจมาเป็นทหาร
จะขออาสาบทมลาย	ลวงเอาวิญญานกุมภัณฑ์ ฯ

(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 3 : 334)

ในตอนทีหนุมานครองเมืองนพบุรี หนุมานก็ไม่ลืมหน้าที่อันสำคัญคือการเข้าเฝ้าพระรามอย่างสม่ำเสมอ ครั้งหนึ่งเกิดศึกท้าวหมาบาล ท้าวหมาบาลเป็นเพื่อนของทศกัณฐ์ เมื่อทราบวาทศกัณฐ์ตายเพราะฝีมือของพระราม และพระลักษมณ์ก็โกรธมาก นอกจากนั้นพิเภกผู้เป็นน้องของทศกัณฐ์ยังไปสวามิภักดิ์ต่อพระราม ไม่เกรงใจตน ท้าวหมาบาลจึงคิดที่จะจับพิเภกเพื่อเสียประจานไว้ ฝ่ายพระรามได้แผลงศรไปถามข่าวคราวของพิเภก เมื่อพระรามทราบว่าพิเภกกำลังมีภัยจึงให้หนุมานไปช่วยพิเภกทำศึกสงคราม หนุมานทำตามความประสงค์ของพระรามด้วยความเอาใจใส่ จนงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี การทีหนุมานเอาใจใส่ต่อนายของตนเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของทหารที่ดีที่ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ดังความว่า

เมื่อนั้น	พญาอนูชิตชาญสนาม
สถิตปราสาทแก้วแววาม	ทั้งสามเป็นสุขสวัสดิ์

ตั้งอยู่ในธรรมทัตพิธ
เจ็ดวันไปเฝ้าพระจักรี

โดยกิจกษัตริย์เรื่องศรี
ยังที่อยู่ยาพระนคร
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 530)

จะเห็นได้ว่าหนุมานเอาใจใส่ต่อพระรามมาก หากพระรามมี
พระประสงค์สิ่งใดหนุมานจะรับใช้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง แสดงให้เห็นความจงรักภักดีของทหาร
ที่ยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน

รักษาเชิดชูเกียรติยศนายของตน ในตอนที่ร่วมทำสงครามกับพระราม
นั้น หนุมานไม่ต้องการให้พระรามต้องเสียเกียรติยศแก่บรรดาข้าศึกที่ยกมา จึงให้พระรามนั่งบนป่า
ของตนเองเพื่อรักษาเกียรติยศของพระรามไว้และเพื่อต้องการเชิดชูความเป็นกษัตริย์ที่อยู่เหนือคน
ธรรมดาทั่วไปของพระรามด้วย

บัดนั้น
น้อมเศียรกราบทูลสนองไป
มิได้ทรงราชธำ
ไม่ควรด้วยองค์พระภูมิ
เชิญเสด็จขึ้นเหนืออังกาส
แล้วจึงต่อกรรอนราญ

หนุมานผู้มีอัชฌาสัย
ซึ่งเสด็จมาในครั้งนี้
ต่ำกว่ารถพญายักษ์
เป็นที่อัปยศแก่ขุนมาร
แห่งข้าผู้เป็นทหาร
ผลาญมันให้ม้วยชีวิ ฯ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 56)

ไม่ตีตนเสมอ นาย หนุมานทำงานตามที่พระรามสั่งด้วยความจงรักภักดี
และซื่อสัตย์ต่อพระรามเสมอมา ทหารที่จงรักภักดีต่อนายนั้นจะต้องไม่ตีตนเสมอ นาย ดังเช่น
หนุมานไม่ขอครองเมืองร่วมกับพระรามหลังจากที่เสร็จศึกสงครามแล้ว แม้ว่าหลังสงคราม
หนุมานจะได้รับพระราชทานยศเป็นพญาอนุชิตและได้ครองราชสมบัติถึงอยุธยาตามที่พระรามเคย
สัญญาไว้ครั้งที่เสร็จศึกไมยราพ ดังความว่า

ขึ้นนั่งยังที่บัลลังก์รัตน์
ให้เราร้อนฤทัยดังไฟกลบ

ภายใต้เศวตฉัตรนายฉัน
ตัวสั่นหน้าชิดลงทันที

ฟางเพียงเสียดล้าจะทำลาย	เสโทชิมกายกระบี่ศรี
เหลือบแลไปคูหมุ่เสนี	ตั้งมีศรแสงมาแทงตน
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 521)

มิได้บัญชาประกาศิต	ราชกิจฉัตรยี่นาถา
นั่งนึกตรึกถวิลจินดา	ก็แจ้งด้วยปรีชาอันว่องไว
ภูเป็นทหารมาร่วมอาสน์	พระนารายณ์ริราชหาควรไม่
จึงบังเกิดเหตุเภทภัย	ด้วยศักดิ์ศรีมิได้เสมอกัน
มาตรแม้นจะนั่งอยู่ช้า	น่าที่ชีวาจะอาสัญ
คิดแล้วอย่างเอื้องจรรจัด	จากอาสน์สุวรรณลงกรณ ๑
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 521)

หนุมานรีบลงจากบัลลังก์และถวายราชสมบัติคืนพระรามเพราะรู้ว่าตนกับพระรามศักดิ์ไม่เสมอกัน พระอิศวรให้พระนารายณ์อวตารมาปราบยักษ์ พระรามคือเทพที่มีศักดิ์สูงกว่าหนุมานซึ่งเป็นแค่ทหารของพระรามจึงไม่ควรอาจเอื้อมตีเสมอพระมหากษัตริย์ จะสังเกตว่าผู้แต่งรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ข้อคิดและเตือนสติทหารไม่ให้ทหารคิดยึดอำนาจกษัตริย์

คอยเตือนสติเพื่อนร่วมงาน นอกจากจะเอาใจใส่ต่อนาย รักษาเชิดชูเกียรติยศนายของตน และไม่ตีตนเสมอนายแล้ว หนุมานยังคอยเตือนสติเพื่อนร่วมงานให้ทำงานด้วยใจจงรักภักดีด้วย เช่น ในตอนที่หนุมานเตือนชมพูพานถึงบทบาทของทหารว่าควรเอาตัวอย่างนก สดาযুที่สู้สุดส่ำห้สละชีวิตสู้กับทศกัณฐ์ จนถูกทศกัณฐ์ทำร้ายในตอนที่ยทศกัณฐ์ลักนางสีดาไปยัง กรุงลงกา นกสดาযুอดส่ำห้ฝืนใจรองนกระทั้งพบพระรามแล้วแจ้งข่าวทศกัณฐ์ลักนางสีดาให้พระรามทราบ พร้อมทั้งมอบแหวนของนางสีดาที่ยทศกัณฐ์ขว้างใส่ตนให้พระราม ก่อนที่จะสิ้นใจตาย หนุมานเตือนสติทหารว่าเมื่อตั้งใจมาเป็นทหารแล้วก็จะอาสาทำงานไปจนกว่าจะตาย

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
จึงว่าแก่หลานห้านัยน์	ชมพูพานผู้ใจภักดี
ปางนีนารายณ์อวตาร	ลงมาสังหารยักษ์
ใช้เราไปเฝ้าพระเทวี	ยังที่ลงกาพระนคร
ถึงยากลำบากก็จำไป	ให้พบอัครเรศดวงสมร

ตั้งใจอาสาพระสี่กร	อย่าอาวรณ์แก่ชีพชีวา
ถึงมาตรตัวตายจะไวยศ	ให้ปรากฏตั้งราชปึกษา
อันชื่อสดาผู้ศักดา	สกุณาผู้เสียชีวัน
จึงควรด้วยเราเป็นทหาร	องค์พระอวตารรังสรรค์
ความดีจะอยู่ชั่วกัลป์	จนสิ้นสุริยันจันทรา ฯ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 94)

จะเห็นได้ว่าหนุมนั้นเป็นทหารที่มีความจงรักภักดีมาก หนุมนทำงานโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ขอมเสี่ยงตายเพื่อปฏิบัติหน้าที่ของตน ในการทำงานให้พระรามแต่ละครั้ง หนุมนไม่เคยทำให้พระรามผิดหวังแม้แต่ครั้งเดียว หนุมนเอาใจใส่ต่อนายมาก รักษาเชิดชูเกียรติยศนายของตน ไม่ตีตนเสมอตน นอกจากนั้นยังคอยเตือนสติเพื่อนร่วมงานด้วย ผู้อ่านจะมองเห็นว่า หนุมนนั้นมีความสำคัญต่อกองทัพและมีความสำคัญต่อพระรามมาก พระรามมิเคยทำโทษหนุมนอย่างรุนแรงนอกจากคำหนิที่หนุมนใจร้อนไปเท่านั้น จะเห็นว่าพระรามไว้วางใจหนุมนมาก ในการทำงานแต่ละครั้งโดยเฉพาะครั้งสำคัญคือการที่หนุมนไปหลอกล่อเอากล้องดวงใจของทศกัณฐ์โดยที่ไม่คำนึงถึงอันตรายใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พระรามยอมให้ความร่วมมือกับหนุมนแต่โดยดี เพราะคิดว่าหนุมนจะทำงานได้สำเร็จดังที่หวังไว้

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้หนุมนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เช่นนี้อาจเกิดจากพระองค์มีพระราชประสงค์จะแสดงให้เห็นทหารของพระองค์ทราบว่าทหารที่ดีควรเป็นเช่นหนุมนที่ยอมสละชีวิตเพื่อพระมหากษัตริย์ได้

1.1.1.2 ฉลาด และรอบคอบ

ในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหนุมนได้แสดงความฉลาดและรอบคอบของตนในการทำงานต่าง ๆ ดังนี้

ในตอนที่พบกับยักษ์ฤทธิกัน หนุมนผู้มีความฉลาดและรอบคอบได้บอกกับสุคริพว่าหากฆ่ายักษ์เหล่านี้เสีย สงครามภายหน้าจะได้เบาแรงลง

จึงว่าแก่สุคริพน้ำชาย	บัดนี้พระนารายณ์ทรงศร
จะยกโยธาพลากร	ไปราญรอนอสูรในลงกา
เราเป็นทหารมาพานพบ	จะรบคูฝีมื้อยักษา
ฆ่าเสียให้สิ้นบรรดามา	สงครามภายหน้าจะเบาแรง

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 46)

ในตอนทีพระรามให้หนุมานไปถวายแหวนนางสีดา หนุมานได้กราบทูลพระรามด้วยความรอบคอบว่าการที่จะถวายแหวนให้แก่นางนั้นกลัวว่านางจะไม่เชื่อใจคิดว่าฝ่ายของทศกัณฐ์ที่ไปเที่ยวเล่นอาจเก็บมาได้เพราะแหวนตกอยู่ในป่า และอีกประการหนึ่งนางก็ไม่รู้จักหนุมานด้วยจะทำอย่างไรให้นางเชื่อใจ ดังความว่า

บัดนั้น	วาขุนทรุคิไกรใจหาญ
รับสไบชำมรงค์อลงการ	กราบกับบทมาลัยด้วยยินดี
แล้วทูลว่าซึ่งพระองค์ใช้	ให้ไปลงกานูรีศรี
แจ้งข่าวอัครราชเทวี	เพียงนี้พอได้ตั้งบัญชา
แต่ซึ่งจะถวายพระชำมรงค์	กับสไบแก่องค์กนิษฐา
เกลือกนางจะแคลงวิญญาน์	ว่าของนี้ตกอยู่ในไพร
พวกทศกัณฐ์ไปเที่ยวเล่น	ใครเห็นก็เก็บมาได้
หากแกล้งแต่งลงประโลมใจ	มิใช่ทหารพระจักรี
ข้อนี้ข้าบาทเห็นยากนัก	ด้วยนางไม่รู้จักกระบี่ศรี
ทำไฉนจะให้พระเทวี	สิ้นที่สงสัยในวิญญาน์ ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 80)

ความรอบคอบของหนุมานในครั้งนี้ ทำให้พระรามต้องเล่าเรื่องเมื่อครั้งที่ท้าวชนกบิดาของนางสีดาได้ทำพิธีหาคู่ครองให้นางสีดาด้วยการจัดให้มีการขกษณูมหาโมลีขึ้น หากใครสามารถขกษณูได้คนนั้นจะได้เป็นสวามีของนาง พระรามมีความประสงค์ที่จะแข่งขันขกษณูด้วย เมื่อพระรามพบนางสีดาครั้งแรกพระองค์ได้สบตากับนางที่มองมาจากช่องหน้าต่าง ซึ่งความนี้ไม่มีใครรู้แน่นอน เมื่อหนุมานไปถึงลงกา หนุมานจะต้องทำงานอย่างเหนื่อยยากเพื่อตามหานางสีดา การตามหานางสีดาหนุมานต้องใช้ทั้งความระมัดระวัง ความรอบคอบ และความละเอียดถี่ถ้วนในการสำรวจทิศทางเพื่อไม่ให้ยักษ์จับตัวได้ หนุมานผู้มีความรอบคอบปลอมเป็นยักษ์ปะปนเข้าไปในเมืองลงกา เมื่อมาถึงหน้าพระลานหนุมานก็ต้องนึกถึงความปลอดภัยของตนเองมิให้ยักษ์รู้ว่าตนปลอมเข้ามาหนุมานจึงอ่านเวทย์สะกดทัพจนบรรดายักษ์พากันหลับ หลังจากนั้นหนุมานต้องพยายามตรวจตราว่านางสีดาควรอยู่ที่ใดซึ่งสถานที่ที่หนุมานคิดว่าน่าจะพบนางสีดาคือในปราสาทของทศกัณฐ์ หนุมานผู้มีความรอบคอบจึงแปลงกายเป็นวานรน้อยถือตรีเพชรเข้าไปในปราสาทต่าง ๆ ของทศกัณฐ์ หนุมานตรวจตราปราสาทของทศกัณฐ์ทุกหลังอย่างถี่ถ้วน และพยายามสังเกตใบหน้าของหญิงที่อยู่ในปราสาทว่ามีรูปพรรณสัณฐานเหมือนนางสีดาหรือไม่

ต่อมาเมื่อหนุมานพบนางสีดา หนุมานผู้มีความฉลาดจึงเล่าเรื่องทำ
ความตอนที่ตนมาเป็นทหารของพระรามให้นางฟังว่า เมื่อครั้งที่นางอยู่กับพระรามหนุมานยังไม่ได้
เป็นทหารของพระราม หนุมานถวายแหวนและสไบที่พระรามฝากมาให้นาง และเล่าเรื่องพระราม
สวดนางที่ช่องหน้าต่างให้นางสีดาฟัง นางสีดาจึงเชื่อ

เมื่อพระองค์อยู่ด้วยพระทรงสังข์	ข้ายังหามาเป็นข้าไม่
ทูลพลางถวายแหวนสไบ	ของนี้ภูวนายให้มา
สั่งว่าห้ามรงค์พระเทวี	อสุรีถอดขว้างปีกษา
สดาเมื่อใกล้มรณา	ถวายพระจักราภุทธิรอน
อันพระภุชสาสไบทรง	ขององค์อัครเศสสายสมร
ซึ่งฝากไว้กับวานร	ภูธรให้เป็นสำคัญมา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 122)

ในตอนที่หนุมานไปถวายแหวนนางสีดาที่เมืองลงกาแล้วถูกทหารจับได้
หนุมานได้แสดงความฉลาดของตนโดยการให้ฝ่ายของทศกัณฐ์เอนาคัน ลำลีและผ้าชุบน้ำมันยางพัน
เข้ากับตัวตั้งแต่หัวไปจนหาง แล้วให้จุดไฟเผาเพื่อตนจะได้เผาลงกาตามที่ตั้งใจไว้ ดังความว่า

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
ได้ฟังอสุรีก็ดีใจ	แกลั้งกล่าวใส่โคล้ด้วยมารยา
ซึ่งจะฆ่าข้าด้วยอาวุธ	ไหนจะสิ้นสุดสังขาร
จงให้เอนาคันลำลีมา	กับผ้าชุบน้ำมันยาง
แล้วจึ่งเอาพันเข้าทั้งตัว	ตลอดแต่หัวไปจนหาง
ชั้นนอกนั้นให้เอาฟาง	ทำต่างเชือกรัดผูกพัน
แล้วจึ่งเอาไฟจุดเข้า	เผาให้สิ้นชีพอาสัญ
เลือดเนื้อก็จะสูญไปด้วยกัน	ไม่ทันทนทุกข์เวทนา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 147)

ในตอนเผาเมืองลงกา ไฟที่หางของหนุมานไม่ยอมดับ หนุมานไปหาพระ
นารทฤๅษีขอให้ช่วย พระนารทฤๅษีบอกว่าสิ่งที่สามารถดับไฟได้อยู่ในตัวของหนุมานเอง หนุ
มานก็คิดได้จึงเอาหางอมไว้ในปาก ไฟจึงดับ ดังความว่า

บัดนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ได้ฟังพระมหามุนี	กระปัดใจได้ด้วยปรีชา
จึงเออาหงใส่ปากอม	อัดลมในช่องนาสา
เพลานั้นก็ดับดังจินดา	ด้วยอุบายปัญญาพระนักพรต
	(บทละครสามกษัตริย์ เล่ม 2 : 150)

ในตอนที่ตามไปฆ่าวิรุณจำบัง หนุมานได้พบกับนางวานริน หนุมานผู้มีความฉลาด และรอบคอบ ได้แปลงเป็นมนุษย์เพราะคิดว่าสตรีย่อมพอใจบุรุษมากกว่าพอใจวานร

ถึงปากถ้ำแก้วแพรพราย	ลูกพระพายผู้มีอัชฌาสัย
จึงตรีกด้วยปรีชาไว	ครั้งจะไปด้วยเพศวานร
เจรจาปราศรัยกับนาง	จะรังเกียจในทางสโมสร
จะเนิ่นนานเสียการพระสักร	ซึ่งตามมาราณูรอนอสุรี
จำจะนิมิตเป็นมนุษย์	ให้บริสุทธ์หนุ่มน้อยเฉลิมศรี
เข้าไปไต่ถามนางเทวี	น่าที่บังอรจะอ่อนใจ
อันธรรมชาติกับบุรุษ	สุดอยู่แต่ความพิสมัย
มาตรแม้นจะประสงค์สิ่งใด	ก็จะได้สำเร็จดังจินดา
	(บทละครสามกษัตริย์ เล่ม 3 : 185 - 186)

ความฉลาดและความรอบคอบของหนุมานในครั้งนี้ ทำให้นางวานรินบอกที่ซ่อนตัวของวิรุณจำบังแก่หนุมาน จนทำให้หนุมานสามารถฆ่าวิรุณจำบังสำเร็จ

ในตอนที่จะไปลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานได้กล่าวกับองค์ตนว่าการไปครั้งนี้ยากมาก หนุมานจำเป็นต้องไปติดสนิทกับพระฤๅษีโคบุตรก่อนเพื่อให้พระฤๅษีโคบุตรพาตนไปถวายตัวกับทศกัณฐ์ แต่ตนเกรงว่าพระรามจะแคลงใจไม่รู้แผนการนี้จึงจำเป็นต้องไปทูลให้พระรามทราบเรื่องก่อน ดังความว่า

ครั้นมาเกือบใกล้พระอาศรม	ลูกลมผู้มีอัชฌาสัย
จึงว่าแก่องคตผู้ร่วมใจ	ซึ่งพระภูวไนยใช้มา
ให้เอาดวงใจขุนมาร	การนี้เห็นยากหนักหนา
จำจะคิดลวงพระสิทธิธา	ให้พาไปถวายทศกัณฐ์
จะให้เป็นข้าใช้ให้สนิท	จึงจะได้ดวงจิตไฉ่โมหันธ์

เกลือกว่าพระองค์ทรงสุพรรณ	ไม่ทันรู้จะแคลงได้รู้ลี
ที่จะกลับไปเฝ้าพระภูวไนย	ทูลความลับไว้ให้ถ้วนถี่
เจ้าจงอยู่ทำในที่นี้	สั่งแล้วขุนกระบี่ก็กลับมา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 335)

หนุมานได้ขอพระรามมิให้สงสัยสิ่งใดทั้งสิ้น หากมีใครมากราบทูลอย่าง
ไร ให้พระรามรอดนภายในเจ็ดวันก่อน ดังความว่า

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
ค่อยกระซิบทูลองค์พระสีก	ภูธรจงทรงพระเมตตา
อันการครั้งนี้เห็นยากนัก	จักได้ดวงใจยักษา
จะอุบายถ่ายเทด้วยมารยา	แม่นใครมาว่าประการใด
จงไว้แต่ในพระทัยก่อน	ภูธรอย่าคิดสงสัย
กว่าข้าจะกลับมาเฝ้าพระทรงชัย	กำหนดไว้ในเจ็ดราตรี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 336)

ในตอนที่พระฤาษีโคบุตรพาหนุมานไปเฝ้าทศกัณฐ์ หนุมานไม่ไหว้ทศ
กัณฐ์ ทศกัณฐ์ถามเหตุผลว่าทำไมหนุมานจึงไม่ไหว้ตน หนุมานตอบด้วยความฉลาดว่าสาเหตุ
เกิดจากตนยังไม่ได้ไหว้พระพวย เพราะพระพวยเป็นบิดาของตน ตนต้องไหว้บิดาก่อนจึงค่อยไหว้
คนอื่น เพราะผู้ให้กำเนิดเป็นผู้ที่มีพระคุณสูงสุด และหนุมานก็ปฏิบัติดังนี้กับพระรามเช่นกัน จึงทำ
ให้ทศกัณฐ์ไม่แคลงใจหนุมาน ดังความว่า

มิได้ไหว้พระพวยบิดาก่อน	ก็ไม่ประนมกรบทศรี
ต่ออยู่มากหลายราตรี	ได้อัญชลีพระบิดา
ข้าจึงบังคมพระราม	เป็นความจริงมิได้มุสา
แม้ว่าพระพวยพดมา	ข้าได้วันทาแล้วเมื่อใด
จึงจะบนนิ้วขึ้นประนม	น้อมเศียรบังคมพระองค์ไฉ่
พระบิดาอย่าแครงแคลงใจ	จงให้อภัยแก่ลูกนี้

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 355)

จะเห็นว่าในการทำงานของหนุมานแต่ละครั้ง หนุมานจะใช้ทั้งความฉลาด
และความรอบคอบเพื่อที่จะทำงานนั้น ๆ ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ความฉลาดและความรอบคอบ

ของหนุมานมีความสัมพันธ์กับเรื่องมาก เพราะทำให้ผู้อ่านเห็นเขาวีปญญา และกลวิธีอันแยบยลของหนุมานในการพูด และแก้กลอุบายต่าง ๆ ในการทำงานแต่ละครั้งหนุมานจะมีการวางแผนไว้อย่างดี จนทำให้ฝ่ายทศกัณฐ์หลงกลอุบายของหนุมานจนถูกหนุมานฆ่าตาย พฤติกรรมที่ฉลาดและรอบคอบของหนุมานทำให้ผู้อ่านมองเห็นความสามารถของหนุมานที่มีเหนือกว่าวานรธรรมดาได้อย่างชัดเจน หนุมานจึงสมควรเป็นทหารเอกของพระราม

1.1.1.3 กล้าหาญ

หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีความกล้าหาญมาก การออกรบทุกครั้งหนุมานจะออกรบโดยไม่เคยกลัวความตายเลย และสู้รบอย่างสุดความสามารถ ซึ่งมีทั้งการรบร่วมกับคนอื่น และรบเพียงคนเดียว ในการรบคนเดียวผู้อ่านจะมองเห็นทั้งความสามารถ และความกล้าหาญของหนุมานด้วย ดังนี้

ตอนหนุมานหักสวนทศกัณฐ์หนุมานออกรบแต่เพียงผู้เดียวอย่างกล้าหาญ

มือตบดินถีบปากกัด	ฟาดฟัดเข่นฆ่ายักษ์
บ้างม้วยมุดสุดสิ้นชีวิ	อสุรีหนูนื่องไม่เปลืองดา
ผู้เดียวเกี่ยวขับสัประยุทธ์	ฉวยชิงอาวุธทั้งซ้ายขวา
กลอกกลับฟันแทงไปมา	อสุราตายกลาดคายไป
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม : 126)

ตอนศึกกำป็น หนุมานออกรบกับกำป็นแต่เพียงผู้เดียวอย่างกล้าหาญเช่นเดียวกัน

บัดนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
มิได้เจ็บบ้างอินทรีย์	ขุนกระบี่ผุดลุกขึ้นยืนยัน
ตาแดงดั่งแสงพระสุริยา	กริ้วโกรธโกรธาตัวสั่น
มาดหมายจะล้างชีวัน	ขบฟันเข้าไถรอนราญฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม2 : 622)

ตอนศึกอัศकरण หนุมานออกรบเพียงผู้เดียว แต่ถูกไล่ยักยัดตายเป็นจำนวนมาก ส่วนที่รอดตายก็วิ่งหนีแตกกระเจิงไป

ผู้เดียวโรมรันฟันฟาด	องอาจเพียงพญาไกรสร
พลยักษ์ตายยับลงกับกร	วานรไถ่รักคลุกคลี
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 574)

เมื่อนั้น	พญาอนุชิตชาญสมร
ผู้เดียวรบรันประจัญกร	ตะลุมบอนกลางหมู่โยธี
เท่ากับมือตบปากกัด	จับพืดด้วยกำลังกระบี่ศรี
ห้าวขาดดินขาดไม่สมประดี	ตายหนีวังแยกแตกกัน
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 702)

1.1.1.4 ช่างสังเกต

ในตอนนี้นางเบญกายแปลงเป็นนางสีดาทำตายลอยน้ำมาเพื่อหลอกพระรามนั้น พระรามคิดว่าเป็นนางสีดาจึงกริ้วหนุมนามากที่ไปเผาเมืองลงกาจนทำให้ทศกัณฐ์โกรธแล้วฆ่านางสีดาเสีย หนุมนสังเกตศพแล้วทูลพระรามว่าคงเป็นแผนของฝ่ายทศกัณฐ์ที่จะมาลวงพระรามเพื่อมิให้พระรามข้ามไปเมืองยักษ์ เพราะตนได้สังเกตแล้วว่าธรรมดาแล้วคนที่ตายย่อมพุงพอง แต่ศพนี้สดไม่มีกลิ่น และศพยังลอยทวนน้ำด้วย ตนจะขอเอาศพเผาไฟ หากเป็นยักษ์แปลงมาย่อมไม่สามารถทนกับความร้อนได้ ดังความว่า

บัดนั้น	หนุมนผู้มีอชฌาสัย
ได้ฟังบัญชาภูพานาย	น้อมเศียรทูลไปด้วยปริชา
อันรูปนี้ดูประหลาดนัก	ไซ่งค์อัครเสนหา
เห็นจะเป็นอสูรมารยา	แปลงมาให้เหมือนนางเทวี
ด้วยอุบายกลสงคราม	มิให้ข้ามไปเมืองยักษ์
พระองค์ทรงฟ้าธาดรี	ภูมิหุคยังฤทัยคิด
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 203)

สำคัญมีมาก็จริงอยู่	พิเคราะห์ดูเป็นกลยักษ์
ธรรมดาสัตว์สิ้นชีวิ	มิได้เน่าพองอย่าพึงคิด
อันศพนี้สดไม่มีกลิ่น	จะลอยวารินนั้นเห็นผิด
ทั้งพลับพลาพระองค์ทรงฤทธิ	สถิตเหนือลงกากรุงไกร
เหตุไฉนจึงรูปศพนี้	จะลอยทวนวาริขึ้นมาได้
ข้าขอเอาขึ้นบนกองไฟ	ชั้นสุตรให้ประจักษ์ตา

แม้ว่าเป็นรูปอุบายกล

ถ້องค้อัศรราชชา

จะไม่ทนเพลิงแรงแสงกล้า

เห็นว่าจะสิ้นกับอัครี

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 204)

หนุมนานก็สามารถพิสูจน์ได้ว่าความคิดของตนถูก เพราะเมื่อเอาศพนางสีดาแปลงวางบนกองไฟ ศพนั้นก็ไม่สามารถทนต่อความร้อนได้ นางสีดาแปลงรีบออกมาจากกองไฟแล้วกลายร่างเป็นนางเบญจกายทันที ในที่สุดหนุมนานก็สามารถจับนางมาให้พระรามลงโทษได้

ตอนที่พระรามให้ประคนธรรพ์ไปสำรวจสถานที่เพื่อตั้งทัพ ประคนธรรพ์กลับมาทูลพระรามว่าไม่มีสิ่งที่น่าสงสัยแต่อย่างใด ครั้นหนุมนานไปสำรวจเองบ้างหนุมนานพบว่ามีความผิดปกติเกิดขึ้นเพราะไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เลยจึงกลับไปทูลพระราม

สองนายเดินเคาะเคาะทาง

ถึงที่นิมิตอสุรา

ประกอบด้วยมิ่งไม้หลายพรรณ

คืบห้ามสุกแซมแถมปน

อันหมู่วิหคทั้งหลาย

พิเคราะห์ด้วยปริชาไว

เหมือนคำพิเภกกราบทูล

ดีร้ายภายใต้ปถพี

อย่าเลยจะลงไปดู

คิดแล้วสำแดงเดชา

ตามหว่างทิวแถวแนวป่า

ถิ่นฐานโอฬารชอบกล

เรียงรันผลิดอกออกผล

จอมหล่นเกลื่อนกลาดค้ายไป

จะกล้ากราบมากินก็หาไม่

ก็แจ้งใจว่ากลอสรา

นเรนทร์สุรป็นภพเรื่องศรี

จะมีอสุรมารยา

ให้รู้อุบายยักยา

แทรกพื้นพสุธาลงไป

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 255)

ในตอนศึกอินทรชิต อินทรชิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณมาลวงพระลักษมณ์ หนุมนานได้สังเกตพระอินทร์และบริวารแล้วทูลพระลักษมณ์ว่าตนไม่เคยเห็นพระอินทร์กับหมู่เทพบุตรถืออาวุธแล้วมีนางระบำคอยรำฟ้อนมาก่อน อาจจะเป็นกลของยักษ์ขอให้พระลักษมณ์ระวังองค์ไว้

บัดนั้น

ฟุ้งน้องพระองค์ทรงสุบรรณ

ลูกพระพายฤทธิแรงแจ้งขึ้น

บังคลคัลแล้วทูลสนองไป

อันโกสีย์กับหมู่เทพบุตร	ถือสาตราวุธหาวันไม่
มีทั้งนางร่ำระบำใน	มิได้เคยเห็นแต่ก่อนมา
หรือจะเป็นกลอุบาย	มารยาแบบค้ายักษา
นางนสนเท่ห์ในวิญญาน์	ผ่านฟ้าระวังให้จงดี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 502)

ในตอนศึกอินทรชิตนี้ถึงแม้หนุมานจะทูลเตือนพระลักษมณ์แล้วก็ตาม แต่พระลักษมณ์ก็กลับหลงกลของฝ่ายอินทรชิตจนได้ ทำให้พระลักษมณ์ถูกศรของอินทรชิตจนสลบไป ส่วนหนุมานเองก็ถูกฟาดด้วยศรของอินทรชิตตกลงมาสลบเช่นเดียวกัน

1.1.1.5 ทำผิดแล้วยอมรับผิด

หนุมานเป็นทหารที่น่าชื่นชมมากตรงที่เป็นผู้ที่ไม่โยนความผิดไปให้บุคคลอื่น เมื่อทำผิดก็ยอมรับผิดแต่เพียงผู้เดียว ดังนี้

ในตอนที่จะเจอกับนิลพัท พระรามกริ้วที่หนุมานไปมีเรื่องกับนิลพัทจนทำให้นิลพัทต้องกลับไปเมืองของตน หนุมานทูลพระรามว่าตนสำนึกผิด ดังความว่า

อันตัวของข้านี้โทษผิด	ถึงสิ้นชีวิตสังขาร
ซึ่งพระองค์ทรงพระเมตตา	ไม่ล้างชีวาให้บรรลั
พระคุณล้ำล้ำพันนั้	หนักกว่าดินฟ้าไม่เปรียบได้
จะขอรับจองถนนไป	ให้ถึงฟากฝั่งชลธี ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 225)

ตอนที่เรื่องราวทศกัณฐ์กับพระมงกุฎ เมื่อหนุมานทราบว่พระมงกุฎคือโอรสของพระราม หนุมานก็กล่าวขอโทษที่ตนได้ปฏิบัติต่อพระมงกุฎด้วยความหยาบช้าขอให้พระมงกุฎยกโทษให้ ดังความว่า

แต่ขุนกระบี่วายุบุตร	กอดบาทพระมงกุฎเรื่องศรี
ทูลไปด้วยใจกตัญญู	ข้านี้มิได้แจ้งการ
ว่าพระองค์เป็นหน่อพระจักรฤษ	จึงเข้าสัประยุทธ์หักหาญ
ทำโดยหยาบช้าสามานย์	ขอประทานจงได้เมตตา

อดซึ่งโทษาแก่ข้าบาท
จะได้รองได้เบื่องบาบา

อย่ามีอาฆาตไปภายหน้า
ไปกว่าจะสิ้นชีวิ ฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม4 : 408)

1.1.1.6 รู้เท่าทันในการทำสงคราม

ในการทำสงครามกับพวดยักษ์แต่ละครั้ง หนุมานไม่เคยเพลี่ยงพล้ำพวดยักษ์ แม้กระทั่งคำกล่าวหาของพวดยักษ์ว่าหนุมานหลอกลวงตน หนุมานก็ไม่หลงเชื่อตามคำยุยุ นั้น กลับใช้นโยบายดาต่อตา ฟันต่อฟันตอบโต้ไปอย่างชาญฉลาด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หนุมานได้ตอบสหัสเดชะ ที่กล่าวหาว่าหนุมานหลอกลวงเอาตะบองของตนว่า

อันกลฉกรรจ์สงคราม
สุดแต่ใครดีก็มีชัย

จะถือเอาความสักกระไรได้
อย่าด้านหน้าว่าไปไอ้พาลา
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม3 : 69)

หนุมาน ได้ตอบทศกัณฐ์ที่กล่าวหาว่าหนุมานอกตัญญูต่อตน และหลอกลวงตน ทศกัณฐ์ให้หนุมานถอดชุดที่ตนให้กินมา ดังนี้

ประเวณีผู้ทำการชู้
จะว่าเราลวงด้วยอันใด
อันสิ่งของให้แล้วกลับทวงเล่า
ถ้อยคำดั่งเด็กพาลา

สุดแต่เอาชัยให้จึงได้
เป็นวิสัยกลศึกบุราณมา
ท่านลวงเราอีกลิไม่ว่า
ไม่มีสัจจาในวาที
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม3 : 382)

1.1.1.7 มีสติ

หนุมานเป็นวานรที่พิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีสติมาก ในตอนที่หนุมานเห็นพระรามหลงรูปของทศกัณฐ์แปลง หนุมานรู้สึกขัดใจมากที่เห็นพระรามไม่แปลงสรไปฆ่าทศกัณฐ์ หนุมานจึงทูลเตือนสติพระรามว่าคำโบราณกล่าวไว้อย่าหลงในกลทั้งสี่ คือ รูป รส คำ พุค และดนตรี ขอให้พระรามแปลงสรไปฆ่าทศกัณฐ์ เพราะกลัวว่าเหตุการณ์จะซ้ำรอยเหมือนครั้งที่พระลักษมณ์ได้ต่อสู้กับอินทรชิต พระลักษมณ์หลงรูปอินทรชิตที่แปลงกายมาเป็นพระอินทร์จนถูกอินทรชิตแปลงสรไล่จนสลบไป

บัดนั้น	หนุมานผู้มีอัชฌาสัย
เห็นองค์พระศรีวิภูไนย	หลงไปด้วยรูปทศกัณฐ์
แต่ชักแสงศรขึ้นพาดสาย	น้ำหวงมุ้งหมายแล้วไม่ลั่น
ให้แค้นใจดั่งไครมาฟาดฟัน	บังคมคัดแล้วทูลกิจจา
เหตุไฉนพระองค์ทรงฤทธิ์	มาหลงพิศดูรูปยักษ์
ผิดกับที่ทรงพระจินดา	หมายมาจะล้างไพร่
อันคำบุราณกล่าวไว้	อย่าให้หลงกลทั้งสี่
คือรูปสวาทาพาที	ศรียางค์คนดรีนี้ห้ามนัก
พระองค์ก็ทรงปรีชาชาญ	อันโอฬารเลิศล้ำไครจักร
หรือมางหลงด้วยรูปยักษ์	แต่ตั้งพักตร์พิศเพ่งไม่วางตา
อันตัวข้าบาทนี้เห็นผิด	จะเหมือนครั้งอินทรชิตยักยา
พากันหลงรูปมารยา	จนเสียกล่อสุราสาธารณ์
พระองค์จงแผลงพรหมาศตร์	ไปพิฆาตให้ม้วยสังขาร
ก็จะเสร็จความศึกที่ปราบมาร	ผ่านฟ้าจงได้ปราณีฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 398 - 399)

คำเตือนของหนุมานทำให้พระรามได้สติกลับมาแล้วแผลงศรฆ่าทศกัณฐ์

ตาย

1.1.1.8 มีเหตุมีผล

ในตอนที่พระรามให้พระลักษมณ์ไปครองโรมคัลธานี หลังเสร็จศึกกรุงลงกาแล้ว หนุมานได้กล่าวคำทัดทานไม่ให้พระลักษมณ์ไป ด้วยเหตุผลว่าพระลักษมณ์เป็นผู้ที่เฉลียวฉลาด ฝ่าฟันอุปสรรคจนแทบม้วยสังขารมากับพระรามาแล้วครั้งไม่ถ้วน อยู่กับพระรามาโดยตลอด มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ปรึกษาที่ดีของพระรามคนหนึ่ง ควรให้พระลักษมณ์เป็นอุปราชฝ่ายหน้าจะดีที่สุด ดังความว่า

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
ฟังคำปรึกษาก็ตอบไป	ข้าติดใจด้วยพระลักษมณ์อนุชา
ชื่อตรงจงรักภักดี	ต่อพระจักรีผู้เชษฐา
ไม่คิดแก้ไขพิชิต	อุตสาห์สู้ยากลำบากองค์
โดยเสด็จสมเด็จพระสีก	ลัญจกรไปในไพร่พระหง
จนได้ทำการรณรงค์	ล้างวงศ์อสูราสาธารณ์

สัประยุทธ์เกี่ยวเชิญเข่นฆ่า	ปี่มว่าจะม้วยสังขาร
แสนทวยแสนทุกข์ทรมาน	ช้านานถึงสิบสี่ปี
เป็นโฉนจะให้พระนุชนาถ	ไกลบาทพระนารายณ์เรื่องศรี
ไปครองโรมคัลธานี	เป็นที่แวนแคว้นแดนยักษ์
ถ้าว่าราชการบ้านเมือง	ขุนเคืองบาททองคู่พระทรงจักร
จะลงโทษผู้ใดใหญ่หลวงนัก	เราจะผินพักตร์ไปพึ่งใคร
เหมือนองค์พระอนุชาธิราช	แสนฉลาดรอบรู้อัชฌาสัย
ควรให้พระลักษมณ์ภูวนาย	อยู่ใกล้เบื้องบาทพระจักรา
ในกรุงทวารวดี	เป็นที่อุปราชฝ่ายหน้า
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 518 - 519)

พระรามเชื่อเหตุผลของหนุมาน จึงแต่งตั้งให้พระลักษมณ์เป็นอุปราชฝ่ายหน้า

1.1.1.9 เข้าใจชีวิต

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกเป็นวานรที่เข้าใจชีวิตดังตัวอย่าง

ตอนหนุมานลักท้าวมหาชมพู เมื่อเห็นว่าท้าวมหาชมพูไม่ยอมตกลงใจมาสวามีภักดีต่อพระราม หนุมานคิดจะลักท้าวมหาชมพูไปให้พระรามโดยให้เหตุผลอันลึกซึ้งว่า เพราะกษัตริย์เปรียบเสมือนจิตวิญญาณเป็นตัวยึดเหนี่ยวอวัยวะต่าง ๆ ไว้ หากปราศจากจิตวิญญาณแล้วอวัยวะส่วนอื่น ๆ ได้แก่เสนาอำมาตย์และอาณาประชาราษฎร์ ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้นถ้าหนุมานลักท้าวมหาชมพูไป เมืองชมพูย่อมประสบกับปัญหาการขาดผู้นำ และในที่สุดเมืองก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ดังความว่า

อันพระนครทั้งหลาย	ก็เหมือนกับกายสังขาร
กษัตริย์คือจิตวิญญาณ	เป็นประธานแกว่งอินทรีย์
มือเบื้องซ้ายขวาคือสามนต์	บาทาคือพลทั้งสี่
อาการพร้อมสามสิบสองมี	ดังนี้จึงเรียกว่ารูปกาย
ฝ่ายฝูงอาณาประชาราษฎร์	คือศาสตราวุธทั้งหลาย
ถึงผู้นั้นประเสริฐเลิศชาย	เมื่อนิจจากกายก็บรรลัย

อาวุธไม่มีมือถือ	ควรหรือจะวิ่งเข้ารบได้
อันท้าวชมพุกุญชร	จะสะกดเอาไปด้วยมนตรา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 57)

ในตอนที่หนุมานปลอมนางสีดาตอนที่นางจะผูกคอตาย หนุมานได้แสดงเหตุผลของผู้ที่เข้าใจชีวิตว่า หากนางเป็นอะไรไปพระรามกับพระลักษมณ์จะพลอยเศร้าโศกเสียใจจนตายตามไปด้วย คงจะไม่ได้ทำสงครามกับพวกยักษ์ดังที่ตั้งใจไว้ ขอให้นางรักษาตัวเองไว้คอยทำพระรามจะดีกว่า ดังคำว่า

จงระงับดับใจไว้ก่อน	อย่าคว่นรอนรานชีพสังขาร
แม้พระแม่เดี๋ยวบรรลีย์ลาญ	พระอวตารพระลักษมณ์อนุชา
จะพากันมอดม้วยเป็นสาม	ไหนจะได้สงครามด้วยอัชฌา
ป่วยการพวกพลโยธา	จงครององค์ไว้ทำภูมิ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 124)

ในตอนที่ทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์ แม้ว่าหนุมาน สุกรีพ และชมพูพานจะทำร้ายทศกัณฐ์อย่างไรก็ไม่สามารถที่จะทำให้ทศกัณฐ์เสียพิธีได้ หนุมานจึงคิดแผนการให้ไปนำนางมณโฑมาเพื่อทำให้ทศกัณฐ์เสียพิธี หนุมานให้เหตุผลแก่สุกรีพ และชมพูพานว่าเรื่องของกิเลสเป็นเรื่องที่ละได้ยาก ผูกติดอยู่กับมนุษย์มาช้านาน ความสนใจของมนุษย์ต่อสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องธรรมดา ดังคำว่า

อันโลกีย์เป็นที่หวงแหน	ดั่งบ่วงผูกพันทั่วหล้า
อันวิสัยไตรโลกธรรมดา	เสนาหาโทษโศกไถ่กัน
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 143)

จะเห็นว่าในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงแม้หนุมานจะอ่อนอาวุธที่สุด แต่หนุมานก็มีความคิดที่ลึกซึ้ง และเข้าใจชีวิตตั้งแต่อายุน้อย ๆ เช่นนี้อาจเกิดจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชประสงค์ที่จะสอนทหารว่าผู้ที่มีความสามารถ และมีความคิดที่ลึกซึ้งนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีอายุเสมอไป ทหารที่มีความสามารถนั้นจะต้องมีทั้งความสามารถในการรบ และมีเป็นผู้ที่เข้าใจชีวิตเฉกเช่นหนุมาน

1.1.1.10 ไม่เห็นแก่สินจ้างรางวัล

หนุมานอาสาพระรามไปลวงเฝ้ากล่อมดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานให้พระฤๅษีโคบุตรพาตนไปถวายตัวกับทศกัณฐ์ เมื่อหนุมานไปถวายตัวทำเป็นสวามีภักดีกับทศกัณฐ์แล้ว หนุมานได้รับการยกย่องให้เป็นโอรสบุญธรรม และได้รับสมบัติของอินทรชิตมาครอบครองรวมทั้งมงกุฎ และสังวาล แต่หนุมานไม่เคยเปลี่ยนใจคิดทรยศต่อพระราม ในตอนศึกทศกัณฐ์ หนุมานประนามทศกัณฐ์ที่ได้ชื่อว่าหนุมาน และทวงสิ่งของจากหนุมานคืนว่า

อันสิ่งของให้แล้วกลับทวงเล่า	ท่านลวงเราอีกสิไม่ว่า
ถ้อยคำดั่งเต็กพาลา	ไม่มีสัจจาในวาที
อันมงกุฎแก้วสุรกานต์	คุณทลสังวาลของยักษ์
ตัวเรามีได้ไยดี	อสุรีจึงคืนเอาไป
ว่าพลางก็เปลื้องเครื่องประดับ	กับทรวงมงกุฎออกโยนให้
แล้วจึงเยาะเย้ยไยไพ	ชูชี้ดวงใจกุมภัณฑ์

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 381)

1.1.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.1.2.1 เจ้าชู้

ลักษณะนิสัยที่ไม่พึงประสงค์ของหนุมานคือนิสัยเจ้าชู้ ความจริงแล้วลักษณะนิสัยเจ้าชู้ของหนุมานเป็นไปตามขนบการแต่งวรรณคดีประเภทนิทานนิยายของไทยที่ผู้แต่งมักให้ตัวละครเอกมีความสามารถทั้งเรื่องรบ และเรื่องรักโดยกำหนดให้ตัวละครมีนิสัยเจ้าชู้มีวาทีคิดปัดตามแบบฉบับของนักรักทำให้หญิงที่เห็นเพียงครั้งแรกลุ่มหลงคารมนั้น นอกจากนั้นการมีบทบาทในวรรณคดีช่วยให้วรรณคดีมีอรรถรสในการชมและการอ่านมากขึ้น นิสัยเจ้าชู้ของหนุมานสังเกตได้จากเมื่อหนุมานพอใจหญิงใดหนุมานจะใช้วาทีคิดปัดที่ดลใจในการโน้มน้าวให้แต่ละนางยอมรับรักตน ในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหนุมานมีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับผู้หญิงถึง 5 คน เรียงตามลำดับเหตุการณ์ของเนื้อเรื่องได้ดังนี้

1. นางบุษมาลี
2. นางเบญกาย
3. นางสุพรรณมัจฉา
4. นางวานริน
5. นางสุวรรณกัณธุมา

ลักษณะนิสัยเจ้าชู้ของหนุมานนั้นปรากฏในการมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงทั้งห้า ดังนี้ เพียงแค่พบผู้หญิงเป็นครั้งแรกหนุมานจะสนใจรูปร่างหน้าตาที่สวยงามเป็นประการสำคัญ เมื่อเห็นหน้าตาอันสวยงามแล้ว หนุมานจะค่อย ๆ แสดงนิสัยเจ้าชู้ออกมา ประการแรกคือการเข้าไปทักทายเพื่อให้รู้จักกัน หลังจากนั้นก็แสดงตัวให้ผู้หญิงรู้ว่าตนคือใคร หนุมานจะชอบผู้หญิงที่มีเสียงไพเราะอ่อนหวาน เมื่อได้เห็นทั้งรูปและได้ยินเสียงอันไพเราะจับใจ หนุมานจะรีบเกี่ยวพาราสี และแสดงความรักของตนที่มีต่อนางทันที เมื่อเห็นนางยังแง่งนอนอยู่หนุมานจะประชิดตัวมากขึ้น ดังต่อไปนี้

นางบุษมาลี

หนุมานไปพบกับนางบุษมาลีที่เมืองมายัน นางบุษมาลีนั้นเดิมเป็นนางฟ้าอยู่เมืองสวรรค์ ครั้งหนึ่งได้คิดเป็นแม่สื่อให้ท้าวทวันกับนางรำพา จนทำให้พระอินทร์โกรธมากจึงสาปให้นางมาอยู่ที่เมืองมายัน ต่อเมื่อได้พบกับทหารของพระรามจึงจะพ้นโทษ หนุมานได้เห็นนางครั้งแรกถึงกับตกตะลึงในความงามของนาง และได้แสดงความเจ้าชู้ของตนออกมา ดังตัวอย่าง

เห็นนางทรงลักษณ์วิไลวรรณ	ผิวพรรณเพียงเทพอัปสร
พักร์ฟ่องดังดวงศศิธร	แน่นน้อยอรชรทั้งอินทรี
ขนงก่อก้อมดังवाद	โอษฐ์เอี่ยมดังชาดเฉลิมศรี
นัยน์เนตรเพียงเนตรมฤคิ	ปรางเปรียบมณีพรายพรรณ
ล้าคอดั่งคอรราชหงส์	เอาจงศ์ดั่งกนิสสวรรค์
สองกรดั่งวงเอรารัณ	ดวงถันดั่งดวงปทุมทอง
งามสรรพพร้อมสิ้นสรรพางค์	งามนางในโลกไม่มีสอง
งามพริ้มน่มเนียนวลละออง	ยิ่งพิศยังต้องติดตาม ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 86)

อย่าเลยจะเข้าไปไต่ถาม	ให้สิ้นข้อความที่กังขา
คิดแล้วขุนกระบี่ผู้ปรีชา	เดินเข้าไปหานางเทวี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 86)

จึงกล่าววาจาอันสุนทร	ดูกรเขามาแลย์เฉลิมศรี
แน่นน้อยเสาวภาคย์ทั้งอินทรี	เจ้านี้มีนามกรไค

มาอยู่ผู้เดียวเอกา
สิ้นทั้งโยธาข้าไท

ท่านเจ้าพารานันไปไหน
เหตุผลสิ่งใดเขาวมาลย์
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 86)

เมื่อนั้น
ได้ฟังสุรเสียงเขาวมาลย์
จึงมีสุนทรวาจา
ไม่แจ้งความจึงถามอรไท

วาขุนทรผู้ปรีชาหาญ
ปานอมฤตฟ้ายาใจ
แก้วตาผู้ยอดพิสมัย
ควรหรือช่างไม่ปราณี
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 86 - 87)

โถมเอยโถมเจลา
รักเจ้าเท่าดวงชีวลัย
ตัวพินิจ์ฮ่อนนุมาน
ทศพัคค์ม้นลักนางสีดา
โองการให้ให้มาเยือนข่าว
จึงพบเขาวยอดนารี
ว่าพลางก็เดินเข้าไปใกล้
เชิญองค์วันฉิวฉิววันชัย

ยุพเยาว์ผู้ยอดพิสมัย
ไซ้จะใส่โคล้ใจเรจา
เป็นทหารพระนารายณ์นำดา
ไปยังลงกาธานี
เรื่องราวองค์พระมเหสี
บุญเจ้ากับพี่ร่วมกัน
คว่ำไขว่ฉวยกรสาวสวรรค์
ขวัญเมืองมานั่งกับพี่ชาย
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 87)

ว่าพลางทำสัพยอก
เจ้าคอยดูเถิดอรไท

เข้าหยอกจุมพิตพิสมัย
ว่าแล้วโผนไปด้วยฤทธา
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 88)

แล้วมีวาจาอันสุนทร
รักเจ้าเท่าดวงชีวา
ว่าพลางอุ้มองค์นางลักษณ์
เซยแก้มแนมเนื้ออรไท
ฝนสวรรค์ครันครันโพยมหน
กลืนคลบอบฟุ้งชลธาร

สายสมรเขาวยอดเสน่หา
แก้วตาของพี่อย่าตกใจ
ภิรมย์ชมพัคค์พิสมัย
คว่ำไขว่ต้องเต้าสุมาลย์
โกลมบานรับสุริย์ฉาน
สองสำราญสุขเกษมเปรมปรีดี
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 89)

นางเบญกาย

นางเบญกายนั้นเป็นบุตรของพิเภกซึ่งเป็นน้องชายของทศกัณฐ์ พิเภกถูกทศกัณฐ์จับไล่ออกจากเมือง เนื่องจากไม่เห็นด้วยที่ทศกัณฐ์ลักพานางสีดา และแนะนำให้คืนนางแก่พระราม ส่วนนางเบญกายนั้นทศกัณฐ์ให้นางแปลงกายเป็นนางสีดาทำตายลอบไปที่ทำสงของพระรามเพื่อให้พระรามคิดว่าทศกัณฐ์ฆ่านางสีดาแล้วจะได้ยกทัพกลับเมือง นางเบญกายแปลงกายทวนน้ำมายังที่สงของพระราม เมื่อพระรามเห็นนางเบญกายแปลงนอนนิ่งอยู่อย่างนั้น พระรามเสียพระทัยมากถึงกับสลบไปพร้อมกับพระลักษมณ์ ครั้นฟื้นขึ้นมาก็โทษหนุมานที่เป็นตัวการทำให้นางสีดาตาย

หนุมานได้ฟังดังนั้นก็มองไปที่รูปของนางเบญกายเห็นว่า น่าจะเป็นยักษ์แปลงมา เพราะศพมิได้เน่าเปื่อยแต่ประการใด และไม่มีกลิ่น นอกจากนั้นศพยังลอยทวนกระแสน้ำ จึงเสนอให้เอาไปเผาไฟ หากเป็นยักษ์แปลงมาย่อมจะทนความร้อนไม่ได้

เมื่อพระรามได้ฟังหนุมานให้เหตุผลดังนั้น จึงให้เอาศพไปเผา ปรากฏว่านางเบญกายทนความร้อนไม่ได้รับเหาะไปทันที หนุมานเห็นดังนั้นจึงรีบไปจับนางมา

พระรามถามพิเภกผู้เป็นบิดาของนางเบญกายถึงโทษของนาง พิเภกกราบทูลว่าควรให้ตัดศีรษะเสีย พระรามเห็นว่าพิเภกนั้นเป็นยักษ์ที่มีความสุจริตเที่ยงธรรมดีจึงคิดที่จะอภัยให้นางเบญกายสักครั้งหนึ่ง เพื่อเห็นแก่พิเภกจึงให้หนุมานนำนางไปปล่อย หนุมานได้รับบัญชากรีบบานางเหาะไปทันที ดังความว่า

ครั้นถึงจึงกล่าววาจา	ดูราเบญกายดวงสมร
บัดนี้สมเด็จพระสัง	ภูธรไม่ล้างชีวี
บัญชาใช้ไฟไปส่งเจ้า	ให้พ้นเหล่าโยธากระบี่ศรี
ว่าพลางอุ้มนางอสุรี	เหาะขึ้นยังที่เมฆา
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 210)

หลังจากที่มาถึงแดนลงกาแล้วหนุมานก็เกิดความอาลัยอาวรณ์ต่อนางเบญกายจึงได้แสดงนิสัยเจ้าชู้ของคนออกมา ดังความว่า

เลื่อนลอยมาในอัมพร	อาวรณ์ด้วยความเสนาหา
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 210)

จึ่งกล่าวมธุรสวาที	มารศรีผู้ยอดสงสาร
พี่ปรารมภ์ถึงเจ้าเยวมาลย์	จะวายปราณด้วยภัยพระสีกร
คิดคิดจะทูลขอโทษ	พอพระองค์ตรัสโปรดประทานก่อน
สิ้นความวิตกที่กร้อน	ให้มาส่งบังอรก็สมคิด
อันความชื่นชมโสมนัส	ดั่งได้สมบัติดุสิต
บุญพี่กับเจ้าเคยเป็นมิตร	พระทรงฤทธิ์จำเพาะใช้มา
เราสองควรเคียงเรียงพักตร์	ร่วมรักในรสเสนาหา
เป็นคู่คู่สมภิรมยา	ไปกว่าชีวีจะจากจร

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 210)

ดวงเอยดวงสมร	เจ้างามนอนผู้ยอดพิสมัย
แสนรักพี่รักกรไท	ว่าไยจะนี่ยักยา
ความจริงไม่ล่อลวงเจ้า	ยุพเยาว์เน่งน้อยเสนาหา
อันแสนสมบัติในลงกา	จะได้แก่บิดาของเทวี
เราสองก็จะครองกันเป็นสุข	แสนสนุกภิรมย์เกษมศรี
ว่าพลางคว่ำไขว้ไปในที่	ขุนกระบี่หยอกเข้ากัลยาฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 211)

น้องเอยน้องรัก	เขาลักขณผู้มิ่งมารศรี
ผลึกพี่เสียไยนางเทวี	ปรานีบ้างเถิดนงนกราญ
ว่าพลางอิงแอบแนบชิด	จุมพิตด้วยความเกษมสาคด์
ประคองต้องดวงปทุมมาลย์	หอมหวานกลิ่นรสเสาวคนธ์
ภุมเรศร่อนลงประจงเกล้า	เราร้องก้องในโพยมहन
เชยชาบเกสรโกมล	ฝนสวรรค์ครันครันชาติรี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 211)

หนุมานมีโอกาสดำเนินนางเบญกายอีกครั้งเพื่อขอน้ำล้างเท้าจากนางเพื่อไปทำลายพิษอุโมงค์ของทศกัณฐ์ เมื่อไปถึงนางเบญกายได้ตัดพ้อหนุมานที่ห่างหายจากนางไป หนุมานได้ตอบคำตัดพ้อของนางว่า

ว่าไยจะนั้นนงนงลักขณ	ไขพี่ไม่รักดวงสมร
จนใจด้วยองค์พระสีกร	ใช้ให้ราญรอนไพร

ยังไม่เสร็จณรงค์สงคราม
บัดนี้รับสั่งพระจักรี

โหมงามจึ่งร้างห่างพี่
ให้มาล้างพิริทศกันฐ์
(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 3 : 142)

นางสุพรรณมัจฉา

นางสุพรรณมัจฉาเป็นลูกของทศกันฐ์กับนางปลาอยู่ในมหาสมุทร ครั้งหนึ่งหนุมานจงถนเพื่อไปลงกาตามคำสั่งของพระราม การขนหินของบรรดาวนรทำให้เกิดเสียงดังกัมปนาทไปถึงเมืองลงกา ตอนแรกทศกันฐ์ให้สุกรสารมาสืบข่าว ครั้นสุกรสารทำงานไม่สำเร็จ ถูกฝ่ายพระรามจับได้พร้อมกับสักหน้าให้ได้รับความอับอายก่อนปล่อยตัวมา ทศกันฐ์จึงใช้ให้นางสุพรรณมัจฉามาทำลายพิธีจงถนของฝ่ายพระราม

นางสุพรรณมัจฉาได้รับคำสั่งจากทศกันฐ์ ก็พาบริวารมาขนหินที่พวกหนุมานถมไว้ออกไปทันที สุกริพเห็นความแปลกประหลาดเกิดขึ้นเนื่องจากถมหินเท่าไรก็หายไปไม่อยู่กับที่จึงให้หนุมานไปสำรวจดู

หนุมานจึงรีบแหวกพระสมุทรไปดูที่ได้นำเห็นพวกปลาพากันขนเอาหินออกไป ก็โกรธมากจึงชักตรีเพชรออกมาเข้ารบกับพวกปลาทันที จนพวกปลาวายน้ำหนีหายกันไปเหลือแต่นางสุพรรณมัจฉา

ฝ่ายหนุมานครั้นจับนางสุพรรณมัจฉาได้แล้วก็หมายจะฆ่านาง ครั้นได้ยินเสียงพูดอันไพเราะอ่อนหวาน หนุมานก็ลืมโกรธทันที หนุมานเกี่ยวพาราสีนางตามนิสัยที่เจ้าชู้ดังความว่า

บัดนั้น
ฟังนางมัจฉาพาที
เพราะเสียงเพราะรสพจนารถ
ความโกรธเลื่อมหายละลายคิด

หนุมานผู้ชาญชัยศรี
เทวีวนขอชีวิต
เสียวสวาทรมริงตะลึงจิต
พิศพัครแล้วกล่าววาจา
(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 2 : 231)

เดิมพืลงมาด้วยความแค้น
หมายจะฆ่าฟันให้บรรลัย
ครั้นมาเห็นเจ้าเขวาลักษณ์
แน่นน้อยนึมนื้ออรชร

แสนโกรธประหนึ่งไม่อดได้
ที่ในมหาสาคร
ผิวพัครดังเทพอัปสร
ให้อาวรณ์ในองค์วันดา

บุญแล้วจึงได้มาพบน้อง
ร่วมทุกข์ร่วมสุขภิรมยา

เราสองควรครองเสนาหา
ไปกว่าจะม้วยชีวิฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 232)

ว่าพลางคว่ำไขว้ไปมา

แก้วตาอย่าตัดอวรณ์
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 232)

สุดเคยสุดสาวท
รักเจ้าเท่าดวงชีวิ
ความแสนพิศวาสนาถน้อง
ไซ้จะลงเจ้าเยาวลักษณ์
ว่าพลางอิงแอบแนบชิด
ค่อยประคองต้องเต้าสุมณฑา
พระสมุทรดีฟองนองระลอก
เมฆมัวทั่วทิศโพยมบน
อันดวงโกศุมปทุมมาลย์
สองสมชมรสฤดี

นุชนาถผู้มิ่งมารศรี
อย่าหยิกข่วนพี่ให้เจ็บนัก
จะต้องถ้อมให้มือหนัก
ดวงจักขุพี่จึงเมตตา
จุมพิตปรางเปรมนาสา
วายุพัดพัดมาอิงอล
คลื่นกระลอกพัดฝั่งกุลาหล
ฝนสวรรค์พรอยพรมสุมาลี
ก็เบ่งบานคลี่คลายเกสรศรี
ต่างเกษมเปรมปรีดิ์ทั้งสองรา
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 233)

นางวานริน

นางวานรินเป็นนางฟ้าที่ถูกสาปให้เฝ้าถ้ำอยู่ในป่า สาเหตุเนื่องจากครั้งที่นางเป็นนางฟ้าอยู่นั้น นางมีหน้าที่รักษาประทีปทองที่เขากไกรลาส วันหนึ่งพระอิศวรนั่งสนทนากับพระฤาษีนารอด นางวานรินไปสนทนาอยู่กับนางฟ้าจนทำให้ประทีปทองดับไป พระอิศวรโกรธมากจึงสาปให้นางมาอยู่ในถ้ำ เมื่อใดก็ตามที่หนุมานมาตามวิรุณจำบังก็ให้นางบอกทางจึงจะพ้นคำสาป

ต่อมาหนุมานได้ตามวิรุณจำบังมาถึงถ้ำที่นางวานรินอยู่หนุมานจึงแปลงกายเป็นมนุษย์เข้ามาถามทางนาง เพราะคิดว่าสตรีย่อมพอใจพบบุรุษมากกว่าพบวานร ครั้นหนุมานเห็นนางวานรินก็ต้องตกตะลึงกับความงามของนางดังความว่า

พิศพัคตร์ผ่องเพียงศศิธร
พิศเนตรดั่งเนตรมฤคา

พิศขนงก่งองดั่งเลขา
พิศนาสาแลลุ่มอำไพ

พิศโอบรู้โอบรู้เอี่ยมคั่งจะแย้ม	พิศแก้มเป็นที่พิศมัย
พิศกรรมคั่งกลีบสุมาลัย	พิศทนต์แหวไวคั่งแสงนิล
พิศถันคั่งดวงปทุมมาศ	พิศทรงวิลาสวิไลสิ้น
พิศกรคั่งวงหส์ดิน	พิศโฉมคั่งกนิรฟ้า

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 186)

หลังจากนั้นหนุมานก็ใช้วาทศิลป์เกี่ยวนางทันที ต่อมาจึงค่อยจุใจนาง
ดังความว่า

โถมเอยโถมเฉลา	พริ้มเพราเพียงเทพอัปสร
เทวคลใจให้พืจ	มาพบสายสมรในถ้ำทอง
คั่งหนึ่งได้ดวงมณีรัตน์	ขององค์จักรพรรดิไม่มีสอง
หวังจิตว่าจะฝากชีวิตน้อง	ร่วมห้องกว่าจะสิ้นชีวิ
ควรหรือนิ่งได้ไม่เมตตา	อนิจจาจะเคียดแค้นสิ่งใดพี่
ช่างผินพัศตร์เสียได้ไม่ดูดี	เดินหนีไปไยนะน้องรัก
จงเห็นยากที่พี่พยายาม	บุกป่าฝ่าหนามเพียงออกหัก
ปรานีบ้างเถิดนงนลักษณ์	เจ้าจงเบือนพัศตร์มาเจรจา
แต่พอให้ชื่นชูจิต	เหมือนช่วยชีวิตสังขาร
แม่นเจ้ามิได้กรุณา	น่าที่จะม้วยชีวัน ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 187)

ว่าพลางดูปลั่งนางนงเยาว์	หยอกเข้าด้วยความเส่นหา
จุมพิตพิศพัศตร์กลยา	ไขว่คว้าเลียมลอดสอดคร ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 192)

ว่าพลางกรเกี่ยวกระหวัด	สัมผัสกริรมย์ชมขวัญ
อิงแอบแนบชิดพัลวัน	เชยดวงบุษบันอรชร

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 192)

เมื่อได้นางเป็นภรรยาอีกคนแล้ว หนุมานก็ได้ทำตามสัญญาที่ว่าไว้กับนาง
คือ ส่งนางไปยังเขาไกรลาส ก่อนที่จะส่งนางไปหนุมานได้ใช้คำพูดอันคมคายและน่าฟังให้นาง
วานรินได้ซาบซึ่งใจว่า

พิศคนใครจะส่งเจ้า	ยุพเยาว์แสนสุดเสนาหา
หากเกรงสมเด็จพระอิศรา	จะโกรธาว่าล่วงบัญชาการ
ตั้งแต่วันนี้ไม่เห็นพักตร์	น้องรักผู้ยอดสงสาร
ว่าแล้วอุ้มองค์เยาวมาลย์	งามปานท่อนทองรูจี
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 200)

นางสุวรรณกันยุมา

นางสุวรรณกันยุมา เป็นภรรยาของอินทรชิต ครั้นอินทรชิตตายไป ทศกัณฐ์จำยกนางสุวรรณกันยุมาให้หนุมาน ด้วยเห็นว่าหนุมานได้ทำความดีมาอยู่ฝ่ายตน เมื่อหนุมานได้เห็นนางก็เข้าไปพูดเกี่ยวพาราสินางเหมือนกับผู้หญิงคนอื่น ๆ ดังความว่า

เมื่อนั้น	ลูกพระพายผู้มียศดา
อยู่เหนือแท่นทองอลงการ	ดูฝูงกัลยาระบำบัน
ทั้งฟังเสียงลำเนียงขับกล่อม	เพราะพร้อมดั่งหนึ่งเพลงสวรรค์
แต่จิตประคิพพัทธ์ผูกพัน	ในสุวรรณกันยุมาเทวี
จึงลดองค์ลงจากบัลลังก์รัตน	ขอหัตถ์ลูบหลังนางโฉมศรี
พิศพักตร์อัครศเทวี	แล้วมีสุนทรวาจา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 368)

ว่าพลางก็ทางสัพยอก	เข้าหยอกด้วยความเสนาหา
เลียมลองต้องดวงสมุณา	กรลดสอดคว้าไปในที่
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 369)

ดวงเอยดวงเนตร	เจ้างามอนันต์เนื้อมารศรี
อันฝูงนางกำนัลทั้งนี้	พี่ไม่จ้านจงใจ
อันตัวของเจ้าเยาวเรศ	เหมือนดวงเนตรเป็นที่พิสมัย
เจ้าอย่าสลัดตัดอาลัย	ให้พินิจทวนเวทนา
ว่าพลางอิงแอบแนบชิด	จุมพิตด้วยความเสนาหา
เกี่ยวกระหวัดรักรึงตรึงตรา	วิญญูณคำวदनแด่ขัน
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 369)

จะเห็นได้ว่าลักษณะนิสัยที่ไม่พึงประสงค์ของหนุมานในบทละคร รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกคือ ความเจ้าชู้ ความเจ้าชู้ของ หนุมานสังเกตได้จากเวลาที่หนุมานพบหญิงคนใด ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ ปลา ก็ตาม หนุมานจะเกี้ยว พาราสีทุกครั้ง เวลาที่หนุมานจะมีความสัมพันธ์กับนางใดหนุมานจะใช้คำพูดเกี้ยวนาง จนนางเกิดความเคลิบเคลิ้ม และยินยอมเป็นของหนุมานด้วยความเต็มใจ พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของ หนุมานนี้หากมองในด้านบวกจะพบว่าไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจแต่ประการใด เนื่องจากสังคมไทยใน สมัยโบราณยอมรับผู้ชายที่เจ้าชู้มีภรรยาหลายคนอยู่แล้ว ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่องจะเห็นว่าพระเอก ของเรื่องจะมีนิสัยเจ้าชู้ เช่น อิเหนา ขุนแผน เป็นต้น เนื่องจากในเรื่องรามเกียรติ์ตัวเอกของเรื่องคือ พระรามเองมิใช่คนที่มีนิสัยเจ้าชู้ เพราะฉะนั้นบทบาทของพระเอกที่เจ้าชู้จึงตกไปอยู่ที่หนุมานแทน ซึ่งก็สมเหตุสมผล เพราะทำให้หนุมานเป็นทหารที่เปี่ยมไปด้วยความสามารถเป็นทั้งนักรบ และนัก รักในเวลาเดียวกันเหมือนกับตัวละครเอกในวรรณคดีไทยดังที่กล่าวมา การที่ผู้ประพันธ์ให้ตัวละคร เอกมีนิสัยเจ้าชู้ อาจเกิดจากมองเห็นว่าเป็นเสน่ห์ของเรื่อง ทำให้เรื่องน่าสนใจมากขึ้น

1.1.2.2 ชุกชน

หนุมานเป็นวานรที่มีความชุกชนตัวหนึ่ง ความชุกชนของหนุมานมีทั้งที่ ทำให้เกิดผลดี และผลร้าย ความชุกชนที่ทำให้เกิดผลดี เช่น ในตอนที่หนุมานพบกับพระราม พระลักษมณ์ หนุมานคิดที่จะผูกมิตรกับทั้งสององค์จึงรูบไปไม้ไผ่พระรามที่บรรทมอยู่ด้วยความ ชุกชน ดังความว่า

ก็กลับเป็นวานรน้อย ร้ายไม้ไผ่ตามเครือวัลย์	กระจอยร่อยโลดโจนโชนคัน มาที่ทรงธรรม์นิทรา (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 14)
ครั้นตรงองค์พระสีกร ห่มกึ่งแล้วไปรยลงมา	วานรรูบไปพฤษยา ให้ต้องกายาพระภูมิ (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 14)
จึงเอาธนูนั้นนำวเล่าน กวัดแกว่งล้อหลอกวุ่นไป	โลดเต้นตามกึ่งน้อยใหญ่ โยไพล่ยกคิ้วหลั่วตา (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 14)

ความซุกซนในครั้งนี้พระรามมิได้ตำหนิหนุมานแต่ประการใด แต่กลับทำ
ให้มองเห็นลักษณะพิเศษของหนุมาน ทำให้หนุมานสวามีภักดีพระรามตามที่มารดาบอกไว้ ดังนี้

อันคุณทชชนเพชรเจี๋ยมณี	ที่มีในกายของลูกรัก
ถ้าว่าผู้ใดมาทักทาย	ท่านนั้นพระนารายณ์ทรงจักร
อวตารลงมาผลาญยักษ์	เจ้าจงสามิภักดีกับบาทา ฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 69)

หลังจากหนุมานสวามีภักดีกับพระรามแล้ว ต่อมาพระรามได้ช่วยสุครีพ
สังหารพาลี หนุมานก็กลายมาเป็นทหารของพระรามในที่สุด

ส่วนความซุกซนที่ทำให้เกิดผลร้ายมีผลให้หนุมานไปมีเรื่องมีราวกับ
คนอื่น มีดังนี้ ตอนที่หนุมานไปพบสวนของพระอูมา ความคิดของหนุมานนั้นคือต้องการที่จะเล่น
ซุกซนตามประสาวนรทั่ว ๆ ไป หนุมานจึงรีบเข้าไปหักกิ่งไม้เล่นทันที

เที่ยวคะนองลงอุทธีบนอากาศ	องอาจหาเกรงผู้ใดไม่
เห็นสวนพระอูมารไท	ดีใจก็ตรงเข้ามา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 60)

เที่ยวถอนพฤษภาผล	โน้มคั่นเก็บลูกเป็นภักษา
หักโค่นเกลื่อนกลาดตายดา	วานรทำเล่นประสาใจ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 70)

ความซุกซนในครั้งนี้ทำให้พระอูมาไม่พอพระทัยจึงสาปหนุมานให้มี
กำลังลดลงกึ่งหนึ่ง หนุมานได้ยินดั่งนั้นจึงสารภาพว่าตนไม่รู้ว่าเป็นสวนของพระอูมา คิดว่าเป็นป่า
ก็มาเที่ยวเล่นซุกซน เห็นผลไม้สุกกั้ก็เที่ยวเก็บกินไม่เคยคิดที่จะดูหมิ่นพระอูมาเลย ซึ่งคนทำไปด้วย
ความประมาท ขอให้พระอูมายกโทษให้

พระอูมาจึงบอกหนุมานว่าตนนั้นมีคำพูดที่ศักดิ์สิทธิ์จะกินคำนั้นไม่ได้
แต่จะผ่อนจากหนักให้เป็นเบา คือ เมื่อใดก็ตามที่พระนารายณ์อวตารจากเกษียรสมุทรใหญ่ลงมา
เป็นพระราม และได้ลูบหลังตลอดจนหาง หนุมานก็จะพ้นคำสาปมีกำลังคืนดังเก่า

ในตอนที่พระรามครองเมืองโอชยา พระรามแต่งตั้งให้หนุมานเป็น
 พญาอนูชิตครองเมืองนพบุรี หนุมานก็ยังแสดงนิสัยชุกชนตามประสาวนรให้เห็น ในตอนที่
 หนุมานไปเที่ยวอุทยาน หนุมานเห็นต้นไม้มากมายก็เกิดอยากปีนป่ายตามประสาวนร

ให้บันดาลคลจคิดคดคนอง โดยเพศลำพองไม่นั่งได้

ถอดมงกุฎแก้วแววไว	ส่งให้แก่ชาวพระมาลา
แล้วโลดโผนโจนด้วยกำลัง	ปีนป่ายขึ้นยังพฤษยา
เลียบได้เก็บผลอัมพา	ทิ้งมาให้ฝูงนารี
พอยางมะม่วงนั้นตกตรง	ลงเหนือเสียรเกล้ากระบี่ศรี
เอาหัตถ์เข้าปัดเป็นหลายที	มิได้ถนัดตั้งใจ
ยกเท้าขึ้นเกาทั้งสองข้าง	ขยำนั่นจะออกก็หาไม่
มือเซ็ดดินแคะงู้นไป	ตามวิสัยวานรไม่สงกา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 557)

การแสดงกริยาเยี่ยงสัตว์เดรัจฉานทั่วไปเช่นนี้สร้างความตลกขบขันและ
 สมเพชให้แก่บรรดานางกำนัลเป็นยิ่งนัก หนุมานจึงบังเกิดความอับอายขายหน้าพวกชาวเมืองมาก
 จึงคิดที่จะลาไปบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า ดังความว่า

เมื่อนั้น

เหลือบเห็นฝูงองคั่นางใน	พญาอนูชิตทหารใหญ่
ต่างเลมาคูแล้วเฝ้ายืน	อยู่ได้ต้นไม้สะกิดกัน
อภัยสอดดูหมู่กำนัล	พริ้มพัศตร์สำรวจสรวลสันต์
ตัวจะไปสร้างพรต	จะอยู่ดูหน้ามันไม่เต็มตา
จำเรณูเมตตาภาวนา	บวชเป็นดาบสอยู่กลางป่า
คิดแล้วผาดแผลงสำแดงฤทธิ์	ดีกว่าที่ครองเวียงชัย
เหาะทะยานผ่านฟ้าว่องไว	มีคมิดหาเห็นตัวไม่
	ตรงไปอยู่ธยานีฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 558)

จะเห็นได้ว่าในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น หนุมานเป็นวานรที่มีความชุกชนโลดโผนเหมือนกับวานรทั่ว ๆ ไป
 ทั้งนี้อาจเกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชประสงค์จะให้

ตัวละครหนุมานเป็นวานรเยี่ยงสัตว์เดรัจฉานก็ต้องมีความซุกซนเหมือนวานรทั่วไปด้วย เพื่อให้เรื่องสนุก

1.1.2.3 ทะนงตน

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นิยั้ทะนงตนมาก เนื่องจากคิดว่าตนมีความสามารถเหนือผู้อื่น ดังนี้

ในตอนลงดีพระนารายณ์ หนุมานไปถามทางไปลงกาจากพระนารายณ์ หนุมานไปขนอนกับพระนารายณ์ 1 คืน พระนารายณ์ให้หนุมานนอนในศาลา หนุมานเลยอยากลงดีพระนารายณ์ด้วยการทดสอบพระนารายณ์ว่าจะมีฤทธิ์มากเพียงใด โดยการเนรมิตกายให้ใหญ่จนคับศาลาแล้วบอกกับพระนารายณ์ว่านอนไม่พอ

ความคิดของหนุมานก่อนลงดี

ให้คิดสงสัยพันทวี	เหตุไรฤทัยชีป่า
มาอยู่ในเกาะลงกา	กับพวกยักษ์ด้วยอันใด
หรือจะมีความรู้วิชาศาสตร์	องอาจเชี่ยวชาญเป็นไฉน
อย่าเลยจะลงฤทธิไกร	ให้เห็นศักดิ์พระอาจารย์
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 101)

เดชะศักดิ์อาคม	พระสยามภูวนาถนาถา
กายนั้นใหญ่เต็มศาลา	ก็เรียกพระสัทธาวันไป
ที่น้อยเท่านี้ให้มานอน	จะเหยียดเท้าเหยียดครกอะไรได้
ข้าไม่ผาสุกสำราญใจ	เป็นไฉนละนี้พระมุนี ฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 104)

เมื่อพระนารายณ์เห็นความทะนงตน และอวดดีของหนุมานที่ขยายตัวใหญ่ไปเรื่อย ๆ เพื่อลงดีตนจึงเนรมิตให้มีฝนตกใส่หนุมานจนหนาวสั่น

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
ต้องฝนทหนาวชบซอน	กายกรเป็นเหน็บทั้งอินทรี
อันรูปนิมิตก็กลับกลาย	คั่นคงเป็นกายกระบี่ศรี

สุดคิดเห็นฤทธิ์พระมุณี
 ร้องว่าดูกรพระนักรรรม
 ยื้อกเย็นทุกเส้นโลมา

สุดที่จะทนเวทนา
 หนาวพันอดกลั้นหนักหนา
 เมตดาอย่าให้ทรมาน ฯ
 (บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 105)

ครั้นรุ่งเช้าหนุมานไปล้างหน้าที่สระ พระนารถฤทัยอยากปราบความ
 ทะนงตนของหนุมานจึงเนรมิตให้ไม้เท้ากลายเป็นปลิงไปเกาะที่คางของหนุมาน หนุมานจะแกะ
 อย่างไรก็แกะไม่ออก ดังความว่า

บัดนั้น
 ตกใจโจนด้วยฤทธิ์รอน
 ความเกลียดหลับตาปลิดจุด
 ยิ่งคร่ำยิ่งทิ้งสักเท่าไร
 สุดรู้สุดฤทธิ์สุดกำลัง
 วังพลากร้องเรียกพระมุณี

คำแหงหนุมานชาญสมร
 สองกรกระชากระบายไ
 ปลิงนั้นจะหลุดก็หาไม่
 ยิ่งยาวออกไปทุกที
 สุดทั้งปรีชากระบี่ศรี
 จนถึงที่บรรณศาลา ฯ
 (บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 107)

หลังจากที่หนุมานรู้ว่าปลิงนั้นคือไม้เท้าของพระนารถฤทัย หนุมานก็
 ขอมแพ้พระนารถฤทัย ไม่ขอลองดีต่อไปพร้อมทั้งถามทางไปลงจากพระนารถฤทัย หลังจากนั้น
 ก็รีบลาพระนารถฤทัยเหาะไปลงกาทันที

ในตอนศึกอินทรชิตหนุมานกล่าวว่าศรอินทรชิตไม่สามารถทำอะไรตน
 ได้เลย ดังตัวอย่าง

บัดนั้น
 ได้ฟังวาจาขุนมาร
 ตัวกูก็วงศ์พาลี
 พระองค์เป็นเจ้าภพไทร
 ทรงเดชศักดิ์สามารถ
 อย่าพักอ้างอวดฤทธิ์ฤทธิ์

วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ
 ดบหัตถ์ฉัดฉานแล้วตอบไป
 ฤทธิ์ฟากฟ้าดินไหว
 ให้ศรีกูไว้เป็นอาวุธ
 อาจล้างโคตรมึงให้สิ้นสุด
 จะขยฤทธิ์ด้วยกูผู้ศักดิ์

อย่าว่าแต่สรเอ็งสามเล่ม
ก็ไม่ระคายปลายเส้นโลมา

ถึงเพลงเต็มทั้งในเวหา
ยักยามึงอย่าประมาทกัน
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 431)

ในตอนที่ต่อสู้กับสหัสเดชะหนุมานก็ถูกสหัสเดชะว่าโง่แล้วยังอวดตัว
ว่ากล้าหาญ

บัดนั้น
จึงเข้ารับเอาคทาธร
มีความชื่นชมโสมนัส
แล้วคิดว่าอันขุนยักษ์นี้
ทรลัษณ์โง่งงคั่งเต้าว
ฆ่าเสียก็จะบรรลัษลาญ

คำแหงหนุมานชาญสมร
จากกรพญายักษ์
ดั่งได้สมบัติโกสิย
เสียทีเป็นเจ้าแก่มุมาร
อ้างอวดยกตัวว่ากล้าหาญ
แต่ไม่อัประมาณแก่เทวัญ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 67)

เสียแรงมีเศียรทั้งพัน
ตัวโตโง่เปล่าโง่จิงไร
ทศพัคค์มันลวงก็หลงลื่น
เสียทีเป็นเจ้าแก่มุณเฑาะฐ
ตัวกู่นี้ชื่อหนุมาน
คือองค์พระกาลอันฤทธิ์

กรสองข้างนั้นไม่นับได้
จะสู้ใครได้อำคัญ
พากันมาสิ้นชีวาสูญ
จะรู้ทันใครก็ไม่มี
ขอคทหารพระนารายณ์เรื่องศรี
จะมาเอาชีวีอสุรา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 68)

ในตอนรบกับกับสัทธาสูรหนุมานก็ถูกว่าสัทธาสูรไม่เก่งกล้าอะไร
สู้วานรอย่างตนก็ไม่ได้

ฉะเจ้ากรุงอัสคังค์
เหตุใดไม่เห็นสาตรา
นี่หรือจะยกไปต่อยุทธ์
กูเป็นแต่วานรพนาลี

อ้างอวดฤทธิ์จริงคำว่าแก้วกล้า
เหมือนหนึ่งปากว่าพาที
ด้วยพระจักรมุขเรื่องศรี
ก็ดีกว่าเอ็งมีฤทธิ์ไกร

แม้จะร้องเล่นเช่นยักษา
ว่าพลางโลดโผนโจนไป

เทวาก็จะโยนอาวุธให้
เข้าใกล้รัชชียุจนมาร ฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 171)

กูเป็นทหารพระทรงศร
คือพระกาลผลาญภพชาติ
แต่สหัสเดชะชาญกรรจ์
ก็ยังฆ่าเสียให้วายปราณ
ตัวมึงมีกรแต่สองกร
ว่าแล้วขุนกระบี่ปรีชาไว

นามกรหนุมานกระบี่ศรี
จะมาเอาชีวิตนมาร
มีมือสองพันกล้าหาญ
ตัดเศียรประจานเสียบไว้
ไหนจะต่อฤทธิ์รอนกูได้
สะกดใจร้ายเวทวิทยา
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 173)

ตอนที่รบกับตรีปิฎกกัน หนุมานก็ว่าตรีปิฎกกันเหมือนลูกไก่เท่านั้น

ครั้นแล้วก็ตบมือเขี่ย
มึงตั้งลูกไก่ก็เหมือนกัน
อันหม่อมสูรปึกษา
ล้วนเหล่าสุริยวงศ์พรหมาน

เหวอ้ายพาลาโมหันซ์
มาต่อฤทธิ์สุบรรณชัยชาญ
ในลงกามลิวันราชฐาน
บรรลี่ยาญด้วยกูผู้ฤทธิ์ ฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 4 : 457)

ในตอนที่พระรามให้หนุมานได้จองถนนร่วมกับนิลพัท ตอนแรกนิลพัทคิดที่จะแกล้งหนุมานเพราะหนุมานเคยทำให้ท้าวมหาชมพูต้องอับอาย นิลพัทจึงขงก่อกวนหินมาทั้ง 4 ก้อนให้หนุมานรับ หนุมานบอกให้โยนทีละก้อน นิลพัทไม่ทำตามโยนทีเดียวทั้ง 4 ก้อนแต่หนุมานก็รับได้ อย่างไรก็ตามหนุมานก็โกรธนิลพัทมาก หนุมานจึงคิดแก้แค้น ดังความว่า

ครั้นแล้วคำริตรีไป
จึงอหังการว่าตัวดี
ดีแล้วจะได้เห็นกัน
คิดพลางพาพลบริวาร

เหตุไฉนนิลพัทกระบี่ศรี
อ้างอวดฤทธิ์ชัยชาญ
กูจะทดแทนมันที่ฮึกหาญ
ทะยานไปอารัญบรรพตา ฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 217)

หนุมานเกิดความทะนงตนไม่ยอมแพ้ณิลพัทจึงไปขยี้หนินมาบ้าง แต่ขยี้มาทั้งตัวให้ณิลพัทรับ ณิลพัทบอกให้โยนมาทีละก้อน คราวนี้หนุมานไม่ทำตาม เพราะโกรธที่ณิลพัทแกล้งตนจึงให้ณิลพัทรับบ้าง ณิลพัทรับได้ทุกก้อนแต่ใช้เท้ารับ หนุมานโกรธมากที่ณิลพัทไม่เกรงใจตน เพราะคราวที่ตนรับตนไม่ได้ใช้เท้ารับแต่ประการใด หนุมานจึงต่อว่าณิลพัททันทีโดยการอ้าंगไปถึงเท้าชมพู่ว่าตนยังไปจับมาถวายพระรามได้ และดูณิลพัทว่าเป็นเพียงเชลยคนหนึ่งเท่านั้น

เมื่อคราวเอ็งขยี้มาส่ง	โยนลงสี่ก้อนกูรับได้
ครั้นถึงที่เราทิ้งลงไป	เหตุใดไม่รับด้วยกร
ตัวก็ถูกลูกพระพาย	ขึ้นชื่อว่าชายชาญสมร
แต่เท้าชมพู่พุทธริน	เลื่องชื่อลือจรทั่วโลกา
กูยังไปจับมาถวาย	องค์พระนารายณ์นำถา
ถึงคันธมาทน์บรรพดา	ในนาทีเดียวไม่ยากใจ
อันตัวมึงนี่จงหอนัก	ทำดังใครจักไม่สู้ได้
พุทธรินจะมีสักเพียงใด	ไอ้เชลยจ้งไรอหังการ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 218)	

1.1.2.4 ใจร้อน

ในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหนุมานชอบทำงานเกินจากที่พระรามได้สั่งไว้ สาเหตุเกิดจากความใจร้อนของหนุมานเองแต่ก็เกิดจากความหวังดีที่ให้แก่พระรามด้วย มีดังนี้

เพลงกา หลังจากที่หนุมานถวายแหวนนางสีดา และส่งข่าวพระรามให้นางทราบแล้ว หนุมานคิดถึงสภาพของนางสีดาที่ถูกขังไว้ในสวน ทำให้หนุมานโมโหมาก เพราะนางสีดาเป็นมเหสีของพระรามซึ่งเป็นนายของตน หนุมานเคารพนางสีดาเช่นเดียวกับพระราม เมื่อทศกัณฐ์ทำให้พระราม และนางสีดาต้องพลัดพรากจากกันทำให้หนุมานพลอยโกรธไปด้วย ด้วยความใจร้อนของตัวหนุมานเองหนุมานจึงแก้แค้นด้วยการเพลงกาจนวอดวาย หนุมานมีความหวังดีต่อพระรามต้องการทำให้กำลังของฝ่ายทศกัณฐ์ลดลงด้วยโดยขั้นแรกหนุมานได้ไปทำลายสวนขวัญของทศกัณฐ์ก่อน ต่อมาก็ยอมให้ฝ่ายของทศกัณฐ์จับได้ เพราะมีความคิดจะเพลงกาของทศกัณฐ์ให้วอดวาย ดังความว่า

บัดนั้น ครั้นออกมาพ้นอรไท	วาขุนทรผู้มีอัธมาลัย ก็ปีนขึ้นต้นไม้ใบบัง (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 125)

แล้วจึงดำริตรการ จะอาสาหักศึกด้วยกำลัง วันนี้จะลองฤทธิ์ดู สังหารพลาญเสียให้เปลืองตา คิดแล้วสำแดงเพลงฤทธิ์ โลดโผนโจนจ้วงทะลวงไป	กูเป็นทหารพระทรงสังข์ ยังไม่เห็นมืออสุรา ให้รู้กำลังรักษา สงครามกายหน้าจะเบาใจ ทศทิศกัมปนาทหวาดไหว เที่ยวหักต้นไม้เป็นโกลี (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 125)

หลังจากที่ฝ่ายของทศกัณฐ์จับตัวหนุมานได้แล้ว หนุมานได้ทำตามแผนที่
ตนวางไว้ทันทีคือให้ฝ่ายของทศกัณฐ์เผาตนเพื่อตนจะได้เผาลงกาต่อไป ดังความว่า

บัดนั้น ฟั่งรสนพจนารถกุมภภัณฑ์ ที่นี้สมจิตที่คิดไว้ จึงจะได้เดือดร้อนทั้งแผ่นดิน	หนุมานฤทธิแรงแข็งขัน ดั่งได้สวรงค์ชั้นอินทร์ จะเผาเวียงชัยเสียให้สิ้น สาที่อสุรินทร์มันใจพาล (บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 146)

เมื่อพระรามรู้ว่าหนุมานไปเผาลงกา พระรามก็รู้ว่หนุมานมาก เพราะกลัว
ว่าทศกัณฐ์จะฆ่านางสีดาเสีย พระรามมิได้คิดว่า หนุมานนั้นได้เสี่ยงชีวิตไปช่วยงานให้ตนกลับหวัง
ว่าพวกยักษ์จะฆ่านางสีดา เพราะหนุมานได้ไปเผากรุงลงกาจนวอดวาย แต่หนุมานก็ไม่ได้ตอบได้
พระรามแต่ประการใด หลังจากทีหนุมานได้รับผ้าชุบสรงจากพระรามแล้ว หนุมานก็ได้รำพึงรำพัน
ด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจว่า

บัดนั้น รับผ้าชุบสรงพระสีกร ตัวกูทำการทั้งนี้ มิได้อาลัยแก่ชีวิต เห็นผิดเป็นชอบด้วยโมหันธ์	คำแหงหนุมานชาญสมร ทูนเศียรแล้วถอนใจคิด จงรักภักดีสุจริต ทะนงใจไม่คิดตรการ ปืมสิ้นชีวันสังขาร

ใครเลยจะนับว่าชายชาญ	อาภัพประมาณเป็นพันไป
ทั้งนี้เพราะวาสนาตัว	ดีชั่วจะโทษผู้ใดได้
เสียทีที่มีฤทธิไกร	น้อยใจเป็นพันคนนาฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 159)

สร้างเมืองเอง ความใจร้อนของหนุมานเกิดขึ้นในตอนที่พระรามจะสร้างเมืองให้หนุมานหลังเสร็จศึกลงกาแล้ว ครั้นพระรามแสดงศรไปหาที่ที่จะสร้างเมืองแล้ว หนุมานก็เออหากวาดให้เป็นกำแพงอย่างดี หลังจากเสร็จงานแล้วก็กลับไปทูลให้พระรามทราบ ดังความว่า

จึงเออหากวาดไปทั่วทิศ	ด้วยกำลังฤทธิ์แก้วกล้า
ให้เป็นกำแพงพารา	เสร็จแล้วกลับมาด้วยว่องไว
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 524)

ครั้นถึงจึงคลานเข้าไปเฝ้า	น้อมเกล้าบังคมประนมไหว้
ทูลว่าข้าตามศรชัย	ไปในพางพื้นอัมพร
พรหมศาสตร์คกเหนือสีขริน	เก้ายอดแตกสิ้นทั้งสิงขร
ไม้ไผ่หักยับด้วยฤทธิ์รอน	เป็นพื้นดินดอนไปทั้งนั้น
สุทธารสอันขาวสะอาด	ข้ากวาดเป็นปราการกัน
ภูมิฐานกว้างใหญ่ก็คล้ายกัน	กับเขตชั้นจันทร์ครอยุทธา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 524)

ความใจร้อนของหนุมาน ทำให้พระรามตำหนิหนุมานที่ทำไปโดยพลการ ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระศุภดิรักษนาถา
ฟังลูกพระพายผู้ศักดิ์	ผ่านฟ้าอัคอันตันใจ
ตรัสว่าเราใช้แต่ไปดู	ให้รู้ว่าศรตกที่ไหน
แจ้งแล้วจะยกพลไป	สร้างสรรค์เมืองให้วานร
ทราบสิ้นพระจันทร์พระอาทิตย์	เหตุใดควรคิดทำก่อน
ไหนเลยจะเป็นสถาวร	เราจะบพทรรก็เสียที
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 624)

หนุมานได้ฟังดังนั้นก็ได้แต่น้อยใจที่คิดไม่ดี ดังความว่า

เมื่อนั้น	พญาอนูชิตเรื่องศรี
ตกใจตะลึงทั้งอินทรี	คั่งหนึ่งชีวิจะบรรลัย
เสียดแรงกุสุปรีชาชาญ	จะพิจารณาการก็หาไม่
มาลวงบรรหารพระภูวไนย	น้อยใจเป็นพันคนนา
ยิ่งคิดยิ่งแค้นแน่นอก	เสโทไหลตกอาบหน้า
ไม่รู้ที่จะสนองพระบัญชา	ก้มพักตรานิ่งไม่ดิ้งกาย ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 524)

จะเห็นได้ว่าการที่หนุมานทำงานเกินคำสั่งของพระราม มีสาเหตุเกิดจากความใจร้อนของหนุมาน ประกอบกับความจงรักภักดีของหนุมานที่มีต่อพระรามด้วย หนุมานไม่ต้องการให้พระรามต้องเหนื่อยยากจากการทำศึก และเหนื่อยยากเพราะต้องช่วยสร้างเมืองให้ตนจึงทำไปโดยพลการทั้งการเผาลงกา และการสร้างเมืองเอง ความใจร้อนของหนุมานมีความสัมพันธ์ต่อเรื่องทำให้เรื่องน่าสนใจมากขึ้น เพราะผู้อ่านมองเห็นความขัดแย้งที่มีในตัวละครตัวนี้ว่า ถึงแม้หนุมานจะเป็นวานรที่มีความสามารถสักเพียงใด แต่ก็มีลักษณะนิสัยที่ไม่พึงประสงค์คือไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ตามประสาของสัตว์เดรัจฉาน เช่น การที่หนุมานเป็นถึงกษัตริย์ครองเมือง แต่ยังควบคุมตนเองไม่ได้เที่ยวชุกชอนตามประสาวานร อีกนัยหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาจจะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะควบคุมการทำงานของทหารว่าถึงแม้ทหารจะมีความสามารถเพียงใด แต่ถ้าไม่อยู่ในกฎระเบียบที่วางไว้สมควรที่จะได้รับโทษ ในกรณีของหนุมานทำไป เพราะความจงรักภักดีจึงได้รับโทษสถานเบาคือคำตำหนิเพื่อให้ทราบจำ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอาจจะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะควบคุมทหารมิให้มีอำนาจเหนือกว่ากษัตริย์ด้วย

ในตอนที่หนุมานเผาลงกา พระรามได้ตำหนิหนุมานอย่างรุนแรงที่หนุมานทำไปโดยพลการ แต่หนุมานก็ยังแสดงพฤติกรรมของความใจร้อนของคนอีก ด้วยการสร้างเมืองเองโดยที่พระรามยังมิได้สั่งแต่ประการใด หนุมานคิดว่าหากทำลงไปพระรามจะได้รับผลประโยชน์จึงทำในสิ่งที่ควรจะทำ เมื่อผู้อ่านเห็นความตั้งใจของหนุมานผู้อ่านจะสามารถให้อภัยลักษณะนิสัยด้านลบของหนุมานได้ และต่อมาเมื่อผู้อ่านเห็นว่าหนุมานมิได้ตอบโต้พระรามแต่ประการใดกลับยอมรับผิดแต่โดยดี พร้อมกับกล่าวความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจของตนเองอย่างน่าสงสารที่ตนไม่คิดให้เสียก่อน ผู้อ่านก็จะให้อภัย และเห็นใจหนุมานมากขึ้น

การศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พบว่าพฤติกรรมของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นพฤติกรรมด้านบวก พฤติกรรมด้านบวกที่เด่นที่สุดของหนุมาน คือความจงรักภักดีต่อพระราม งานทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายให้ทำ หนุมานจะทำสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีไม่เคยทำให้พระรามผิดหวัง หนุมานจะจัดการกับศัตรูอย่างเด็ดขาดเสมอ เช่น การฆ่าศัตรูแล้วตัดศีรษะมาถวายพระราม ตั้งแต่ โมรภาพ สหัสเดชะ วิรุณจำบัง และตรีเมฆ หนุมานจะตามไปฆ่าศัตรู ไม่ยอมปล่อยให้ศัตรูหนีไป เพื่อในอนาคตพระรามจะได้ไม่ลำบากกับการทำสงครามมากนัก หนุมานเป็นวานรที่มีความภักดี และยกย่องพระรามมาก ในตอนที่เสร็จศึกแล้วหนุมานไปครองเมืองนพบุรี อย่างไรก็ตามถึงแม้หนุมานจะมีเมืองเป็นของตนเองก็ยังคอยรับใช้พระรามเป็นเนืองนิตย์ ยามเมื่อมีศึกสงครามคราวใดหนุมานพร้อมที่จะช่วยเหลือ มีบางครั้งที่หนุมานทำงานเกินคำสั่งของพระรามไปบ้าง แต่ก็ทำไปเพราะความหวังดีด้วยความสุจริตใจ แม้พระรามจะกริ้วหนุมานเพียงใด หนุมานก็ไม่เคยโกรธกลับยอมรับความผิดของตนเองแต่โดยดี บางครั้งอาจมีความน้อยเนื้อต่ำใจที่ตนเองไม่คิดให้ดีเสียก่อนบ้าง

ประการต่อมาคือความกล้าหาญ หนุมานเป็นวานรที่มีความกล้าหาญมาก หนุมานไม่เคยเกรงกลัวต่ออันตรายใด ๆ เช่น การยอมเสี่ยงชีวิตยึดท้ายรถพระอาทิตย์ เพื่อช่วยเก็บยารักษาพระลักษมณ์ให้ฟื้นคืนมาจนถูกพระอาทิตย์เผา การเสี่ยงชีวิตไปล่อลวงเอากล้องดวงใจของทศกัณฐ์โดยที่ไม่รู้ว่าจะมีชีวิตรอดกลับมาหรือไม่ เป็นต้น ต่อมาคือความฉลาด และรอบคอบ หนุมานเป็นวานรที่มีความฉลาด และรอบคอบมาก มีไหวพริบสามารถเอาตัวรอดในยามคับขัน และชนะศัตรูด้วยกลอุบายต่าง ๆ การทำงานแต่ละครั้งหนุมานจะวางแผนไว้ด้วยความรอบคอบ และวางแผนอย่างชาญฉลาดจนฝ่ายทศกัณฐ์ตายใจ ความฉลาดของหนุมานเกิดจากการรู้จักเรียนรู้ และเข้าใจชีวิต ใช้เหตุผลในการทำงานและมีวาทศิลป์ในการโน้มน้าวจิตใจคน การทำงานที่เกี่ยวกับการลวงศัตรูหนุมานจะมีความถนัดมาก ในแต่ละครั้งหนุมานจะบอกว่าตนเป็นวานรป่าทำงานให้พระรามอย่างเหนื่อยยาก แต่ผลที่ได้รับคือการลงโทษจากพระราม ตนจะมาขอพึ่งบุญของศัตรูเมื่อใช้คำพูดลวงให้ศัตรูตายใจแล้ว หนุมานจึงค่อยชิงอาวุธ หรือทำให้ศัตรูสิ้นหนทางช่วยเหลือตัวเอง หลังจากนั้นจึงค่อยพูดจาเยาะเย้ย แล้วฆ่าศัตรูของตนทันที ก่อนที่จะตัดหัวศัตรูไปยื่นยันกับพระรามว่าได้ทำงานสำเร็จแล้ว

นอกจากหนุมานจะมีพฤติกรรมด้านบวกแล้ว หนุมานยังมีนิสัยที่อวดทะนงตนของหนุมาน หนุมานจะอวดตนว่าเก่งเสมอโดยไม่คิดถึงความรู้สึกของคนอื่นว่าจะรู้สึกอย่างไร หนุมานมักแสดงความทะนงตนด้วยการบอกว่าตนเป็นถึงลูกพระพวยและเป็นทหารที่มีความสามารถของพระนารายณ์ ทุกครั้งที่มีการศึกสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ หนุมานจะคุยด้วยความทะนงตนทุกครั้งว่าตนนั้นไม่เคยกลัวใครเลย เช่น ตอนที่หนุมานทะนงตนกับสัทธาสูรว่า ขนาดสหัสเดชะ

ที่มีมือถึงสองพันมือที่เก่งกล้าสามารถ เมื่อมารบกับตนก็ยังถูกตนฆ่าตาย นับประสาอะไรกับ
 สัทธาสูรที่มีความสามารถเพียงน้อยนิดจะมาสู้กับตนได้ เป็นต้น นอกจากจะทนงตนกับบรรดา
 ยักษ์แล้ว แม้แต่กับพระฤๅษีโคบุตรหนุมานยังคิดว่าตนมีความสามารถเหนือกว่า ในตอนแรกผู้อ่าน
 จะเห็นว่าหนุมานพูดจาอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระฤๅษีโคบุตรอาจารย์ของทศกัณฐ์ แต่ครั้นหนุมาน
 สามารถล่อหลอกเอากลองดวงใจของทศกัณฐ์มาได้ หนุมานกลับพูดจาถูกพระฤๅษีโคบุตรว่าโง่งเงา
 ล้วนอย่างตนก็ไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าความทะนงตนของหนุมานไม่ได้ส่งผล
 เสียต่องานของหนุมานแต่ประการใด หนุมานจะกล้าลงดีหรือพูดทนงตนเฉพาะกับฝ่ายทศกัณฐ์
 เท่านั้น การที่หนุมานกล้าทนงตนกับพระนารายณ์ เพราะคิดว่าพระนารายณ์เป็นฝ่ายของทศ
 กัณฐ์ และตอนที่หนุมานพูดอวดตนกับพระลักษมณ์ เพราะต้องการจะทำงานที่ได้รับมอบหมายให้
 สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเท่านั้น หนุมานจะอ่อนน้อมถ่อมตนกับฝ่ายตนเองเสมอโดยเฉพาะกับ ผู้
 เป็นนาย เช่น พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา และทหารชั้นผู้ใหญ่ เช่น สุกริพ พิกะ เป็นต้น

นอกจากความทะนงตนซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีแล้ว หนุมานยังมีนิสัย
 เจ้าชู้มาก นิสัยเจ้าชู้ของหนุมานหากมองในแง่บวก จะเห็นว่าความเจ้าชู้ของหนุมานไม่ได้เกิดผลเสีย
 ต่องานแต่ประการใดแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบของหนุมานที่มีต่องาน และแสดงให้เห็น
 กลยุทธ์ที่หนุมานใช้ในการทำสงคราม ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่ากรณีที่หนุมานไปมีความสัมพันธ์กับ
 สตรีทั้ง 5 คน เหตุผลมิได้เกิดจากความเสนาหาในตัวสตรีเพียงอย่างเดียว หากเกิดจากหนุมาน
 ต้องการให้งานออกมาดี เช่น นางบุษมาลีที่ช่วยบอกทางไปลงกา นางวานรินที่ช่วยบอกที่ซ่อนตัว
 ของวิรุณจำบัง นอกจากนั้นหนุมานยังมองการณ์ไกลด้วย เช่น การทำศัตรูให้เป็นมิตรกับฝ่าย
 พระราม อาทิ นางสุพรรณมัจฉาที่ทศกัณฐ์ให้มาทำลายการจองถนนของหนุมาน หลังจากที่หนุมาน
 ไปมีความสัมพันธ์กับนางแล้ว นางกลับทรยศต่อทศกัณฐ์ผู้เป็นบิดาแล้วมาผูกมิตรกับหนุมานช่วย
 หนุมานจองถนนจนสำเร็จ นางเบญกายเป็นบุตรของพิกะ และเป็นหลานของทศกัณฐ์ หลังจากที่
 พระรามรู้ว่าเป็นนางสีดาปลอมตัวมา พระรามปรึกษาพิกะ พิกะขอให้พระรามประหารชีวิตนาง
 การที่พิกะผู้เป็นบิดาไม่สนใจใยดีนางเบญกาย และสนับสนุนฝ่ายศัตรูยอมทำให้นางเบญกายเกิด
 ความน้อยใจ และอาฆาตพิกะเป็นธรรมดา ต่อมาพระรามเห็นแก่พิกะซึ่งเป็นบิดาไม่เอาโทษนาง
 เบญกายพร้อมทั้งสั่งให้หนุมานไปส่งนางกลับลงกา หนุมานคงมองการณ์ไกลว่านางเบญกายอาจ
 กลับมาแก้แค้นพิกะ และฝ่ายพระรามได้ จึงไปมีความสัมพันธ์กับนาง ซึ่งต่อมาก็เป็นไปตามที่
 หนุมานคาดการณ์ไว้ เพราะเมื่อนางเบญกายได้ผูกมิตรกับหนุมานแล้วนางก็ยินดีช่วยหนุมานอย่าง
 เต็มใจแม้ว่าจะต้องทรยศต่อทศกัณฐ์ก็ตาม สังเกตได้จากการที่นางเบญกายได้มอบน้ำล้างเท้าเพื่อให้
 หนุมานนำไปรดปากอุโมงค์เพื่อทำลายพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์ต่อไป นางสุวรรณกัณฐมาเป็นเมีย
 ของอินทรชิต ทศกัณฐ์ยกนางให้หนุมาน หลังจากที่นางมีความสัมพันธ์กับหนุมาน แทนที่นางจะทำ

ให้หนูมานจงรักภักดีต่อฝ่ายทศกัณฐ์ นางกลับไม่สามารถจูงใจหนูมานได้เลย นอกจากนั้นนางกลับไม่ผูกใจเจ็บที่ฝ่ายของหนูมานฆ่าอินทรชิตผู้เป็นสามี และพลพรรคฝ่ายลงกาตายลงเป็นจำนวนมากด้วย นอกจากหนูมานจะมีกลยุทธ์ที่สามารถทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรแล้ว หนูมานยังได้รับผลประโยชน์จากความเจ้าชู้ของตน เช่น การไปมีความสัมพันธ์กับนางสุพรรณมัจฉา และนางเบญจกาย ทำให้หนูมานมีบุตรไว้ช่วยทำสงคราม ส่วนการไปมีความสัมพันธ์กับนางบุษมาลี และนางวานรินก็เป็นการช่วยเหลือนางทั้งสองให้พ้นจากคำสาป

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนูมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะเห็นว่าลักษณะนิสัยของหนูมานทั้งด้านบวก และด้านลบจะมีความสำคัญต่อเรื่องมาก การที่หนูมานเป็นวานรที่มีความจงรักภักดี เป็นนักรบที่เก่งกล้าสามารถและมีความฉลาดหลักแหลม จะทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกที่เห็นตัวละครมีความสามารถต่อสู้กับฝ่ายทศกัณฐ์ได้ ผู้อ่านจะรู้สึกชื่นชมในความเป็นนักรบของหนูมานที่มีความสามารถเหนือกว่าตัวละครอื่นๆ เช่น องคต สุกริพ และนิลพัท เป็นต้น ตัวละครที่มีความเก่งกล้าสามารถย่อมสร้างความรู้สึกระทึกใจได้มากกว่าตัวละครธรรมดาสามัญ พฤติกรรมของหนูมานที่แสดงออกมาด้านดีอาจจะทำให้ผู้อ่านมองว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกน่าจะสร้างตัวละครตัวนี้ขึ้นมาด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าทหารที่ดีเป็นอย่างไร ส่วนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น นิสัยที่เจ้าชู้ จากการศึกษบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพบว่าทั้งพิเภก และทศกัณฐ์ไม่ได้โกรธเคืองที่หนูมานมีความสัมพันธ์กับบุตรสาวของตน หากมองในแง่พรหมจรรย์ถือว่าเป็นความผิดร้ายแรงแต่ในความเป็นจริงกลับไม่ใช่เรื่องเสียหาย หนูมานมิได้ถูกประณาม จะเห็นว่าสังคมในสมัยโบราณจะยอมรับการมีคู่ครองหลายคน แม้จะไม่รับผิดชอบต่อการกระทำดังกล่าวก็มีใช้เรื่องร้ายแรงอันใด นอกจากนั้นอาจเกิดจากขนบวรรณคดีไทยที่พระเอกในวรรณคดีทั่วไปนอกจากมีความสามารถในการรบแล้วยังมีนิสัยเจ้าชู้ด้วยเพราะนิสัยของชายไทยนั้นต้องเป็นคนเจ้าชู้จะได้ขึ้นชื่อว่ามิส่นห์ ส่วนนิสัยที่ชุกชุนของหนูมานบางครั้งก็สร้างความตลกขบขันให้แก่ผู้อ่าน เช่น ในตอนที่หนูมานครองเมืองนพบุรี หนูมานแสดงกริยาแปลกเช่นสัตว์เดรัจฉานเที่ยวไต่ปีนต้นไม้อย่างสนุกสนาน โดยลืมไปว่าฐานะตนในขณะนี้คือกษัตริย์ปกครองเมืองนพบุรี สุรพงษ์ โสธะเสฐียร⁴ กล่าวว่า ความชุกชุนของหนูมานถึงขั้นต้องลาบวชหากมอง

⁴สุรพงษ์ โสธะเสฐียร, “รามเกียรติ์ : การแปลความหมายทางการเมือง” (วิทยานิพนธ์ รัชศาสตร์มหาบัณฑิต ภาคการเมืองการปกครอง สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.), 155.

ในแง่ของการเมืองการปกครอง อาจมองว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชประสงค์ที่จะเรียกร้องให้ชนชั้นสูงสละบ้านเมือง ในช่วงที่กำลังสร้างอาณาจักรเพื่อความปลอดภัยของตัวเอง นอกจากนั้นผู้ที่มาเป็นกษัตริย์ควรมีชาติกำเนิดที่สูงส่ง เช่น จากพระนารายณ์ แม้ว่าขุนนางบางคนจะมีชาติกำเนิดจากเทพ แต่การอวดราชวงศ์ของเทพส่วนใหญ่ก็เพียงเพื่อเป็นทหารเอกของพระราม ยิ่งพระรามแสดงความเป็นเทพสูงมากเท่าใด โอกาสของขุนนางที่จะเป็นกษัตริย์ก็ลดลงเท่านั้น เมื่อพระรามให้หนุมานร่วมครองเมืองด้วย และแม้หนุมานจะไปสร้างเมืองใหม่ที่ นพบุรีเพื่อให้ห่างจากความเป็นทวาราชของพระราม หนุมานก็ไม่ประสบความสำเร็จในการครองเมืองเนื่องจากมีข้อบกพร่องในชาติกำเนิดของตน ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชประสงค์ที่ให้อำนาจตัวนี้เป็นวามรโดยธรรมชาติ พฤติกรรมที่หนุมานแสดงออกมาจึงเป็นพฤติกรรมของสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ความเป็นวามรจึงไม่อาจทำให้หนุมานมีจริยวัตรของกษัตริย์ได้ต้องกลับไปบวชเป็นพระฤๅษี ทั้งนี้อาจเพื่อเสริมสร้างบุคลิกภาพใหม่ของตนเอง ภายหลังจึงได้ครองเมืองมลิวันซึ่งเป็นเมืองใหญ่ของยักษ์

ประเด็นของความชุกช่นของหนุมาน หากมองในอีกแง่หนึ่งการที่หนุมานลาออกจากราชการ อาจเกิดจากเพราะหนุมานเคยทำงานหนักเพื่อช่วยพระรามมาโดยตลอด หลังจากเสร็จศึกสงคราม หนุมานได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองอาจทำให้หนุมานอึดอัด เพราะไม่สามารถผจญภัยได้เหมือนเก่า หนุมานคงเบื่อกับการอยู่เฉย ๆ จะทำอะไรก็ต้องระวังตัว เช่น คิดจะปีนต้นไม้เพื่อความสนุกก็ถูกนางกำนัลหัวเราะเยาะ หนุมานคงคิดว่าสู้ไปบวชคงดีกว่า แต่ก็บวชได้ไม่นานเพราะอสูรผัดบวชมาแจ้งข่าวการสงคราม ทำให้หนุมานมีความสุขกับการทำสงครามอีกครั้ง หนุมานช่วยฝ่ายพระรามจนเสร็จศึกเมืองลงกาครั้งที่สอง ตลอดชีวิตของหนุมานหนึ่งเดี๋ยวนั้นน้อยกับงานมาก ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าถึงแม้หนุมานจะมีชีวิตที่ตรากตรำลำบากกับการทำสงคราม แต่หนุมานคงมีความสุขว่าการครองเมืองเพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าประเด็นของความความชุกช่นของหนุมานก็สามารถทำให้เรื่องมีความสนุกสนาน ผู้อ่านเห็นความว่องไว ปราดเปรียวของตัวละครที่มีในเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินไปรวดเร็ว ผู้อ่านสนุกกับเรื่องมากยิ่งขึ้น

จะเห็นว่าหนุมานมีบุคลิกลักษณะที่มีทั้งด้านบวก และด้านลบที่สอดคล้องกับเรื่องได้อย่างน่าสนใจ ลักษณะนิสัยด้านบวกของหนุมานเป็นลักษณะนิสัยที่น่าชื่นชมมาก การทำงานในแต่ละครั้งหนุมานจะมีแต่ความหวังดีและปรารถนาดีต่อพระราม ส่วนลักษณะนิสัยด้านลบของหนุมานนั้นเราสามารถให้อภัยได้เนื่องจากหนุมานเป็นวามร เมื่อขึ้นชื่อว่าเป็นศัตรูแล้ว หนุมานจะทำลายทุกวิถีทางไม่ละเว้นผู้ใดทั้งสิ้น แต่หากเป็นคนที่ดีบุษบาหนุมานจะอุทิศชีวิตให้

ประหนึ่งสัตว์เลี้ยงที่มีต่อนายซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญยิ่ง เป็นสัตว์เคร่งครัดยอมไม่มีความงามอย่างมนุษย์

1.2 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา

ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาศึกษาจากเรื่อง หอมนาน ปรีหมเหียร พรหมจักร ลังกาสีโห และอุสสาภารต ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.2.1 ลักษณะนิสัยของหอมนานในรามเกียรติ์เรื่องหอมนาน

1.2.1.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.2.1.1.1 จงรักภักดี

นิสัยจงรักภักดีของหอมนานสังเกตได้จากการอาสาทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย หอมนานในฐานะที่เป็นทหารคนหนึ่งของพระยารามราชจะอาสาช่วยทำงานทุกครั้งด้วยความเต็มใจ ดังตัวอย่าง

ในตอนที่มีการจองถนนหอมนานรับอาสาขอเสนอเอาไม้มาทำโครงสร้างสะพาน ดังความว่า

เมื่อนั้นหอมนานจึงอาจอาจสีหนาทว่า กันจักเอาไม้ดอกดีหลักทั้งมวล ดังอัน ข้าขออาสา อันแต่งแปลงแลถมดินทั้งมวลไว้แก่คนและสัตว์ทั้งมวลเทอะว่าอัน...ถมสมุทรไปได้ 7 ปีปลาย 7 เดือนก็ไปรอดถึงลังกาทวีปที่นั่นแท้หั้นแล

(หอมนาน : 73)

ในตอนที่มีพระลักษณะถูกหอกของอินทรชิต ภิเษกถามว่ามีผู้ใดที่จะอาสาไปเอายารักษาพระลักษณะบ้าง หอมนานตอบว่า “ข้าจักไปเอาแล” (หอมนาน : 76)

ในตอนที่มีภิเษกถามว่าใครจะอาสาไปเอาหินที่พระยารามพนาสวรหนูนอนมาได้บ้าง หอมนานตอบไปด้วยความจงรักภักดีว่าคนสามารถไปเอามาให้ได้ “ข้าจักไปเอามาหื้อได้ชะแล” (หอมนาน : 78)

ในเรื่องหอมนานถึงแม้ว่าคำพูดที่แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่มีต่อพระยารามราชจะมีน้อย แต่จากพฤติกรรมที่แสดงออกของหอมนาน เช่น การอาสาทำงานเพื่อพระยารามราช อาทิ การรับอาสาจองถนน เก็บยารักษาพระลักษณะ ช่วยพระยารามราชจากเมืองบาดาล ช่วยในการทำศึกสงครามต่าง ๆ และเมื่อเสร็จศึกสงครามแล้วหอมนานก็ยังช่วยรับราชการแผ่นดินด้วยการทำหน้าที่เก็บอากรบ่อนเบี้ย การทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงทหารที่มีความจงรักภักดีคนหนึ่ง

1.2.1.1.2 กล้าหาญ

หอรมานมีความกล้าหาญมาก สืบเนื่องจากการอาสาทำงานต่าง ๆ โดยไม่เกรงกลัวต่อความตายเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระยารามราช เช่น การต่อสู้กับฝ่ายของยักษ์ซึ่งมีตลอดทั้งเรื่อง การไปช่วยพระยารามราชจากการลักตัวไปของศัตรูโดยไม่หวั่นต่ออุปสรรคทั้งหมด เป็นต้น

1.2.1.1.3 ฉลาดและรอบคอบ

หอรมานมีความฉลาดและความรอบคอบ สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ดังตัวอย่าง

ในตอนที่ปลิงกัดหอรมาน ไม่ว่าหอรมานจะทำอย่างไรปลิงก็ไม่ยอมปล่อย พระฤๅษีบอกหอรมานว่ายาที่จะช่วยทำให้ปลิงหลุดออกมาได้อยู่ที่ตัวของหอรมานเอง หอรมานคิดได้ด้วยฉลาดว่าคงเป็นน้ำลายที่อยู่ในตัวของตน มี “แต่น้ำลายนี้แล” (หอรมาน : 69) จึงนำน้ำลายมาป้ายที่ตัวปลิง ปลิงจึงหลุดออกมา

ในตอนที่หอรมานไปลงกา เนื่องจากหอรมานเป็นผู้ที่ฉลาด และรอบคอบ หอรมานจึงแปลงกายเป็นคนแก่เพื่อไม่ให้เป็นที่สงสัย หอรมานได้ไปพบกับหญิงที่กำลังไปส่งอาหารแก่นางสีดาที่อุทยาน หอรมานจึงตามนางไปและแอบฟังนางพูดถึงนายของตนว่าได้ไปลักเมียเขามาขังไว้ที่อุทยาน หอรมานได้ยั้ยนดังนั้นจึงเข้ามาถามว่าเป็นจริงดังที่นางพูดไว้หรือไม่ “หลานยังจักเอากันไปที่ไหนนั้นชา” (หอรมาน : 69) เมื่อนางตอบคำถามหอรมาน หอรมานจึงรู้ได้ทันทีว่านางสีดาอยู่ในอุทยานนั่นเอง เมื่อได้พบนางสีดาแล้ว หอรมานไม่แน่ใจว่าเป็นนาง ด้วยความรอบคอบหอรมานจึงถามนางว่านางคือนางสีดาใช่หรือไม่ เมื่อแน่ใจว่าเป็นนางสีดาตัวจริงจึงมอบแหวนให้นาง ดังความว่า “พันดั่งตัวเจ้านี้ชื่อว่าสีดาอันชาฤา” (หอรมาน : 70)

ในตอนที่หอรมานไปช่วยพระยารามราชที่เมืองบาดาล หอรมานผู้มีความฉลาดได้นึกถึงคำโบราณที่กล่าวไว้ว่า เวลาจะเข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตามจึงแปลงกายเป็นชาวเมืองนั้นทันที ดังความว่า “บัวราณท่านว่าไว้ ตกเมืองใดหื้อเอาเพศเมืองนั้น” (หอรมาน : 75) จึงทำให้ชาวเมืองบาดาลไม่สามารถล่วงรู้ได้ว่าหอรมานแปลงตัวมาปะปนอยู่กับฝ่ายตน “หอรมานก็เอาเพศเป็นชาวเมืองปัตตลุมเป็นเผ่าแก่ผู้ ๑ หั้นแล..” (หอรมาน : 75) ต่อมาก็ออกอุบายแปลงเป็นแมงหมีขอจับปากไ้ใหญ่ 2 คนของเมืองลงกาที่กำลังนำน้ำใส่ยาพิษไปให้พระยารามราชดื่มที่ในเมืองโดยไม่มีใครสงสัย “ปู่ขอเป็นแมงหมีตัว ๑ จับปากไ้หน้าเจ้าหลานทั้ง ๒ เข้าไปดูเทอะหอรมานก็เริมิตเป็นแมงหมีจับปากไ้หน้าเข้าไปแล...” (หอรมาน : 75)

ในตอนที่ยอดมนไปเก็บยารักษาพระลักษณะ ยอดมนผู้มีความฉลาด
แปลงเป็นมดไปเอาลูกหินซึ่งพระยาราพณาสุวรรณใช้หนุนนอน โดยที่พระยาราพณาสุวรรณไม่รู้ตัวมาให้
ภิกษุบดยา ดังความว่า

หินอันจักฝนยาต้นนั้นก็หาบได้แล เถ้ามีแต่หินลูกอันราพณาสุวรรณเอาแปลงหมอนหนุน
หัวนั้นแล ไผ่อาจจักไปเอามาได้นั้นหา ยอดมนก็พานว่า “ ข้าจักไปเอามาหื้อได้แล ” ว่าอัน
แล้วก็เนรมิตเป็นมดเข้าไปเอามาแล้ว ก็ฝนยาต้นนั้นใส่ดินพระลักษณะแล้วหอกแหล่มนั้น ก็
จึงสะเด็นออกมาเห็นแลยาต้นนั้นจึงได้ชื่อว่า “ คอยชะเด็น ” คราบถึงกาลบัดนี้แล

(ยอดมน : 76 - 77)

1.2.1.1.4 ไร่เคียงสา

ยอดมนเป็นวานรที่ไร่เคียงสา เช่น การที่ยอดมนหาไปจับ
พระอาทิตย์เนื่องจากเข้าใจว่าพระอาทิตย์เป็นผลไม้ เพราะมีสีแดงเหมือนกับที่มารดาบอกไว้ว่าหาก
เห็นผลไม้สีแดงแสดงว่ากินได้ ด้วยความรู้เคียงสายอดมนจึงถูกพระอาทิตย์เผาติดอยู่ที่หัวรถของ
พระอาทิตย์ พระอาทิตย์เห็นดังนั้นจึงหันไปดู แล้วรำพึงว่ายอดมนคงเป็นสัตว์ที่มีบุญไม่ควรให้
ตายเปล่าจึงชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ให้มีฤทธิ์กว่าเดิม “ รอยว่าสัตว์ใด ๑ มีบุญสมภารหากได้กตาทิการมี
มากนักแล้วชะแลบควรจักละหื้อตายเสียแล ” (ยอดมน : 63)

การที่ยอดมนในเรื่องยอดมนไร่เคียงสาเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเกิด
ความรู้สึกเอ็นดูและชอบพฤติกรรมของยอดมนซึ่งช่วยทำให้เรื่องมีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

1.2.1.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.2.1.2.1 ใจร้อน

ความใจร้อนของยอดมนเกิดจากความมีน้ำใจของยอดมนที่มีต่อ
พระยารามราช ยอดมนมีความประสงค์ที่จะช่วยแบ่งเบาภาระของพระยารามราช จึงช่วย
พระยารามราชทำงานนอกเหนือคำสั่ง เช่น หลังจากที่พระยารามราชฆ่าพระยาราพณาสุวรรณตายแล้ว
พระยารามราชคิดที่จะสร้างเมืองใหม่ จึงนำสรที่ซื้อทสพละยิงออกไปแล้วสั่งให้ยอดมนนำ
คอยสัพพะยาไปวางไว้ทันทีที่สรตก ปรากฏว่าเมื่อยอดมนไปถึงยอดมนทำเกินคำสั่งของ
พระยารามราช ด้วยการเอาหางกวาดต้นไม้บริเวณนั้นจนเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยยังไม่ได้หาฤกษ์
ยาม ดังความว่า “ ข้าก็บ่ได้หาวันหายามอันเป็นมงคลสักอันแล ข้าก็กวาดเสียตามกำลังแห่งข้าด้วย
จับพลัน ไว้ถ้ามหาราชเจ้าแล ” (ยอดมน : 78)

เมื่อพระยารามราชได้ฟังดังนั้นจึงละเมือนั้นไป เพราะหอรมานไม่ได้ดูฤกษ์เสียก่อน ดังความว่า “บ่หาวันดียามดีก่อน พ้อยริบกวาดเฝ้าข้านี้ บ่เป็นมงคลแล” (หอรมาน : 79)

อีกตอนหนึ่ง เป็นตอนที่หอรมานไปเก็บขารักษาพระลักษณะ ความใจร้อนของหอรมานปรากฏในตอนที่หอรมานเลือกเอาตัวยามาให้ภิกษุ หอรมานนำมาขามาให้ภิกษุถึงสามครั้งก็ยังไม่ใช่ยาที่ต้องการ ด้วยความใจร้อนหอรมานจึงยกคอกันธมาทนะมาทั้งคอก ดังความว่า “ก็ไปเอามาที่ ๑ ก็บ่แม่น ใช้ไปถ้วน ๒ เอามาที่ ๒ ไปถ้วน ๓ เอามาที่ ๓ หอรมานจึงไปขวามเอายอดคอกันธมาทนะนั้นหื้อแก่ภิกษุ” (หอรมาน : 76)

ความใจร้อนของหอรมานทำให้เกิดผลเสีย คือทำให้นายไม่พอใจงานเกิดความล่าช้าต้องทำใหม่ เช่นการหาสถานที่สร้างเมืองใหม่แทนเมืองเดิม ส่วนการยกคอกันธมาทนะก็สร้างภาระให้หอรมานเพิ่มขึ้นเพราะต้องนำคอกไปเก็บไว้ที่เดิมโดยไม่ให้ตัวยาหล่นลงมาใส่พวกยักษ์เพราะหากยักษ์ได้กลิ่นยาที่จะฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

1.2.1.2.2 คีร์ณ

ความคิร์ณของหอรมานเกิดจากความอยากรู้อยากเห็น หอรมานคิร์ณขัดคำสั่งของผู้ที่หวังดีต่อตัวหอรมานเอง เช่น การที่หอรมานขัดคำสั่งของพระฤาษีที่ได้ห้ามหอรมานไปทางทิศเหนือของอาศรม หอรมานไม่เชื่อฟังก็ไปยังสระแห่งนั้นหอรมานคิดว่าการที่พระฤาษีห้ามอาจเพราะมีของวิเศษอยู่ ดังความว่า “พระรสีบหื้ออุไปทางเหนืออาศรมบทนั้น รอยาของวิเศษอันใดจัก ๑ จักมีในที่นั้น ชะแล” (หอรมาน : 69) หอรมานจึงขัดคำสั่งของพระฤาษีลงไปเล่นน้ำในสระ ผลของความไม่เชื่อฟังในครั้งนี้ทำให้หอรมานถูกปลิงเกาะที่หน้าผากจึงไม่ออก ดังความว่า “เมื่อนั้นปลิงกับโลกก็เข้ามาติดหน้าผากหอรมาน มันก็เดินขึ้นเช่นลำตาล ๑ ปลิงก็ชักลงมา หอรมานก็ชำเด็นขึ้น ๗ เช่นลำตาล ปลิงก็หยึดทวยชักลงมา” (หอรมาน : 69)

ในตอนนี้ผู้แต่งน่าจะมีวัตถุประสงค์ที่จะสอน และเตือนสติผู้อ่านให้เชื่อฟังสิ่งที่ผู้ใหญ่ตักเตือนมิเช่นนั้นแล้วผลที่ได้รับก็เป็นเหมือนหอรมานผู้คิร์ณ

1.2.1.2.3 ทะนงตน

ในเรื่องหอรมาน เมื่อมีงานแต่ละครั้งจะต้องมีคนขอร้องหอรมานให้ช่วยทำเสมอ หอรมานจึงเป็นตัวเด่นของเรื่องตามชื่อเรื่อง ผู้แต่งคงมีความประสงค์จะแสดงความโดดเด่นของตัวละครเอกจึงให้หอรมานเป็นผู้ที่มีความสามารถสูงไม่ต้องพึ่งพาใคร ให้ความ

ทะนงตัวของหอรมาน เช่น ในตอนไฟติดหาง หนุมานก็กระโดดลงไปดับไฟได้เองโดยไม่ต้องถามใคร

นอกจากนั้นในการทำงานรับใช้พระยารามราช หอรมานจะทะนงตนว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถ เช่น ในตอนที่สุคริพนำหอรมานมาถวายให้แก่พระยารามราช พระยารามราชไม่ค่อยมั่นใจในความสามารถของหอรมานเท่าไรนัก พระยารามราชไม่เชื่อว่าหอรมานจะมีฤทธิ์จริงดังที่สุคริพว่าไว้ จนหอรมานต้องสาแดงเดชให้ดู พร้อมทั้งได้กล่าวอย่างทะนงตนว่าผู้ที่มีความสามารถไม่จำเป็นต้องอวดให้คนอื่นรู้เหมือนกับถ่านที่มีไฟอยู่ถ้าไม่มีใครเป่าก็ไม่แดง ดังความว่า “หอรมาน! ให้อ้อว่า บุคละผู้มีคุณนี้ ท่านบ่ถามบ่หอนสาแดงสักเทื่อแล ถ่านไฟอันท่านปกลไว้บ่มีไฟเป่าบ่หอนเรื่อสักเทื่อแล” (หอรมาน : 66)

1.2.2 ลักษณะนิสัยของหอรมานในรามเกียรติ์เรื่องปรัมมเหียร

1.2.2.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

ลักษณะของหอรมานในเรื่องปรัมมเหียรไม่มีความแตกต่างไปจากในเรื่องหอรมานมากนัก ทั้งสองฉบับอาจได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งเดียวกัน จึงมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน ลักษณะนิสัยด้านบวกของหอรมานในเรื่องปรัมมเหียร มีดังนี้

1.2.2.1.1 จงรักภักดี

ความจงรักภักดีของหอรมานสังเกตได้จากการทำงานต่าง ๆ หอรมานจะทำจนสุดความสามารถในฐานะทหารคนหนึ่ง เช่น ตอนที่พระยาพราหมราชยกพลไปถึงฝั่งมหาสมุทร หอรมานอาสาทำสะพานให้ด้วยความเต็มใจ ดังความว่า

เมื่อนั้นหอรมานจึงจักจายคำสืหมาทองจากกลางหมู่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า ดังจักเอาไม้เอาหลักมาตอกนั้น กันว่าดีหลักแลปักเสาใส่ข้อใส่แป้ทั้งมวลนั้น ข้าจักขออาสาเอาแล อันแต่งแปลงยังตะแลถมดินจูงไว้แก่คนแลสัตว์ทั้งมวลเทอะ

(ปรัมมเหียร :27)

ตอนที่พระยาปัตตหลุมจะมาลักพระยาพราหมราชไปขังไว้ที่เมืองบาดาล หอรมานอาสาเผ่ายามทางอากาศให้โดยการเนรมิตมือใหญ่ครอบคนไว้ ดังความว่า “ทางอากาศายบนหื้อข้าเทอะ ข้าจักรักษะแล ทางเหนือแผ่นดินลุ่มนั้นไว้หนักแก่ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งหลายชุนเทอะ ว่าอัน หอรมานก็เนรมิตฝ่ามือมันก็หื้อใหญ่มาครอบงำไว้ทั้งมวลหันแล” (ปรัมมเหียร : 29)

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่มีการรบกัน พระยารามาสวรรณมิตตัวใหญ่ เทาเขยัคัณทร หอมนเห็นดังนั้นจึงขอให้พระยาพราหมราชนั่งบนบ่าตนเพื่อให้สูงเทียมเท่ากับ พระยารามาสวรรณมิตตัวใหญ่ “มหาราชเจ้าอย่าได้เคืองใจเทอะ ผู้ข้าก็หากจักเอามหาราชเจ้าขึ้นนั่ง เหนือจอมบ่าข้า แล้วจักหือรบกันด้วยรามาสวรรณมิตตัวใหญ่เพียงเขยัคัณทรนั้นชาแล” (ปรัมมเหียร :32)

จะเห็นได้ว่านอกจากหอมนจะมีความจงรักภักดีต่อนายแล้ว หอมนยังยกย่องนายของตนด้วย

1.2.2.1.2 กล้าหาญ

หอมนในเรื่องปรัมมเหียรจะมีความกล้าหาญเช่นเดียวกับในเรื่อง หอมน เช่น การเสี่ยงกลานเข้าไปในปากยักษ์แล้วยื่นมือมาบีบคอยักษ์เพื่อบังคับให้ยักษ์มอบธนุ ให้ตน ดังความว่า

มันก็เนรมิตเป็นเมฆแดงปัวเข้าค้ำอยู่ในหว่างเขี้ยวยักษ์ตัวนั้นแล้ว ก็ค่อยไต่ออกไปทาง งาม แล้วมันก็ขวามคอยักษ์ตัวนั้นด้วยมือทั้ง ๒ บีบรัดเข้าด้วยกำลังแห่งมัน เป็นดังคอกจกแตก ไปนั่นหันแล

(ปรัมมเหียร : 33)

1.2.2.1.3 กลาด และ รอบคอบ

พฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าหอมนเป็นวานรที่ฉลาดมีดังนี้

ในตอนทีปลิงกับทากเกาะหน้าผากหอมน ไม่ว่าหอมนจะทำ อย่งไรปลิงกับทากก็ไม่หลุด แม้จะเหาะไปถึงยอดเขยัคัณทรปลิงก็ไม่ยอมปล่อย จนในที่สุด หอมนก็นึกถึงคำพูดของพระฤๅษีว่าหอมนมียาในตัวเอง หอมนคิดได้ด้วยปัญญาจึงใช้น้ำ ลายป้ายตัวปลิง ปลิงจึงหลุดออกมา ดังความว่า

ส่วนว่าหอมนนั้นค้นว่าลูกข้าแล้ว ก็ไปหักเอาเรียวไม้ไผ่มาเป็นไม้สีฟัน แล้วก็ไปช่วย หน้ายังหนองสระที่หันแล ปิงกับโลกตัวนั้นค้นหัน ก็ยึดจับหน้าผาก ก็ดูดกินเลือดหอมน จ้าว่าหันแล เมื่อนั้นหอมนปัดยังปิงตัวนั้นออก ก็พอเหนื่อยแรง มันก็เดินขึ้นสู่อากาศ ประมาณเช่นต้นตาล ๑ ปิงก็บดก ข้าเดินขึ้นไป ๒ เช่นต้นตาล ๓ เช่นต้นตาลก็บดก ก็ข้าเดิน ขึ้นเพียงเขยัคัณทร ก็บดก ส่วนครึ่งกลางปิงตัวนั้นก็ยังอยู่ในหนองสระที่นั่น แม้เห็นว่า หอมนเดินขึ้นสูงเท่าใดก็ดี ปิงตัวนั้นก็ยึดขึ้นทวยสูงเท่านั้น แล้วก็ตกลงมาเล่า แม้จะสับ ยาดออกก็บ่ออกบดกหันแล...มันก็เอาน้ำลายแห่งมันใส่ ปลิงตัวนั้นก็คายตกละเอียดหันแล

(ปรัมมเหียร : 24)

ตอนที่หอรมานไปหานางสีดา หอรมานอาศัยความฉลาด และความรอบคอบไม่ให้ใครสงสัย และสังเกตตนได้ จึงแปลงกายเป็นคนแล้วเข้าไปฟังสาวใช้เมืองลังกาสนทนากัน ได้ความว่าพวกนางจะนำอาหารไปให้หญิงที่พระยารากนาสวรจับมา หอรมานจึงแกล้งไปถามสาวใช้ที่พูดกันดังกล่าว และรู้ว่าเป็นนางสีดาดังที่นางสาวใช้ตอบกลับมาว่า “อีลึงเหย ผู้ชำนี้อันพระยาเจ้าหากใช้หื้อไปส่งข้าวแก่นางสีดาที่สวนอุทยานโพ้นแล้วอัน” (ปรัมมเหียร : 25)

ตอนที่หอรมานคิดจะเผาเมืองของพระยารากนาสวร หอรมานวางแผนโดยการไปเที่ยวเล่นบนยอดปราสาทของพระยารากนาสวร เพื่อให้ทหารจับได้ แม้ทหารจะทราบหอรมานด้วยวิธีใดหอรมานก็ไม่ตาย พวกทหารจึงพากันปรึกษากันว่าน่าจะเอาผ้าชุบน้ำมันเผาหอรมานดีกว่า ครั้นหอรมานได้ยินดังนั้นก็สนใจที่คิดไว้ จึงแกล้งบ่นออกมาดัง ๆ ว่าคราวนี้ตนต้องตายแน่ คนทั้งหลายได้ยินดังนั้นต่างพากันดีใจ เพราะคิดว่าเป็นวิธีที่จะฆ่าหอรมานได้ จึงรีบเอาผ้าชุบน้ำมันมาพันรอบตัวหอรมานทันที แล้วก็จุดไฟเผา หอรมานเห็นดังนั้นก็ยินดี เพราะตรงตามแผนที่ตนวางไว้จึงรีบวิ่งไปเผาปราสาทของพระยารากนาสวรทันที

ตอนที่หอรมานกลับมารายงานให้พระยาพราหมราชฟังว่า ตนได้เผาลงกาแล้ว พระยาพราหมราชไม่เชื่อ หอรมานจึงคิดหาทางให้พระยาพราหมราชเชื่อว่าตนพูดความจริงโดยบอกพระยาพราหมราชด้วยความฉลาดว่า ให้พระยาพราหมราชลองเอามือป้องหูจะได้ยินเสียงไฟไหม้ที่ปราสาทของพระยารากนาสวรอย่างแน่นอน ดังความว่า “คันมหาราชเจ้าป้อเชื่อแท้คังอัน ขอมหาราชเป็นเจ้าเอานิ้วมือดีคุดูไว้ แลจูงฟังคูเทอะ ผิวว่าได้ยินเสียงทุบๆ ทุบๆ นั้นว่าไฟไหม้ปราสาทพระยาลังกาแล้วอัน” (ปรัมมเหียร : 26 – 27)

ตอนที่ไปช่วยพระยาพราหมราชที่เมืองบาดาล หอรมานนึกถึงคำโบราณที่กล่าวไว้ว่าหากไปเมืองใดก็ควรทำตนเช่นคนในเมืองนั้น หอรมานจึงแปลงเพศเป็นคนเมืองนั้นทันที ดังความว่า “คำโบราณว่าไว้นั้นว่า ตกเมืองใดหื้อเอาเพศเป็นเมืองนั้นว่าอัน” (ปรัมมเหียร : 30) คนเมืองนั้นจึงไม่สามารถสังเกตได้ว่าหอรมานเป็นคนแปลกหน้า หอรมานไปหลอกลามสาวใช้ถึงที่อยู่ของพระยาพราหมราช ด้วยการกล่าวกับนางว่าตนนั้นเป็นผู้เฒ่าอยู่เมืองปัตตหลุมจนแก่เฒ่า หัวหงอกปูนนี้ยังไม่เคยเห็นมนุษย์สักครั้ง ขอให้นางพาตนไปดูลมมนุษย์ สาวใช้ทั้งสองหลงกลหอรมาน คิดว่าเป็นคนของเมืองปัตตหลุมด้วยกัน นางจึงตอบกลับไ้ว่าผู้ชายไม่สามารถเข้าไปในสถานที่ซึ่งขังพระยาพราหมราชไว้ได้ หอรมานได้ฟังดังนั้นจึงคิดได้ด้วยปัญญาว่าตนจะขอแปลงเป็นแมงหมี่จับปากไ้หน้าของนางไป ดังความว่า

ปู่เฒ่าหอรมานมันก็แสร้งถามว่าเจ้าหลานหญิงทั้ง ๒ เฮียข้าเฒ่าอันอยู่เมืองปัตตหลุมที่นี้
 เขียวปู้ก็พอหล่อนก็พอว่า หัวปู้ก็พอหงอกซุนซานจีเสื่อปุนนี้แล้ว บ่ห่อนได้หันคนคิบสัก
 เทื่อ คั่นอันปู้ขอเป็นแมงหมีจับปากไหนด้าแห่งหลานหญิงทั้ง ๒ เข้าไปดูจิมเทอะว่าอันแล้ว
 มันก็เณรมิตตนเป็นแมงตัว ๑ จับปากไหนด้าเข้าไปหั้นแล

(ปรัมมเหียร : 30)

1.2.2.1.4 ไร่เคียงสา

ในเรื่องปรัมมเหียรคล้ายกับเรื่องหอรมานที่แสดงให้เห็นความ
 ไร่เคียงสาของหอรมานในบางเวลา คือการเหาะไปกินพระอาทิตย์ สาเหตุเกิดจากนางกาสิมรดา
 ของหอรมาน ได้กำชับให้หอรมานกินเฉพาะผลมะเดื่อที่สุกแดงเท่านั้น ต่อมาหอรมานเห็น
 พระอาทิตย์ซักรออกมา ก็เข้าใจว่าเป็นผลมะเดื่อจึงรีบเข้าไปจับรถของพระอาทิตย์ จนถูกความ
 ร้อนของพระอาทิตย์เผาจนเป็นเถาถ่าน จนพระอาทิตย์ต้องชุบชีวิตของหอรมานขึ้นมาอีกครั้ง
 ดังความว่า

ส่วนว่าอายหอรมานนั้นมันได้ยินแม่มันสั่งไว้ยามจักใกล้ตายนั้นว่า คั่นว่าเจ้าหั้นว่า
 หมากรเคื่อใดสุกแดงงามดั่งอัน เจ้าจูงเอากินเทอะว่าอัน มันก็หันยังพระอาทิตย์ออกมาพัน
 ปลายเขายุคั่นรอน มีวันแดงงาม มันก็ใส่ใจว่าแม่นหมากรเคื่อสุกว่าอัน มันก็สยงขึ้นไปจับ
 หัวรถแห่งพระอาทิตย์แล้วก็ลวดแห่งติดหัวรถพระอาทิตย์เสียหั้นแล เหตุว่ารัสมิแห่งพระ
 อาทิตย์นั้นร้อนนัก ลวดแห่งเสียเพื่ออันแล

(ปรัมมเหียร : 17 – 18)

จะเห็นว่านิสสัยไร่เคียงสาของหอรมานไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น นิสัยที่
 ไร่เคียงสาของหอรมาน กลับทำให้ผู้อื่นเอ็นดูมากขึ้น เช่น พระอาทิตย์ที่รู้สึกเอ็นดูในความไร่เคียงสา
 ของหอรมานจึงชุบชีวิตขึ้นมาใหม่และให้มีฤทธิ์กว่าเดิม ส่วนผู้อ่านก็จะรู้สึกสงสารหอรมานที่
 หอรมานไม่รู้จักแม้แต่พระอาทิตย์

1.2.2.2 ลักษณะนิสสัยด้านลบ มีดังนี้

1. 2.2.2.1 ละโมบ

หอรมานเป็นวานรที่ตะกละไม่รู้จักประมาณตน ในตอนที่หอรมานไปอาศัยอยู่กับพระฤๅษีคนหนึ่ง ครั้นถึงรุ่งเช้าพระฤๅษีก็ลวหอรมานหิวจึงให้หอรมานกินข้าว หอรมานเห็นข้าวชนิดเดียวเกิดความโลภขึ้นมาอยากได้มากกว่านี้ เพราะคิดว่าข้าวที่พระฤๅษีให้ไม่พอกิน พระฤๅษีรู้ทันจึงอธิษฐานให้หอรมานกินข้าวจนเกินอิ่ม หอรมานกินอย่างไรก็ไม่หมดจึงอมไว้ที่คางยังไม่ยอมทิ้งข้าวไป

1.2.2.2.2 ใจร้อน

ความใจร้อนของหอรมานปรากฏในตอนที่ยอดหอรมานไปเอายารักษาพระยาพราหมณ์ที่ถูกลูกของอินทรีขโมยไป หอรมานไปเอายาดังกล่าวถึงสามครั้งก็ยังไม่ได้ยาที่ต้องการ ด้วยความใจร้อนหอรมานจึงยกเอาดอยมาทิ้งดอยให้ภิกษุเลือกดู ดังความว่า “มันก็เดินไปเอามาที่ ๑ ก็บ่ใช่ ไปเอามา ๒ ที่ก็บ่ใช่ เข้าไปเอาถ้วน ๓ ที่ก็บ่ใช่ หอรมานเลยคิดไปว่ามเอามายังขอดดอยคันธมาธรรมาทั้งมวลนั้น” (ปรัมมเหียร : 32)

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่พระยาพราหมณ์ต้องการจะสร้างเมืองใหม่ จึงเอาศรยิงออกไป แล้วให้หอรมานตามปิ่นไปว่าปิ่นตกอยู่ที่ใด เมื่อหอรมานตามปิ่นไปแล้วก็เอาหางกวาดต้นไม้จนหมดจดจึงมารอพระยาพราหมณ์อยู่ ครั้นพระยาพราหมณ์ไปถึงจึงถามว่าหอรมานได้ศรอยู่ที่ใดเป็นมงคลหรือเปล่า หอรมานตอบว่าตนไม่ได้ศรแต่ทำไปด้วยความใจร้อนของตน ดังความว่า “ผู้ข้าก็บ่ได้หาวนหยาหมอันเป็นไชยมงคลนั้นสักอันแล ผู้ข้ามารอดแล้วก็เผียวตามกำลังแห่งผู้ข้า เพื่อใครหื้อสับหื้อฟันถ้ามหากษัตริย์เจ้าดีหลีแล้วอัน” (ปรัมมเหียร : 35) นิสัยใจร้อนของหอรมาน เกิดจากหอรมานต้องการอำนวยความสะดวกให้แก่พระยาพราหมณ์ ความใจร้อนในครั้งนี้จึงเกิดจากความหวังดีที่มีต่อพระยาพราหมณ์

1.2.2.2.3 ทะนงตน

ความทะนงตนของหอรมานเหมือนกับในเรื่องหอรมาน ตอนที่พระยาพราหมณ์ไม่เชื่อฝีมือของหอรมาน หอรมานจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ดู พระยาพราหมณ์ถามหอรมานว่าเมื่อก่อนทำไมไม่แสดงให้ดู หอรมานตอบด้วยความทะนงตนว่าบุคคลที่มีความสามารถหากเมื่อไม่แสดงความสามารถก็ไม่มีใครได้ประจักษ์ในฝีมือเหมือนกับถ่านที่มีไฟเมื่อไม่มีคนเป่าก็ย่อมไม่รู้ว่ามีไฟอยู่ ดังความว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า อันว่าบุคคลผู้มีคุณวิเศษนี้ท่านบ่ถามดั่งอัน ก็บ่ห่อนลำแดงสักเทื่อแล เป็นดั่งถ่านไฟแดงอันท่านหากปกไวนั้น บ่มีผู้เป่าบ่ห่อนว่าจักเรือแดงแล” (ปรัมมเหียร : 20)

ตอนหอรมานไปเก็บภาษีไรภาค หอรมานพะนงตนคิดว่าเป็นคนที่มี
ฤทธิ์มากจึงเข้าไปปลุกเอาแดงจากแม่ค้า แต่หอรมานก็ถูกพระบุตรตอยหัวจนเลือดไหลจนต้องหนี
ออกจากอยุธยาไป ดังความว่า

...ถึงในวันถ้วน ๓ นั้น หอรมานนั้นมันก็ไปเก็บภาคเล่า มันก็เห็นราชบุตรทั้ง ๒
อันเป็นเด็กน้อยสนั่น มันก็ใส่ใจว่าตัวมีกำลังมากนัก มันก็ยื่นมือเข้าไปจกเอามะแดงแม่ค้า
ทั้ง ๒ นั้น พระบุตรก็เอาละกุกจับหอรมานนั้นแล ส่วนว่าหอรมานนั้นก็แตกมีเลือดอัน
ไหลออกซุดๆ

(ปรัมมเหียร : 39)

1.2.3 ลักษณะนิสัยของหรมารในเรื่องพรหมจักร

1.2.3.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

ลักษณะนิสัยด้านบวกของหรมารในรามเกียรติ์ฉบับพรหมจักร มีดังนี้

1.2.3.1.1 จงรักภักดี

ความจงรักภักดีของหรมารสังเกตได้จากการทำงานต่าง ๆ
หรมารจะทำจนสุดความสามารถในฐานะทหารคนหนึ่ง เช่น พระยาพรหมจักรให้หรมารไปสืบข่าว
นางสีดาที่ลงกาเพื่อพิสูจน์ความรักของนางสีดาต่อพระยาพรหมจักร หรมารก็ไปด้วยความ
จงรักภักดี และแจ้งข่าวพระยาพรหมจักรให้นางทราบทันที

พระยาใหญ่พรหมจักรจำข้าอาลัยลักษณะอักษรมาหานางแล ส่วนพระยาเจ้าตั้งแต่เพ็น
ลักเอานางมาก็หม่อมหมองโสกไหม้ถนอมใจร้องให้อยู่ช้วนแล บัดนี้ก็ห้างหมู่โยธามาหอม
นางก็มาตั้งทัพอยู่ริมมหาสมุทรหั้นแล

(พรหมจักร : 92)

พระยาสีวราชขอให้หรมารจงถนนข้ามไปลงกา หรมารทำ
ตามคำสั่งของพระยาสีวราชด้วยความจงรักภักดี แต่มีข้อแม้ว่าให้ทหารไปนำเครื่องมือ และไม้
มาให้ตนเพื่อทำเป็นโครงสะพาน ต่อมาหรมารก็นำเอาไม้มาผูกกับเสา แล้วเหาะไปอีกฝั่งของเกาะ
หลังจากนั้นก็นำเอาวัลย์สองเส้นมัดกับต้นไม้ใหญ่บริเวณเกาะให้เอาวัลย์ขนาบกันทั้งสองข้าง แล้ว
นำส่วนของตัวสะพานที่ทหารทำเสร็จเรียบร้อยแล้วเหาะไปมัดกับโครงสะพานที่ตนทำไว้เพื่อให้
ข้าม และม้าสามารถเดินได้ ดังความว่า

ข้าแต่พ่อพระยาเป็นเจ้าเหย ข้านี้ก็อาจข้ามน้ำมหาสมุทรนั้นได้ชะแล เท่าว่า
มหาราชเจ้าทั้งสอง หื้อคนทั้งหลายไปหาเอาเครื่องมือ และเครื่องมือทั้งหลายมามากนัก
แล้ว แลเอาไม้กลวงทั้งหลายมามากนักเทอะ ก็หากจักเอาเครื่องมือเหล่านั้นมามัดกับเอว
แล้วสอยไปพายหน้า แล้วผูกมัดกับเสาและต้นไม้คั่นหื้อหมั่น แล้วเอาพันกับกันหลาย
เกี่ยวเอาไม้กลวงมาคาดทั้งสองพายแปลงรากลานปูเหนือหื้อช้างม้าได้ไปเทอะ

(พรมจักร : 87)

จะเห็นว่าถึงแม้ว่าพระยาภาสิวราชจะเป็นบิดาของหรมมาร แต่ใน
การทำงานหรมมารก็ปฏิบัติตนเยี่ยงทหารคนหนึ่ง เพราะหรมมารเป็นทหารของพระยาพรมจักร นอก
จากนั้นพระยาภาสิวราชสัญญาว่าจะช่วยพระยาพรมจักรรบกับฝ่ายลังกา การที่หรมมารรับคำสั่งจาก
พระยาภาสิวราชจึงเหมือนการรับคำสั่งจากพระยาพรมจักร เพียงแต่พระยาพรมจักรมิได้สั่งห
มารโดยตรงเท่านั้น

ตอน นาคมาลัก พระยาพรมจักร โดยสะกดให้ทัพ
พระยาพรมจักรหลับ แล้วลักเอาพระยาพรมจักร ไปใส่คอกเหล็กขังไว้ให้ทหารนาคเฝ้า
เสนาอำมาตย์ไม่เห็นพระยาพรมจักรก็เสียใจมาก เสนาอำมาตย์ขอร้องให้หรมมารไปช่วย
พระยาพรมจักร ดังความว่า “ข้าแถมหาราชบุตรเจ้า บัดนี้ผู้ข้าทั้งหลายก็ยินคิดเหลือคำคิดมากนักแล
ขอไห้สาพระราชบุตรเจ้าคิดรำป็นผู้ข้าทั้งหลายเทอะ” (พรมจักร :111) หรมมารแสดงความจงรัก
ภักดีไปช่วยพระยาพรมจักรโดยการนำดาบศรีกัญไชยหะไปเมืองนาค ต่อมาหรมมารก็ฆ่านาคตาย
เป็นจำนวนมากและสามารถนำพระยาพรมจักรกลับมาได้

ตอนพระยาพรมจักรรบกับเจ้าลังกา พระยาพรมจักรเกิดพลาด
ท่าถูกรบของท้าวลังกาที่เท้าได้รับความเจ็บปวดเป็นอย่างมาก พระยาภาสิวราชให้หรมมารไปเก็บยา
รักษาพระยาพรมจักรดังความว่า “ดูราเจ้าลูกรัก จุ่งไปเอายามาฝนพระยาเจ้าสหายแต่เทอะ”
(พรมจักร : 114) หรมมารไปเก็บยาด้วยความจงรักภักดี หรมมารหะขึ้นเหนือเมฆไปเก็บยาที่ดอยปลี
จอมคีรีด้วยความเต็มใจแล้วนำยามาฝนทาเท้าของพระยาพรมจักรจนหาย

... หรมมารก็สอยเหินฝ่าห้วยอากาศกลางหา พลอมฝ่าเมฆพายบนไปโปรดคอย
ปลีจอมคีรีที่นั่น หายาได้แล้วก็รีบสอยมาฝนทาหุ่มดินพระยาเจ้า พิชป็นก็จึงหายจากตนเสี
ยงแล้ว

(พรมจักร : 114)

1.2.3.1.2 กล่าวหาญ

ความกล้าหาญของหรมารในเรื่องพระหมจักรสังเกตได้จากตอนที่หรมารไปช่วยพระยาพรหมจักรที่เมืองนาค หรมารรบกับนาคอย่างกล้าหาญ

ส่วนนาคทั้งหลายก็เลยขอมมา หรมารก็ถอดดาบสรีกัญไชยแล้ว ก็เอาล้าเหล็กตีนาคทั้งหลายไปชนนาคได้ก็พ่ายหนีเสียแล นาคทั้งหลายก็ตายมากนัก ลางตัวก็เจ็บแตกเลือดออกมา บ่อาจจับรบต่อหรมารได้แล

(พรหมจักร : 113)

1.2. 3.1.3 จลาคและรอบคอบ

ความฉลาดของหรมารมีดังนี้

ตอนที่หรมารถูกปลิงยักษ์ดึงลงสระ ทำอย่างไรปลิงยักษ์ก็ไม่ยอมปล่อย ครั้นพระฤาษีกลับจากบิณฑบาตมาเห็นเข้า จึงบอกวิธีแก้ไขให้ พระฤาษีบอกว่ายาอยู่ที่ตัวหรมารเอง หรมารคิดได้ด้วยปัญญาจึงถ่มน้ำลายรดปลิง ปลิงจึงหลุด

ตอนที่ไปเมืองนาค หรมารได้แสดงความฉลาด และรอบคอบแปลงกายเป็นหมอรักษานาคเพื่อหลอกลามที่อยู่ของพระยาพรหมจักร โดยกล่าวกับหมอนาคของเมืองนั้นว่าตนเป็นคนของเมืองลังกามาที่นี่เพราะจะช่วยรักษานาคที่ถูกครุฑทำร้าย อีกประการหนึ่งตนได้ยินมาว่าพระยานาคได้เอาพระยาพรหมจักรมาขังไว้ที่นี่ ดังความว่า

ข้าอยู่เมืองลังกาแคว้นมารอดที่นี่ ข้าก็หากเป็นหมอยาอาจจักสังคหะเอาคนพ้นจากพยาธิร้ายทั้งหลายชะแล เหตุรู้ข่าวนาคเจ็บโรคชากครุฑ ข้าก็จึงมาแลประการนี้ข้าก็ได้ยินว่าพระยานาคใหญ่่นาคราชเจ้า เมื่อมอยเอาพรหมจักรลงมาขังคอกไว้ว่าอัน มีแท้คาฤา ลุงจักกล่าวปิ่นหลานฟังแต่เทอะ หลานก็ใครรู้ มีแท้หากเฟ้น ดังบอกนั้น รู้ว่ามีษา

(พรหมจักร : 112)

หมอนาคของเมืองนาคไม่รู้กลอุบายของหรมารจึงบอกที่อยู่ของพระยาพรหมจักรแก่หรมาร

ในตอนที่มีการจองถนนหรมารอาศัยความรอบคอบสำรวจพื้นที่แล้วบอกพระยาพรหมจักรไปว่าสถานที่พระยาพรหมจักรยืนอยู่นั้นมีความกว้างจนเกินไป ควรหาพื้นที่มี

เกาะแคบ ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการเดินทางต่อไปดังความว่า “ที่นี้กว้างนักจักพลาดตกน้ำแล ควรดี เลียบหาที่มีเกาะคอนมิกกลางที่ยังซ่อมแควบเลี้ยงดูก่อนเทอะ” (พรมจักร : 87)

1.2.3.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.2.3.2.1 เจ้าชู้

พฤติกรรมที่แสดงถึงลักษณะนิสัยด้านลบของหรมารในเรื่อง พรมจักร คือ นิสัยเจ้าชู้ เมื่อพบหญิงหรมารจะพูดจาไพเราะมาก สังเกตได้จากตอนที่หรมารไปยืม ธนุทิพย์เพื่อให้พระยาพรมจักรสังหารราพณาสูร หรมารได้พูดเกี่ยวพาราสินางัยักษ์ว่าขอให้ตนได้ ยืมธนูจากนางผู้ประเสริฐเถิด ขอให้นางมีใจกรุณานำความสุขมาให้ตนบุญจะส่งไปถึงนางด้วย อย่า มัวผลัดวันอยู่เลย ดังความว่า “ดูรานางัยักษ์ข้าใครขอยืมธนูทิพย์แห่งนางตนเป็นทิพย์ผู้ประเสริฐ พอนางพอบังเกิดกรุณา ขอย่าละข้าให้อุสุขยอนบุญนางเหลื่อมง่าแค่ บัไซจักหื้อเหิงเมินผัดวันปัน ข้าเทอะ” (พรมจักร : 115)

หลังจากที่เสร็จภารกิจแล้วหรมารก็นำธนูมาคืนนาง หรมารก็ได้พูด จาเกี่ยวพาราสินางัยักษ์ว่านางนั้นเป็นดังธิดาเทพในชั้นฟ้า นางช่างมีน้ำใจให้ยืมธนูแก่ตน ขอให้ นาง นั้นมีความสุข ตอนนี้ตนก็ได้ทำงานสมบูรณ์แล้วจึงนำธนูมาคืน เป็นบุญของตนที่ได้พบนาง ตน กับนางคงเป็นเนื้อคู่กันจึงได้มาพบกัน

ดูรานางแก้วยอดอันเป็นเทวัญญาในชั้นฟ้า ตนกลับเพศลงมาสู่เมืองคนนี้เหย นางก็ขึ้นปิ่นยืมยังกงธนูคำกับทั้งปิ่นอันวิเศษ นางก็เหยียดปิ่นหื้อยืม สุขยอนบุญแห่งนางแก้ว ยอดสาวเถน พี่ก็หากเมี้ยนแล้วจอดบัวรมาลดการแล้ว ก็จึงสยงมาสู่แก้วยอดไร่กัญญา บุญ พี่พายหลังก็จึงได้หันหน้า เมียกำพริ้วสายใจ บัดนี้แล้วพี่ก็ได้หันนางแก้วผู้อยู่ดูหาตนเดียดัง ว่าบุญมีอันเกี่ยวจอด พี่ฟ้าขอหื้อได้สมสอดตนนางแต่เทอะ เมื่อบุญหื้ออนัน สองเราหากเป็นคู่ อยู่ถ้ำที่นี้ หออนทรายบ่ได้ ก็แดนประเลิฏแท้ดีหลีหมื่นแล

(พรมจักร : 119)

1.2.3.2.2 ค้อร้อน

ความค้อร้อนของหรมาร ปรากฏในตอนที่หรมารไปสืบข่าว นางสีดาที่เมืองลังกา หรมารเหาะเลยเขตแดนเมืองลังกาไปถึงอาศรมของพระฤๅษีในป่าหิมพานต์ จึงเข้าไปถามทางที่จะไปเมืองลังกาจากพระฤๅษี พระฤๅษีเห็นว่าเป็นเวลาใกล้ค่ำแล้ว จึงให้หรมาร

พักค้างคืนในอาศรมก่อน ครั้นรุ่งเช้าพระฤๅษีจะออกไปบิณฑบาต จึงได้สั่งให้หรมารอยู่เฝ้าอาศรม และสั่งไม่ให้หรมารไปทางทิศเหนือของอาศรม เพราะถ้าไปจะถูกยักษ์จับกิน แต่หรมารกลับไม่เชื่อ เกิดความดีใจน้อยอยากจะไปจึงแอบไปที่สระ ดังความว่า “รสีพ้อยบ่หื้อถูกว่าไปหนเหนือสาลาดั่งอันชา รอยว่ามีของวิเศษสักอันแล กลัวถูกไปหันอันชา ว่าอัน ก็ลุดไปภายหนเหนือสาลา” (พรมจักร : 92) เมื่อไปถึงหรมารเห็นสระน้ำเต็มไปด้วยดอกบัวก็ลงไปเล่นน้ำและเก็บรากบัวกิน ผลของความดีใจในครั้งนี้ทำให้หรมารถูกยักษ์ที่อาศัยอยู่ในสระแปลงเป็นปลิงใหญ่พันขาหรมารไว้แล้วดึงลึงลงไปในสระ ไม่ว่าหรมารจะทำอย่างไรปลิงก็ไม่ยอมหลุด ดังความว่า

ชักเข้าสู่สระหันแล พระยาวอกก็ตกใจฟุ้งฟ้าวสยองหนีหลายถ้ำหลายที ยักษ์ก็
บ่วาง มันก็จ้องลงใจ ๆ ฉนั้นนั่น วอกก็สยองจับเสาสาลา ปลิงก็บ่วางพระยาวอกก็จ้องลง
ดูคุดมันหันแล ส่วนฤๅษีขาทั้งสองก็ดูตกกันอยู่แล

(พรมจักร : 92)

1.2.3.2.3 ทะนงตน

ลักษณะนิสัยทะนงตนของหรมาร ปรากฏในตอนที่หรมารไปช่วยพระยาพรมจักรที่เมืองบาดาล หลังจากช่วยพระยาพรมจักรออกมาจากกรงเหล็กได้สำเร็จ พระยาพรมจักรกล่าวกับหรมารว่าบุญของพระองค์ที่หรมารมาช่วย ขอให้รับหนี้กันก่อนนาคจะรู้ตัว หรมารตอบพระยาพรมจักรไปด้วยความทะนงตนว่าหากว่าพวกนาคมาตนจะฆ่าให้หมดไม่กลัวแม้แต่พงธุลีเดียว ดังความว่า “เจ้าอย่ากลัวยังนาคหมู่ถ่อยร้ายนี้เทอะ คั้นว่าเขามาขอมก็หากจักตายเสี่ยงชะแล ดั่งเรานี้จักค้ำนพายเขาเมื่อใดชา บ่กลัวสังเท่าพงธุลีแล” (พรมจักร : 112)

ก่อนจะกลับหรมารได้ฆ่านาคไปหลายตัว บางตัวก็บาดเจ็บไม่สามารถลุกมาสู้กับหรมารได้ หรมารกล่าวไปด้วยความทะนงในฝีมือว่า “กูนี้หากเป็นหรมารตนมีฤทธิ์มากนักแล ตูไคร่ตายก็มาเทอะ” (พรมจักร : 113)

1.2.4 ลักษณะนิสัยของนั้มอมในเรื่องลังกาสิบโห

1.2.4.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.2.4.1.1 จงรักภักดี

เจ้าลัมมาสั่งให้อู๋มอมไปสืบข่าวนางสีดาที่ลังกา อู๋มอมรับคำสั่งจากเจ้าลัมมาด้วยความจงรักภักดีแล้วก็รีบติดตามหานางสีดาทันที จนกระทั่งได้ยินยักษ์เฝ้าสวนอุทยานพุดออกมาดัง ๆ เกี่ยวกับความฝันเรื่องไฟไหม้ปราสาทของพญามุจจก เนื่องจากฝีมือของวานรที่เจ้าลัมมาส่งมา วานรมัดพญามุจจกโยนลงแม่น้ำ ต่อมาก็ฆ่าทหารตายไปเป็นจำนวนมาก อู๋มอมรีบทำงานตามที่เจ้าลัมมามอบหมาย คือ การไปหานางสีดาและส่งข่าวนางเรื่องเจ้าลัมมาและมอบแหวนทองคำให้นาง อู๋มอมอาสาอุ้มนางกลับเมือง แต่นางสีดาก็แสดงให้อู๋มอมเห็นในการเป็นภรรยาที่ดีเช่นเดียวกัน เพราะนางปฏิญาณตนว่าจะไม่ยอมให้ชายใดแตะต้อง นางฝากผม 7 เส้นและสร้อยไหมทองคำให้ อู๋มอมนำไปให้เจ้าลัมมา อู๋มอมรีบกลับมาทูลรายงานให้เจ้าลัมมาทราบตามที่ตนได้ไปทำภารกิจต่าง ๆ มาทันทีว่าตนได้ไปกรุงลงกา และเห็นว่านางสีดาปลอดภัย ไม่มีผู้ใดเข้ามาใกล้นางได้ เพราะร่างกายของนางร้อนเหมือนไฟ ตนขออาสาอุ้มนางแต่นางไม่ให้บุรุษต้องกายนาง นางสีดาได้ฝากเส้นผมและสายสร้อยมาฝากเจ้าลัมมาด้วย ในตอนที่ตนจะกลับตนได้พบกับยักษ์เป็นจำนวนมาก ตนจึงฆ่ายักษ์ตายไปหลายคนแล้วเกลี้ยให้ยักษ์จับตัวได้ ยักษ์ไม่รู้กลลวงของตนจึงเอาคำลืมาพันกายแล้วเอาน้ำมนักราดเพื่อฆ่าตนให้ตาย ตนจึงเผาลงกาจนวอดวายจึงเหาะกลับมาทูลให้เจ้าลัมมาทราบ ดังความว่า

ข้อยเหาะไปถึงกรุงลงกาแควซอด ข้อยก็หันยอดแก้วแว่นฟ้าศรีหน่อเทวีสีดาแก้วยอดพฐยังอยู่ดี เป่ามีไฟเข้าใกล้กายตัวนางได้โดยเพราะร้อนเหมือนไฟ ข้อยขออุ้มนางหนีมาเป่ายอมให้ชายใดจับต้องตัวนาง นางก็ถอนเกศาเส้นผม 7 เส้นกับสายสร้อยมาฝากตอนกลับออกมาเจอพวกยักษ์หลายคนข้อยตียักษ์ตายไปหลายคน ข้อยเกลี้ยทำเป็นยอมแพ้ให้มันจับมัดเขาเอาฝ่ายคำลืมิตตามตัวแล้วเอาน้ำมนักราดทั่วตัวเอาไฟจุดข้อยเหาะขึ้นปราสาทราชวังหอคำไฟก็ลุกไหม้หมดสิ้น แล้วเหาะลงเผาบ้านใหญ่บ้านน้อยยาววอดหมดแล้วจึงเหาะกลับมาเฝ้า

(ลังกาสิบโท : 47)

ตอนจองถนนเจ้าลัมมาให้อู๋มอมสร้างสะพาน อู๋มอมช่วยเจ้าลัมมาด้วยความจงรักภักดี การสร้างสะพานเกิดอุปสรรคมาก เพราะมีปูก้ามใหญ่ยาว 100 โยชน์คอยทำลายสะพานหิน อู๋มอมกำจัดปูยักษ์โดยให้ทหารจำนวนมากจับหางของตนไว้ หากหางสั้นให้ทหารดึงขึ้นทันที ดังความว่า “จับหางข้าไว้ให้มั่นคง จงสังเกตว่าหางข้าสั้นเมื่อใด ให้ช่วยกันดึงหางตัวข้าขึ้นจากน้ำ” (ลังกาสิบโท : 48) อู๋มอมกระโจนลงไปในแม่น้ำเห็นปูใหญ่อยู่ใต้มหาสมุทรจึงจับปูไว้แล้วสั่งหางให้ทหารดึงขึ้นไป เจ้าลัมมาสั่งให้เด็ดก้ามปูทิ้งและสั่งให้ทหารจองถนนจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

1.2.4. 1.2 กล้าหาญ

อนัมมอมในเรื่องลังกาสิบโหมีความกล้าหาญมาก อนัมมอมจะช่วยเจ้าลัมมาอย่างสุดความสามารถโดยไม่หวั่นต่ออันตรายใด ๆ เช่น การต่อสู้กับฝ่ายของพญาฮาบมะนาสวน การไปช่วยเจ้าลัมมาซึ่งถูกไวยลาบลักพาตัวไปเมืองนาค ในตอนศึกอินทลิตา อนัมมอมก็รบกับทหารอย่างกล้าหาญจนทำให้ยักษ์พ่ายไป ดังความว่า

...ขุนพลเข้าสู้ประยุทธ์ทันที อนัมมอมจอมใจห้าวถอนคันดาล ขุนหาญ ท้าวหมอมหิ
ถอนต้นโพธิ์ ไทรพาคใส่รีพลท้าวลังกาตายเกลื่อน พลข้าศึกก็ร่นถอยไป เมื่อนั้นอินทลิตาเข้า
จับธนูนำยิงออกไป อนัมมอมขุนลึงกุมดาบเข้าพาดฟันโจมดีข้าศึกพลโยธาของกุมภาเข้า
ต่อต้าน อนัมมอมตะลุยไล่ทั้งปีกซ้ายและปีกขวา...

(ลังกาสิบโห : 56)

1.2.4.1.3 ฉลาดและรอบคอบ

ความฉลาด และความรอบคอบของอนัมมอมปรากฏให้เห็นดังนี้

ตอนที่จะไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลังกา อนัมมอมเหาะผ่านมหาสมุทรไป เทพยดาเห็นอนัมมอมเหาะข้ามสมุทรมากลัวว่าจะเหนื่อยหรือหิว จึงเนรมิตของวิเศษตั้งไว้ริมฝั่งสาคร อนัมมอมเห็นแล้วไม่กล้ากิน นึกในใจว่าคงเป็นของฝ้ายกัณฑ์จัดมาให้กินเพื่อฆ่าให้ตาย ครั้นเทพยดาได้ยินด้วยหุทิพย์ก็บอกว่าตนเป็นของพวกตนเอง ดังความว่า “ไม่ใช่ของฝ้ายกัณฑ์จัดมาหลอกให้กินตายดอก แต่ผลาหารเหล่านี้ เราเทพยดาเนรมิตไว้ให้ท่านกินขออย่าได้กินแห่งแคลงใจอะไรเลย” (ลังกาสิบโห : 32)

ตอนที่ถูกปลิงยักษ์เกาะหน้าผาก อนัมมอมดึงอย่างไรก็ไม่หลุด เมื่อพระฤๅษีกลับมาจึงขอให้พระฤๅษีช่วย พระฤๅษีบอกว่ายาอยู่ในปากของอนัมมอม อนัมมอมก็คิดไตร่ตรองไปด้วยความฉลาดจึงถ่มน้ำลายทาปากปลิง ปลิงก็ปล่อย

ตอนที่เข้าไปในเมืองพญากุมมจัก อนัมมอมอาศัยความฉลาด และรอบคอบแปลงกายเป็นแมลงสาบบินเข้าไปในวังของพญากุมมจัก เพื่อไม่ให้เป็นที่สงสัย เมื่อเข้าไปถวายแหวนนางสีดาแล้ว อนัมมอมมีแผนที่จะเผาลงกาจึงแกล้งให้อินทลิตาจับตัวได้ ไม่ว่ายักษ์จะฆ่าอนัมมอมด้วยวิธีใด อนัมมอมก็ไม่ตาย พญากุมมจักให้น้ำอนัมมอมไปตำในครก อนัมมอมยังแสดงที่ท่ายะเย่ยทหารว่าตำตนเบาจนเกินไปให้ตำแรงกว่านี้ พญากุมมจักเห็นดังนั้นจึงสั่งให้เผาอนัมมอมซึ่งตรงกับแผนที่อนัมมอมวางไว้พอดี อนัมมอมแสร้งร้องไปด้วยมารยาว่า “โอ๊ย ๆ ที่นี้ถูกตายแน่แล้ว ขอลา

พ่อแก้วแม่แก้วไปก่อนเนอ” (ลังกาสิบโท : 51) หลังจากที่พวดยักษ์จุดไฟเผาอู๋มอม อู๋มอมก็รีบเผาลงกาทันที

ตอนที่อู๋มอมต้องการดับไฟที่หางของตน อู๋มอมไปหาพระฤๅษีให้พระฤๅษีบอกวิธีดับไฟที่หางให้ พระฤๅษีบอกว่าน้ำที่จะดับอยู่ที่ตัวของอู๋มอมเอง อู๋มอมคิดได้ด้วยปัญญาจึงปัสสาวะรดปลายหางของตนทันที

1.2.4.1.3 ช่างสังเกต

ตอนสังหารไวกัน สาเหตุเกิดจากอู๋มอมไปเผาลงกาของพญาภุมมจัก พญาภุมมจักจึงสั่งให้ขุนใหญ่ไวกันตามไปฆ่าอู๋มอม ไวกันเหาะลงมาที่กลางมหาสมุทร แล้วเนรมิตเกาะใหญ่เหนือน้ำ มีผลไม้มากมาย ส่วนตัวของไวกันเองแอบซ่อนอยู่ในเกาะนั้นรอทำอู๋มอมอยู่ ครั้นอู๋มอมเหาะผ่านมาอู๋มอมสังเกตเห็นเกาะดอนทรายอยู่ก็เกิดความสงสัย เพราะเมื่อตอนมาไม่เห็นเกาะนี้จึงเอาขากระต๊อบดอนทรายแตกกระจายแล้วเห็นไวกันนอนอยู่ อู๋มอมจึงสังหารไวกันทันที

ตอนที่ขุนนางไปลับหอกทิพย์ที่แม่น้ำคงคา อู๋มอมสังเกตเห็นน้ำขุ่นแดงจึงไปกราบทูลเจ้าลัมมาว่าตนเห็นน้ำไหลมาจากมหาสมุทรใหญ่ทั้ง ๆ ที่ฝนก็ไม่ตกแต่น้ำขุ่น ตนอยากรู้ว่าเป็นเพราะเหตุใดขอให้เจ้าลัมมาไปดู ดังความว่า “น้ำในคงคาสมุทรใหญ่ แดงขุ่นขึ้น ฟาฝนก็ไม่ได้หลังลงมาจากฟากฟ้าเลย ขอให้ท่านพิจารณาว่าเป็นเพราะเหตุใด” (ลังกาสิบโท : 62)

ตอนนางลอย เป็นตอนที่พญาภุมมจักสั่งให้นางยักษ์แปลงกายมาลวงเจ้าลัมมาว่าเป็นนางสีดา อู๋มอมสังเกตศพแล้วตอบพญาภุมมจักว่าไม่ใช่ศพของนางสีดาเป็นแน่ เป็นนางยักษ์แปลงมาเพื่อให้เจ้าลัมมากลับเมือง ดังความว่า “คงไม่ใช่พระศพของหม่อมแวนฟ้าสีดา ดวงสมร เป็นนางยักษ์แปลงกายมาหลอกลวง เพื่อให้ท่านกลับคืนไปแลเนอ” (ลังกาสิบโท : 51)

1.2.4.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.2.4.2.1 ดื้อรั้น

พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความดื้อรั้นของอู๋มอมสังเกตได้ในตอนที่อู๋มอมไปถวายแหวนนางสีดา อู๋มอมเหาะไปยังอาศรมของพระฤๅษีคนหนึ่ง แล้วพักนอนกับพระฤๅษีคนหนึ่ง รุ่งเช้าพระฤๅษีสั่งอู๋มอมให้เฝ้าศาลาไว้ห้ามไปเที่ยวบริเวณที่เป็นสระใหญ่ แล้วพระฤๅษีก็ไปบิณฑบาต อู๋มอมอยากรู้ว่ามีอะไรในสระจึงเกิดความคิดร้ายละเมิดคำสั่งของพระฤๅษี ดังความว่า “มีอะไรที่สระนั้นหนอ เจ้าพ่อจึงห้ามมิให้เข้าไป อยากรู้ความจริงนักร”

(ลังกาสิบโห : 41) อนุ้มอมลงไปว่ายน้ำเล่นในสระ ผลของความตื้อรั้นทำให้อนุ้มอมถูกปลิงเกาะ หน้าไม่สามารถดึงปลิงออกจากหน้าผากตัวเองได้

1.2.4.2.2 ละโมบ

ลักษณะนิสัยที่แสดงออกถึงความละโมบของอนุ้มอม ปรากฏในตอน ที่อนุ้มอมไปพักอยู่ที่อาศรมของพระฤๅษี อนุ้มอมหิวข้าวจึงขอข้าวจากพระฤๅษีกิน พระฤๅษีให้ข้าว 3 ก้อน ให้กินก่อนละคำ อนุ้มอมเกิดความโลภบอกว่าข้าว 3 ก้อนไม่พอกินขอเพิ่มอีก 10 เท่า พระฤๅษีบอกให้ลองกินก่อน ปรากฏว่าอนุ้มอมกินเท่าไรก็ไม่หมด กินอิ่มแล้วข้าว 3 ก้อนก็ยังอยู่จึง เก็บไว้เป็นเสบียงต่อไป

1.2.4.2.3 ใจร้อน

คุณนภาออกรับกับเจ้าลคนา คุณนภาแสดงหอกโมกขะสักลูก เจ้าลคนาล้มลงไป ความใจร้อนของอนุ้มอมปรากฏในตอนที่อนุ้มอมไปเก็บยารักษาเจ้าลคนา ปิยสาบอภททหาว่ายาอยู่ที่เขาเพชรภูฏีให้ไปนำมาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น หากมาหลังจากที่พระอาทิตย์ ขึ้นแล้วเจ้าลคนาจะสิ้นชีพทันที ดังความว่า

ยาดีมีที่ด้าวคงเขตแดนไกลท่านเฮย มีในภูเขใหญ่เพชรภูฏี มีเปลือกสีเหลืองดังทอง ใน เบ้ายาน้อยอยู่ไกลตั้งแสนโยชน์ ใครสามารถจะไปเอายามาได้ก็จงรีบไปก่อนพระอาทิตย์ขึ้น หากได้ยามาทาหอกจะหลุด เจ้าลคนาก็คือตาย แต่ถ้ารอให้รุ่งเช้าแสงสุริยะใสส่องหอกทิพย์ เบ้าหลุดออกจากเนื้อเจ้าลคนา ก็จะต้องมอดม้วย ชีวังแลท่านเฮย

(ลังกาสิบโห : 65)

อนุ้มอมจะเรียกทางหนึ่งยากก็กลับไปขานอีกทางหนึ่งทุกครั้งไป ทำให้อนุ้มอมโมโหมากด้วยความใจร้อนอนุ้มอมจึงยกภูเขาทั้งลูกเหาะมาให้หมอมหิและตัวขาดังความว่า

เมื่อนั้น มกดาทำวอนุ้มอมก็เหาะไปอย่างไร้จบ หลับตาแพ้นเดียวก็ถึงแล้วซึ่งเขา “ เพชรภูฏี ” พลังเรียก “ สุวรรณปตา ” ดันไม้ใบคำเหลืองนี้เหยย เจ้าอยู่ทีไหนใด ขอให้ขานตอบมาให้รู้เถอะเนอ ยามนั้นใบคำดันยาคีก็ขานตอบทางทิศเหนือ อนุ้มอมก็รีบไปถามถึง แต่ยากีย้ายที่อยู่ทางทิศตะวันตก พญาวอกก็กระโดดไปถามถึง ยากก็กลับไปขานตอบว่าอยู่นี้ เจ้าวอกก็แล่นไปถาม ยากก็เคลื่อนไปอยู่ทิศทักษิณ เสียงขานตอบอยู่นี้ทั้ง 8 ทิศ วอกไปหา

ก็เป่าหั้นแสงตะวันก็ใกล้จะปรากฏ อนุ่มอมจอมทรหดก็หักเอาภูเขาแสนวาพาหะกลับมา
ส่งให้หมอมหิ

(ลังกาสิบโห : 65)

ความใจร้อนในครั้งนี้มีได้เกิดผลเสียต่อผู้อื่น แต่เกิดผลเสียต่อ
ตัวอนุ่มเองก็ต้องเหนื่อยกับการยกภูเขากลับมาไว้ที่เดิมและต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ตัวเขาหล่น
หายไปให้พวกยักษ์ได้สูดเอากลิ่นของตัวเขาไปรักษาตัวเองได้

1.2.5 ลักษณะนิสัยของหอรมานในเรื่องอุสสาบารส

2.5.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.2.5.1.1 จงรักภักดี

พระยาพานพรหมทัตต์กุมารให้หอรมานไปสืบข่าวว่ามีใครคิด
ร้ายต่อพระองค์บ้าง หอรมานก็ไปสืบข่าวด้วยความจงรักภักดี หอรมานเหาะผ่านเมืองลงกา
หอรมานคิดว่าพระยาลังกาอาจสร้างปัญหาให้พระยาพานพรหมทัตต์กุมาร หอรมานจึงเผาลงกาจน
วอดวายก่อนที่จะนำความไปบอกพระยาพานพรหมทัตต์กุมาร ดังความว่า

เมื่อนั้นพระยาลังกาตนชื่อว่า กิตติกसारะได้รู้ก็ใช้พวกธนูทั้งหลายได้ 100 คนไปแควย
เอาว่าอัน เมื่อนั้นหอรมานผู้มีกำลังแรงและไวนัก ก็สยงมาลู่จับยับเอาหอกดาบธนูแห่งเขา
ได้ชู้คนแล้วก็ซัดตกไปในน้ำสระอันชื่อ กัญญาณปาปี นั้นแล้ว ก็กล่าวแข่งกันทั้งหลายว่า ดูรา
คนผู้ถ่อยร้าย บุคคลผู้ใดหื้อสูมายิงกูนี้ชา ว่าอัน เมื่อนั้นพวกธนูทั้งหลายก็กล่าวว่า พระยาหาก
หื้อตูมาแควยท่านแล ว่าอัน เมื่อนั้นหอรมานก็ได้ตีคนทั้งหลายผู้นั้น...เมื่อนั้นหอรมานก็
สยงไปบนหลังคาวาเรื่อนคนทั้งหลาย เจาะไฟเผาเวียงลังกาวิปก็ไหม้เสียทั้งมวล แล้ว
หอรมานก็สยงเมื่อสู่เมืองกาสิหั้นแล

(อุสสาบารส : 83)

1.2.5.1.2 กล้าหาญ

ความกล้าหาญของหอรมาน เช่น การไปสืบข่าวว่ามีใครคิดร้ายต่อ
พระยาพานพรหมทัตต์บ้างโดยไม่กลัวศัตรูของพระยาพานพรหมทัตต์

1.2.5.1.3 กตัญญู

ในเรื่องอุสสาบารส หอมนามีนิสัยกตัญญูมาก หอมนหาเลี้ยงมารดา และพระฤๅษีผู้มีบุญคุณต่อตน ดังความว่า “ส่วนอันว่าหอมนตนนั้นรู้จักคุณ รักในแม่แห่งตนและเจ้ารสิตนเป็นพ่อเกล้าแห่งตน ก็ดักเอน้ำกินและบ้วนโศก กวาดแผ้วอาสรมบททุกวันนั้นแล” (อุสสาบารส : 63)

ในอีกตอนหนึ่ง กล่าวไว้ว่า

โศ ส่วนว่าหอมนก็รักเจ้ารสิตและพ่อแม่แห่งตน ก็เที่ยวขอมเอาเงินและคำใส่ลงพาหุ้อยบ่า แล้วก็สยของเมื่อสู่เมืองคนซื้อเอาเข้าและเกลือ แล้วก็สยของพอกกินมาสู่ที่อยู่พ่อแม่แห่งตนก็ได้เกลือแล 10 หาบคนแล ส่วนหอมนก็เอาเข้าเปลือกมาด่าเป็นเข้าสารเลี้ยงเจ้ารสิตและพ่อแม่แห่งตนนั้นแล

(อุสสาบารส : 66)

1.2.5.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.2.5.2.1 ดื้อรั้น

ในเรื่องอุสสาบารส พระยาพานพรหมทัตต์กุมารสั่งให้หอมนไปสอดแนมว่าผู้ใดในโลกคิดร้ายต่อตนบ้าง ต่อมาหอมนได้ทราบว่ามีพระยาวิชาธร 4 คนจะยกทัพไปรบกับพระยาพานพรหมทัตต์ที่เมืองกาสิ หอมนก็จะไปบอกความนั้น แล้วเหาะไปพักที่อาศรมพระฤๅษีโชติกรสี หอมนไปขออนอนกับพระฤๅษีที่อาศรมด้วย รุ่งขึ้นพระฤๅษีสั่งห้ามให้หอมนไปที่สระ โดยให้เหตุผลว่า “เมื่อนั้นยังมีปลิงใหญ่ตัว 1 มีตัวอันยาวได้ 4 โยชน์และอยู่ในมหาสระที่นั่นแล ... ท่านอย่าได้ไปดูคณิน้ำสระอันนั้นเนอ ปลิงตัวใหญ่ยาว 4 โยชน์มีในนั้นแล ปลิงจิ้งท่านชา” (อุสสาบารส : 83)

หอมนไม่เชื่อฟังพระฤๅษีคิดว่าตนเองเป็นคนมีฤทธิ์มาก ดังความว่า “ตนไวแลแรงนัก” (อุสสาบารส : 83) จึงขัดคำสั่งของพระฤๅษีแอบไปกินน้ำในสระ ผลของความดื้อรั้นในครั้งนี้ทำให้หอมนถูกปลิงที่สระจับที่หน้าผากไม่สามารถแกะออกได้ ดังความว่า

อันว่าปลิงตัวนั้น มันหันเงาหอมนมาดูดคณิน้ำสระอันนั้น มันก็ผดออกมาไวนัก ก็จับหน้าผากหอมนตนนั้น หอมนอันปลิงหากจับหน้าผากดังอัน มันก็สยของขึ้นสู่อากาศสูงได้ 2 โยชนะ ปลิงก็บ่ออกเสียจากหน้าผากได้ มันก็วิ่งสยของขึ้นเมื่อสู่อากาศสูงได้ 4 โยชนะ ปลิงก็บ่ออกเสียจากหน้าผากได้แล

(อุสสาบารส : 83)

พระฤๅษีต้องบอกให้หอรมานเอาน้ำลายของตนใส่ปากปลิงหอรมาน
จึงสามารถแกะปลิงได้สำเร็จ

1.2.5.2.2 นิสสัยพาล

ในเรื่องอุสสาบารส หอรมานมีนิสสัยพาลชอบทำคนอื่นรอบไปทั่ว แต่
ก็ไม่สามารถเอาชนะใครได้เลยตั้งแต่พระยาพานพรหมทัตต์ และพระบารส หอรมานจึงต้องยอม
เป็นข้ารับใช้ของทั้งสองคน เมื่อเสร็จจากภารกิจก็ไม่มีงานอื่นอีกต่อไป หอรมานในเรื่องนี้จึงเป็นผู้ที่
ชอบทำรบกับคนอื่นเพื่อพิสูจน์ความสามารถของตนเอง

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหอรมานในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นล้านนา
สามารถสรุปลักษณะนิสัยของหอรมานที่เหมือนกันทั้งด้านบวกและด้านลบในแต่ละสำนวนได้ดังนี้

ลักษณะนิสัย	หอรมาน	ปรีมมเหียร	พรหมจักร	ลังกาสิบโห	อุสสาบารส
จงรักภักดี	✓	✓	✓	✓	✓
กล้าหาญ	✓	✓	✓	✓	✓
ฉลาด และรอบ คอบ	✓	✓	✓	✓	-
ช่างสังเกต	-	-	-	✓	-
ไว้ใจง่าย	✓	✓	-	-	-
ทะนงตน	✓	✓	✓	-	-
คือร้อน	✓	-	✓	✓	✓
กตัญญู	-	-	-	-	✓
เจ้าชู้	-	-	✓	-	-
ละโมภ	-	✓	-	✓	-
นิสสัยพาล	-	-	-	-	✓
ใจร้อน	✓	✓	-	✓	-

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหอรมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาพบว่าหอรมานเป็นวานรที่มีลักษณะนิสัยทั้งด้านบวกและลบ ลักษณะนิสัยด้านบวกประการแรก คือ
ความจงรักภักดีที่มีต่อพระราม ในการทำงานแต่ละครั้งหอรมานจะอาสาช่วยด้วยความเต็มใจ ถึงแม้
คำพูดของหอรมานที่แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีจะมีให้เห็นน้อยมาก แต่พฤติกรรมของหอรมาน

เป็นเครื่องยืนยันถึงความจงรักภักดีได้เป็นอย่างดี หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีได้มีชาติกำเนิดเป็นบุตรพระพาย และมีได้เกิดจากความต้องการของพระอิศวรที่มีจุดประสงค์ในการนำหนุมานมาเป็นทหารเอกของพระราม เพื่อช่วยปราบอธรรมเหมือนรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามาเป็นทหารของพระรามเนื่องจากสุครีพพามา และเกิดจากความสมัครใจของหนุมานเอง ในการทำงานแต่ละครั้งที่เกินคำสั่งของพระรามหนุมานจะไม่ถูกพระรามตำหนิ พระรามอาจคิดว่าเป็นสิทธิ์ของหนุมานที่จะทำได้หากทำไปด้วยความหวังดี เช่น การเผาลงกา หรือผูกผมพระยาราพณาสวกับนางเทวีไว้ด้วยกัน บางเรื่องที่หนุมานทำไปแล้วพระรามไม่ชอบ เช่น สร้างเมืองโดยไม่หาฤกษ์ยาม พระรามก็มีได้ตำหนิหนุมานเพียงแต่บอกว่าหาที่ต้งใหม่ เพราะที่เก่าไม่เป็นมงคลต่อการสร้างเมือง นอกจากนั้นในการอาสาทำงานให้พระราม หนุมานทำในสิ่งที่ตนคิดว่าสามารถทำได้ แต่ไม่ทั้งหมดเหมือนดังในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น การจองถนน หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาอาสาทำเฉพาะในส่วนของการตอกเสาเข็ม หรือทำโครงสะพาน ในส่วนอื่น ๆ เช่นการหาไม้มาทำสะพาน หรือการถมที่จะไม่ใช่หน้าที่ของหนุมาน ในตอนที่พระรามถูกลักไปเมืองบาดาล หนุมานก็ขออาสารักษาด่านทางอากาศเท่านั้น เป็นต้น เพราะฉะนั้นความจงรักภักดีของ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาจึงมีในระดับหนึ่ง แต่ไม่ถึงกับอาสาเจ้านตัวตายดังในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ความจงรักภักดีของหนุมานที่มีต่อพระรามในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีเหมือนกับเป็นการแสดงความมีน้ำใจของหนุมานมากกว่า ประการที่สอง คือ ความกล้าหาญ หนุมานจะเป็นวานรที่กล้าหาญมาก หนุมานจะไม่หวังเกรงต่อศัตรูเลยกลับพร้อมที่จะอุทิศตนช่วยพระรามอย่างเต็มความสามารถ

ประการที่สาม คือ ความฉลาด และรอบคอบ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีความฉลาด และรอบคอบ ในการทำงานแต่ละครั้งหนุมานจะรู้จักสังเกต และพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถี่ก่อนแล้วจึงสรุปเรื่องราว เช่น ในตอนที่ปลิงเกาะหน้าผากหนุมาน พระฤาษีบอกว่าขามีอยู่ในตัวหนุมานเอง ความจริงแล้วสิ่งที่อยู่ในร่างกายของคนมีอยู่มาก หนุมานอาจพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถี่แล้วว่าน้ำลายเท่านั้นที่สามารถนำมาใช้ทาตัวปลิงได้ ในตอนที่ไปเมืองลงกา หนุมานจะไปอย่างรอบคอบเพื่อไม่ให้เป็นที่สงสัย คือ การปลอมตัวไป อาจจะไปในรูปของแมลงวัน หรือปลอมเป็นคนของเมืองลงกาเพื่อจะได้หลอกลามข้อมูลเกี่ยวกับนางสีดาได้ง่ายขึ้น ในตอนที่ไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาลก็เช่นเดียวกันหนุมานจะปลอมตัวเป็นคนของเมืองบาดาลแล้วไปหลอกลามที่อยู่ของพระรามจนสามารถช่วยพระรามออกมาได้สำเร็จ

ลักษณะนิสัยด้านบวกของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาประการสุดท้ายที่มองเห็นได้ชัด คือ ความไร้เดียงสาซึ่งรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์ไม่ได้กล่าวถึง หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาไม่รู้จักพระอาทิตย์ สังเกตได้จากการที่ หนุมานเหาะขึ้นไปกินพระอาทิตย์ เพราะเข้าใจว่าพระอาทิตย์เป็นผลไม้สีแดงเหมือนที่มารดา บอกไว้จนถูกพระอาทิตย์เผาตาย หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงกรณ์รู้จักพระอาทิตย์เป็นอย่างดี เพราะครั้งหนึ่งได้ไปช่วยเก็บยารักษาพระลักษมณ์ และยอมตาย เพื่อไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้นมาก่อนที่ตนจะหายาครบสมบูรณ์จนถูกพระอาทิตย์เผาตาย จะเห็นว่า อนุภาคที่เกี่ยวกับพระอาทิตย์จะมีความแตกต่างกันในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา หนุมานทำไปเพราะ ความไม่รู้ ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ หนุมานทำไปเพราะ ความจงรักภักดีที่มีต่อพระราม พระลักษมณ์ ในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาผู้อ่านจึงรู้สึกเอ็นดูความ ไร้เดียงสาของหนุมาน และสงสารที่เห็นหนุมานถูกพระอาทิตย์เผาเนื่องจากความไม่รู้ของหนุมาน

ส่วนลักษณะนิสัยด้านลบของหนุมานมีดังนี้ ประการที่หนึ่ง คือ ความดื้อรั้น ความดื้อรั้น ของหนุมานเกิดจากความเป็นวานรช่างสงสัยของหนุมานเอง เช่น ในตอนที่หนุมานไปพักอยู่กับ พระฤๅษี พระฤๅษีห้ามไม่ให้หนุมานไปที่สระ หนุมานก็เกิดสงสัยว่ามีอะไรในสระจึงขัดคำสั่ง พระฤๅษีแอบไปในสระจนถูกปลิงเกาะหน้าผากไม่ยอมปล่อย อนุภาคของความดื้อรั้นนี้เป็น อุทาหรณ์ให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดีว่าหากไม่เชื่อฟังสิ่งผู้หวังดีที่ตักเตือนหรือสอนสั่ง ผลที่ได้รับ ย่อมมีแต่ความเสียหาย

ประการที่สอง คือ ความใจร้อน นิสัยที่ใจร้อนของหนุมานอาจเกิด จากความต้องการลดภาระให้แก่พระราม เช่น การเผาลงกา การสร้างเมืองใหม่ก่อนดูฤกษ์ยาม หนุมานทำไปด้วยความหวังดี และพระรามก็มีได้ตำหนิความใจร้อนของหนุมานแต่ประการใด แต่ ความใจร้อนของหนุมานนำความยุ่งยากมาสู่ตัวหนุมานเอง เช่น การยกคอกยสรพยาไปให้พิเภก เล็กตัวยา หนุมานต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ตัวยาหล่นใส่ยักษ์ได้ หากยักษ์พินขึ้นมาก็จะเป็นความ ผิดของหนุมานแต่เพียงผู้เดียวที่ใจร้อนตั้งแต่ต้น ส่วนการสร้างเมืองเองหนุมานทำไปด้วยความจง รักภักดี แต่ความหวังดีนี้สามารถลดความนิยมที่มีอยู่ในตัวหนุมานได้มาก เพราะคงไม่มีกษัตริย์พระ องค์ใดที่ภาคภูมิใจเมื่อเห็นทหารมีบทบาทเหนือตน

ประการที่สาม คือ ความทะนงตน ความทะนงตนของหนุมานใน รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเป็นลักษณะนิสัยที่เกิดจากความมั่นใจในความสามารถของตนเอง หนุมาน จึงชอบอวดตนเพื่อแสดงให้เห็นพระรามทราบถึงความสามารถของตน อย่างไรก็ตามหนุมานใน รามเกียรติ์ฉบับล้านนาจะไม่พุดจาบยอความสามารถของตนแล้วดูหมิ่นความสามารถของศัตรูตั้ง ในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ แต่จะบอกว่าตนไม่เคยกลัวใคร พระรามในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาจึงยกย่องหนุมานมากและคิดว่าหนุมานเป็นผู้ที่มาช่วยให้ตนรอด พ้นจากภัยอันตราย

จะเห็นได้ว่าลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีทั้งด้านบวก และด้านลบแต่โดยภาพรวมแล้วหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาจะมีความมั่นใจในตัวเอง และมีอิสระในการทำงานมากกว่า ในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หนุมานมีความสุภาพมากกว่า หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเคารพในตัวของคุณพระฤๅษีไม่คิดว่าพระฤๅษีเป็นคนโง่เหมือนดังในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นอกจากนั้นหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาไม่ต้องพึ่งพาใคร เช่น การดับไฟที่หางของตนเอง หนุมานสามารถดับเองได้ การที่หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีความสามารถในระดับหนึ่ง อาจจะไม่โดดเด่นเท่าหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาก็จะทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเป็นบุคลิกลักษณะของหนุมานได้

1.3 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน

การศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ภาคอีสานประกอบไปด้วย การศึกษาจากรามเกียรติ์เรื่องพระลักษมณ์และ เรื่องพระรามชาดก ดังนี้

1.3.1 ลักษณะนิสัยของหุลละมานในเรื่องพระลักษมณ์

1.3.1.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.3.1.1.1 จงรักภักดี

พระลักษมณ์สั่งให้หุลละมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หุลละมานก็ไปทำด้วยความจงรักภักดี ครั้นหุลละมานได้พบนางสีดาแล้ว หุลละมานก็ทำตามคำสั่งเจ้าข่าวนางสีดาเรื่องพระลักษมณ์ว่าตนเป็นทูตของพระลักษมณ์ พระลักษมณ์ให้ตนมารับนางกลับเมือง พระลักษมณ์คอยนางอยู่ พระลักษมณ์มีความโศกเศร้าคิดถึงนางมาก หากนางไม่มีความเสน่หาต่อพระลักษมณ์ นางมีคนอื่นรักใหม่ก็ขอให้บอกมา แต่หากนางยังรักพระลักษมณ์อยู่ก็ขอให้นางไปกับตนตนจะอุ้มนางเหาะไปจนถึงเมืองศรีสัตตนาคน

ข้อนี้ บัณฑิตพระลักษมณ์เชื้อท้าวเทศเมืองไกล เจ้าเอ๋ย ก็หากเป็นทูตพระยอดเมืองเกษม พระก็หากจงใจแท้จำวนน้าอ่อน จึงแล้ว คั่นว่าเห็นพระยอดแก้วขอเจ้าหาสนา ว่าอัน บัณฑิตข่อยขอเชิญแก้วกัลยาผายโศก อันว่า พระลักษมณ์พาผู้บุญกว้างอยู่พออยู่ เจ้าเอ๋ย พระหากกะสันโศกเศร้าคิดถึงหาเอี่ยม แท้แล้ว ก็จึงจำวนมาเพื่อประสงค์จอมเจ้า คั่นว่า เสนหาแก้วจอมพระนางผายโศก เมื่อใด อันว่าพระอวชาอยู่พ้นชิตาย ผ่าผิงธูลี พระเอ๋ย ผิดว่าจอมพระนางที่มีสองเสียดจาก ก็ดีท่อน นางอีกใหม่ชมอุ่น

ข้างลิ้มอายบ่คณิง นั้นลือ ขอให้จอมพระนางแก้วไขคำอันชื้อ จิงเทอญ อย่าได้ด้านได้
ถ้อยลงเลี้ยวเลศกะบวน นั้นเนอ คันท่า องค์มะโนเจ้ายังปะสงค์คอมพี ภายพุ้นช้อยจัก
ถกถอดอุ้มวิมานแก้วแผ่นผยองเหาะล่องคั่นปอมเมฆเวหานำไปถวายพระลามดัง
ปะสงค์หายฮ้อน นครหลวงพุ้นเมืองศรีสัตนาคนักจิกยิ่นขึ้นแม้งคอมท้วนทั่วแดน
แท้แล้ว

(พระลักพระลาม : 54)

นางสีดาให้หุลละมานกลับไปเพราะนางไม่ต้องการให้ชายใดถูกกายนาง นางสั่งให้
หุลละมานทูลพระลามให้มาช่วยนางด้วย

1.3.1.1.2 กล้าหาญ

หุลละมานในเรื่อง พระลักพระลามจะมีความกล้าหาญมาก สังเกต
จากการช่วยพระลามทำงานอย่างสุดความสามารถ ไม่เกรงกลัวต่อความตาย เช่น ตอนศึก
พญาฮาบมะนาสวน หุลละมานเข้าต่อสู้กับแสนเมืองซึ่งเป็นแม่ทัพที่มีความสามารถคนหนึ่งอย่าง
กล้าหาญ จนทำให้ฝ่ายของแสนเมืองต้องถอยร่นพ่ายแพ้ไป

...หุลละมานท้าวหลบหลิงมอญเบ็ง ป่ออาจย่านคมจ้าวทอโย แต่นั้นแสนเมืองยอเจือค้ำว
พันดาวพลิงบำ กูจักพันแกว่งแก๊ตตายแท็บาดเดียว แลนา แต่นั้นหุลละมานท้าวขอมือฮับโสบ
เป็นคั้งพินนุ่นจิวบมิได้ฮอดคั้ง แต่นั้น แสนเมืองท้าวพินบาสองบาด ท้าวก็หลบสอดเกี้ยวปาย
จ้าวแกว่งพิน แล้วเล่าหนีจากกั้นลงคอสาร แสนเมืองเลยบ่กั้วเก็งย่าน แต่นั้น หุลละมานเจ้าลือ
เกียรทงโลก จิงแล้ว เจ้าจิงนิรมิตให้สารกำฮอดแสงเซน ๆ ช้างสารใหญ่ แสนเมืองลุยคินไป
ย่องยี่เซล้ม ท้าวก็คูม่วนแม้งสุดยั้งในจิต บากีวอน ๆ เสี่ยงจับอ่านโคงอ้ออิง..

(พระลักพระลาม : 96)

1.3.1.1.3 ฉลาด

ความฉลาดของหุลละมานปรากฏในตอนที่หุลละมานไปลงกา
ในตอนที่ได้ไปสำรวจทางไปเมืองลงกา หุลละมานเห็นผลไม้มากมายที่ไม่เคยเห็นมาก่อนก็คิดว่าคง
เป็นอุทยานที่พญากำปิ่นเนรมิตขึ้นมาลงฝ่ายพระลาม ดังความว่า

หุลละมานท้าวผันไปเฮ้วฮิบ ก็จิงไปพบฝ้อสวนอาจุทิกยานจิงเห็นพญากำปิ่นอยู่
ในเนาในหั้น บากีซีเชี่ยนเข้าในโงงลืออยู่ เมื่อนั้นหุลละมานท้าวเห็นหลากนানা

เห็นนิรมิตหมาไม่สวนอาจุทียาน หุละมานดัดสอ้งแจ้งปัญญาแก้วแห่งตน แท้แล้ว
อันว่าดวงดอกไม้ในสวนอาจุทียาน ไผ่กินหมาไม่จักตายมุคมอด

(พระลักพระลาม : 65)

1.3.1.1.4 มีน้ำใจ

ในเรื่อง พระลักพระลาม ในตอนที่พระลามสามารถล้างอกรรมแล้ว
นางนางลีดา กลับเมืองได้แล้ว หุละมานได้แสดงความมีน้ำใจของตนเนรมิตสถานที่ให้พระลาม
พระลัก และคนอื่น ๆ อยู่ ปราสาทที่หุละมานเนรมิตให้พระลามมีขนาดใหญ่เท่าภูเขา เพดานของ
ปราสาทประดับด้วยสัญลักษณ์ของดวงดาวที่ทำจากทองคำส่องแสงระยิบระยับ ปราสาทตั้งเป็น
แท่นสูงขึ้นไป หลังคามุงด้วยแผ่นแก้วส่องแสงสุกใสอยู่บนยอดปราสาท ส่วนปราสาทของ
พระลัก หุละมานเนรมิตเป็นปราสาทที่ทำด้วยแก้วส่องแสงแวววาวเช่นกัน ดังความว่า

ท้าวแก่นิรมิตโสงใหญ่ตั้งประมาณทอฮาวคอย ภายในมีแท่นคำพอส้อย พิดานกั้ง
ดาวคำเค็ยระดาดผาสาทตั้งกวมไว้แท่นสูง มุงแผ่นแก้วคำแส่วจังโก ก็มี คำแดงใสส่อง
แสงลายดอ้งประดับยอดเชื่อมผาสาทเม้งซอน สอง ๆ ใสส่องงามเงาแก้วบรรบนแล้วถวาย
พระลามตนพ่อ แต่นั้นพระลามเจ้าบุญกว้างอยู่เสวย ท้าวแก่นิรมิตตั้งโสงคำหลังใหญ่
ถวายแก่พระลักตนน้องอยู่เสวย ภายในหั้นสัพพะสันทุกสิ่งแสนหน่วยแก้วมะณีเหลื่อมแย
ตา ก็มี

(พระลักพระลาม : 125)

1.3.1.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.3.1.2.1 เจ้าชู้

หุละมานในเรื่องพระลักพระลามมีนิสัยเจ้าชู้มากเมื่อพบนางใดจะ
ต้องพุดจาเกี้ยวพาราสี เช่น ในตอนที่ไปถวายแหวนนางลีดา หุละมานแปลงกายเป็นหนุ่มรูปงาม
ราวกับพระอินทร์จนเป็นที่หมายปองของหญิงสาว หุละมานใช้วาทศิลป์กับนางกำนัลโดยกล่าวว่า
ตนเปรียบเสมือนควายแก่มาเจอหญ้าอ่อน วาทศิลป์ที่เป็นเลิศของหุละมานทำให้ หุละมาน
ได้นางสนมถึงสามพันคนมาเป็นเมีย ดังความว่า “อวนนี่เหมือนคั่งควายอืดหญ้าลงมา ผ้อหญ้า
อ่อน เจ้าคำเอย อันว่า นางสนมน้อยสามพันชมจูบ ชูคนชูชมจูบท้าวหุละมานน้อยอ่อน แลเยอ”
(พระลักพระลาม : 108)

ตัวอย่างการใช้คารมของหุสละมาน

ขอแก้ทิพย์นาถน้องนางแก้วอย่าคณิงพิ์ทอน แม่นว่าลังกานี้มีหนองน้ำขุ่น ๆ ก็ดี
ทอน พืจักลงอาบหลิ่นพุ่มเพื่อยสว่างใจพิ์นา ย้านแต่สระหนองน้อยมีแหนแกมจอก บ่สู้
หลอนว่าบัวอยู่ด้นในน้ำฮากเชือน บ่สู้ อันว่า ฝนบ่ฮวยอำก้านกินนรีบ่ไขกาบพิ์นา
นาคปลงหลิ่นน้ำนั้นะทีชาดเงินพิ์เอย ชาดที่คดวงหอมนี้บ่มีบานคายเป่า เป็นแล้ว
คำคืดแมงกู่ยังทอช้างชิหมายเมียนกระดุกคอมเจ้าเอย อันว่าลังกานี้เป็นดงกว้างพิ้งคณา
นกแก้ว่น นกหากชมชื่นด้วยลำไม้ง่างาม อุ่นเอย แคนฝูงหมู่สาวฮามซ้อนดาแล็กกล้า
เป็นที่แลบแล้วคาคระด้างอยู่เชิง นั้นแล้ว

(พระลักพระลาม : 49)

หุสละมานกล่าวว่าขอนางแก้วอย่าเป็นห้วง แม้ว่าลังกาแห่งนี้จะมี
หนองน้ำขุ่น ๆ ก็จะทำอาบเล่นให้สบายใจ ถึงธรรมชาติจะไม่น่ารักนรมย์ เช่น ฝนไม่ตกให้ชุ่มฉ่ำ ก้าน
ของต้นกินรีไม่ผลิบาน ดอกบัวไม่ได้รับฝน แต่ตนรู้ว่าหญิงในเมืองนี้มีหน้าตาที่สวยงาม และจะไม่
อยู่อย่างเดียวดาย ถึงเมื่อนางจะมีคู่แล้วแต่ตนก็ยินดีที่ได้มาพบนาง เพราะตนได้มาถึงแล้ว ตนทราบ
ว่าเมืองลังกาเป็นดงกว้าง ขนาดแมลงกู่ยังมีโอกาสมาดมดอกไม้ นกชอบมาชื่นชมกิ่งไม้งาม
นอกจากนั้นเมืองลังกายังเป็นดินแดนแห่งสาวสวยจึงเป็นที่หมายปองของทุกคน ตนเป็นเหมือน
แมลงกู่ที่ชื่นชมมวลดอกไม้เหมือนดังนกที่ชมชอบต้นไม้

1.3.1.2.2 ไม่รอบคอบ

แม้ว่าหุสละมานจะเป็นวานรที่ฉลาด แต่ก็ไม่รอบคอบเท่าที่ควร
ความไม่รอบคอบของหุสละมานปรากฏในตอนนางลอย พญาฮาบมะนาสวนให้ขุนเมืองจันทร์
แปลงกายมาเป็นนางสีดาเพื่อหลอกให้พระลามตายใจ เมื่อพระลามเห็นเข้าจึงให้หุสละมานไปดู
หุสละมานไปดูศพ ไม่ได้พิจารณาให้ถ้วนถี่คิดว่าคงเป็นศพนางสีดาแน่นอน และคิดว่าการที่พญา
ฮาบมะนาสวนปล่อยศพนางสีดามองต้องการให้พระลามยกทัพกลับไป หุสละมานจึงนำศพไปให้
พระลามดู แต่พระลักมีสติมากกว่าได้พิจารณาอย่างถ้วนถี่จึงรู้ว่าไม่ใช่ศพนางสีดา แต่เป็นหยวก
กล้วยที่ขุนเมืองจันทร์เสกมาเพื่อให้ฝ่ายพระลามต้องมนตร์แล้วมองหยวกกล้วยเป็นศพสีดา
หุสละมานจึงนำเอาหยวกกล้วยนั้นไปทิ้งน้ำ

1.3.1.2.3 ทะนงตน

ในตอนทีไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลังกา หุละมานเหาะทะยานไปถึงอาศรมพระฤๅษี ในอาศรมมีพระฤๅษีนั่งหลับตาอยู่ ถ้าลืมหัดขึ้นมามีเมื่อใดสรรพสิ่งทั้งหลายจะกลายเป็นผงธุลี พระฤๅษีจึงหลับตาทวนาเป็นเวลานาน ฝ่ายหุละมานเมื่อไปถึงอาศรมพระฤๅษีได้ย่องเข้าไปทดสอบพระฤๅษีว่ามีฤทธิ์สักเพียงใด ด้วยการเอาพินในกองไฟแกล้งเหยให้พระฤๅษีตื่น ครั้นพระฤๅษีถามว่าเป็นใครหุละมานก็ไม่ยอมตอบ ถึงแม้พระฤๅษีจะดุด่าอย่างไรหุละมานก็ไม่พูด พระฤๅษีจึงลืมหัดขึ้นมามีหุละมานจนเป็นผงธุลีไป ดังความว่า

แต่นั้นหุละมานท้าวผยองไปปอมเมฆ เหาะหอบเด็นทะยานขึ้นฮีบพะลัน เลยเล่ากายเมืองกว้างลังกาเกาะใหญ่ ตกฟากพุ้นแดนชั้นเขตรัสสี แต่่นั้น ยังมีรัสสีเจ้าตาไฟพระเกตุ พระก็เฝ้าอยู่ห้องดาเจ้าบ่มีน ว่าแต่เมืองดาเยี่ยมสั้มพลึงอันใด ก็ดีท่อน ก็ยอมเป็นผงธุลีเผ่าเสียไฟไหม้ พระจึงหลับตาก็ภาวนาสติอยู่ได้เงยหน้าขึ้นลสังแท้พ้านานแต่นั้นหุละมานก็เฝ้าย่องเข้าไปใกล้ขาบทูลี บากี้แยงเซายังโงไฟพระเกตุ บาจึงเอาพินได้น้อยมาต้องตอยดี แล้วเล่าเคาะตอยตอย ๆ ต้องตอยคือไฟ คือเฮาเอาปลายพินตอยไฟจุไว้ แต่่นั้นพระรัสสีเจ้ากอยเสียงถามข่าวว่า ไฟ ๆ มานี้จำว่าข่าวถามพระจึงหลับไว้ถามดูมันบ่ปาก กูหลับตาปากเว้าสังแท้บ่ขาน ถามไฟ ๆ มานี้มาบ่จาต่านปาก ฮ้ายเพ็ง ๆ มันได้ก๊ีบจา แท้นอ พระรัสสีเคียดให้ถามได้บ่ปากค่อม พระจึงมีนดาเยี่ยมไฟไหม้มนุผง แท้แล้วพระจึงตัดต่องเจ้งแม่นแห่งหุละมานเจ้าก็ขวางลงไปกวาดธุลีกองไว้ พระจึง ฮวายมนต์แก้วอาคมสบเป่า จึงเกิดเป็นอุปเนือลิงเด็นดังหลับ พระจึงหลับตาด่านถามดูหาเหตุ มึงเล่ามาฮอดห้องกูพี่เหตุใด นี่เด

(พระลักพระลาม : 45)

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่พระฤๅษีให้หุละมานพักอยู่ที่อาศรมพระฤๅษีหยิบผ้าผืนหนึ่งให้หุละมานปูนอน หุละมานเกิดความทะนงตนอยากลองดีพระฤๅษีอีกครั้งหนึ่ง หุละมานขอผ้าผืนใหญ่จากพระฤๅษี บอกว่านอนไม่พอ พร้อมทั้งแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตกายให้ใหญ่จนเท่าเขาพระสุเมรุ พระฤๅษีเห็นดังนั้นต้องการตัดนิสัยที่ไม่ดีของหุละมานจึงเนรมิตให้ผ้าผืนน้อยขยายใหญ่กว่าตัวหุละมานไปเรื่อย ๆ ถึงแม้หุละมานจะเนรมิตตนให้ใหญ่กว่าผ้าเพียงใด แต่พระฤๅษีก็เนรมิตให้ผ้าขยายได้เท่าตัวเสมอไป จนทำให้หุละมานหมดแรง และเลิกอวดดีต่อไป ดังความว่า

แต่นั้น หุละมานด้านพระรัศมีข้อมัน อันว่า ผ้าแผ่นน้อยที่นอนช้อยบ่พอ
 พระเอย เมื่อนั้น พระรัศมีเจ้าจำนนอนคุดก่อน มึงจงนอนเบ้งท่อนกูไ้บ่มี กูอยู่ป่าใหญ่
 กว้างบ่มีผู้มาทาน บ่มีไผเดินป่าคงพงศ์กว้าง ท่อเขาแก้วงายันตาไฟเผาแผ่น นั้นแล้ว กูจึง
 ฟูผ้าขาดส้อยให้มึงได้เล่านอน นั้นท่อน เมื่อนั้น หุละมานท้าวเลนอนนิทเน้ง มันทักคิด
 ว่า อยากให้แพน้อยลื่นเหลือมันจึงนิรมิตเนื้อตัวใหญ่คึงยาววัดถึงผืนไปยังมีกว้าง มันทักให้
 ผ่ากว้างชักห่มเหลือคึง มันทักแบ่งฤทธิตัวใหญ่สูงปานช้าง ผ่าก็บังเกิดกว้างเหลือออกสาม
 วา มันทักอยากให้แพผืนผ้ายาวออกเหลือหลายแท้ มันทักนิรมิตตัวตนท่อดอยหลวงตั้ง ผ่าก็
 ปือลือเหลือห่มมันกองไว้ มันทักนิรมิตตัวเนื้อใหญ่ท่เขาสมรฺ นอนสะแกงเหลือดังคือคูก
 ฟา แต่มันผ่าก็ยังแผ่กว้างคึงบาแสนโยชน์ มันทักดึงออกแท้ผืนใหญ่ยาวเหลือ แท้นอ หมด
 ที่ฮุนแสงแล้วเหลือกะบวนแล้วอย่า เจ้าเอย

(พระลักพระลาม : 46)

1.3.1.2.4 ตีอรั้น

นอกจากจะมีนิสัยทะนงตนแล้ว การมาพักกับพระฤๅษีในครั้งนี้ทำให้
 ผู้อ่านจะเห็นลักษณะนิสัยที่ตีอรั้นของหุละมานด้วย ในตอนที่พระฤๅษีจะออกบิณฑบาตได้สั่ง
 หุละมานไม่ให้ไปใกล้อ่างล้างเท้า แต่หุละมานก็ขัดคำสั่งเนื่องจากเกิดความสงสัยขึ้นมาว่าเหตุใด
 พระฤๅษีจึงห้ามเข้าไปใกล้อ่างล้างเท้า จึงลองเอาเท้าแกว่งดู ผลของความตีอรั้นในครั้งนี้ปรากฏว่า
 หุละมานถูกปลิงตัวใหญ่เกาะเท้า หุละมานกลัวจนลุกทั้งตัว หุละมานพยายามกระโดดขึ้นเพื่อ
 หนีปลิง แต่ปลิงก็ดึงหุละมานลงมา ถึงแม้หุละมานจะกระโดดสูงถึงฟ้า ปลิงก็ยังรากับเส้นไหม
 ดึงหุละมานลงมาอีก หุละมานจะอย่างไรปลิงก็ไม่หลุดจนหุละมานหมดฤทธิ์ไปเอง
 ดังความว่า

แต่นั้น มันทักเอาดินซ่ายทวยลงกวัดแกว่ง ปืนก็จับจ้องนิ้วดินหมั้นป่วน มันทักยืน
 ขามข้านชนหัวลูกทั้งคึง มันทักฮีบคอยแสงปัดปายเสียดึงขึ้น ปืนตัวท่องวงซ้างจับจ้องดึงลง
 มันทักผยองเหาะหอบทะโยนโดนขึ้น ตัวสะเด็นขึ้นป็นนั้นจ้องลง ปืนป่วนดินท้าวดึงลงจับ
 จ้อง แลเออ มันทักเฮ็ดวอกแวกข้านหน้าหล่าตาเหลือองแท้แล้ว แม่นว่า เหาะหอบเด็นขึ้น
 ฮ่อนกางหาว กัดีท่อน ปืนก็ยาวตัวนำคังไหมสายเส้นก็หาก ฮุนแสงแล้วดึงลงฮอดลุ่ม
 เหลือที่หุละมานถีบขึ้นทำแท้ป่วน แท้แล้ว... แต่มัน ปืนก็ยังจ้องทำหุละมานคาอยู่
 หนีบได้คาหม้ออ่างไหสันใดแท้บาบุญหมดเดช ปืนได้ดึงจ้องไว้คือโซ่จ้องขา นั้นแล้ว

(พระลักพระลาม : 46-47)

หุลละมานขอร้องให้พระฤๅษีช่วย พระฤๅษีบอกให้หุลละมานถ่มน้ำลายใส่ปลิง ปลิงจึงหลุดออกมาได้

1.3.1.2.5 ละโมบ

การไปพักอยู่กับพระฤๅษีเพียงคนเดียวทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นลักษณะนิสัยของหุลละมานหลายประการ นิสัยละโมบก็เป็นอีกนิสัยหนึ่งของหุลละมานซึ่งปรากฏในตอนที่มีพระฤๅษีนำข้าวก้อนให้หุลละมานกิน หุลละมานเกิดความโลภกลัวกินไม่อิ่มจึงขอเพิ่มอีก พระฤๅษีให้หุลละมานลองกินดูก่อน ถ้าไม่อิ่มจะให้อีก หุลละมานกินเข้าไปทั้งก้อน กินเท่าไรก็ไม่หมดด้วยความเสียดายจึงอมไว้ข้างแก้มจนเป็นนิสัยประจำตัว

1.3.1.2.6 ขอบโยนความผิดให้คนอื่น

หุลละมานในเรื่อง พระลักพระลาม ขอบโยนความผิดให้คนอื่น เช่นในตอนที่มีการจองถนน หุลละมานทะเลาะกับมะกัดดิง และโยนความผิดไปที่มะกัดดิงว่าเป็นต้นเหตุของเรื่อง เพราะมะกัดดิงทะเลาะต้องงานสมควรตีให้ตาย ดังความว่า

มันหากเหลือแสงข้อยทั้งสองอดอ่อน พระเอย คั่นว่าชนใส่แล้วปลานั้นคาบหนี
แท้แล้ว อันว่า มะกัดดิงนี้พางานคนถ่อย ขอแก่พระบาทเจ้าดีท่อนให้ตายพ่อเอย ชำก็ลี้ด
เกลียดแท้มันบ่ฟังคำแท้นา กาวเมื่อข้อยไปเอาก่อนภูผามาใส่ยามนั้นมันก็บ่ลงแบ่งข้าวเล่นหนี
ไปจ้อย

(พระลักพระลาม : 85)

ฝ่ายมะกัดดิงได้ยินดังนั้นก็ให้เหตุผลไปว่า หุลละมานยกยอว่าตัวเองดีทั้ง ๆ ที่หุลละมานเป็นต้นเหตุที่ทำให้การจองถนนครั้งนี้เกิดอุปสรรค สาเหตุของการทะเลาะกัน เกิดจากหุลละมาน และมะกัดดิงตกลงกันว่าผลัดกันขนหินมาสร้างสะพานกันคนละเที่ยวให้อีกคนเฝ้าไว้ มะกัดดิงเป็นฝ่ายขนก่อน แต่ขนหินมาถ่มเกือบถูกหุลละมาน หุลละมานแค้นเคืองโดยการขนหินมาบังให้ใกล้ที่มะกัดดิงเฝ้าอยู่ แต่มะกัดดิงหลบได้ทันจึงเกิดขัดใจขึ้นมาแล้วก็สู้รบกับมะกัดดิง หุลละมานไปฟ้องพระลามให้ตีมะกัดดิงที่มะกัดดิงแก้งตน มะกัดดิงเลยฟ้องพระลามกลับไปว่าพระลามจะตีตนด้วยเหตุผลใด ความผิดครั้งนี้เกิดจากตัวของหุลละมานเองที่รับก้อนหินไม่ได้แล้วไปโทษว่าเป็นความผิดของคนอื่น ดังความว่า

เจ้าจกดีช้อยนี้ปะการด้วยเหตุใด เจ้าเอย พอมอบให้เฮเจ้าช้อยไปแบ่งข้าวไต้หวัน นั้น ช้อยก็ให้เจ้าลงสู่ใต้ทางพื้นขงไ่วบให้เพื่อนนั้นนา เป็นสังเจ้าจึงทะยานปโปออกมา นั้น คันดีช้อยแท็กดีเจ้าด้งเดียว นั้นแล้ว ...หุลละมานแจ้งเชื่อนทางนะทีน้ำ ก็จึงลงสู่พื้น ขวางไ่วบให้ไหว แท้แล้ว บัดนี้เพื่อนก็ใช้ช้อยน้อยไปแบกภูเขา ข้าจึงไปเอามาแท้เฮ็ดการ ทำเวียก แท้ना จึงบ่ปอนถ้มลงแท้เทื่อเดียว เจ้าเอย หุลละมานค้ำบได้สะเด็นออกทางแดน นั้นเด บัดนี้ แจ้งพางานกัว่าตัวดีแท้ อันนี้ มาสับส่อเว้าให้พ้อว่าตัวดี อันว่าคุณโณเฮาก็ด้ง เดียวกันแล้ว

(พระลักพระลาม : 85)

พระลามตั้งใจจะดีหุลละมานที่ไปก่อเรื่องทำให้อีกฝ่ายต้องเดือดร้อน ไปด้วย พระลามไม่รู้กลของหุลละมานจึงได้แต่ตีรูปเนรมิตของหุลละมานสามครั้ง ส่วนหุลละมาน นั้นได้ไปซ่อนอยู่ เมื่อพระลามทราบก็มีได้ว่ากล่าวแต่ประการใด

1.3.2 ลักษณะนิสัยของหุนละมานในเรื่องพระรามชาดก

1.3.2.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.3.2.1 จงรักภักดี

พญาปิตตะลุมได้ยินการต่อสู้ของฝ่ายพญารามราชกับฝ่าย พญาราพณสวร ก็คิดที่จะจับพญารามราชไปฆ่าเพื่อคลายความรำคาญ พญาปิตตะลุมจึงร้ายมนตร์ กำบังเข้าไปในค่าย แล้วเข้าไปจับพญารามราชไปบาดาล ท้าวหุนละมานและพี่น้องของตน คือ ท้าวขวัญเท่าฟ้า ท้าวชาตะพญา และท้าวกันหาพญาแสดงความจงรักภักดีต่อพญารามราชโดยการ อาสาไปช่วยพญารามราชที่เมืองบาดาล เมื่อไปถึงเมืองบาดาลทั้งสี่พี่น้องพบกับชายที่กำลังหิวน้ำอยู่ จึงเข้าไปสืบถามที่อยู่ของพญารามราช เมื่อได้ข้อมูลแล้วทั้งสี่พี่น้องจึงหาเรื่องทะเลาะวิวาทกับชาย สองคนดังกล่าว สี่พี่น้องสามารถใช้ฝ่ามืออันใหญ่ช่วยยี่ชายสองคนจนตาย ต่อมาทั้งสี่พี่น้องก็ไปหา พญารามราช และพบว่าพญารามราชกำลังร้องไห้อยู่ทั้งสี่จึงช่วยกันนำพญารามราชออกมาไว้ที่ดอนทรายแห่งหนึ่ง หุนละมานได้เนรมิตส้มเหล็กครอบพญาปิตตะลุมไว้แทน

สี่พี่น้องได้ไปถึงบาดาลเห็นชายสองคนหิวน้ำมา ถามว่าจะไปไหนชายนั้นบอกว่าเขา ไปให้พญารามราชกิน ครั้นสี่พี่น้องซักถามความอื่น ๆ ทราบตลอดแล้วก็แสลงหาเหตุวิวาท จับชายสองคนขยี้ด้วยฝ่ามืออันนิรมิตให้ใหญ่... ไปถึงข่วงคุ่มพญาปิตตะลุมที่นั่นเห็นพญา รามราชร้องไห้อยู่ในคอกเหล็กก็กลับรูปอย่างเดิมพังคอกเหล็กนั้นทะลาย ท้าวหุนละมาน

นิรมิตสุมเหล็กโยนไปครอบพญาปีศาจได้แล้วช่วยกันอุ้มพญารามราชทะยานไปพักที่
โพนทรายแห่งหนึ่ง

(พระรามชาดก : 87)

1.3.2.1.2 กล่าวหาญ

หุนละมานในเรื่องพระรามชาดกจะมีความกล้าหาญเหมือนกับ
หุลละมานในเรื่อง พระลักพระลาม คือการอาสาทำงานเพื่อช่วยพญารามราชปราบฝ่ายธรรมโดย
ไม่หวั่นเกรงต่ออันตรายใด ๆ เช่น ตอนไปเอาชนะให้พญารามราชฆ่าพญาราพณาสวร หุนละมาน
เสี่ยงเข้าไปในปากของยักษ์อย่างกล้าหาญเพื่อให้ยักษ์มอบธนูให้หุนละมาน

ท้าวหุนละมานไปถึงที่ป็น เห็นมียักษ์เฝ้าอยู่จึงจำแลงเป็นแมงแดงจับกำคันยักษ์ เอามือ
บีบคอยักษ์จนตาเหลือกบังคับให้ป็น ยักษ์ร้องจนเสียงเขียวบอกว่าจะเอากี่เอาเถิด เสร็จธุระ
เอามาส่งก็แล้วกัน ท้าวหุนละมานจึงปล่อยมือถอนเอาป็นซึ่งปักดินอยู่ขึ้นมา

(พระรามชาดก : 94)

1.3.2.1.3 ฉลาด

ตอนที่เข้าเมืองลงกาเพื่อสืบข่าวนางสีดา หุนละมานแปลงเป็นคนรูป
งามเพื่อลวงตาคนอื่น แล้วเที่ยวไปสำรวจปราสาทของนางสีดา เมื่อไม่ได้ข่าวของนางจึงแอบชุมนุมอยู่
ในพุ่มไม้คอยฟังคนพูดกันไปมาจนในที่สุดก็ไปตามหานางสีดาได้สำเร็จ

ตอนที่พญาราพณาสวรจับหุนละมาน และท้าวขวัญเท่าฟ้าได้ ไม่ว่า
พญาราพณาสวรจะสั่งให้ทหารฆ่าหุนละมานอย่างไร หุนละมานก็ไม่ตาย หุนละมานแสดงความ
ฉลาดของตนด้วยการเสนอให้พญาราพณาสวรจุดไฟเผาตนเอง เพราะมีจุดประสงค์ที่จะเผาลงกา
ดังความว่า

สองพี่น้องบอกว่าถ้าจะให้ตายต้องเอาผ้าชุบน้ำมันยางมาพันตัว เอาไฟจุดเผาทั้ง
เป็น ครั้นพวกนั้นทำตามที่ว่า ลิงสองพี่น้องอันไฟไหม้ตัวลุกโชนเป็นเหมือนลูกไฟกาล
มहिมา โคดขึ้นไปกลิ้งเกลือกบนหลังคาปราสาทและไปในที่ต่าง ๆ ไฟก็ไหม้อื้อโหมอยู่เจ็ด
คืน เมืองลงกามอดเป็นเท่าหมด

(พระรามชาดก : 75)

ตอนที่ไฟติดที่หาง และหน้าผากของหุนละมาน พญารามราชกล่าว
ว่าไฟติดเมืองไหนต้องดับที่เมืองนั้น หุนละมานคิดได้ด้วยปัญญาจึงไปหานางสีดา เพราะนางสีดา
ยังอยู่ที่เมืองของพญารามราช นางสีดาจึงดับไฟให้

ตอนที่ไปช่วยพญารามราชที่เมืองบาดาล หุนละมาน และพี่น้องของ
ตนอาศัยความฉลาดในการสืบเรื่องด้วยการหาเรื่องทะเลาะกับคนตักน้ำที่นำไปให้พญารามราช
ดื่ม เมื่อสืบจนได้เรื่องแล้วหุนละมานและพี่น้องได้ฆ่าคนตักน้ำตายแล้วแปลงกายเป็นแมลงวันหัว
เขียวบินไปหาพญารามราช หลังจากที่ได้ช่วยพญารามราชได้แล้ว หุนละมานได้เนรมิตสุมเหล็กขัง
พญาปีศาจตะลุงไว้แทน

1.3.2.1.4 กตัญญู

หุนละมานได้แสดงความกตัญญูไว้ในตอนที่ พญารามราชยกพลไป
ที่ฝั่งมหาสมุทร หุนละมานกลัวแม่เหน้อยจึงให้แม่จีหลังตนเอง ดังความว่า “ขบวนที่เดินทางนั้น
ท้าวพระลักษณ์พระรามขี้นม้ามฉีกาบออกหน้า ท้าวพลีจันทร์ไปต่อ ท้าวหุนละมานอุ้มแม่แพงสีตาม
หลังข้ามมหาสมุทรถึงเกาะคอนเมือง” (พระรามชาดก : 67)

1.3.2.1.5 มีน้ำใจ

หุนละมานได้แสดงความมีน้ำใจไว้ในตอนที่พญารามราชยกพลไป
จนถึงฝั่งลงกา หุนละมานอาสาสร้างที่อยู่ให้ ดังความว่า

ท้าวหุนละมานนิรมิตสำนักศาลจอดสามหลังให้เป็นที่อยู่ร่วมกันสามพวก คือ
พญารามราช ท้าวพระลักษณ์ และท้าวพลีจันทร์ พญาครุฑหลังหนึ่ง กุมารสิบสอง มีท้าว
หุนละมานเป็นต้นหลังหนึ่ง ท้าวพิภพพิ ท้าวอินทรี ท้าวเชษฐกุมารหลังหนึ่ง แล้วนิรมิตรั้วเวียง
ค่ายประตูหอรบที่อยู่ ที่นอน พลโยธาทั้งเก้าอีกโขเกณิ

(พระรามชาดก : 82)

1.3.2.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.3.2.2.1 คีร์ติ

ความคิร์ติของหุนละมานปรากฏขึ้นในตอนที่หุนละมาน และท้าว
ขวัญเท่าฟ้าไปพักที่อาศรมพระฤาษี พระฤาษีได้ห้ามทั้งสองไปที่อ่างน้ำ แต่ทั้งสองก็ยังคิร์ติ
ขัดคำสั่งเพราะคิดว่ามีอะไรซ่อนอยู่ในนั้น ดังความว่า “ทำไมหนอฤาษีจึงห้ามมิให้ไปที่อ่างน้ำส่วย

ดินของท่าน จะมีอะไรอยู่ในนั้น นำไปดูให้เห็น” (พระรามชาดก : 71) ผลของความดีครั้งนี้ ทำให้ทั้งสองถูกปลิงเกาะหน้าผาก จะดึงเท่าไรก็ไม่หลุด ดังความว่า

ทะยานขึ้นอากาศสูงตัวร้อยโยชน์ ปลิงทั้งสองก็ไม่พ้นจากอ่างและไม่หลุดจาก หน้าผาก จนตัวยืดยาวเป็นสายใยบัวแล้วมันก็ดึงดูดสองพี่น้องให้ตกลงมาติดปากอ่าง แม้ จะทะยานขึ้นไปถึงไหนต่อไหน เวียนอ้อมเขาสุเมรุตั้งสามรอบปลิงมันก็ไม่หลุด ยังดึงให้ วกกลับมาติดที่ปากอ่างอีก พยายามจนเหนื่อยอ่อนหมดกำลัง

(พระรามชาดก : 72)

เมื่อพยายามจนอ่อนแรงทั้งสองจึงขอให้พระฤๅษีช่วย พระฤๅษีให้ สองพี่น้องถ่มน้ำลายลูบที่ปากปลิงทำให้ปลิงหลุด

1.3.2.2.2 เจ้าชู้

นิสัยเจ้าชู้ของหุนละมาน ปรากฏในตอนที่หุนละมานไปสืบข่าว นางสีดาที่เมืองลังกา เมื่อไปถึงหุนละมานได้ไปเกี้ยวสาวชาวเกาะดังความว่า “ท้าวทั้งสองไปพักตาม เกาะคอนต่าง ๆ ในมหาสมุทรได้พุดจาเกี้ยวเล่นกับเจ้าสาวชาวเกาะเป็นที่สบายใจ” (พระรามชาดก : 69)

ในตอนจองถนนไปลังกา ลูกสาวของพญาปีตตะลุมมาเล่นน้ำ บริเวณ ที่หุนละมานจองถนนอยู่ เมื่อหุนละมานมาเห็นก็เกิดมีใจปฏิพัทธ์กับนาง ในที่สุดหุนละมาน และพี่น้องอีก 3 คนก็ไปมีความสัมพันธ์กับนางดังความว่า

ต่างเข้าชมเชยคนละคู่ ท้าวหุนละมานกับนางมัจฉา ท้าวขวัญเท่าฟ้ากับนางจำปา ดอกแก้ว ท้าวชาตะพญากับนางผ่านแผ้วดอกคำ ท้าวกันหาพญากับนางคำตันอุ่นหล้า เป็นที่ยินดีปรีดาทั่วกัน

(พระรามชาดก : 81)

1.3.2.2.3 ทะนงตน

ลักษณะนิสัยทะนงตนปรากฏในตอนที่หุนละมาน และท้าว ขวัญเท่าฟ้าเหาะไปพบพระฤๅษีตาไฟ ทั้งสองทะนงในความสามารถของตนเข้าไปเกาะประตูของ พระฤๅษีตาไฟ พระฤๅษีถามก็แกล้งไม่ตอบ พระฤๅษีจึงลืมนดาออกมาแล้วเกิดเป็นไฟไหม้พี่น้องจน กลายเป็นเถ้าถ่าน ต่อมาพระฤๅษีก็ชุบชีวิตของทั้งสองขึ้นมาใหม่ ดังความว่า

...เดินไปพบอาศรมฤๅษีตาไฟ ซึ่งนั่งหลับตาเข้าฌานไม่มีเวลาลืม เพราะถ้าลืมตาเพ่ง
จ้องคราวใด ก็เกิดเป็นไฟลามไหม้ผู้คน...ท้าวทั้งสองเอาไม้เคาะที่ประตู ฤๅษีถามว่าใครก็
ไม่บอก จึงลืมตาเพ่งตรงไปที่เสียงเคาะ บังเกิดเป็นไฟไหม้ที่นั่งนั้นเป็นเท่า

(พระราชนิพนธ์ : 70)

ความทะนงในความสามารถของตนปรากฏอีกครั้งในตอนที่พระฤๅษี
ให้วานรทั้งสองไปนอนที่ศาลาแล้วเนรมิตผ้าผืนน้อยให้คนละผืน สองพี่น้องแก้มองดีพระฤๅษี
โดยการเนรมิตตัวให้ใหญ่กว่าผ้าห่ม จนตัวเท่าเขาพระสุเมรุ แต่ผ้าก็สามารถขยายตามตัวของ
หุนละมานและท้าวขวัญเท่าฟ้าได้ สองพี่น้องจะพยายามอย่างไรก็ไม่เป็นผลจนถึงรุ่งเช้า ดังความว่า

จึงแก้มองนิรมิตตัวตั้งใจให้โตกว่าผ้า ใหญ่เท่าช้างสาร ผ้าสองผืนก็กว้างยาวพอ
นิรมิตตัวเท่าเรือนใหญ่เท่าเขาสุเมรุและจนหน้าอกจดฟากฟ้า ผ้าทั้งสองก็กว้างยาวพอดี
ทุกที สองพี่น้องเพียรเอาชนะผ้าไม่ได้จนรุ่งสว่าง

(พระราชนิพนธ์ : 71)

ผลของความทะนงตนในครั้งนี้ทำให้ทั้งสองต้องยอมให้พระฤๅษี
ในตอนที่หุนละมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หุนละมานได้
ไปปลุกปล้ำบุตรสาวของพญาราพณาสวรร โดยไม่คำนึงว่านางจะเสียใจสักเพียงใด ทำไปด้วยความ
ทะนงตน ดังความว่า “ส่งเสียงพลุกพล่านเต็มแน่นช่วงค้อม บ้างขึ้นไปก่ดปลิดผลไม้ทุกต้นหล่นลง
หมด บ้างไปกอดกุ่มปลุกปล้ำนางสาวชาวคุ่มทั้งลูกสาวพญา..” (พระราชนิพนธ์ : 74)

1.3.2.2.4 ไม่รอบคอบ

ความไม่รอบคอบของหุนละมานปรากฏในตอนนางลอย
พญาราพณาสวรรให้ขุนเมืองจันทร์ซึ่งเป็นทหารของตนเสกค้อนกล้วยเป็นนางสีดาแล้วให้ลอยไปที่
พญารามราชอยู่ ครั้นพญารามราชให้หุนละมานไปดู ทั้งหุนละมานและท้าวขวัญเท่าฟ้าต่างสรุปกัน
ว่าเป็นศพของนางสีดา ทั้งสองได้นำศพนางสีดาไปให้พญารามราชดู แต่พระลักษมณ์ไม่เชื่อพร้อมทั้ง
บอกพญารามราชว่าไม่ใช่ศพนางสีดา แต่เป็นหยวกกล้วยที่ฝ่ายพญาราพณาสวรรเสกมาเพื่อให้พญา
รามราชหลงกล เมื่อพญารามราชได้ฟังพระลักษมณ์กล่าวเช่นนั้น จึงให้หุนละมานนำหยวกกล้วยไป
ทิ้ง

1.3.2.2.5 ไม่มีมารยาท

ความไม่มีมารยาทของหุนละมาน ปรากฏในตอนที่หุนละมานเห็นแม่ของตนกลายเป็นคน เพราะกินผลนิโครชเข้าไปจึงยื่นมือไปชิงเอาผลไม้ในปากแม่มาอย่างไม่เกรงใจ ดังความว่า “ท้าวหุนละมานเห็นแม่กลายเป็นคนเพราะกินหมากไม้โคช ก็ยื่นมือไปขาดชิงเอาในปากแม่มากินบ้าง” (พระราชนิพนธ์ : 63)

ในตอนที่หุนละมานไปเก็บยารักษาพระลักษณะ หุนละมานแสดงความไม่มีมารยาทต่อผู้ที่ช่วยเหลือ คือ ไม่ให้ความเคารพ เช่น ตอนที่หุนละมานไปหาโคอุสุภราชเพื่อขอมูล โคอุสุภราชบอกว่าตนถ่ายมูลหมดแล้ว อีกเจ็ดวันจึงถ่ายมูลใหม่ หุนละมานทนไม่ไหวแสดงพฤติกรรมที่ไม่ดีจับโคบีบท้องเพื่อให้โคถ่ายมูลออกมา และตอนไปขอให้พระอาทิตย์หยุดโคจร พระอาทิตย์ไม่ยอม หุนละมานก็จับพระอาทิตย์ขว้างไปทางทิศตะวันออก ต่อมาก็ไปลุดเท้าของพญานาคที่กำลังนอนอยู่ให้ตกจากหมอน ดังความว่า

ท้าวหุนละมานโคดทะยานไปเขาคันธมาทน์เรียกสมุนไพร เรียกขานรับทั่ว เขาไม่รู้ว่่าต้นไหน ขัดใจก็เอาหางลุดตอนขึ้นทั้งตัวภูเขาเอาไปลงกา ให้ท้าวเชษฐราชเก็บเฉพาะตัวยา แล้วก็เหวี่ยงกลับไปตั้งอยู่ที่เก่า รีบไปหาอุสุภราชขอมูลโคอุสุภราชว่า เราจี๋หมดแล้ว อีกเจ็ดวันจึงจี๋ใหม่ ท้าวหุนละมานเห็นว่า ถ้าคอยถึงเจ็ดวันพ่อก็ตายเท่านั้นเอง จึงตรงเข้าไปบีบเค้นท้องพระโคทนต์ไม่ไหวจี๋ทะลักพลั่งออกมาคอบไปให้ท้าวเชษฐกุมารแล้วแล้วทะยานไปอีกเพื่อหาหมอนพญากาลนาถ ขณะนั้นเห็นตะวันรอน ๆ จะใกล้ค่ำ นึกขึ้นมาได้ถึงคำท้าวเชษฐกุมารว่าให้เอายารักษาบาดแผลให้ทันก่อนค่ำ จึงแหวะไปที่พระอาทิตย์บอกเหตุการณ์แล้วขอให้หยุดก่อน พระอาทิตย์ไม่ยอมว่าผิดประเพณี ท้าวหุนละมานเห็นทำอ้อนวอนไม่สำเร็จ และไม่มีทางอื่นจึงจับท้ายรถพระอาทิตย์ขว้างคืนไปตะวันออก พระอาทิตย์ก็รวนกละเลยมหายเสียไม่ขึ้นมาอีก โลกก็ย่ำแย่เป็นวันเก่า ท้าวหุนละมานคำลงกลางมหาสมุทรถึงบาดาลได้ยินเสียงพญากาลนาถนอนกรนโครก ๆ ในปราสาท ก็เข้าลุดดินจนเลื่อนตกหมอน พญากาลนาถตกใจตื่น ทราบเรื่องจึงเหินหัวหมอนส่งให้ ท้าวหุนละมานตรงไปส่งแก่ท้าวเชษฐราช

(พระราชนิพนธ์ : 93)

1.3.2.2.6 ใจร้อน

นิสัยใจร้อนของหุนละมาน ปรากฏในตอนที่พญารามราชกิดจะสร้างเมืองใหม่จึงยิงศรออกไปแล้วให้หุนละมานอุ้มเอาคอกที่มีดินไม้ และว่านยาดี ๆ ตามหลังไปด้วย เมื่อไปถึงหุนละมานก็เอาหางปัดกวาดบริเวณนั้นเรียบร้อย เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของพญารามราช

พญารามราชเห็นดังนั้นก็ไม่พอใจแต่มิได้กล่าวอะไร เพียงแต่ให้ไปหาที่อื่นต่อไป เพราะท้าว
หุนละมานทำเสียฤกษ์เสียก่อน

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน
สามารถสรุปลักษณะด้านบวก และด้านลบที่เหมือนกัน และต่างกันของหนุมานได้ดังนี้

ลักษณะนิสัยของหนุมาน	พระลักษมณ์	พระราม
จงรักภักดี	✓	✓
กล้าหาญ	✓	✓
ฉลาด	✓	✓
กตัญญู	-	✓
มีน้ำใจ	✓	✓
เจ้าชู้	✓	✓
ทะนงตน	✓	✓
ดีผู้อื่น	✓	✓
ไม่รอบคอบ	✓	✓
ไม่มีมารยาท	-	✓
ละโมภ	✓	-
ชอบโยนความผิดให้คนอื่น	✓	-
ใจร้อน	-	✓

ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานสามารถนำมา
วิเคราะห์ได้ดังนี้

ลักษณะนิสัยด้านบวกของหนุมาน ประการแรก คือ จงรักภักดี เนื่อง
จากหนุมานในรามเกียรติ์เรื่อง พระลักษมณ์ และพระรามชาดกเป็นบุตรของพระราม การ
ทำงานให้พระรามมีทั้งอยู่ในรูปของความจงรักภักดีในฐานะทหารคนหนึ่งที่ทำเพื่อนาย และใน
ฐานะบุตรที่รักและเทิดทูนพ่อของตนด้วย หนุมานจึงช่วยงานเท่าที่บุตรจะช่วยให้ เช่น การไปถวาย
แหวนนางสีดา จองถนน และเก็บยารักษาพระลักษมณ์ เป็นต้น ในการทำงานแต่ละครั้งหนุมานจึง
ทำไปอย่างสุดความสามารถ แต่บางครั้งหนุมานก็มีนิสัยเป็นเด็กที่เอาแต่ใจตัวเอง เช่น ตอนที่
ทะเลาะกับมะกัสดิง ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นฝ่ายผิดหนุมานก็ไม่ยอมรับผิดไปฟ้องพญารามราชว่ามะกัสดิง
รังแกตน

ประการที่สอง คือ กล้าหาญ เด็ดเดี่ยวในการทำสงคราม หนุมานฉบับภาคอีสานไม่เคยกลัวอันตรายใด ๆ อุทิศตนเพื่อช่วยพญารามราชปราบฝ่ายพญาราพณาสรตลอดทั้งเรื่อง

ประการที่สาม คือ มีน้ำใจ หนุมานเป็นวานรที่มีน้ำใจเพื่อแผ่คนอื่น เช่น ช่วยสร้างที่อยู่ให้กับพระราม พระลักษมณ์ และคนรอบข้าง เป็นต้น

ประการที่สี่ คือ ฉลาด ความฉลาดของหนุมานนั้นเหมือนดังในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ คือ หนุมานจะเป็นวานรที่คิดก่อนทำทุกครั้ง แต่เนื่องจากขาดความเฉลียวใจจึงทำให้มองข้ามสิ่งนั้นไป เช่น ในตอนนางลอย หนุมานเห็นว่าเป็นนางสีดาจริง ๆ จึงบอกพญารามราชไปดังที่เห็น

ส่วนลักษณะนิสัยด้านลบของหนุมานมีดังนี้ ประการแรก คือ เจ้าชู้ หนุมานในรามเกียรติ์เรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาคก จะมีนิสัยเจ้าชู้ ในการไปมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงหนุมานจะแปลงกายเป็นชายหนุ่มรูปงามเสียก่อน อาจเกิดจากลักษณะนิสัยของผู้ชายโดยทั่วไปที่คิดว่าสตรีพึงพอใจในหนุ่มรูปงามมากกว่าคนหน้าตาอัปลักษณ์ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานจะเกี่ยวพาราสีผู้หญิงจำนวนมาก เพื่อเอามาเป็นภรรยาโดยไม่สนใจว่าผู้หญิงเหล่านั้นจะสามารถช่วยงานของตนได้ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานจึงมีนิสัยรักสนุกมากกว่าหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ประการที่สอง คือ ทะนงตน ความทะนงตนของหนุมานเกิดจากความมั่นใจในตนเองเหมือนกับหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น การไปเคาะประตูเรียกพระฤๅษีดาไฟ โดยไม่ยอมบอกว่าตนเป็นใครหรือการลองดีกับพระฤๅษี ถึงแม้หนุมานจะรู้ว่าตนมีความสามารถสู้พระฤๅษีไม่ได้ แต่ก็ยังอวดทะนงตนอยู่ไม่ยอมรับความพ่ายแพ้ของตนเองด้วยการขอโทษพระฤๅษีดังเช่นในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าสาเหตุที่หนุมานไม่ไปขอให้พระฤๅษีบอกวิธีดับไฟที่ทางให้ เพราะมีนิสัยที่ทะนงตนไม่ยอมแพ้ใครแม้แต่สักพรตจึงไปขอให้พระรามช่วยแทน

ประการที่สาม คือ คี้อร้น ความคื้อร้นของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นประการหนึ่ง และเกิดจากความไม่เคารพในตัวของพระฤๅษี ทำให้หนุมานขัดคำสั่งลงไปเล่นน้ำในสระ ผลจากความคื้อร้นของตนเองทำให้หนุมานถูกปลิงเกาะแล้วช่วยตนเองไม่ได้จนต้องขอให้พระฤๅษีช่วย

ประการที่สี่ คือ ไม่รอบคอบ หนุมานจะไม่คิดใคร่ครวญถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนเห็นก่อน เช่น การที่หนุมานไม่พิจารณาอย่างรอบคอบว่าทำไมนางสีดาถึงจำเพาะลอยน้ำมาติดตรงที่พระรามอยู่ และไม่สังเกตความผิดปกติของศพ การที่หนุมานขาดนิสัยช่างสังเกต

เหมือนดั่งในตำนานอื่น น่าจะเกิดจากผู้แต่งต้องการให้ผู้อ่านเห็นลักษณะนิสัยของหนุมานที่เหมือนคนธรรมดาสามัญ ไม่เน้นตัวละครที่ดิลิศเหมือนฉบับอื่น ๆ

ประการสุดท้าย คือ ไม่มีมารยาท หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานเป็นวานรที่ไม่มีมารยาทการที่หนุมานมีนิสัยเช่นนี้อาจเกิดจากหนุมานคิดว่าตนทำไปเพื่อช่วยพระรามไม่ว่าวิธีการนั้นจะทำให้ใครเดือดร้อนก็ตาม เช่น การไปบีบท้องโคอุสุภราช การจับพระอาทิตย์ขว้างออกไปจนทำให้พระอาทิตย์โกรธไม่ยอมขึ้นมา หรือการไปจุดหมอนหนูนพพานาค เป็นต้น

จะเห็นว่าหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานโดยรวมแล้วจะมีลักษณะนิสัยด้านลบมากกว่าด้านบวก น่าจะเกิดจากหนุมานเป็นบุตรของพระรามจึงมีนิสัยเอาแต่ใจตัวเองมาก จะทำอะไรก็ไม่กลัวว่าพระรามจะตำหนิ เช่นการไปกระทำความย่ายี้กับบุตรสาวของพญาราพณาสุวรรณเยี่ยงคนพาล การไม่ยอมรับความผิดของตัวเอง ทะนงตนว่าเป็นคนเก่งไม่แพ้ใคร ครั้นเมื่อเกิดความคับขันขึ้นจึงไม่สามารถช่วยตัวเองได้ต้องให้พ่อช่วย เช่น เมื่อไฟติดหางต้องไปขอให้พระรามช่วย แม้หนุมานมีข้อดีน้อยมากแต่ผู้อ่านก็ให้อภัยได้เพราะในการทำงานแต่ละครั้งหนุมานทำไปเพราะความรัก และยกย่องพระราม ไม่ทำให้พระรามผิดหวัง การอ่านเรื่องราวที่เกิดความขัดแย้งทางด้านอารมณ์เช่นนี้จะทำให้อ่านยอมรับได้ว่าในสังคมจริงมีตัวละครที่มีนิสัยเหมือนหนุมานจำนวนมาก การอ่านเรื่องที่ดูสมจริงสามารถทำให้อ่านยอมรับในพฤติกรรมของหนุมานได้ และมองว่าตัวละครเอกของเรื่อง เช่น หนุมานไม่จำเป็นต้องสมบูรณ์แบบเหมือนดั่งหนุมานฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไป

1.4 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคตะวันตก

1.4.1 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน

1.4.1.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.4.1.1.1 จงรักภักดี

พฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีของหนุมาน ปรากฏในการช่วยพระรามทำสงครามต่าง ๆ และการช่วยเหลือพระรามยามคับขัน เช่น การเก็บยารักษาพระลักษมณ์ ส่วนคำพูดที่แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดี เช่น ตอนที่หนุมานอาสาไปขโมยกลองดวงใจของทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์รับหนุมานไว้ในฐานะบุตรของตน ครั้นผ่านไปหลายวันหนุมานก็นึกถึงพระราม คิดว่าตนเองไม่ควรหลงเพลินอยู่ในตำหนักนานเกินไป เพราะไม่เป็นการสมควรที่จะมีความสุขในเมืองแต่พระรามกลับทนทุกข์อยู่ในป่า ดังความว่า “สมเด็จพระเป็นเจ้าบรรทมกรม

พระทัยอยู่ในพระตำหนักป่า ภูเป็นข้าจะสุขใจอยู่ในราชฐาน จะหลงเพลินอยู่เนิ่นนานกำหนดไว้นานไปจะเกิดความผิด จำจะคิดลงเจ้าลงกาออกไปที่รบ” (รามเกียรติ์วัดขนอน :154)

1.4.1.1.2 กล้าหาญ

ความกล้าหาญของหนุมานที่สังเกตได้ง่าย เช่น ตอนศึกอินทรชิต อินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หนุมานเข้าไปหักคอช้างเอราวัณจนช้างถึงแก่ความตาย ต่อมาหนุมานก็เข้าต่อสู้กับอินทรชิตอย่างกล้าหาญจนถูกศรพราหมณ์ของอินทรชิตฟาดจนสลบดังความว่า

หนุมานหักคอไอยรา หนูนเคียรนิทรา
อนาถพลี

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 104)

1.4.1.1.3 ฉลาด และรอบคอบ

ความฉลาดและความรอบคอบของหนุมานปรากฏให้เห็นดังนี้
ตอนที่หนุมานพบนางบุษมาลี นางบุษมาลีขอให้หนุมานส่งนางไปสวรรค์นางจึงจะเชื่อว่าหนุมานเป็นทหารของพระราม หนุมานตอบอย่างฉลาดว่า คงไม่โง่งมที่จะส่งนาง เพราะยากที่จะติดตามนางไปสวรรค์ ดังความว่า “จะให้พี่โง่โง่เปล่าปล่อยนุชหลุดมือไป น้องคงยืมมือใจในสถานพิมานทิพ ให้พี่ชะงัดแลดับเพราะหลงลม จะตามติดชิดชมถึงเมืองแมนแสนยาก อย่าชักเยื้องกระเดื่องกระดากทำดังคือ” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 56)

ตอนที่พระรามเสนอผู้ที่จะอาสาไปลวงกล่อ งดวงใจของทศกัณฐ์ พระรามบอกว่าถ้าใครทำสำเร็จจะแบ่งสมบัติให้ทั้งพระนคร พระยาสุกรีพ รวมทั้งสิบแปดมงกุฎต่างพร้อมใจกันอาสา แต่หนุมานผู้มีความฉลาดรีบเข้าไปใกล้พระรามแล้วบอกว่าตนจะเป็นผู้อาสา พระรามจึงให้หนุมานไป ดังความว่า “...แต่หนุมานไวปัญญา หลีกเหล่าท้าวพระยาเข้าไปให้ใกล้ จะขอรับอาสาไปลวงพระสัทธาเอาดวงชีวาทศกัณฐ์นั้นมาถวายให้ได้เจิวละพระเจ้าค่ะ” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 136)

ตอนที่จะไปลวงเอากล่อ งดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานได้ทูลพระรามไปด้วยความรอบคอบว่าหากมีใครมาทูลพระรามว่าตนเป็นกบฏขอให้พระรามรอให้ตนกลับมาถึงที่ประทับก่อน ดังความว่า

เกล้ากระหม่อมรับอาสาไปครั้งนี้ขอबारมีปกเกล้า ถ้ามืดมนมีผู้ใดมากล่าวฟ้อง ว่า
ข้าพ็องเป็นกบฏ ขอพระองค์จงดข้อนี้ไว้ก่อน ผ่อนไว้แต่พอเกล้ากระหม่อมฉ้นกลับมา
ถึงสุวรรณราชพลับพลาเก่อนเถิดพระเจ้าคะ

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 139)

ตอนที่หนุมานไปหาพระฤๅษีเพื่อให้ออกวิธีฆ่าบรรลัยกัลป์ พระฤๅษี
บอกหนุมานว่า “มึงเดินไปหน้าบรรณศาลาทุแหละมึงดูเอาก็แล้วกัน” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 185)

หนุมานผู้มีความฉลาดเดินมาเห็นมีแต่กรวดทรายก็คิดได้ด้วยปัญญา
จึงเอาฝุ่นมาที่สนามรบ แล้วซัดไปที่บรรลัยกัลป์จนฆ่าบรรลัยกัลป์ได้

1.4.1.1.4 เข้าใจชีวิต

หนุมานมีคำพูดที่แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้เข้าใจชีวิต เช่น การที่หนุมาน
พูดให้คติทศกัณฐ์ที่ไปลักนางสีดามาวาทศกัณฐ์เปรียบเสมือนลูกไก่ในกำมือ ควรจะกลัวภัย และ
ควรละกิเลสทั้งหลายเสียเพื่อความอยู่รอด ดังความว่า

ตัวท่านเหมือนลูกไก่อยู่กลางใจหัตถา ถ้าเราบีบเข้าก็จะมรณาถ้าเราคลายออกก็
จะบินไปได้ควรที่จะคิดถึงตัวกลัวภัยอยู่แล้วสินะท่าน จงดับเสียข้าความโมหะ โทสะ ละ
โลภเจตนา นำนางสีดาออกมาพุดเกล้าถวายก็จะรอดความตายคอกทศกัณฐ์

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 157)

1.4.1.2 ลักษณะนิสัยด้านลบ มีดังนี้

1.4.1.2.1 เจ้าชู้

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอนมีนิสัยเจ้าชู้ หนุมานจะเข้าไป
เกี่ยวพาราสีกับหญิงที่มีหน้าตางดงาม หากว่าเกี่ยวแล้วหญิงไม่ยินยอมหนุมานจะพุดจนหญิงยินยอม
เช่น ในตอนที่หนุมานพบกับนางบุษมาลี หนุมานกล่าวถึงนางว่า

เห็นนางหนึ่งแ่งน้อยนึ่งร้อยพวงมาลัยกริดเลียบอยู่บนเตียง พิศพัคร์ประไพดัง
พิมพ์จันทร์กระจ่างวว ทั้งกรรมเกศ เนตรขนงนาสิกศอประเสริฐสิ้นทั้งอินทรีย์ อันนาง
โคในปฐพีไม่มีเปรียบเทียบถึง บุตรพระพายรำพึงคณิงพิศวาสเออก็ประหลาด ไฉนนาง
จึงมาแต่ผู้เดียว ถึงมริกก็คงจะเกี่ยวเอาให้ได้

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 53)

หนุมานแสดงคำพูดที่เป็นต่อเพื่อให้หญิงมาอ่อนนวลจนเพราะตนสามารถช่วยให้หญิงพ้นคำสาปได้ ดังความว่า

อันเราหรือคือกระบี่หนุมานชาญสักดา เป็นทหารพระจักราธิราชเจ้าจอมจักรพรรดิ ด้วยมีพระราชโองการตรัสรับสั่งใช้ให้เอาธำมรงค์กับผ้าสไบไปถวายพระมเหสีสียาซึ่งพิภพลงกาพาราัยย์ จริ่งหนาหล่อนอย่าค้อนคักคั่นพัศตร์หนี จงมาอ่อนนวลที่เสียดีกว่า จะส่งแก้วกัลยาให้ถึงพิภพฐานเทวโลก จะได้สิ้นทุกข์โศกที่โกสีย์เธอสาปไว้ เออสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะให้บ้างเป็นค่าจ้างของพี่

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 55)

หนุมานมีวาทศิลป์สามารถพูดให้หญิงพึงพอใจ และยินยอมเป็นของหนุมานสังเกตได้จากตอนที่เจอกัน นางบุษมาลีได้แสดงความพึงพอใจหนุมาน ดังความว่า

หนุมาน “พี่จะตรงไปลงกาเป็นการรื้อนต่างจะพรากจากจรเจียนใจขาด ขอบพบพัศตร์พิศวาสต่อชาติใหม่ ชาตินี้ลี้ลับนับปีไปไม่เห็นกัน สักแสนหมื่นคืนวันไม่วายคิด”
 บุษมาลี “ถึงน้องจะได้ไปวิมานเมืองสวรรค์ คงอาลัยไม่วายวันเว้นวิตกเพียงอกหัก ว่าพลางนางชบพัศตร์ชักสไบก็กันแสงสะอื้นให้รำไรรักพระยาวานร”

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 57)

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์วัดขนอน พบว่าหนุมานมีพฤติกรรมด้านบวก คือมีความจงรักภักดีต่อพระราม กล้าหาญ ฉลาดและรอบคอบ และเข้าใจชีวิต อย่างไรก็ตามถึงแม้หนุมานจะมีความจงรักภักดีต่อพระราม แต่การทำงานมักจะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เมื่อพระรามบอกทหารว่าจะแบ่งเมืองให้กึ่งพระนครแก่ผู้ที่อาสาไปเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ มีผู้อาสาไปเอากล่องดวงใจกันเป็นจำนวนมาก รวมทั้งหนุมานเพราะอยากได้เมืองไปครองครอง หนุมานฉลาดกว่าทหารอีกจำนวนมากจึงสามารถไปทำงานในครั้งนี้ได้ ส่วนพฤติกรรมด้านลบ เช่น เจ้าชู้ หนุมานจะแสดงความเจ้าชู้เมื่อพบกับหญิงงามและจะใช้คำพูดแสดงความเหนือกว่าหญิงหากว่าหญิงไม่ยินยอมมีความสัมพันธ์กับหนุมาน อย่างไรก็ตามถึงแม้คำพูดหนุมานจะดูเหมือนเป็นการบังคับจิตใจผู้หญิง แต่หลังจากที่หนุมานมีความสัมพันธ์กับหญิงใดหญิงนั้นมักจะพึงพอใจหนุมาน สังเกตได้ในตอนที่เจอกันไป หญิงที่หนุมานมีความสัมพันธ์ด้วยอาลัยหนุมานที่ต้องจากนางไป

1.5 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคใต้

1.5.1 ลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์วัดควนเกย

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในรามเกียรติ์วัดควนเกยพบว่าหนุมานไม่ปรากฏลักษณะนิสัยด้านลบเลย

1.5.1.1 ลักษณะนิสัยด้านบวก มีดังนี้

1.5.1.1.1 กล้าหาญ

หนุมานเป็นวานรที่มีความกล้าหาญมาก เช่น การอาสาไปกับองคต ทั้ง ๆ ที่พระรามมิได้สั่งเพื่อช่วยองคตซึ่งถูกยิงถึงพระยาชมพูให้มาสวามิภักดิ์ต่อพระราม การไปเมืองชมพูครั้งนี้หนุมานไม่กลัวว่าจะพบกับอันตรายใด ๆ เป็นการพิสูจน์ให้เห็นความกล้าหาญของหนุมาน และแสดงความมีน้ำใจต่อองคตด้วย

1.5.1.1.2 ฉลาดและรอบคอบ

หนุมานได้แสดงลักษณะนิสัยอันรอบคอบในตอนที่ทำวามหาชมพูให้ทหารจับหนุมาน และองคตเข้าคุก และให้ทหารนำอาหารใส่ยาพิษให้ทั้งสองกิน เมื่อองคตจะเข้าไปกินอาหาร หนุมานได้แสดงความฉลาดโดยการนำอาหารไปให้คนเฝ้าห้องขังกิน จนทำให้คนเฝ้าห้องขังถึงกับเสียชีวิตทันที

ตอนที่หนุมานยกเตียงนอนของท้าวมหาชมพูถวายพระราม นิลเพชร และนิลพัตรได้แปลงกายเป็นแมลงวันมาสืบดูเหตุการณ์ โดยเข้าไปจับหูทั้งสองของท้าวมหาชมพู หนุมานสังเกตเห็นที่หูของท้าวมหาชมพูมีแมลงวันจับอยู่จึงนำแมลงวันออกมาจะขยี้ให้แตกคามือ แต่ท้าวมหาชมพูขอร้องไว้ ดังความว่า

หนุมานเพื่อนเจ้ากล	จับแมลงวันได้ทั้งสอง
เพื่อนจักขี้เสีย	ท้าวชมพูบอกโดยปอง
ฆ่าหลานท่านทั้งสอง	เขาตามมาฟังอาการ
	(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 202)

1.5.1.1.3 ช่างสังเกต

ตอนที่หนุมานเห็นพระรามบรรทมอยู่ใต้ต้นไม้ในป่า หนุมานจำคำที่แม่เคยบอกว่าหากพบบุรุษที่มีกายสีเขียวผู้นั้นคือบิดาของตน หนุมานเห็นพระรามมีรูปร่างเหมือนที่มารดาบอกจึงหักกิ่งไม้ขีดลงตรงที่พระรามบรรทมอยู่ พระลักษมณ์เห็นหนุมานจึงแกล้งเพลงสรไป

แต่หนุมานฉวยไว้ได้ พระลักษมณ์ปลุกพระรามขึ้นมาดูวานร หนุมานได้ยื่นพระรามกล่าวถึงรูปกายของตนว่ามีกายสีขาวเผือก มีขนเพชรและมงกุฏ หนุมานจึงรู้ว่าพระรามเป็นบิดา ดังความว่า

ว่าวานรรา	เผือกผู้โสภา	บนมงกุฏเป็น
มีทั้งขนเพชร	เสร็จสุขทุกสิ้น	หนุมานได้ยื่น รู้ว่าพ่อตน
(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 194)		

1.5.1.1.4 ไร้เดียงสา

ความรู้เดียงสาของหนุมานปรากฏในตอนที่หนุมานเห็นพระอาทิตย์ขึ้นอยู่ใกล้ชายป่า หนุมานรีบหะไปจับพระอาทิตย์จนถูกพระอาทิตย์เผาไหม้เป็นจุ่ม พระอาทิตย์จึงชุบชีวิตหนุมานขึ้นมา และถามถึงเหตุผลที่หนุมานหะไปจับพระอาทิตย์ หนุมานตอบพระอาทิตย์ว่าเนื่องจากตนคิดว่าพระอาทิตย์เป็นผลไม้ พระอาทิตย์บอกหนุมานว่าหนุมานไม่สามารถกินพระอาทิตย์ได้แต่สามารถกินผลไม้ที่อยู่ในป่าได้ ดังความว่า

นางเจ้าบอกเล่าแก่ยา	ลูกไปโนป่า
มั่งคุตพุทราดวงแดง	
หนุมานมีอิทธิฤทธิ์แรง	ครั้นเข้าเห็นแสง
อาทิตย์อยู่ใกล้ชายป่า	
จำเพาะหะไปเวหา	ฉวยรบกปลา
แล้วรถก็หักป่นาน	
ถูกไฟแก้วอิศวรนรกานต์	เป็นวิจุนสาร
ทั้งตัวก็เป็นผงกลี	
ยังแต่กระดูกดีดี	อาทิตย์ภูมิ
ว่าสัตว์ตัวนี้ชื่อใด	
เธอจึงชุบขึ้นโดยไว	เป็นวานรไฟ
เผือกผู้ดูงามโสภา	
ครั้งนั้นยังมีฤทธา	เดโช.....พา
อยู่แก่ไฟแก้วอสรกาย	
อาทิตย์จึงถามโดยหมาย	เหตุใดเวียนาย
แลสุมาหักรรเรา	
หนุมานบอกความโดยเค้า	มารดาแห่งเรา

บอกว่าลูกไม้ชายป่า

คู่ข้ามิรู้เลยหนา

ว่าธรรมา

มีเดชเดชาโชชัย

อาทิตย์มีจิตเอ็นดู

ลูกไม้ทุกหมู่

มั่งคุดทุเรียนในไพร

จักรถบพจรคลาไคล

รักษาแดนไพร

แลทั่วพิภพธาตรี

(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 190)

1.5.1.1.5 มีน้ำใจ

หนุมานเป็นวานรที่มีน้ำใจไม่ทอดทิ้งเพื่อน เช่น ในตอนที่พระรามให้องคตถือสาส์นไปถวายท้าวมหาชมพู องคตเกิดความกลัวจึงต้องนอนคลุมโปง หนุมานแสดงความมีน้ำใจต่อองคตโดยขอร่วมเดินทางไปกับองคตด้วย ดังความว่า

หนุมานฟังสารไซ

จักกลัวไซของคตเอย

ตัวกูแต่มีเคย

กูมิรู้แห่งพารา

พี่เขาเท่านั้นอย่า

เราโคลคลาไปสองคน

พี่น้องเราจรดล

ทั้งสองคนจะลีลา

(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 200)

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกยมีลักษณะนิสัยที่ผสมผสานกันระหว่างหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนากับหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ลักษณะนิสัยที่เหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับล้านนาคือความไร้เดียงสา เช่น การเหาะไปกินพระอาทิตย์ เพราะคิดว่าพระอาทิตย์เป็นผลไม้ ส่วนความฉลาดและความรอบคอบจะเหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานในเรื่องต่างๆ สามารถสรุป
ลักษณะนิสัยด้านบวก และด้านลบของหนุมานในรามเกียรติ์แต่ละเรื่องได้ดังนี้

ลักษณะนิสัยด้านบวก

ลักษณะนิสัย	ร.1	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ	ร.ด	ร.ร	ร.ข	ร.ค
จงรักภักดี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
กล้าหาญ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ฉลาด	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
รอบคอบ	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	✓	✓
ไร้เดียงสา	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	✓
ช่างสังเกต	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	✓
รู้เท่าทันในการทำสงคราม	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
มีสติ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ทำผิดแล้วยอมรับผิด	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
เข้าใจชีวิต	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	-
มีเหตุผล	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ไม่เห็นแก่เงินจ้างรางวัล	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
กตัญญู	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	-
มีน้ำใจ	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	✓

ลักษณะนิสัยด้านลบ

ลักษณะนิสัย	ร.1	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ	ร.ด	ร.ร	ร.ข	ร.ค
เจ้าชู้	✓	-	-	✓	-	-	✓	✓	✓	-
ทะนงตน	✓	✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-
ดื้อรั้น	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	-
นิสัยพาล	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-

ลักษณะนิสัย	ร.1	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ	ร.ล	ร.ร	ร.ข	ร.ค
ละโมภ	-	-	✓	-	✓	-	✓	-	-	-
ชอบโยนความ ผิดให้คนอื่น	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-
ใจร้อน	✓	✓	✓	-	✓	-	-	✓	-	-
ไม่มีมารยาท	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-
ซุกซน	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ไม่รอบคอบ	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-

จากการศึกษาลักษณะนิสัยของหนุมานทั้งในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น พบว่าผู้แต่งสร้างหนุมานให้เป็นภาพของทหาร หนุมานทั้งในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจึงมีลักษณะนิสัยด้านบวกที่เหมือนกัน คือมีความจงรักภักดีต่อพระราม มีความกล้าหาญ และฉลาด เป็นต้น ส่วนลักษณะนิสัยที่ต่างกันขึ้นอยู่กับผู้แต่งว่าต้องการนำเสนอให้หนุมานมีลักษณะอย่างไร ซึ่งหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะมีลักษณะของทหารที่รบเก่ง ในขณะที่เดียวกันก็มีนิสัยเจ้าชู้ไปด้วยเพื่อคงลักษณะของนิทานไทยไว้ ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นล้านนา ผู้แต่งต้องการสื่อในด้านศาสนาจึงสร้างให้หนุมานเป็นทั้งนักรบ และถือศีลไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องกาม ส่วนหนุมานในรามเกียรติ์อีสานนอกจากผู้แต่งจะให้หนุมานเป็นทั้งนักรบ และนักรักเหมือนดังรามเกียรติ์พระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว ผู้แต่งยังต้องการสื่อทางด้านศาสนาเหมือนกับรามเกียรติ์ท้องถิ่นเหนือด้วย หนุมานในรามเกียรติ์ภาคอีสานจะมีข้อเสียที่เด่นกว่ารามเกียรติ์ภาคอื่น ๆ คือไม่มีคุณธรรม เช่น การไปปลุกปล้ำบุตรสาวของทศกัณฐ์ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคตะวันตก และหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคใต้จะมีลักษณะนิสัยที่ไม่แตกต่างไปจากรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จะเห็นว่าผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะเน้นหนุมานในภาพของทหารอย่างชัดเจน หน้าที่หลักของหนุมานคือการเป็นทหารช่วยพระรามจนกว่าฝ่ายทศกัณฐ์จะพ่ายแพ้ไป ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าผู้แต่งสามารถกำหนดลักษณะนิสัยของหนุมานในสถานภาพของทหารให้มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดีเพื่อให้เรื่องดำเนินไปอย่างสนุกและน่าสนใจ เช่น เน้นในเรื่องการรบ การแสดงความกล้าหาญ และความจงรักภักดีต่อพระรามมาก สังเกตได้จากการที่หนุมานสามารถทำทุกอย่างเพื่อพระราม พระลักษมณ์ได้แม้กระทั่งการพลีชีพเพื่อหยาบมารักษาพระลักษมณ์หรือการอาสาไปขโมยกลองดวง

ใจของทศกัณฐ์โดยไม่รู้ว่าจะมีชีวิตรอดกลับมาหรือไม่ ในรามเกียรติ์ท้องถิ่นเหนือบทบาทของหนุมานจะไม่เด่นเท่าพระราม เพราะผู้แต่งต้องการสอนศาสนาจึงเน้นเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หรือพระรามในอดีตชาติ ส่วนหนุมานจะมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระราม เพราะฉะนั้นการทำหน้าที่ของหนุมานจึงเน้นที่การรบมากกว่าเรื่องรัก หนุมานในรามเกียรติ์ท้องถิ่นเหนือจึงมีความสามารถสูง เช่น ดับไฟที่หางด้วยตนเอง ขออาสาทำงานต่าง ๆ เพื่อพระราม ส่วนหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานจะมีลักษณะของการผสมผสานกันระหว่างรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับรามเกียรติ์ฉบับล้านนา จะต่างกันตรงที่ชาติกำเนิด หนุมานในรามเกียรติ์ภาคอีสานจะสามารถแสดงนิสัยที่ไม่ดีออกมาได้อย่างเปิดเผย อาจเกิดจากหนุมานเป็นบุตรของพระรามนั่นเอง แม้หนุมานจะแสดงนิสัยที่ไม่ดี พระรามก็ไม่เคยตำหนิอย่างรุนแรงเหมือนกับหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

2. สถานภาพและบทบาท (status & role)

ปราณี จิตวิวัฒนา กล่าวว่า สถานภาพหมายถึงสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม เป็นสิ่งเฉพาะตัวบุคคลและทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรที่เป็นเครื่องหมายของตนเอง⁵

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า สถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคลทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง⁶

เราอาจจำแนกสถานภาพตามลักษณะที่บุคคลได้รับแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ⁷

1. สถานภาพติดตัว (ascribed status) คือ สถานภาพที่บุคคลได้รับโดยอัตโนมัติ อันมีรากฐานจากการถือกำเนิดสิ่งที่กำหนดสถานภาพแบบนี้ได้แก่ เพศ อายุ ผิวพรรณ รวมทั้งชาติตระกูล วรรณะ และศาสนา

⁵ปราณี จิตวิวัฒนา, สังคมวิทยาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , 2517) , 26.

⁶สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2536), 26.

⁷ไพบุลย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2516), 26.

2. สถานภาพแห่งผลสำเร็จ (achieved status) คือ สถานภาพที่บุคคลได้รับเนื่องมาจากการกระทำ หรือผลสำเร็จจากการกระทำตามวิถีทางของบุคคลนั้น ตำแหน่งต่าง ๆ ทางการเมือง หรือการบริหารและอาชีพต่าง ๆ

บุคคลหนึ่ง ๆ ในสังคมอาจจะมีสถานภาพหลายสถานภาพในขณะเดียวกัน สถานภาพบางอย่างอาจกลายเป็นสถานภาพติดตัวของบุคคลไปในที่สุด

สถานภาพของบุคคลส่วนใหญ่เห็นได้เมื่อมีความสัมพันธ์กับคนอื่นซึ่งเรียกว่าสถานภาพเฉพาะ (private status) เช่น ช่วงตัดผมเราจะรู้ได้ว่าเขาเป็นช่างตัดผมเมื่อเขาทำหน้าที่ เราจะได้รู้ว่าเขาเป็นครู เมื่อเขาทำหน้าที่สอน ส่วนสถานภาพของบุคคลที่ประจำตัวไม่เปลี่ยนแปลง และมีลักษณะปรากฏให้เห็นในสังคม แม้เขาจะอยู่ในขณะทำหน้าที่หรือจะแสดงบทบาทหรือไม่ก็ตาม เรียกว่า สถานภาพทั่วไป (public status) เช่น พระสงฆ์⁸

บทบาท (role)

บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำตามหน้าที่ บทบาทของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น กล่าวคือเมื่อมนุษย์ติดต่อกับสัมพันธ์กับบุคคลอื่นมากขึ้นก็ย่อมต้องแสดงบทบาทหลายบทบาทมากขึ้น มนุษย์ทุกคนจะแสดงบทบาทไปตามตำแหน่งหน้าที่ของตนในสังคม

อุทัย หิรัญโต ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ หรือการแสดงออกของคนที่คนอื่นคาดคิดหรือหวังว่าเขาจะทำ เมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์สังคมอย่างหนึ่ง การคาดหวังนั้นถือเอาฐานะ และหน้าที่ทางสังคมของเขาเป็นมูลฐาน⁹

อานนท์ อาภาภิรม กล่าวไว้ว่า บทบาทเป็นรูปการ (aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งในสังคม หรือกลุ่มคน บุคคลนั้นย่อมต้องแสดงบทบาท (role) ตามตำแหน่งนั้น¹⁰

⁸ ขบวน พลตรี, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2530), 77.

⁹ อุทัย หิรัญโต, สังคมวิทยาสาส์นยุค (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2519), 122.

¹⁰ อานนท์ อาภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2515), 125.

พัทธา สายหู กล่าวว่า บทบาทคือการกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำ トラバドที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่อง นั้น ๆ เป็นตัวละครอะไร บทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร¹¹ อาจกล่าวได้ว่าเมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใด ในสังคมย่อมต้องแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้น

สรุปได้ว่าบทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ เป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำ ความสำคัญของบทบาทคือ¹²

1. บทบาทมีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการ กำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องมีสังคมกรณ์ (socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่นั่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม บทบาทบางบทบาทอาจมีความขัดแย้งกันก็เป็นที่

การเปลี่ยนแปลงของสถานภาพและบทบาท

ในบางสถานการณ์อาจเกิดตำแหน่งขัดกัน¹³ (status conflict) เช่น นาย ก. เป็นนายตำรวจมีหน้าที่ (บทบาท) ต้องจับกุมผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย แต่นาย ข. ซึ่งเป็นผู้ต้องหาเป็นเพื่อนสนิทของนาย ก. ทำให้นาย ก. ต้องเลือกปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดบทบาทขัดกัน (role conflict) หรือพ่อเป็นตำรวจ ลูกเป็นโจรปล้น ตำรวจผู้เป็นพ่อจะต้องจับลูกตามบทบาทของตำแหน่งตำรวจ แต่อีกตำแหน่ง คือ พ่อ บทบาทของพ่อจะต้องให้ความช่วยเหลือตักเตือน ค้ำครองลูก ลักษณะเช่นนี้เป็นข้อขัดแย้งระหว่างบทบาท

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่าหนุมานมีสถานภาพและบทบาท ดังนี้

1. สถานภาพติดตัว (ascribed status) เป็นสถานภาพที่ได้รับโดยอัตโนมัติ อันมีรากฐานมาจากกำเนิด เช่น หนุมานในรามเกียรติ์อีสานเรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาดก เป็นบุตร

¹¹ พัทธา สายหู, กลไกของสังคม (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬา, 2524), 47.

¹² ไพบูลย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา, 30-31.

¹³ อานนท์ อาภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคม และวัฒนธรรมไทย, 36-37.

สถานภาพแห่งผลสำเร็จอาจจะมีหลายสถานภาพได้ในขณะเดียวกัน เช่น หนุมานแสดงบทบาทเป็นทหารของพระราม ในขณะเดียวกันก็แสดงบทบาทของกษัตริย์ครองเมืองนพบุรีตามสถานภาพที่ตนได้รับในขณะนั้น อย่างไรก็ตามสถานภาพแห่งผลสำเร็จที่มองเห็นได้ชัด คือ สถานภาพของการเป็นทหาร

จะเห็นได้ว่าแม้สถานภาพของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จะต่างกัน แต่สถานภาพแห่งผลสำเร็จในทุกสำนวนจะเหมือนกัน นั่นคือการเป็นทหาร ซึ่งเกิดจากความสามารถของหนุมาน หนุมานเป็นวานรที่มีทั้งความสามารถ มีสติปัญญา กล้าหาญ และฉลาดจึงทำให้หนุมานเป็นทหารคนสำคัญของกองทัพ บทบาทของหนุมานที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จึงเหมือนกัน แต่พฤติกรรมนั้นอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ขอกล่าวถึงบทบาทของ หนุมานตามสถานภาพที่ได้รับ ดังนี้

2.1 บทบาทในฐานะทหาร

2.2 บทบาทในฐานะอื่น ๆ

2.1 บทบาทของหนุมานในฐานะทหาร

2.1.1 รามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระเทพวิสุทธิเมธี กล่าวถึงหน้าที่ของทหารหรือผู้ได้บังคับบัญชาว่า จะต้องเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดี ต้องแสดงความเคารพนับถือ ต้องเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งโดยเคารพ ต้องทำงานให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย ยกย่องผู้บังคับบัญชาในทุกที่ มีจิตใจหนักแน่นในการทำงานอันเป็นหน้าที่โดยไม่ทอดทิ้งงานที่ทำว่า จะต้องลำบากตรากตรำเพียงใด ตั้งมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวที และไม่ตีเสมอผู้บังคับบัญชาทั้งทางกาย วาจาและใจ¹⁴ เมื่อพิจารณาบทบาทของหนุมานพบว่ามีลักษณะที่กล่าวไว้โดยเฉพาะความจงรักภักดี

ในพระราชกำหนดเก่าที่กำหนดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อพ.ศ. 2347 ได้กล่าวว่าขุนนางไทยสมัยโบราณไม่ว่าจะเป็นพระ หลวง ขุน หมื่นทั้งที่เป็นทหารและพลเรือน ต้องมีคุณสมบัติของอริบดี 4 ดังความว่า

อนึ่งผู้จะเป็นพระหลวงขุนหมื่นย่อมประกอบด้วยอริบดีสี่ประการ คือ ฉันทาธิบดี คือ วิริยาธิบดี คือ จิตาธิบดี คือ วิมังสาธิบดี ฉันทาธิบดินั้นแลกล้านกระหม่อมต้อง

¹⁴พระเทพวิสุทธิเมธี [ปัญญานันทภิกขุ], หน้าที่ของชนชั้นบรรพบุรุษ กณดีและคุณสมบัติของนักบริหาร (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2534), 190 – 193.

พระราชประสงค์สิ่งใดผู้ใช้นั้นนำซึ่งสิ่งนั้นมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย วิริยาธิบดินั้นคือ กอปรด้วยความเพียรในราชการมิได้ขาด จิตาธิบดินั้นคือ มีน้ำใจกล้าแข็งในการณะรงค์สงคราม วิมังสาธิบดินั้นคือ ฉลาดในที่พิภพหาความ แลอุบายในราชการต่างๆ¹⁵

จากการศึกษารามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพบว่าหนุมานมีคุณสมบัติสอดคล้องกับลักษณะของขุนนางสมัยโบราณ แต่จะเน้นไปทางด้านทหารคือการทำศึกสงครามมากกว่าทางด้านพลเรือน บทบาทของหนุมานในฐานะทหารในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือการมีหน้าที่รับใช้พระรามทำสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ บทบาทในฐานะทหารของหนุมานมีความสอดคล้องกับอริบดี 4 กล่าวคือ ในยามเกิดศึกสงครามหนุมานจะมีฉันทาธิบดี คือ การทำงานตามที่พระรามพระประสงค์ หนุมานมีวิริยาธิบดีคือ มีความเพียรในการทำงาน เช่น การอาสาทำงานที่เหนื่อยยาก หนุมานมีจิตาธิบดี คือ ความสามารถในการรบซึ่งรวมไปถึงการมีความกล้าหาญในการทำสงครามด้วย แต่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์จะนำเสนอคุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสามารถด้านการรบของหนุมานเป็นหลัก เพราะด้านความกล้าหาญเป็นลักษณะนิสัยของหนุมานซึ่งผู้เขียนวิทยานิพนธ์ได้นำเสนอไปแล้ว และหนุมานมีวิมังสาธิบดีคือรู้จักใช้กลอุบายในการทำงาน

การที่หนุมานมีคุณสมบัติดังที่กล่าวมา น่าจะเกิดจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างให้หนุมานเป็นทหารที่ดีที่ทหารควรถือเป็นแบบอย่าง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามตัวละครตัวนี้ขึ้น พฤติกรรมของหนุมานที่สอดคล้องกับอริบดี 4 มีดังนี้

1. ฉันทาธิบดี คือ เมื่อภักษัตริย์ต้องพระราชประสงค์สิ่งใดทหารจะต้องทำตามที่มีพระราชประสงค์

จากการศึกษารามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพบว่าการทำงานของหนุมานที่ได้รับมอบหมายจากพระรามเป็นการทำงานตามที่พระรามประสงค์ หนุมานจึงพร้อมที่จะทำงานตามพระประสงค์ของพระราม เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี มีดังนี้

ตอนจองถนน

พระรามมีบัญชาให้สุกรีพมมหาสมุทรจองถนนไปลงกา สุกรีพมเกณฑ์ทหารจากเมืองจิดจันและเมืองชมพูโดยให้หนุมานคุมเมืองจิดจัน ในตอนจองถนนหนุมานทะเลาะกับนิลพัท พระรามให้นิลพัทกลับเมือง ส่วนหนุมานพระรามให้จองถนนต่อไป พระรามขู่ว่าหนุมานจะกำหนดให้หนุมานถมมหาสมุทรจนแล้วเสร็จภายในเจ็ดวัน หากทำไม่สำเร็จจะถูกตัดศีรษะ ถึงแม้

¹⁵ กฎหมายตรา 3 ดวง, เล่ม 5 (ม.ป.ท., 2284), 150.

ในการจองถนนจะเกิดอุปสรรคเนื่องจากมีปลาจำนวนมากมาคาบหินทิ้งไป แต่หนุมานก็สามารถสู้กับฝูงปลาเพื่อไม่ให้งานเกิดความล่าช้าตามบัญชาของพระราม และเพื่อไม่ให้พระรามกริ้ว หนุมานต้องรีบไล่แทงฝูงปลา และสามารถขอให้ฝูงปลานำบริวารไปชนหินกลับมดั่งเดิมได้ การจองถนนครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี พระรามให้พระยาพิเภกหาฤกษ์สำหรับเคลื่อนพลต่อไป

ตอนหนุมานจับสุกรสาร

ทศกัณฐ์ได้ยินเสียงดังมาจากฝ่ายพระราม และมีหินหล่นมาตกที่เมืองลงกาด้วย จึงสั่งให้สุกรสารไปสืบข่าวว่าเกิดอะไรขึ้น สุกรสารแปลงเป็นเหยี่ยวไปสืบข่าวทันที ต่อมาก็ปลอมเป็นทหารเข้าไปปะปนในหมู่วานร พิเภกทูลพระรามว่ามียักษ์ปลอมเข้ามา พระรามจึงสั่งให้หนุมานไปจับยักษ์ปลอม หนุมานรีบทำตามคำสั่งทันที

บัดนั้น	กำแพงหนุมานทหารใหญ่
เห็นวานรสุดท่ายตกใจ	ลับล่อมิใคร่จะออกมา
จึงพินิจพิศดูสำคัญ	ก็เห็นมันเหมือนคำพิเภกว่า
แผ่นโผนโจนจับอสุรา	ด้วยกำลังฤทธาว่องไว
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 182)

ตอนตีกษานุราช

ทศกัณฐ์ให้กษานุราชเนรมิตป่าที่อุดมไปด้วยผลไม้ เพื่อดักล่อกองทัพพระรามให้มากิน หลังจากนั้นกษานุราชจะไปแทรกอยู่ใต้ดินเพื่อรอพลิกแผ่นดิน ตอนแรกพระรามให้ประคนธรรพไปเลือกชัยภูมิสำหรับตั้งฐานทัพ ประคนธรรพไม่รู้ในอุบายของกษานุราชคิดว่าป่าที่กษานุราชเนรมิตไว้สามารถตั้งทัพได้จึงกลับมาทูลพระราม พิเภกทูลพระรามว่าเป็นกลของฝ่ายทศกัณฐ์ พระรามจึงสั่งให้หนุมานไปดูลาดเลาอีกครั้ง หนุมานก็รีบไปตามรับสั่ง และเห็นความผิดปกติของป่า เพราะไม่มีสัตว์อาศัยอยู่เลยทั้ง ๆ ที่มีผลไม้มากมาย หนุมานคิดว่าน่าจะมียักษ์อยู่ใต้แผ่นดินจึงแทรกแผ่นดินลงไปพบกษานุราชกำลังชูแผ่นดินไว้ หนุมานจึงชักตรีออกมากระโดดเข้าแทงกษานุราช กษานุราชใช้กระบองแกว่งสู้กับหนุมาน หนุมานแทงกษานุราชกระเด็นไปนอนที่พื้น ดังความว่า

เท้าซ้ายเหยียบเข้าอสุรา	มือขวาแกว่งตรีฉายฉิน
สัประยุทธ์กลอกกลับจับกัน	ต่างฟันต่างแทงต่างตี
	(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 255)

บัดนั้น
โรมรูกคลูกคลีตีประจัญ

หนุมานฤทธิแรงแข็งขัน
โถมแทงกุมภัณฑ์ด้วยฤทธิ์ฯ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 256)

ล้มลงกับพื้นดินดอน
เหยียบไว้ภายใต้ปัดพิ

กรซ่ายจิกเศียรยักษ์
แล้วมีวาจาถามไป
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 256)

หนุมานรู้จากภานุราชว่าทศกัณฐ์ใช้ให้ภานุราชมาปลุกพลับพลาอยู่เพื่อรอพลิกแผ่นดินมา
ฝ่ายพระราม หนุมานสังหารภานุราชทันทีแล้วตัดศีรษะของภานุราชไปถวายพระราม หนุมานหยุด
คู่ศถานที่ที่ภานุราชนิมิตหายไปก็พาประคนธรรพกลับไปเฝ้าพระราม

หยุดยืนอยู่แล้วก็พินิจ
หายไปได้ประจักษ์ตา

ดูที่นิมิตของยักษา
ก็พาประคนธรรพกลับจร
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 256)

ตอนศึกกุ่มภกรรณ

หนุมานได้รับคำสั่งจากพระรามให้ไปช่วยสุครีพ ในตอนที่สุครีพออกรบกับกุ่มภกรรณ
กุ่มภกรรณออกอุบายให้สุครีพไปถอนคันธนูในทวีปอุดรมาเพื่อแสดงฤทธิ์ของตน สุครีพไม่รู้กลลวง
ของกุ่มภกรรณจึงไปยังทวีปอุดรใกล้ภูเขากาลจันทรัน สุครีพเข้าไปถอนคันธนูแล้วหะกลับไปหา
กุ่มภกรรณ กุ่มภกรรณเห็นสุครีพอ่อนกำลังลงจึงรีบเข้าต่อสู้กับสุครีพ กุ่มภกรรณใช้กระบองตีจน
สุครีพทรุด กุ่มภกรรณจับสุครีพหนีบรักแร้แล้วให้เลิกทัพกลับลงกา หนุมานไปช่วยสุครีพโดยการ
กระโดดเข้าตีบกุ่มภกรรณ ดังความว่า

ถีบด้วยเท้าซ้ายป่ายขวา
สุครีพพลัดจากอสุรี

หัตถาบีบคอยักษ์
สองกระบี่ก็ช่วยกันรอนราญฯ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 362)

หนุมานเข้ากัดหูซ้ายขวาของกุ่มภกรรณ สุครีพกัดจมูกจนหู และจมูกของกุ่มภกรรณแห้ง
วันเลือดโทรม กุ่มภกรรณกระโดดหนีเข้าเมืองไป ดังความว่า

บัดนั้น	สุกรีพหนุมานกระบี่ศรี
เข้ากลุ่มรุมกันคลุกคลี	ต่างคนต่างตื้อสุรา
ส่วนลูกพระพายชัยชาญ	ทะยานเข้ากัดหูซ้ายขวา
สุกรีพผู้มีศักดา	เข้ากัดคานาสาธุภรรณฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม2 : 363)

ตอนศึกทำวมหาบาล

หนุมานทำตามคำสั่งของพระรามที่ให้ไปช่วยพิเภกรบกับทำวมหาบาล หนุมานต้องการให้พิเภกรบกับมหาบาลก่อนจึงเหาะอยู่บนอากาศรอดูพิเภกรบกับทำวมหาบาล

ตัวข้าจะเหาะขึ้นคอยดู	อยู่บนฟางพื้นเวหา
ถ้าเห็นเสียทีจะลงมา	ฆ่ามันให้ม้วยชีวัน
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม3 : 540)

เมื่อหนุมานเห็นพิเภกเพลิงพล้ำต่อทำวมหาบาล หนุมานจึงกระโดดเข้าต่อสู้กับทำวมหาบาล

เมื่อนั้น	พญาอนุชิตใจหาญ
เห็นพิเภกเสียทีมหาบาล	ก็ทะยานลงจากเมฆา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม3 : 544)

องอาจดั่งราชไกรสร	แกว่งตรีฤทธิรอนเงื้อง่า
ผาดแผลงสำแดงเดชฯ	ออกยืนขวางหน้ากุมภัณฑ์
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม3 : 544)

เมื่อนั้น	วาขุนทรฤทธิแรงแข็งขัน
หลบหลีกบริบรอบป้องกัน	โจนประจันฉวยชิงตระบองดาล
ดีด้องอสุรีเป็นหลายหน	ชวนไปไม่ทนกำลังหาญ
ล้มลงกับพื้นสุธาธาร	โผนทะยานขึ้นเหยียบบอกไว้ฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม3 : 547)

หนุมานฟาดท้าวมหาบาลด้วยคันดาล ท้าวมหาบาลก็ไม่ตาย หนุมานจึงถามสาเหตุจากพิเภก พิเภกตอบว่าเพราะท้าวมหาบาลได้พรจากพระอิศวร ต้องนำหัวใจของท้าวมหาบาลมาขี้ หนุมาน เข้าสู้รบกับท้าวมหาบาลอีกครั้ง หนุมานเอาตรีผ่าอกท้าวมหาบาลแล้วนำหัวใจออกมาขี้ ท้าว มหาบาลก็ถึงแก่ความตาย ดังความว่า

เมื่อนั้น
ได้แจ้งแห่งคำอสุรี
จึงผ่าอรุณยักษ์
ขี้ไปจนสิ้นชีวิต

พญาอนูชิตเรื่องศรี
เงื้อมตรีกวัดแกว่งสำแดงฤทธิ์
หว่านหว่านแตรระควักเอาดวงจิต
ด้วยฤทธิ์ขุนกระบี่ผู้ศักดิ์
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 548)

ตอนศึกท้าวคนธรรพ์

หนุมานทำตามคำสั่งของพระรามที่ให้เป็นเกณฑ์กำลังพลจากกรุงขีดจีนและชมพูมาช่วย พระมงกุฎ พระลบรบ พระมงกุฎและพระลบจะไปช่วยท้าวไภยเกษซึ่งถูกท้าวคนธรรพ์รุกราน

จะเห็นได้ว่าหนุมานเป็นทหารที่จงรักภักดีต่อพระรามมาก เมื่อเป็นพระราชประสงค์ของ พระราม หนุมานจะรีบรับสนองพระราชโองการทันที และทำงานที่พระรามมอบหมายให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ด้วยดี

2. วิริยาธิปติ คือ มีความเพียรในการทำงาน

หนุมานเป็นวานรที่มีความเพียรมาก ในการช่วยพระรามทำสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ หนุมานจะแสดงความเพียรเพื่อช่วยพระรามทำงานอย่างเหนียวแน่นมาก ดังตัวอย่าง

ตอนหนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา

ในการไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา ผู้อ่านจะเห็นความเหนียวแน่นของหนุมานเพื่อตามหา นางสีดา แต่หนุมานก็แสดงความเพียรหานางจนพบ หนุมานค้นหาที่อยู่ของนางสีดาอย่างถี่ถ้วน โดยการเข้าไปสำรวจตามปราสาทต่าง ๆ ของทศกัณฐ์ หนุมานตรวจตราปราสาทของทศกัณฐ์ทุก หลังอย่างถี่ถ้วน และพยายามสอดส่ายหานางสีดาโดยการสังเกตลักษณะของหญิงที่อยู่ในปราสาท ว่ามีรูปพรรณสัณฐานเหมือนนางสีดาหรือไม่ หนุมานไปปราสาทหลังที่หนึ่งเห็นยักษ์ถือดินสอมี สมุดกระดานชนวนวางอยู่ข้าง ๆ นั่งหลับอยู่ก็รู้ว่า เป็นโอร ไปที่ปราสาทหลังที่สองหนุมานก็เปิด ประตูเข้าไปเห็นยักษ์รูปร่างใหญ่โตมีกระบองเพชรวางอยู่ข้างแท่น มีหญิงงามนอนอยู่ข้าง ๆ

หนุมานสังเกตอย่างละเอียดก็รู้ว่าไม่ใช่นางสีดา หนุมานเข้าไปยังปราสาทหลังที่สามเห็นยักษ์หน้าตางดงามมีใบหน้าสีเขียว และมีหญิงนอนแนบข้างแต่ก็มีใบหน้านางสีดา หนุมานเข้าไปยังปราสาทหลังที่สี่ซึ่งเป็นปราสาทที่โตกว่าปราสาททุกแห่ง หนุมานเห็นยักษ์มีมือมีเท้ามีหน้าทำทางซิงซังก็รู้ว่าเป็นทศกัณฐ์ หนุมานเห็นหญิงนอนแนบข้างทศกัณฐ์หน้าตาสวยงามก็คิดว่าเป็นนางสีดา เพราะทศกัณฐ์ลักนางสีดามา นางสีดาจึงน่าจะอยู่ร่วมห้องกับทศกัณฐ์มากกว่ายักษ์คนอื่น หนุมานจึงคิดจะฆ่านางสีดาให้ตาย เพราะคิดว่านางสีดาทรยศต่อพระรามกลับไปร่วมรักกับทศกัณฐ์ แต่พอเข้าไปใกล้สังเกตหน้าของหญิงที่นอนข้างทศกัณฐ์อย่างชัดเจนจึงรู้ว่าเป็นนางมณโฑ หนุมานจึงหายโกรธเที่ยวค้นหานางสีดาต่อไป

เห็นอสุรตนหนึ่งนอนหลับ	มือจับดินสอไว้มั่น
สมุทกระดานชนวนนั้น	วางข้างกุ่มก้นทันทิรา
จึงยื่นพินิจพิศดู	ก็รู้ว่าเป็นไหรยักษา
เห็นปราสาทที่สองโสภา	ก็เปิดทวารขึ้นไปฯ

ฯ 4 คำ ฯ เสมอ

เห็นอสุรตนหนึ่งบนที่	กายาพวงพีเดิบใหญ่
มิกทาเพชรแพรวแวไว	วางไว้ข้างแท่นพรายพรรณ
อันนางบำเรอรักษา	โสภาเพียงอัปสรสวรรค์
นอนละเมอเพ้อบันเคี้ยวฟัน	กายนั้นไม่เป็นสมประดี
จึงเห็นปราสาทที่สาม	เรื่องอร่ามด้วยแก้วสลับริ
ก็ขึ้นยังนิเวศน์อสุรี	เข้าไปในที่ไสยาฯ

ฯ 6 คำ ฯ เสมอ

เห็นอสุรหนุ่มน้อยทรงลักษณ์	ดวงพักตร์เขียวจำดังเลขา
นางหนึ่งนอนแนบอุรา	พักตร์ดาราตั้งดวงจันทร์
หลับอยู่บนแท่นโกมิน	ข้างที่วางศิลาพระแสงศร
ท่วงทีจะมีฤทธิรอน	ดูพลางบทจรลงไปฯ

ฯ 4 คำ ฯ เสมอ

จึงเห็นปราสาทที่สี่	จรัสศรีโชติช่วงดั่งแขไข
ก็ขึ้นยังไพรยนต์พิมานชัย	เข้าในห้องแก้วแพรวพรรณฯ

ฯ 2 คำ ฯ เสมอ

เห็นอสุรตนหนึ่งนิทรา	ยี่สิบกรสิบหน้าซิงซัน
ก็รู้ว่าท้าวทศกัณฐ์	มีนางหนึ่งนั้นแนบนอน
ทรงโฉมอำไพวิไลลักษณ์	ผ่องพักตร์เพียงเทพอัปสร

สาวสนมคั่งดารากร	ห้อมล้อมจันทร์เรียงราย
คูไปไม่ทันพินิจ	คิดว่าสิดาโฉมฉาย
กริ้วโกรธพิโรธดั่งเพลิงพราย	ใจหมายจะฆ่าราวี
ขบฟันกระต๊อบบาทา	ดูคู่สิดามารศรี
พระหริวงศ์ทรงโสกโสกี	ดั่งหนึ่งชีวิจะบรรลัย
ควรหรือมาร่วมรสรัก	กับไอ้ศพักตร์ก็เป็นได้
ไม่เชื่อตรงต่อองค์ภูวนาย	ไว้ใจให้หนักคินคอน
ภูจะตัดเศียรเกล้าไปถวาย	องค์พระนารายณ์ทรงศร
คิดพลางแกว่งศรีฤทธิรอน	วานรโลดโผนโจนมาฯ

ฯ 12 คำ ฯ เชิด

เงือดเงื่อจะพิฆาตฟาดลง	ครั้นเข้าใกล้องค์ก็เห็นหน้า
ว่านางมณโฑกัลยา	มิใช่สิดาเทวี
ก็เคลื่อนกลายหายที่ความโกรธ	ซึ่งพิโรธองค์พระมเหสี
ลงจากปราสาทอสุรี	ขุนกระบี่เที่ยวค้นทั้งวังในฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 110 -111)

หนุมานมีความเพียรค้นทุกปราสาทของทศกัณฐ์อย่างถี่ถ้วน ก็ไม่พบนางสิดาจึงกลับไปสืบข้อมูลเพิ่มเติมจากพระนารถฤาณี หนุมานได้ข้อมูลจากพระนารถฤาณีว่าทศกัณฐ์ไปลักนางสิดามาไว้ที่สวนขวัญ หนุมานลาพระฤาณีแล้วก็เหาะกลับไปกรุงลงกา แล้วแปลงกายเป็นวานรน้อยกระโดดขึ้นต้นไม้ไต่ไปจนสังเกตเห็นหญิงคนหนึ่งหน้าตาสวยงามมาก แต่ดูเศร้าสร้อยก็รู้ว่าเป็นนางสิดา เพราะหญิงที่มีความทุกข์ย่อมมิใช่หญิงที่ประสพจะอยู่ในเมืองลงกาโดยเฉพาะหญิงที่มีสามีแล้วอย่างนางสิดา ต่อมาเมื่อหนุมานไปถึงสวนที่นางสิดาอยู่ หนุมานไม่รีบร้อนลงไปพบนางทันที เพราะกลัวทหารจะจับได้ จะทำให้การทำงานไม่สำเร็จตามที่คิดไว้ ดังความว่า

ลอยอยู่ตรงสวนอสุรี	เห็นพลโยธิน้อยใหญ่
กรกุมหอกดาบปืนไฟ	ล้อมวงนอกในแจจัน
ผู้คนไปมากี่ตรวนับ	เข้าออกกำจับกวาดจัน
ชั้นในนั้นนางกำนัล	นับพันอยู่เฝ้ากัลยา
แม้ภูจะลงไปบัดนี้	น่าที่อสุรยักษา
ซึ่งอยู่กระเวนตรวจตรา	เห็นว่าจะออกชิงชัย

ไหนจะพอบองค์อัครเส
คิดแล้วก็เหาะทะยานไป

จะเกิดเหตุก่อการศึกใหญ่
ลงให้พื้นสวนมาลี ฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 113)

เมื่อหนุมานพบนางสีดา หนุมานเห็นนางกำลังจะผูกคอตายก็รีบเข้าไปช่วย พร้อมทั้งเล่าเรื่องที่พระรามอุตสาหั้ทำสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์เพื่อช่วยนาง ขอให้นางรอพระรามก่อน ในที่สุดนางก็เข้าใจ หนุมานจึงถวายแหวน และสไบที่พระรามฝากมาให้นาง การทำงานของหนุมานจึงสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ตอนศึกไมยราพลักพระรามไปที่เมืองบาดาล

ทศกัณฐ์ขอให้ไมยราพมาสะกดทัพลักพระรามไปเมืองบาดาล หนุมานผู้มีความเพียรอาสาช่วยพระรามป้องกันไม่ให้ไมยราพมาลักพระราม ด้วยการเนรมิตใหญ่เท่าเขาจักรวาล แล้วอำปากเป็นทวารไปสู่อกที่ทำเป็นห้องสำหรับวางพลับพลาให้พระราม พระลักษมณ์บรรทม หนุมานต้องอำปากตลอดคืน

สูงจกวัดพรหมมาน
เบื่องต่ำได้พื้นดินดอน
หางวงเป็นปราการล้อม
อันพลับพลาแก้วโกมิน
อำโอรสออกเป็นทวาร
พิเภกกับพระลักษมณ์อนุชา

ใหญ่เท่าจักรวาลสิงขร
หยั่งถึงสาครรองดิน
โอบอ้อมโยธาไว้สิ้น
ขุนกบินทร์เอาไว้ในอุรา
ใบบานปิดเปิดนั้นชีวหา
นั่งรักษารองค์พระจักรี
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 314)

ถึงแม้ฝ่ายพระรามจะเตรียมการไว้อย่างดี แต่ก็ไม่สามารถป้องกันไม่ให้ไมยราพลักพระรามไปได้ เพราะไมยราพมีกลล้องยาวิเศษสามารถเป่าให้กองทัพพระรามหลับรวมทั้งหนุมาน แล้วลักพระรามไปบาดาล พระลักษมณ์ขอให้หนุมานไปช่วยพระราม หนุมานก็รีบไปช่วยพระรามทันที ในการไปช่วยพระรามครั้งนี้ ผู้อ่านจะเห็นความเหนื่อยยากของหนุมานในการเข้าไปในกรุงบาดาลเพื่อช่วยพระรามออกมา หนุมานต้องเผชิญกับอันตรายต่าง ๆ มากมาย เช่น หนุมานพบยักษ์รักษาด่าน หนุมานต้องรับฆ่ายักษ์ให้ตาย ต่อมาก็พบกับช้างยืนขวางทางอยู่ หนุมานต้องต่อสู้กับช้างจนสามารถฆ่าช้างตาย แล้วก็ตรงไปยังภูเขากะทบกันซึ่งมีเพลิงกรดพลุ่งขึ้นมา แต่หนุมานก็ไม่กลัว

ตรงเข้าไปหักภูเขาทันที ต่อมาก็พบกับยุงตัวใหญ่เท่าแม่ไก่จำนวนมากรุมไล่
 ซ้ำขวาเอามือขยี้จนยุงตายหมด หนุมานชักศรตัด

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
หลบหลีกเคล้าคล่องว่องไว	เลี้ยวไล่สังหารอสูร
ถีบกัดฟันแทงสับสน	ด้วยกำลังฤทธิ์ธรรมาวุธ
ตายยับทับกันไม่สมประดี	สิ้นพวกโยธีกุมภัณฑ์ ฯ

๔ 4 คำ ฯ เชิด โอค

ครั้นเสร็จทำลายกำแพงด่าน	ฆ่าหมู่มารม้วยอาลัย
ขุนกระบี่ก็รีบจรจัด	คัดค้านไปตามรรคา ฯ

๔ 2 คำ ฯ เชิด โอค

เหลือบแลไปเห็นกฤษ	งานอนสูงใหญ่ขวางหน้า
เรียกมันครันครีกเป็นโกลา	สองตาดั่งแสงอโนทัย
จึงทำสีหนาทวาดเสียง	สำเนียงกึกก้องแผ่นดินไหว
แกว่งตรีโลดโผนโจนไป	เข้าไล่โจมจับขจรกรรม ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 323)

ครั้นเสร็จสังหารกฤษ	อันเป็นด่านนครยักษ์
ก็เร่งรีบไปตามรรคา	ด้วยกำลังศักราบว่องไว ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 324)

จึงตรงเข้าไปยังศิริ	ไม่เกรงอักษิจะสังหาร
ผาดแผลงฤทธิ์ไกรชัชชา	แผ่นทะยานขึ้นยอดบรรพต

๔ 6 คำ ฯ เชิด

ดินถีบมือหักด้วยกำลัง	ภูเขาก็ตึงลงหมด
ลั่นเลื่อนสะเทือนถึงโสฬส	เพลิงกรดดับสิ้นทันที ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 324)

แลไปเห็นยุงเท่าแม่ไก่	ฝูงใหญ่บินว่อนขวางหน้า
ขุนกระบี่ผู้มีศกดา	เข้าไล่เข่นฆ่ารอนราญ ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 325)

ครั้นเสร็จหักด่านยุงร้าย
มุ่งหมายมรคาบาตาล

จึงลูกพระพายใจหาญ
ก็ระเห็จเตร็จทะยานรีบจร ฯ
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 325)

หลังจากนั้นหนุมาณก็ต้องต่อสู้กับมัจฉานุซึ่งอาศัยอยู่ในสระจนทั้งสองรู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน
หนุมาณต้องพยายามสืบว่าพระรามถูกขังอยู่ที่ใด

แล้วเข้าแอบดั้น โศกอยู่
เข้าออกบอกกันจ่านรรจา

คอยฟังคำหมุกษา
ริมท่าสระ โบกขรณี
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 330)

เมื่อทราบที่อยู่ของพระรามแล้ว หนุมาณก็พยายามหาวิธีที่จะเข้าไปช่วยพระรามซึ่งวิธีนั้นก็
คือการแปลงเป็นไยบัวติดสไปนางพิรากวนไป นางพิรากวนยอมช่วยหนุมาณเพราะหนุมาณสัญญา
จะช่วยบุตรของนางที่ถูกไมยราพจับไปขังไว้ด้วย และสอนนางว่าหากยักษ์ถ้ามถึงสาเหตุที่คันชั่งหัก
ให้นางพิรากวนตอบยักษ์ว่า เพราะคันชั่งมีอายุมากแล้ว

บัดนั้น
ฟังพิรากวนนางมาร
จึงว่าเพิงนี้ไม่ยากนัก
จะแปลงเป็นไยบัวติดสไป
แม้ว่าชั่งหนักจะหักลง
คันชั่งอยู่ครั้งบูรณมา
ข้ามมิได้พาผู้ใด
จงดูเอาเถิดนะขุนมาร

วายุบุตรผู้ปรีชาหาญ
บอกขานจะแจ้งไม่แคลงใจ
ตัวข้าพ้อจักคิดได้
เข้าไปมิให้สงกา
จงเอาสำนวนนี้ว่า
เก่าแก่คร่ำคร่าช้านาน
มาในพาราราชฐาน
อย่าแสรังมาพาลพาที
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 332)

เมื่อหนุมาณพบพระรามแล้ว หนุมาณก็นำพระรามซึ่งกำลังหลับอยู่ไปไว้ที่เขาสุรगन्द์ และ
ขอให้เทวดาช่วยดูแลพระราม

ขอฝูงเทवासुरาฤทธิ
ทั้งหกห้องสวรรค์ชั้นฟ้า

ซึ่งสถิตสิงสู่ในภูพา
มาช่วยรักษาพระทรงธรรม

ตัวข้าจะไปสังหาร
ฝากแล้วก็รีบจรรจัด

ไมยราพขุนมารให้อาสัญ
ผันพักตร์คืนเข้ายังธานี
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 326)

ส่วนหนุมานก็รีบไปสังหารไมยราพทันที ต่อมาหนุมานก็สามารถสังหารไมยราพจนถึงแก่
ชีวิต

ตอนหนุมานไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์

หนุมานแสดงความเพียรเก็บยาเพื่อมารักษาพระลักษมณ์ถึง 3 ครั้ง แต่หนุมานก็ไม่เคยย่อท้อ
แม้จะเสี่ยงชีวิตก็ตาม

ครั้งที่ 1

สาเหตุเกิดจากพระลักษมณ์ต่อสู้กับกุมภกรรณแล้วถูกหอกโมกษศักดิ์ของกุมภกรรณล้ม
กลางสนามรบ ดังความว่า

ต้องออกพระลักษมณ์สุริยวงศ์
ล้มลงกลางสมรภูมิชัย

จะดำรงกายไว้ก็ไม่ได้
ไม่เป็นสถิติสมประดิดา
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 2 : 384)

หนุมานต้องไปเก็บยาเพื่อช่วยชีวิตพระลักษมณ์ หนุมานไปยึดท้ายรถพระอาทิตย์อย่าง
เหน็ดเหนื่อย แม้รู้ว่าพระอาทิตย์มีรัศมีร้อนแรง และอาจถูกพระอาทิตย์เผาจนตายได้แต่เนื่องจาก
หนุมานหวั่นเกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับนาย และต้องการช่วยนายของตนจึงกล้าทำ ฝ่าย
พระอาทิตย์ก็ตกใจที่มีคนกล้าหาญมายึดท้ายรถของตนจึงชุบชีวิตหนุมานขึ้นมาถามถึงสาเหตุดัง
กล่าว

เมื่อนั้น
รถไหวตกใจอัศจรรย์
จึงผินพักตร์มาดูท้ายรถ
เห็นแต่ขนเพชรรูจี
แต่นิ่งคิดพิศเพ่งอยู่เป็นครู่
หรือมนุษย์ครุฑาสุมาลัย

องค์พระทินกรรังสรรค์
สำคัญว่าราหูมาราวิ
เป็นเพลิงกรดสังหารกระบี่ศรี
มีความจงนสนเท่ห์ใจ
จะรู้เหตุผลก็หาไม่
ใครหนอนขนเพชรจึงมีมา

จำจะชุบขึ้นไถ่ถาม
คิดแล้วร้ายเวทวิทยา

ให้แจ้งความในข้อกังขา
สามคาบเป่ามาทันที
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 389)

จึงมีเทวราชบัญชา
เหตุใดไม่กลัวบรรลัยลาญ

ว่าเหว่ยไฉ่ลึงใจหาญ
อหังการมายึดถไว้ๆ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 390)

หนุมานบอกเหตุผลแก่พระอาทิตย์ว่าพระลักษมณ์ซึ่งเป็นอนุชาของพระรามนายของ
หนุมานถูกหอกของ กุมภกรรณ พระรามให้มาเก็บยาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น คนเกรงว่าจะมาไม่ทัน
เพราะพระอาทิตย์จวนจะส่องแสงจึงยึดถของพระอาทิตย์ไว้ พระอาทิตย์เห็นใจจึงแอบเข้าไปใน
กลีบเมฆ เพื่อให้หนุมานรีบไปเก็บยา

ครั้งที่ 2

ในตอนศึกอินทรชิต อินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณแผลงศรพรหมาสตร์ถูก
พระลักษมณ์สลบไป หนุมานเป็นผู้ไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ครั้งที่ 2 เพราะชมพูพานบอก
พระรามว่าผู้ที่สามารถไปเอายามาแก้ได้คือหนุมาน เพราะถ้าคนอื่นไปจะต้องตายด้วยจักร ดังความ
ว่า

แม้ใครเข้าไปที่เขานั้น
อันในโงการเจ้าโลกา
มาเป็นพระรามสุริยวงศ์
พระน้องต้องสรขุนมาร
ชื่อว่าหนุมานชาญณรงค์
ไปยังภูผาอาวธ
จึงเอาโอศถพระอิศรา
พระลักษมณ์ก็จะคืนชีวิ

ก็บรรลัยด้วยจักรคมกล้า
ถ้องคันรายณ์อวดาร
ในพงศ์อยุธยาหาศาล
จึงให้ทหารฤทธิรุทร
ลูกองค์พระพายเทวบุตร
จักรนั้นจะหยุดด้วยฤทธิ
มาแก้พรหมมาสตร์ยักษ์
ทั้งพวกกระบี่พลากรๆ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 523)

หนุมานรีบไปเก็บยาทันที ความรีบร้อนในการไปเก็บยาของหนุมานทำให้เกิดเสียง
สะท้อนจนเทวดาพากันตกใจ เทวดาเห็นหนุมานก็รู้ว่าพระรามให้หนุมานมาเก็บยา ดังความว่า

ได้ยินเสียงสะท้อนเลื่อนลั่น	ไหวหวั่นไปทั่วทิศศรี
ตกใจตะลึงทั้งอินทรี	แลไปที่ยอดบรรพต
จึงเห็นวานรผู้มีฤทธิ์	ขาวผ่องชวลิตทั้งกายหมด
เจี้ยวแก้วคุณทาลซ้อยชด	กำหนดไว้ด้วยปรีดา
รู้ว่านารายณ์อวตาร	มาปราบพวกพาลยักษ์
ชะรอยจะไซ้มาเก็บยา	แก้ศรอสुरาสาธณ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 524)

บรรดาเทวดาเห็นว่าหนุมานรีบร้อนที่จะช่วยพระลักษมณ์มาก จึงให้หนุมานยกตัวยาไปทั้งภูเขา เพราะไม่สามารถถอนต้นยาได้ หนุมานจึงยกภูเขาใส่บาฬะไปที่พระราม แต่วางภูเขาไม่ได้ เพราะเกาะข้างล่างเป็นที่อยู่ของยักษ์ หากยักษ์ได้รับกลิ่นยาก็จะฟื้นขึ้นมา หนุมานจึงยกภูเขาไปวางไว้ที่ทิศเหนือ เมื่อพระพายพัดยามา พระลักษมณ์และทหารก็ฟื้นขึ้นมา

การไปเก็บยาเพื่อมาช่วยพระลักษมณ์ครั้งนี้ว่า กว่าหนุมานจะได้ตัวยาสังกรณี ตรัสว่า หนุมานต้องร้องเรียกอยู่เป็นเวลานาน เมื่อไม่ได้ผลหนุมานจึงต้องใช้หางโอบรอบภูเขาจนเก็บยาได้สำเร็จ หลังจากนั้นหนุมานต้องรีบไปหาพระพรต และพระสัตรุดเพื่อขอน้ำปัญจมหานทีไปประกอบตัวยา เมื่อพระพรต พระสัตรุดให้ขวดแก้วใส่น้ำปัญจมหานทีแก่หนุมานแล้ว หนุมานก็ต้องรีบกลับไปเฝ้าพระรามอย่างรวดเร็วที่สุดเพื่อให้พิเภกช่วยรักษาจนพระลักษมณ์ฟื้นขึ้นมา การเก็บยามาช่วยพระลักษมณ์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าหนุมานมีความเพียรมาก

ครั้งที่ 3

เนื่องจากทศกัณฐ์ต้องการจะฆ่าพิเภกด้วยหอกกบิลพัท เพราะโกรธที่พิเภกไปอยู่กับฝ่ายพระราม แต่พระลักษมณ์เข้ามาบังพิเภกไว้ หอกกบิลพัทจึงปักอกของพระลักษมณ์แทน พิเภกทูลพระรามให้หนุมานไปเก็บยามารักษา พระลักษมณ์ เพราะผู้ที่จะไปเก็บยาต้องสามารถหาเป็นดาวเป็นเดือนได้ ดังความว่า

คือสังกรณีดชาชาติ	มีอำนาจฤทธิ์คุณแก้วกล้า
กับต้นคู่ตัวตรีชา	ที่ภูผาสัญชีพัตถุญ
ในทวีปอุดรกาโร	อันโอฬารวิเศษเฉลิมศรี
อิกมุลโคพระศุลี	ซึ่งอยู่ในถ้ำคีรีอินทกาล
ใครหาเป็นดาวเดือนภาณุมาศ	จึงจะอาจไปได้ถึงสถาน
ศิลาบดอยู่ในบาดาล	พญากาลนาครักษาไว้

แต่ซึ่งลูกหินสำหรับนั้น	ทศกัณฐ์ไปขอเอามาได้
ทำเป็นเขนยแก้วอำไพ	หนูนไวได้เสียอรสูรี
ให้หนุมานไปเก็บโอสถ	บดแก้อาวธยภัย
น้องพระหริรักษ์จักรี	ก็จะได้ชีวิตคืนมา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 256)

หนุมานรีบแปลงกายให้สูงใหญ่เท่าสวรรค์ชั้นพรหม แล้วเหาะมาถึงภูเขาสัตยพิสัยพิณแล้วไปเก็บยาสังกรณีที่ยอดเขา ต่อมาก็ไปเก็บมูลโคอุสุภราชที่ถ้ำสุรगन्दแล้วก็ไปขอหินบดยาจากพญากาลนาถ พญากาลนาถให้แม่หินสำหรับบดยาแก่หนุมาน แต่บอกหนุมานว่าลูกหินอยู่ที่ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ทำเป็นเขนยหนูนอน หนุมานจึงต้องเสี่ยงภัยไปกรุงลงกาเพื่อเข้าไปในปราสาทของทศกัณฐ์ หนุมานร้ายเวทย์ให้ยักษ์หลับแล้วรีบไปเอาลูกหินมา หลังจากที่หนุมานรวบรวมยาได้ตามที่พิเภกต้องการแล้วหนุมานก็รีบเหาะมากราบทูลพระราม พิเภกนำตัวยามาบดรวมกันแล้วทาไปที่แผลของพระลักษมณ์จนพระลักษมณ์ฟื้นขึ้นมาได้

จะเห็นได้ว่าหนุมานแสดงความเพียรเพื่อช่วยพระราม พระลักษมณ์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยทั้งการสืบข่าวนางสีดา การไปช่วยพระรามซึ่งถูกไมยราพลักไปเมืองบาดาล และการช่วยเก็บยารักษาพระลักษมณ์ โดยเฉพาะการไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ถึงสามครั้ง ถึงแม้ว่าการไปเก็บยาสองครั้งแรกจะเกิดจากเงื่อนใจที่กำหนดไว้ คือพระอิศวรมีคำสั่งระบุว่าจะต้องเป็นหนุมานเท่านั้นที่สามารถเก็บยาได้ แต่หนุมานก็ไปเก็บยาอย่างเหน็ดเหนื่อย หนุมานต้องรีบไปเก็บยาให้ทันเวลาที่พิเภกกำหนดไว้ หนุมานยอมเสี่ยงตายไปยึดรถพระอาทิตย์เพื่อช่วยพระลักษมณ์ หนุมานต้องเสี่ยงภัยไปที่เมืองของทศกัณฐ์เพื่อไปเอาหินที่ทศกัณฐ์ใช้หนูนอนมาให้พิเภกฝนยา หนุมานต้องเหาะไปทั้งบนฟ้า และในบาดาลเพื่อนำยามาให้พิเภกและตัวยาที่พิเภกบอกมีอยู่หลายที่ด้วยกันทั้งเมืองของทศกัณฐ์ เมืองนาถ และกรุงอโยธยาแต่หนุมานก็ใช้ความวิริยะอุตสาหะ และความว่องไวของตนทำงานตามรับสั่งของพระรามจนสำเร็จ

3. จิตาธิปัต คือ มีความสามารถในการรบ

บทบาทด้านการรบเป็นบทบาทที่เด่นของหนุมาน หนุมานจะออกรบอย่างสุดความสามารถเพื่อแสดงถึงความสามารถ ซึ่งมีทั้งการออกรบเพียงคนเดียว และออกรบร่วมกับผู้อื่น เช่น พระราม พระลักษมณ์

การออกรบเพียงคนเดียว หนุมานแสดงความสามารถทางการรบเพียงคนเดียว มีดังนี้

ตอนหนุมานรบกับนางผีเสื้อสมุทร

นางผีเสื้อสมุทรซึ่งเป็นยามคอยดูแลบริเวณรอบกรุงลงกาซึ่งมีทะเลล้อมรอบ นางผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์ที่มีรูปร่างสูงใหญ่ เชี่ยวยาวโจ้งงอออกมาถึงตา มีอุทศาสตร์ดاناภาพมาก ดังความว่า

มาจะกล่าวบทไป	ถึงนางผีเสื้อยักษ์
กายาใหญ่หลวงพ่วงพี	อสุรีหยาบช้าสาธารณ์
เชียวขาวยาวโจ้งเพียงตา	กำลังฤทธากล้าหาญ
ท้าวทศพัทธ์พญามาร	ตั้งไว้เป็นด่านสมุทรไท
มิให้อริราชไพร	ข้ามมหาชลธีมาได้
ก็ขึ้นจากห้องชลาลัย	เที่ยวไปกระเวนคงคาฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 100)

นางผีเสื้อสมุทรเห็นหนุมานเหาะข้ามลงมากากักร้อมมาก นางรีบแกว่งกระบองโจนขึ้นจากทะเลแล้วเหาะเข้าสู้รบกับหนุมานทันที ดังความว่า

เหลือบซ้ายแลขวาเห็นวามร	จรโดยทางเวหา
ก็พิโรธโกรธกริ้วโกรธา	ตาแดงดั่งแสงเพลิงกาฬ
มือหนึ่งกวัดแกว่งคราฐ	ลำแดงฤทธิรุทรกำลังหาญ
โศคโพนโจนจากชลธาร	เข้าไถ่รอนราญวามรฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 100)

ถึงแม้นางผีเสื้อสมุทรจะมีความสามารถแต่ก็สู้หนุมานไม่ได้ หนุมานสามารถฆ่านางผีเสื้อสมุทรได้อย่างง่ายดาย โดยการเหาะเข้าไปในปากนางผีเสื้อสมุทรออกหูซ้ายทะลุหูขวา ออกหูขวาทะลุหูซ้าย จนกระทั่งลงไปในห้องของนาง หนุมานเอาตรีเพชรแหวกท้องของนางยักษ์เป็นช่องแล้วลากไส้ออกมา ตัดขาซ้ายขวา ขว้างไปให้ปลากิน นางยักษ์ก็สิ้นใจตาย ดังความว่า

รวดเร็วว่องไวดังจักรผัน	ออกมาจากครรภ์เบื่องขวา
คืนเข้ากรรมซ้ายด้วยฤทธา	ลงมายังท้องอสุรี
จึงเอาตรีเพชรนั้นฟันฟอน	เชือดแหะอุทรยักษ์
เป็นช่องน้อยใหญ่ทั้งนาคี	กระบี่ลากไส้ออกมาฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 101)

แล้วข้าห้าพันพันฟาด
ขว้างไปเป็นเหยื่อฝูงปลา

ตัดทอนรอนบาทชายขาว
อสุราสุคติชนมานา
(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 2 : 101)

ตอนหนุมานรบกับวิรุณจำบัง

วิรุณจำบังร้ายเวทย์กำบังตน ทำให้ทหารฝ่ายพระรามไม่เห็นตัวจึงถูกวิรุณจำบังฆ่าตาย เมื่อพระรามแผลงศรไปชุบชีวิตวานร วิรุณจำบังจึงคิดหนีเอาตัวรอด โดยการเปลี่ยนผ้าโพกเป็นหุ่น ภาพยนต์ขี้มั่วถืงหอกให้เหมือนตนกำลังรบอยู่ วิรุณจำบังหนีไปหลบซ่อนตัวอยู่ในฟองน้ำที่เชิงเขาอัสสกรรม หนุมานทราบที่อยู่ของวิรุณจำบังจากนางวานริน หนุมานรีบเหาะไปยังเชิงเขาอัสสกรรม หนุมานสังเกตเห็นฟองน้ำฟองหนึ่งใหญ่กว่าฟองอื่น ๆ ก็มั่นใจว่าเป็นวิรุณจำบัง หนุมานเนรมิตกายใหญ่ มีแปดกร สี่หน้า กระโดดเข้าไปที่ฟองน้ำแล้วเข้าต่อสู้กับวิรุณจำบัง

บัดนั้น
อสุราตีด้วยคทาธร
จนกระทั่งฟางพื้นแผ่นดิน
ชักตริกวัดแกว่งดังแสงไฟ

คำแหงหนุมานชาญสมร
จมท้องสาครลงไป
ขุนกระบิรินทร์กลับผุดขึ้นมาได้
เข้าไล่โจมจับอสุริ
(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 195)

ยืนอยู่ยังเชิงอัสสกรรม
ฟาดเข้ากับเหลี่ยมทิว

มีอนันจับเท้าชัย
ก็สุดสิ้นชีวิตด้วยฤทธิ์
(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 196)

การออกรบร่วมกับผู้อื่น พบว่าในการออกรบร่วมกับผู้อื่น หนุมานได้แสดงความสามารถทางการรบอย่างกล้าหาญ และสุดความสามารถกับฝ่ายทศกัณฐ์ ดังนี้

ตอนศึกฤทธิกัน

หนุมานออกรบร่วมกับสุครีพ ฤทธิกันมีหน้าที่คุมกำลังยักษ์ตระเวนทางอากาศเพื่อป้องกันไม่ให้ศัตรูรุกรานกรุงลงกา หนุมานกับสุครีพเห็นฤทธิกันพาทหารจำนวนมากเหาะมาทางอากาศ หนุมานก็รีบเข้าสู้รบกับฤทธิกันทันที หนุมานแสดงความสามารถทางการรบเข้าต่อสู้กับทหารของฤทธิกันอย่างสามรถ และพาทหารของฤทธิกันตายเป็นจำนวนมาก

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
โรมรุกรบกันประจัญกร	ราญรอนแทงฟันเป็น โกลา
ปากกัดตีนถีบมือคืบ	หลีกหลบเขม้นเข่นฆ่า
พลมารพันโกฏิบรรดามา	ตายกลาดตายป่าพนาลัยฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 47 - 48)

ต่อมาหนุมานก็สามารถแทงฤทธิกันจนถึงแก่ความตาย ดังความว่า

บัดนั้น	หนุมานฤทธิแรงแข็งกล้า
หักเอาด้วยกำลังศักดา	ถีบถูกอุรากุมภัณฑ์
โถมจับจิกเสียวขุนมาร	แกว่งตรีศูรگانต์ดังจักรผัน
แทงต้องกายาฤทธิกัน	ก็สุดสิ้นชีวันด้วยฤทธิฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 48)

ตอนศึกกุมภกรรณ

หนุมานออกรบช่วยพระราม ซึ่งออกรบกับกุมภกรรณ หนุมานรบกับนนทกาลทหารของ กุมภกรรณอย่างสุดความสามารถ

บัดนั้น	หนุมานฤทธิแรงแข็งขัน
เห็นหม่อสูรกุมภัณฑ์	บุกบันไล่ตีกระบี่มา
ก็ออกยืนขวางหน้าไม่ราถอย	คอยล้างชีวิตยักษา
กวัดแกว่งตรีเพชรอันศักดา	เข้าไล่เข่นฆ่าอสูรี
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 413)

แทงซ้ายป่ายขวาอุตุตุ	ด้วยกำลังฤทธิรุทรกระบี่ศรี
พลมารตายแตกไม่สมประดี	ยักษ์หนีลิงไล่พลวัน
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 413)

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
รับรองป้องปิดคทาธร	วานรโถมจับอสูรี
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 413)

แทงด้วยตรีเพชรชัยชาญ
ล้มลงกับพื้นธรณี

ต้องถอนนทกาลยักษี
ก็สิ้นชีวิตด้วยอุทธา
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 413)

ตอนศึกกำป็น

เมื่อวิรุณมุขผู้ฝ่ายพระลักษมณ์ไม่ได้ ทศกัณฐ์จึงให้กำป็นไปขัดตาทัพพรอทพอินทรชิตต่อไป
หนุมานช่วยพระลักษมณ์ออกรบกับกำป็น หนุมานสามารถแทงข้างทรง และควานข้างของกำป็นตาย

กวัดแกว่งตรีเพชรอันคมกล้า
ล้มลงกับพื้นพสุธาธาร

แทงถูกพญาชสาร
ทั้งควานก็ม้วยชีวันฯ
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 495)

หนุมานเข้าต่อสู้กับกำป็น จนกำป็นถึงแก่ความตาย ดังความว่า

โจนขึ้นเหยียบเข่าน้ำวเสียร
เงือกเงือกตรีเพชรจะฟาดฟัน

หันเวียนรวดเร็วตั้งจักรผัน
พลวันปิดป้องกันไปมา
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 496)

ถีบถูกกำป็นนายพล
ฟาดด้วยตรีเพชรสุรกานต์

ล้มลงไม่ทนกำลังหาญ
ขุนมารก็สิ้นชีวิฯ
(บทละครการเมือง เล่ม 2 : 496)

ตอนศึกทศกัณฐ์

หนุมานออกรบร่วมกับพระราม ในตอนที่พระรามออกรบกับทศกัณฐ์ หนุมานช่วย
พระรามรบกับสัตว์โอรสของทศกัณฐ์ ในที่สุดสัตว์ก็ถูกหนุมานฆ่าตาย ดังความว่า

อันรถขุนยักษ์ทั้งสี่ตน
หักยับเป็นภัสสมรุธิ

ไม่ทนกำลังกระบี่ศรี
ไกรสรสารก็วายปราณฯ
(บทละครการเมือง เล่ม 3 : 23)

ตอนศึกทำว้อศกรรม

ในตอนที่พระรามออกรบกับทำว้อศกรรม หนุมานออกรบช่วยพระราม หนุมานถีบรถทรงของอศกรรมหักลง

โถมถีบอศกรรมมารา
รื้อหักแหลกเป็นธุลี

ด้วยกำลังศักดิ์ดากระบี่ศรี
ไกรสรสารถิวยปราบ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 447)

ต่อมาหนุมานก็สามารถฆ่าสารถิ และทหารยักษ์ของอศกรรมตายมากมาย ดังความว่า

บัดนั้น
เห็นหมู่วานรโยธี
จิ้งเฝ้า โผน โจน เข้ากลางพล
กวัดแกว่งตรีเพชรดังเปลวไฟ

หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ดีทัพอสูรไม่แตกไป
ลำแดงฤทธิ์ธรรมาวุธไหว
เข้าไล่สังหารอสูรอรอน
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 447)

ผู้เดียวโรมรันฟันฟาด
พลยักษ์ตายยับลงกับกร

องอาจเพียงพญาไกรสร
วานรไล่ลูกคลุกกลีๆ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 447)

ตอนศึกทำว้ฆวนและกาลสูร

ตอนที่พระพรต พระสัตรุดไปช่วยพิเภกซึ่งถูกทศพินบุตรของนางมณโฑจับตัวไว้ หนุมานแสดงความสามารถทางการรบช่วยพระพรต และพระสัตรุดหักด่านน้ำกรดที่ด่านมลิวัน แล้วฆ่าม้ฆวนซึ่งเป็นนายใหญ่ตาย

บัดนั้น
รับรองป้องกันประจัญบาน

พญาอนุชิตใจหาญ
ทะยานเข้าต่อฤทธิ์อสูรา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 69)

หักเอาด้วยกำลังว่องไว	จับได้ม้วนวนยักขา
ฟาดลงกับพื้นพสุธา	ก็สุดสิ้นชีวาด้วยฤทธิ์ฯ
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 4 : 69)

ต่อมาหนุมานเข้าไปพบกับกาลศูรซึ่งเป็นทหารกรุงมลิวัน กาลศูรเรียกนาคเข้ามาพบกับ
หนุมาน หนุมานแปลงกายเป็นครุฑไล่จับนาคจนนาคพากันหนีไป หลังจากนั้นก็สังหารกาลศูรตาย
ดังความว่า

บัดนั้น	ค้ำแหงหนุมานชาญสมร
รับรองป้องกันประจัญกร	ตะลุมบอนกลางพลอสุรา
เท้าถีบแปดหัตถ์ฟัดฟาด	หัวขาดตัวขาดดาษป่า
แล้วโลดโผนโจนไปด้วยศักดา	เข่นฆ่านายด่านมลิวัน
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 4 : 71)

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
กวัดแกว่งตรีเพชรอันศักดิ์ดา	โจมจับอสุราด้วยว่องไว
เหยียบเข่าน้ำวเศียรเวียนหัน	มือนั้นฉวยชิงเอาหอได้
เท้าถีบอสุราล้มไป	เหยียบไว้กับพื้นสุธาธาร
ฉวยเท้าสองเท้าขึ้นกวัดแกว่ง	ด้วยกำลังแรงกล้าแดงหาญ
ขว้างไปขอบเขาจักรวาล	ขุนมารก็สิ้นชีวิฯ
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 4 : 71)

จากการศึกษาคุณสมบัติด้านการรบของหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก จะเห็นว่าหนุมานมีความสามารถในการรบมาก ในการออกรบกับฝ่ายทศกัณฐ์ไม่ว่าฝ่าย
ของทศกัณฐ์จะมีอาวุธสำคัญหรือมีความสามารถเพียงใด หนุมานก็สามารถเอาชนะฝ่ายทศกัณฐ์ได้

4. วิมังสาธิบดี คือ รู้จักใช้อุบายในการทำงาน

กลวิธีของฝ่ายพระรามในการสู้รบกับฝ่ายทศกัณฐ์ คือ รู้จักใช้อุบายในการทำงานโดยเฉพาะ
การตัดกำลังของฝ่ายศัตรู เมื่อทศกัณฐ์วางแผนการรบ พิเภกจะทูลให้พระรามส่งทหารที่จะเข้าไป
ทำลายแผนการ ทำให้แผนการนั้นต้องล้มเลิกไป ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าทหารที่มีบทบาทในการ
ใช้อุบายในการทำงาน จะต้องมียุทธวิธีหลายประการเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ต้องเป็นบุคคลที่เอาใจใส่

และมีความจงรักภักดีอย่างสูงต่อกษัตริย์ นอกจากนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสู้รบ และมีสติปัญญาที่เฉียบแหลมสามารถเอาตัวรอดได้ ซึ่งผู้ที่เหมาะสมในการทำงานครั้งนี้ คือ หนุมาน

กลอุบายที่หนุมานใช้ในการทำลายศัตรูที่สังเกตุได้ คือ การพุดจาเยาะเย้ยเพื่อให้ฝ่าย ทศกัณฐ์โกรธจนไม่สามารถระงับอารมณ์ได้ ทำให้เกิดการตัดสินใจด้วยอารมณ์เป็นหลักจนเกิด ความพ่ายแพ้ในเวลาต่อมา การใช้อุบายทำร้ายศัตรูของหนุมานเป็นลักษณะการข่มขู่ต่อผู้ ล่วงตนเอง ต่อมาก็กลับไปทำร้ายศัตรู

การที่หนุมานสามารถกลับไปทำร้ายศัตรูได้ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากพิภพเป็นผู้บอกแผนการให้ หนุมานทราบทุกครั้ง อย่างไรก็ตามในด้านการใช้กลอุบายในการทำงาน หนุมานจะทำตามความคิด ของตนเองเป็นหลัก กลอุบายที่หนุมานใช้กับฝ่ายทศกัณฐ์ หนุมานจะคิดถึงความเหมาะสมในแต่ละ เหตุการณ์ หนุมานจะต้องเรียนรู้จุดอ่อน จุดแข็งของศัตรูมาอย่างดีก่อนเสมอ ต่อมาก็เตรียมหาช่อง ทางที่จะทำลายศัตรู หนุมานจะเตรียมการได้อย่างเหมาะสมและมีหลายวิธี คือ การแปลงกายให้น่า เ็นดูเพื่อให้ฝ่ายศัตรูเกิดความสับสน ต่อมาก็พุดจาหวานล่อเพื่อสนองความต้องการของฝ่าย ทศกัณฐ์ เช่น พุดเกล้งชม พุดดีด้วยเพื่อทำให้ฝ่ายทศกัณฐ์ไว้วางใจ หลังจากนั้นเมื่อสบโอกาส หนุมานจะหาโอกาสทำร้ายศัตรูทันที ดังนี้

ตอนหนุมานไปทำลายพิธิลับหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ

หนุมานแปลงกายเป็นหมาเน่า เพราะหนุมานทราบจุดอ่อนของกุมภกรรณมาก่อนว่า กุมภกรรณเกลียดของเน่าเหม็น หนุมานจึงแปลงกายเป็นหมาเน่าลอยน้ำ องค์กรแปลงเป็นกาคิกหมา เน่าบริเวณที่กุมภกรรณทำพิธี ดังความว่า

หนุมานนั้นเป็นสุนัขตาย พองเน่ากลิ่นอายเหม็นกล้า
องค์กรนั้นกลายเป็นกา จับจิกลอยมาในวารีฯ
(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 2 : 256)

กุมภกรรณเห็นหมาเน่าลอยน้ำอยู่ มีแมลงวันตอม และมีกาคิกส่งกลิ่นเหม็น มีหนอนเต็มตัว หมาเน่า เนื่องจากเป็นคนที่รักสะอาด จึงทำให้กุมภกรรณไม่สามารถลิบหอกได้ ดังความว่า

เมื่อนั้น	พญากุมภกรรณยักษ์
ลิบหอกอยู่ในพิธี	อสุรีแลไปในสาคร
เห็นสุนัขเน่าลอยมาวนอยู่	มีหมู่แมลงวันตอมว่อน
กาคิกเหม็นตลบอบขจร	หมู่หนอนคลาคลั่งทั้งกายา

แค่เห็นก็ให้อาเจียน
ลืมหอกไม่ได้ดังจินดา

คลื่นเหียนเวียนพัศตรัยกษา
ก็ดูม้ายังรณณิฯ
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 371)

ตอนหนุมานทำลายพิธีทนต์น้ำของกุมภกรรณ

หนุมานแปลงกายเป็นเหยี่ยวร่อนไปที่วังของกุมภกรรณ เพื่อไม่ให้ฝ่ายของกุมภกรรณจับตัวได้ ต่อมาหนุมานแปลงกายเป็นนางกำนัลเข้าไปตีสันทกับนางกำนัล เพื่อหลอกลามเรื่องกุมภกรรณกับนางกำนัลในสวน ดังความว่า

นั่งลงกลางฝูงนางทั้งหลาย	ทำสรวลสันต์ทักทายถ้วนหน้า
แล้วเสแสร้งแกล้งถามด้วยมารยา	ตัวข้านี้คิดหลากหลาย
อันองค์พญากุมภกรรณ	จะออกไปโรมรันก็หาไม่
วันนี้เสด็จไปแห่งใด	หรืออยู่ในปราสาทรูปีฯ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 400)

นางกำนัลไม่รู้กลอุบายของหนุมาน จึงบอกหนุมานว่ากุมภกรรณไปทำพิธีทนต์น้ำนางคันธมาลี และนางกำนัลทั้งสี่เป็นผู้ที่รู้ที่อยู่ของกุมภกรรณ เพราะต้องส่งดอกไม้ไปให้กุมภกรรณทุกวัน หนุมานได้ยื่นกริ๊บแปลงกายเป็นเหยี่ยวบินร่อนลงไปยังสวนดอกไม้ รอนางคันธมาลี และนางกำนัลทั้งสี่คน หนุมานเห็นนางคันธมาลีกับนางกำนัลทั้งสี่มาเก็บดอกไม้ จึงแอบอยู่ที่ต้นไม้และพยายามจำหน้าตาของนางกำนัลคนหนึ่ง ต่อมาหนุมานก็ใช้กรงเล็บคีบนางนั้นออกไปซ่อนที่อื่นแล้ว หนุมานก็แปลงกายเป็นนางกำนัลที่ตนคืบไป เพื่อเข้าไปทำลายพิธีของกุมภกรรณต่อไป หลังจากที่หนุมานตามนางคันธมาลีไปที่แม่น้ำ หนุมานเห็นน้ำไม่ไหลก็เข้าใจว่ากุมภกรรณซ่อนตัวอยู่เมื่อสบโอกาสหนุมานก็เข้าไปทำร้ายกุมภกรรณโดยการแปลงกายเป็นหนุมานตัวใหญ่เท่าภูเขาแล้วรีบชักตรีออกมาต่อสู้กับกุมภกรรณ ดังความว่า

ต่างแหว่งต่างรับกันสับสน	สายชลเป็นระลอกกระฉอกฉาน
เสียงสนั่นครั่นครื้นถึงบาดาล	ชลธารก็ไหลลงไปฯ

ฯ 2 คำ ฯ เชิด

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
หลบหลีกรับรองว่องไว	เลี้ยวไล่โจมจับกุมกันทัฯ

ฯ 2 คำ ฯ

เหยียบเขาน้ำวเสียรเจ็ดรี ท่วงทีรวดเร็วคั่งจักรผัน
ต่างดีต่างแพงต่างพื้น พัลวันกลอกกลับไปมาฯ

ฯ 2 คำ ฯ เชิด

เมื่อนั้น กุมภกรรมลิตธิศักดิ์รักษา
กระเทียมบาทผาดโผนโจนมา เข้าไล่เข่นฆาราวีฯ

ฯ 2 คำ ฯ

แผ่นขึ้นเหยียบบ่าวนร กรจึงตรีเพชรกระบี่ศรี
กลอกกลับจับกันเป็นที่ อสุริตีด้องหนุมานฯ

ฯ 2 คำ ฯ เชิด

บัดนั้น วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ
กริ้วโกรทวิโรดั่งเพลิงกาฬ โถมทะยานเข้าจับอสุราฯ

ฯ 2 คำ ฯ

โจนขึ้นเหยียบบ่าอินหยัด ป้องปัดตระบองรักษา
แทงด้วยตรีเพชรอันศักดิ์ดา ต้องกายพญากุมภันท์ฯ

ฯ 2 คำ ฯ เชิด

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 404 - 405)

กุมภกรรมลิตหนุมานไม่ได้จึงหนีเข้าลงกา หนุมานรีบเหาะไปกราบทูลพระรามให้ทราบ
เรื่องราวทุกประการ

ตอนหนุมานลงเอาระบองวิเศษของสหัสเดชะ

สหัสเดชะมีกระบองที่สามารถใช้ส่วนต้นกระบองชี้ให้ฝ่ายพระรามตาย และส่วนปลายชี้ให้
ยักษ์ฟื้นขึ้นมาได้ หนุมานคิดที่จะลงเอาระบองของสหัสเดชะมาไว้กับตนจึงแปลงกายเป็นวานร
น้อยให้ดูน่าสงสารยื่นคอยสหัสเดชะอยู่ที่เชิงเขา เมื่อสหัสเดชะยกกองทัพออกมาสู้กับฝ่ายพระราม
หนุมานก็รีบกระโจนไปที่รถทรงของสหัสเดชะทันที

บัดเดียวก็เป็นวานรน้อย กระจอยร่อยขาวผ่องจรัสศรี
เลียบอยู่ที่เชิงคีรี ขุนกระบี่คอยท่าอสุรา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 60)

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารกล้า
คอยอยู่ที่เชิงบรรพดา	เห็นทัพยกมาก็ดีใจ
ปิ่นป้ายร้ายไม้ชะงักดู	แล้วแอบอยู่ที่ตรงทางใหญ่
โยธากองหน้าล่องไป	จนถึงรถชัยสุรี
ก็ผาดแผลงสำแดงฤทธา	ด้วยกำลังกายกระบี่ศรี
โจนผ่านหน้ารถสุรี	ท้องค้ำขุนมารทรงมา
	(บทละครสามกษัตริย์ เล่ม 3 : 61)

สหัสเดชะเห็นวานรน้อยก็โกรธมากสั่งให้ทหารจับหนุมาน หนุมานแสร้งตกใจหนีไปซ่อน
อยู่บนต้นไม้ แต่ก็ยอมให้ทหารจับตัวมาถวายสหัสเดชะแต่โดยดี

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
ทำตกใจวิ่งหนีชอกชอน	ขึ้นซ่อนอยู่บนต้นไม้
	(บทละครสามกษัตริย์ เล่ม 3 : 61)

หนุมานวางอุบายพุดดีกับสหัสเดชะ โดยบอกสาเหตุที่ตนกระโจนมาหน้ารถของสหัสเดชะ
ว่าตนเป็นข้าของพระยาพาลี ชื่อ สังขวานร พระรามและพระลักษมณ์ฆ่าพญาพาลีตายแล้วแต่งตั้งให้
สุคริพครองเมืองขีดจีน สุคริพใช้สอยไพร่พลอย่างหนักจนได้รับความทุกข์ทรมาน ตนหนีเข้าป่า
ด้วยความกลัวจนวิ่งมาตัดหน้ากองทัพของสหัสเดชะ ดังความว่า

บัดนั้น	หนุมานแสนกลคนขยัน
ได้ฟังพระยาคุมภัณฑ์	ทำตัวตื่นหน้าซีดลงทันที
จึงว่าตัวข้าพานรินทร์	อยู่กรุงขีดจีนบุรีศรี
เป็นข้าพญาพาลี	มีนามชื่อสังขวานร
พระลักษมณ์พระรามคิดร้าย	ฆ่านายข้าม้วยด้วยแสงศร
ให้สุคริพขึ้นครองพระนคร	แล้วจับค้อนเอาไพร่พลมา
ใช้สอยตราครุฑรำลำบาก	ได้รับความทุกข์ยากเป็นหนักหนา
จะนอนก็ไม่เต็มตา	จะกินก็ไม่อิ่มท้อง
กลางวันก็ใช้ไม่หยุด	กลางคืนให้นอนจุกช่อง
ทั้งนายกองนายหมวดก็ร้ายรอง	ข่มเหงตีตองไม่เว้นวัน
สุดแสนจึงหนีเข้าป่า	นั่งหลับตาทุกข์โศกศัลย์
ตกใจคิดว่าเขาตามทัน	ความกลัวตัวสั่นก็โจนมา

ซึ่งตัดหน้าฉานพระทรงฤทธิ์	ผิดแล้วขอประทานโทษา
อันพระองค์ผู้ทรงศักดิ์	ยกพลโยธาพลไกร
เพียบพื้นแผ่นดินไม่สิ้นสุด	จะดวงด้วยสมุทรก็ไม่ได้
มานี้จะไปแห่งใด	ข้าบาทสงสัยพันทวี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 63)

สหัสเดชะหลงกลอุบายของหนุมาน เพราะสงสารที่หนุมานได้รับความทุกข์ยากมากจึงชวนหนุมานดูตณสังหารฝ่ายพระราม หนุมานแสร้งเป็นกลัวตายขอสหัสเดชะไปอยู่ท้ายรถ ต่อมาหนุมานทำให้สหัสเดชะหลงกลมากขึ้น โดยการแกล้งยักคิ้วหัวตาเยาะเย้ยสหัสเดชะ

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
ลุกมานั่งท้ายรถชัย	ก็ทำไปด้วยกลมารยา
แยกเขี้ยวเคี้ยวฟันสั่นหัว	เกาตัวตบมือสรวลรำ
พองขนเล็กคิ้วหัวตา	วานรแสร้งเย้ยพญามาร

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 64)

เมื่อสหัสเดชะเห็นท่าทีของหนุมานก็โกรธมาก หนุมานบอกสหัสเดชะถึงสาเหตุที่ตนหัวเราะว่าเพราะจะได้เห็นความตายของพระลักษมณ์ พระราม

อันซึ่งตบมือหัวร่อ	ข้อนี้ด้วยโสมนัสสา
จะได้เห็นพระลักษมณ์พระราม	กับวานรผู้ชื่อหนุมาน
ที่อหังการว่าตัวดี	วันนี้จะม้วยสังขาร
ข้าจะได้เป็นสุขสำราญ	ด้วยเดชพญามารสืบไป

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 65)

ต่อมาหนุมานก็ออกอุบายทำเป็นกอดเขาร้องไห้ จนทำให้สหัสเดชะเกิดความรำคาญ

จึงแกล้งแสร้งทำเป็นอุบาย	ด้วยเขยคายกลกระบี่ศรี
กอดเข้าเข้าแล้วโศก	ทำที่เป็นเช็ดน้ำตา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 65)

หนุมานตอบสหัสเดชะถึงสาเหตุที่ตนร้องไห้ว่าเพราะเป็นห่วงญาติวงศ์กลัวว่าจะถูกฝ่ายของสหัสเดชะทำร้าย

เพราะคิดถึงญาติวงศ์พันธุ	จะพลอยม้วยชีวันสังขาร
ด้วยมืออสูรโยธา	ในท่ามกลางมหารณยุทธ์
ไม่รู้ที่จะทำประการใด	ขัดสนจนใจเป็นที่สุด
อันหนุมานฤทธิฤทธิ์	ทั้งมนุษย์รามลักษมณ์สองชาย
ทำแค้นเป็นแสนศุคคิ	กรมจิตเจ็บอกไม่รู้หาย
ไม่มีความรักความเสียตาย	ตายเสียทั้งสิ้นจะยินดี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 66)

สหัสเดชะหลงกลหนุมานจึงให้สัญญาว่าจะปล่อยทหารที่เป็นญาติวงศ์ของหนุมาน หนุมานขออาวุธจากสหัสเดชะเพื่อป้องกันตัว สหัสเดชะหลงกลหนุมานอีกครั้งจึงมอบกระบองเพชรคันชี่ตายปลายชี่เป็นให้หนุมาน เมื่อหนุมานได้กระบองแล้วก็ร้ายพระเวทย์กลายร่างเป็นหนุมาน มีแปดกร สีหน้ากระโดดเข้าถีบรทรวงของสหัสเดชะ สหัสเดชะเห็นหนุมานตัวสูงใหญ่ก็รู้ว่าหนุมานหลอกลวง หนุมานหักกระบองแล้วโยนไปที่สหัสเดชะ สหัสเดชะสั่งให้ทหารฆ่าหนุมาน แต่ก็ถูกหนุมานฆ่าตาย ดังความว่า

เหยียบบ่าคว่ำเศียรกุมภัณฑ์	ผกผันเรียวแรงแข็งแกร่ง
สี่กรรอนราญสุรา	หวดซ้ายป่ายขวาวุ่นไป
อันหมูโยธีรีพล	จะเหลือสักแต่ตนก็หาไม่
ตายกลาดดาบป่าพนาลัย	ด้วยฤทธิไกรราวี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 70)

ตอนหนุมานทำลายพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์

หนุมานรู้ว่าทศกัณฐ์รักนางมณโฑมาก หนุมานจึงลักพาตัวนางมณโฑเพื่อให้ทศกัณฐ์เสียพิธี เพราะก่อนหน้านี้หนุมาน สุคริพ และนิลนนท์พากันรุมทำร้ายทศกัณฐ์แล้ว แต่ทศกัณฐ์ก็ยังอดกลั้นไม่ได้ตอบ ดังความว่า

จะทำเท่าไรก็ยิ่ง	ดังหนึ่งใช้ตัวยักย
อดกลั้นถือน้ำมันในขันดี	จะให้เสร็จพิธีตั้งจินดาฯ
	(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 143)

เมื่อหนุมานออกอุบายไปลักพานางมณโฑมาไว้ต่อหน้าทศกัณฐ์แล้วให้สุคริพ และนิลนันทไชวักว่าต้องกายนาง นางมณโฑร้องให้ทศกัณฐ์ช่วย ทศกัณฐ์ได้ยินเสียงนางมณโฑก็ยุติพิธีแล้วอุ้มนางไปปราสาท แล้วคิดหาทางสู้กับฝ่ายพระรามต่อไป

ตอนหนุมานไปลวงเอาศรของสัทธาสูร

หนุมานแปลงกายเป็นวานรน้อยทำนองเดียวกับที่ไปลวงสหัสเดชะ ก่อนที่จะแปลงกายเป็นวานรน้อย หนุมานได้บอกกองคตถึงวิธีลวงเอาศรของสัทธาสูร โดยการให้องคตซ่อนตัวอยู่ในเมฆ และคอยเก็บอาวุธที่สัทธาสูรเรียกอย่าให้ตกถึงพื้นดิน ต่อเมื่อได้ยินเสียงของหนุมานจึงทิ้งอาวุธลงมาได้ ดังความว่า

อันท้าวสัทธาสูรขุนยักษ	เรื่องฤทธิสิทธิศักดิ์เกล้าหาญ
ครั้นจะเข้าจู่โจมโรมราญ	เห็นการจะไม่สมจินดา
ตัวเจ้าจงพาวานร	เหาะซ่อนอยู่ในเวหา
คอยฟังสำเนียงสุรา	ร้องเรียกเทวขึ้นไป
บรรดาเทเวศทั้งหกชั้น	กลัวมันก็จะโยนอาวุธให้
ตัวเจ้ากับหมู่พลไกร	ช่วยกันรวบไว้ด้วยฤทธิ
อย่าให้ตกถึงแผ่นดิน	เมื่อใดได้ยินเสียงพี
จึงทิ้งลงกลางพลอสุรี	แล้วมาช่วยร้าวกุมภัณฑ์ฯ
	(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 165)

องคตรีบเหาะไปแอบอยู่ในกลีบเมฆ	ส่วนหนุมานรีบแปลงกายเป็นวานรป็นปายคอย
สัทธาสูร	

ก็กลับเป็นลิงป่าพนาคร	ประหลาดกว่าวานรทั้งหลาย
โลดโผนโจนเล่นตามสบาย	ป็นปายร้ายไม้ไปมา
	(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 166)

ตอนหนุมานลงอาวุธของสัทธาสูร

หนุมานรู้ว่าสัทธาสูรสามารถเรียกอาวุธได้ หนุมานต้องการลงเอาอาวุธของสัทธาสูรจึงพูด
จายั่วความสามารถของสัทธาสูร สัทธาสูรทนไม่ได้ที่หนุมานพูดจาดูถูกตน จึงบอกหนุมานว่าตนมี
ความสามารถในการเรียกอาวุธ แม้จะให้เทวดาทิ้งอาวุธลงมาก็สามารถทำได้ หนุมานขอให้สัทธา
สูรพิสูจน์ให้ดู

ท่านมีศักดาสักเพียงใด	จะมาต่อฤทธิ์ไกรพระจักรกฤษณ์
จะพากันกลาดดินสิ้นชีวิต	พญามารหยุดคิดให้จงดี
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 170)

แม้ท่านมีฤทธิ์ดั่งนั้น	เห็นจะสู้กันก็พอได้
ตัวข้านี้ก็พลอยดีใจ	ที่จะมีชัยแก่ไพร่
เกลือกไม่เหมือนคำขุนยักษ์	จะแพ้พระหริรักษ์เรื่องศรี
ซึ่งมีพระเวทย์วิเศษดี	ข้านี้จะไม่รู้ดูฤทธา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 170)

สัทธาสูรหลงกลก็เรียกให้เทวดาทิ้งอาวุธลงมา องค์กรกับบรรดาวานรได้ยินเสียงหนุมานจึง
โยนอาวุธลงมาถูกไฟพลของสัทธาสูรล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อทำลายศรของสัทธาสูรจนหมด
หนุมานจึงแปลงกายให้ใหญ่ มีสีหน้า แด่มีมือกระโดดเข้าห้กรธสัทธาสูรจนทำให้สัทธาสูรตกลง
มายังพื้นดิน หนุมานเข้าสู้รบกับสัทธาสูรและฆ่าสัทธาสูรตาย ต่อมาก็ตัดศีรษะของสัทธาสูร
ดังความว่า

มือซ้ายขวาชิงกระบองยักษ์	โถมหักเอาด้วยกำลังกล้า
ตบก็ครีครวปได้กายา	วานรฟาดลงกับดินดาน
แล้วผาดโผนโจนเหยียบบอไว้	แกว่งตรีฤทธิไกรจะสังหาร
รอนหัตถ์ตัดเศียรขุนมาร	วายปราณสิ้นชีพชีวิ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 176)

ตอนหนุมานไปทำลายพิรุณน้ำทิพย์ของนางมณโฑ

หนุมานออกอุบายแปลงกายเป็นทศกัณฐ์เพื่อไม่ให้นางมณโฑและชาวเมืองสงสัย หนุมานแปลงนางมณโฑโดยการแปลงกายเป็นทศกัณฐ์ นิลนนท์เป็นช้าง และชมพูพานเป็นควาญช้างทำทิวาทศกัณฐ์ชนะในการทำศึก ดังความว่า

ซึ่งจักทำลายพิรุณ	ครั้งนี้ไม่ชอบด้วยหาญหัก
จำจะแปลงตนเข้าปณักษ์	จึงจักสำเร็จด้วยจินดา
นิลนนท์จึงแปลงเป็นคชกรรม	คชาธารจับมันตัวกล้า
ชมพูพานผู้มีปรีชา	จงแปลงกายด้วยฤทธิ์
เป็นการุณราชขุนมาร	ควาญท้ายจับคชสารศรี
ตัวเราจะนิมิตอินทรีย์	ให้เหมือนอสูรทศกัณฐ์
อันพวกวานบรรดามา	เป็นพลอสุราแข็งขัน
เมื่อเข้ามาในลงกานั้น	จึงสำรวจสรวลสันต์กันไป
ว่าสองมนุษย์รามลักษมณ์	ซึ่งทำอีกอภัยใหญ่
บัดนี้สุดสิ้นชีวลัย	ทั้งพวกไอ้สาววานรฯ
(บทละครการเมืองเถร 3 : 309 - 310)	

หนุมาน นิลนนท์ และชมพูพานพากันเข้าไปในเมืองลงกา และได้ออกอุบายร้องบอกชาวเมืองว่าพวกตนสามารถฆ่าพระราม พระลักษมณ์ตายกรุงลงกาจะได้มีความสุขสืบไป

บัดนั้น	หมู่กระบี่นิกรซ้ายขวา
ครั้นล่วงเข้าในทวาร	ก็สำรวจสรวลร่าเริงไป
ร้องบอกชาวเมืองที่ริมทาง	โรงร้านสองข้างถนนใหญ่
วันนี้เสร็จการชิงชัย	ฆ่ามนุษย์เสียได้ทั้งสองคน
อันหมู่วานรโยธา	ตายกลาดตายดาทุกแห่งหน
ไม่หนีไปได้แต่สักตน	ด้วยพลปีศาจราวี
อันกรุงลงการาชฐาน	จะสำราญเป็นสุขเกษมศรี
ทั้งหมู่อสูรโยธี	จะพันที่รณรงค์ชิงชัย
(บทละครการเมืองเถร 3 : 311)	

หลังจากที่หนุมานพบนางมณโฑแล้ว หนุมานแสร้งมน้ำทิพย์ของนางว่าสามารถฆ่าฝ่ายพระรามได้หมด เป็นน้ำทิพย์ที่วิเศษมากเพื่อให้นางมณโฑเชื่อใจ

ดูก่อนเจ้าดวงชีวิต	ร่วมคิดร่วมชีพสังขาร
อันน้ำทิพย์ขององค์กัลยา	ศักดิ์ล้าเลิศประเสริฐนัก
ยิ่งกว่าอมฤตเทวศ	บรรดาที่วิเศษทั้งไตรจักร
พี่ได้ประลงที่ศัพย์กษ	เป็นขึ้นโหมหักปิจจามิตร
ลักษณมณัรากับหมู่โยธา	ตายกลาดตายดากนิษฐ์
ไม่มีใครรอดต่อฤทธิ์	สุดสิ้นชีวิตทั้งทัพชัย

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 312)

หนุมานสามารถทำลายพิธีของนางมณโฑได้สำเร็จ โดยการไปมีความสัมพันธ์กับนาง เพราะในการทำพิธีหามนางไปมีความสัมพันธ์กับบุรุษ ต่อมาหนุมานจึงออกอุบายขอไปจับพิเภกซึ่งหนีเข้าไปในป่าเพื่อไม่ให้พิเภกกลับมาแก้ให้พระราม พระลักษมณ์ฟื้นคืนมา นางมณโฑคิดว่าหนุมานคือทศกัณฐ์ตัวจริง นางไม่เกิดความสงสัยแต่อย่างใดจนทำให้หนุมานทำงานครั้งนี้โดยไม่มีอุปสรรค

ว่ามนุษย์กับพวกพานรินทร์	ตายสิ้นหาเหลือหลอไม่
แต่ไอ้พิเภกจึ่งไร	มันหนีเข้าในพนาดร
เกลือกว่าจะกลับมาแก้กัน	ให้พวกมันเป็นขึ้นเหมือนแต่ก่อน
ตัวพี่จะลาบังอร	ยกหมู่่นกรโยธา
ออกไปไล่จับไอ้สาธารณ์	ผลาญเสียให้สิ้นสังขาร
เสียบไว้ยังที่ทวาร	อย่าให้ใครดูเยี่ยงมัน

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 314)

ตอนหนุมานไปลวงเฝ้ากล้องดวงใจของทศกัณฐ์

หนุมานบอกพระรามให้รู้แผนการที่วางไว้เพื่อไม่ให้พระรามเกิดความสงสัย และไว้วางใจตน ดังความที่หนุมานกราบทูลพระรามว่า

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
ค่อยกระซิบทูลองค์พระสักร	ภูธรจงทรงพระเมตตา
อันการครั้งนี้เห็นยากนัก	จักได้ดวงใจยักยา
จะอุบายถ่ายเทด้วยมารยา	แม่นใครมาว่าประการใด

จงไว้แต่ในพระทัยก่อน	ภูธรอย่าคิดสงสัย
กว่าข้าจะกลับมาเฝ้าพระทรงชัย	กำหนดไว้ในเจ็ดราตรี
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 336)

ครั้นหนุมานไปหาพระฤๅษีโคบุตร หนุมานออกอุบายทำให้พระฤๅษีโคบุตรไว้วางใจว่า หนุมานจะมาสวมักัดต่อทศกัณฐ์จริง โดยการเดินทางไปหาพระฤๅษีโคบุตรแทนการหาไป

ถึงห้องคนน้องชาย	ลูกพระพายลงจากเวหา
แล้วมีสุนทรവാจา	ซึ่งเราจะพากันหาไป
ให้ถึงอาศรมพระอาจารย์	พินิจเห็นการหาควรไม่
จะว่าเราดูหมิ่นแก่ท่านไท	เธอรังเกียจใจจะเสียที่
ว่าแล้วหนุมานผู้เรื่องยศ	ก็พาทองคคระบีศรี
เดินดัดดัดป่าพนาลี	ไปที่อาศรมศาลาฯ
	(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 336)

หนุมานทำให้พระฤๅษีไว้วางใจโดยพูดใส่ร้ายฝ่ายพระราม หนุมานบอกว่าตนเป็นทหารของพาลี พาลีผัดใจกันกับสุกรีพ พระรามฆ่าพาลีตายแล้วแต่งตั้งให้สุกรีปกครองเมืองขีดจีน หนุมานจึงพาทองคคผู้เป็นโอรสของพาลีหนีไปแต่สุกรีก็ไปจับตัวมาได้ พระรามให้หนุมานร่วมทำสงครามกับยักษ์แต่ไม่เคยประทานรางวัลให้ หนุมานได้ยินมาว่าทศกัณฐ์มีเมตตาต่อทหาร จึงหวังที่จะมาพึ่งบารมีของทศกัณฐ์ หนุมานจะขอรับใช้ทศกัณฐ์เพื่อสังหารฝ่ายพระราม ดังความว่า

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒไกรใจกล้า
แสวงทำเป็นเชื่อน้ำตา	แล้วตอบพระมหามุณี
ข้าชื่อหนุมานชาญเดช	ลูกพระพายเทเวศเรืองศรี
เป็นหลานพญาพาลี	อยู่บุรีขีดจีนโอฬาร
น้ำข้าทั้งสองผัดกัน	พระรามอาธรรมมาสังหาร
พาลีสิ้นชีพวายปราณ	ให้สุกรีพขึ้นผ่านธานี
ตัวข้าจึงพาทองคค	โอรสพาลีลอบหนี
กับรีพลันอยู่พนาลี	พญาศรีสุกรีพไปจับมา
ถวายแก่องค์พระราม	ให้ทำสงครามด้วยยักษ์
ไหนหนักหักได้ดั่งบัญชา	แต่ผู้เดียวมาทุกครั้งไป

เกี่ยวมาอสุราเสียนับพัน	จะรางวัลบำเหน็จก็หาไม่
มีแต่จะฆ่าฟันให้บรรลัย	น้อยใจเป็นพันพันทวี
ได้ยินข่าวว่าทำวทศกัณฐ์	เธอนั้นเป็นโสมพระฤๅษี
มีความเมตตาปราณี	แก้หม่อมนครโยธา
ข้านี้ให้มีใจรัก	ภักดีต่อท้าวຍักขะ
พี่น้องจึงพากันหนีมา	หวังจะได้เป็นข้าพญามาร
ขอพระองค์จงได้โปรดเกล้า	พาเข้าถวายเป็นทหาร
จะอาสาไปทำราชการ	ผลาญมนุษย์ให้ม้วยชีวิ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 337)

หนุมานหลอกพระฤๅษีว่าพิเภกบอกว่าพระฤๅษีรักษากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไว้ จึงขอให้พระฤๅษีนำกล่องดวงใจออกมาจากกุฎิเพราะกลัวว่าทหารของพระรามจะมาขโมยไป

บัดนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ทำตกใจใส่กลพาที	เอะกระไรกระนั้นเป็นการ
พระรามทำศึกกับทศกัณฐ์	หมายมั่นปองปลงจงผลาญ
อันซึ่งชีวิตพญามาร	หรือพระอาจารย์มิได้คิด
จึงเอาดวงใจท้าวຍักขะ	ไว้ในกุฎิกระจิริด
เกลือกจะใช้เสนินิฤทธิ	มาลักเอาดวงจิตนั้นไป
ดังหนึ่งพระมหานักรัชม์	แก่งฆ่าทศกัณฐ์เสียได้
พระองค์ก็ทรงปรีชาไว	เป็นโชนไม่คิดข้อนี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 340)

พระฤๅษีหลงกลอุบายของหนุมานจึงนำกล่องดวงใจออกมา พร้อมทั้งกล่าวถึงคุณสมบัติของกล่องดวงใจว่า หากกล่องดวงใจอยู่ใกล้ทศกัณฐ์จะคืนเข้าหาตัวทศกัณฐ์ทันที หนุมานได้ยินจึงขอให้พระฤๅษีฝากกล่องดวงใจไว้กับองคต พระฤๅษีเห็นดีด้วยจึงมอบกล่องดวงใจให้องคตรักษาไว้ ต่อมาหนุมานต้องการที่จะสับเปลี่ยนกล่องดวงใจของทศกัณฐ์กับองคตจึงหลอกพระฤๅษีว่ากลัวองคตจะถูกยักษ์ทำร้าย เพราะองคตเคยฆ่าทหารทั้งสี่คนของทศกัณฐ์ตายขอให้ตนไปบอกให้องคตระวังตัว

.....

อันองคตอยู่นอกทวาร	เกลือกว่ามันพบมิเป็นการ
ด้วยได้ทำผิดไว้แต่หลัง	เมื่อครั้งพระรามให้สื่อสาร
ได้หยาบเข้าแก่งคฤพญามาร	แล้วมาทหารทั้งสี่ตาย
ข้าจะลาไปสั่งองคต	ให้รู้กำหนดกฎหมาย
แม้ยังขาดใครมาทักทาย	ให้เบี่ยงบ่ายว่าโหมพระมณี

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 343)

พระฤๅษีหลงกลจึงให้หนุมานไปเตือนองคต ในที่สุดหนุมานก็สามารถหลอกเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์มาไว้กับตน โดยการสั่งให้องคตนำกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไปฝังไว้ที่ท่าสมุทรไท แล้วนิมิตก้อนศิลาใหม่ให้องคตถือคอยพระฤๅษี หนุมานให้องคตส่งกล่องดวงใจให้ตนทันทีที่หาเห็นคนเหาะขึ้นไปสามโยชน์

ครั้นพระฤๅษีพาหนุมานไปหาทศกัณฐ์ พระฤๅษีกล่าวถึงความตั้งใจของหนุมานในการมาสวามิภักดิ์ต่อทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์เชื่อพระฤๅษีเพราะเห็นว่าเป็นอาจารย์ของตน และเห็นว่าตอนนี้ตนก็ไม่มีทหารที่มีความสามารถไว้ทำศึกสงคราม จึงยินดีรับเลี้ยงหนุมานไว้เป็นโอรสเหมือนกับอินทรชิต ต่อมาหนุมานต้องการพิสูจน์ให้ฝ่ายทศกัณฐ์ไว้ใจตนมากยิ่งขึ้นโดยการขอเสนอตัวออกรบกับฝ่ายพระราม สឹกครั้งแรกของหนุมานในฐานะโอรสของทศกัณฐ์คือการออกรบกับพระลักษมณ์ หนุมานต้องการให้ทหารนำข่าวการสู้รบของตนไปเล่าให้ทศกัณฐ์ฟัง จึงออกรบกับฝ่ายพระลักษมณ์เพียงลำพังจนมาถึงหน้ารถทรงของพระลักษมณ์ หนุมานหลบหลังฝ่ายทศกัณฐ์โดยการออกอุบายแกล้งพูดจาขู่ยุพระลักษมณ์ว่าตนมาอยู่กับทศกัณฐ์เพียง 3 วันทศกัณฐ์ให้ทั้งมงกุฎ ภูษาทนต์ สร้อยสังวาล เสื้อผ้าและนารี หนุมานรับใช้พระราม พระลักษมณ์มาเป็นเวลานานไม่เคยได้รับบำเหน็จใด ๆ เป็นรางวัล ดังความว่า

ถึงหน้ารถน้องพระจักรี	ขุนกระบี่ยกคิวให้หน้า
แล้วแสร้งกล่าวคำอหังการ	ดูราพระลักษมณ์ภูวไนย
ตัวเราซึ่งออกมาโหมหัก	ยังรู้จักบ้างหรือหาไม่
ท่านกับพระรามแต่ก่อนใช้	ให้ทำการศึกแต่ต้นมา
ครั้งใดก็ได้ถ้อยคำ	เราแอบเหวี่ยงต่างน้ามันักหนา
อันบำเหน็จบ้านาณานา	แต่เสื้อผ้าจะให้ก็ไม่มี
เรามาอยู่ด้วยทศพัคตร์	อาสาพญายักษ์
ไม่ช้าสักสามราตรี	มิทันที่จะออกมาตีทัพ

เราได้มั่งกุญกุณทล	สร้อยสนสังวาลพลอยประดับ
เสื้อผ้าเงินทองราชทรัพย์	พันที่จะนับประมาณไป
ทั้งฝูงองคนันารี	ปราสาทตรึมขสูงใหญ่
เป็นสุขสนุกสำราญใจ	คั่งได้สมบัติในเมืองฟ้าฯ

(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 363)

พระลักษมณ์ซึ่งไม่รู้แผนการของหนุมานเห็นหนุมานแสดงกริยายั่วยุคนั้นนั้นจึงตรัสว่า พระองค์กับพระรามมาอยู่ในป่าคงไม่มีทรัพย์สินเงินทองประทานแก่หนุมาน ต่อเมื่อเสร็จสิ้นการทาศึกแล้วจึงจะประทานเมืองให้หนุมานครอบครอง พระลักษมณ์ก็รู้ว่าหนุมานที่หนุมานไปเข้าข้างฝ่าย ทศกัณฐ์เห็นแก่สินจ้างรางวัล ดังความว่า

เหวี่ยงเหวี่ยงคำแห่งหนุมาน	ตัวเองคิดอ่านเป็นใจ
พระเชษฐากับกุมารอยู่ไพร	จะได้สิ่งใดให้ปัน
แม่นเสร็จสำเร็จการณรงค์	พระองค์คืนครองไอสวรรย์
ได้ให้สัญญาไว้ต่อกัน	ท่านนั้นจะให้ผ่านบุรี
ทำคุณแล้วกลับมาทำโทษ	จะประ โยชนสิ่งใดกระบี่ศรี
อันท่านเจรจาพาที	คั่งคนอัปรีภัยรลัทธิ
แต่ต้นนั้นทำสัตย์ซื่อ	คั่งหรือข้างปลายอัปลักขณ์
เห็นแก่สมบัติของขุนยักษ์	ไม่รักตัวกลัวกรรมเวร
เสียแรงเป็นลูกพระพาย	ชาติชายประกอบด้วยยศลา
ไม่อายมนุษย์แลเทวดา	ใครจะนับหน้าว่าตัวดิฯ

(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 363)

หนุมานเห็นพระลักษมณ์ก็รู้ว่าแผนการที่ตนเตรียมไว้กำลังจะสัมฤทธิ์ผล หนุมานจึงกล่าวยุยงอารมณ์ของพระลักษมณ์ต่อไปว่ากว่าจะเสร็จศึกสงครามได้รับรางวัลจากพระราม ตนอาจตายในการทำศึกเสียก่อน หนุมานบอกพระลักษมณ์ว่าหากไม่เห็นว่าเป็นเวลาจวนพลบค่ำหนุมานจะจับพระลักษมณ์มาถวายทศกัณฐ์ ดังความว่า

ว่าเหวี่ยงดูก่อนพระลักษมณ์	ตำราจกมีมาแต่ไหน
ใครห่อนขึ้นกบนปลายไม้	หว่านข้าวลงไว้ที่โนน
แล้วจะอยู่ท่าลูกโค	ให้โตใหญ่ขึ้นต่อภายหลัง
กว่าจะมีชัยสุรา	พียาท่านจึงจะรางวัล

ตัวเราทำศึกจับเคี้ยว	ผู้เดียวแม่นม้วยอาสัญ
ก็จะสูญเสียชีวิตในกลางคัน	จะหมายได้ดังนั้นก็ผิดไป
พระลักษมณ์อย่าพักเจรจา	เราจะฟังท่านว่านั่นหาไม่
หากว่าสนธยาลงไรไร	ทินกรใกล้อัสดงคต
ถ้าแม้เนเวลายังวัน	เราจะผูกพันเอาให้หมด
ถึงตัวพระลักษมณ์ก็ไม่ลด	จะจับให้ทศกัณฐ์เจ้าลงกา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 364)

แผนการของหนุมานเป็นไปตามที่หนุมานคิดไว้ ทหารฝ่ายทศกัณฐ์เล่าถึงความสามารถด้านการรบของหนุมานให้ทศกัณฐ์ฟัง รวมไปถึงคำพูดของหนุมานที่จะจับพระลักษมณ์มาให้ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ดีใจมากจึงยกนางสุวรรณกันธมาภรรยาของอินทรชิตให้หนุมาน ต่อมาหนุมานก็ลงให้ทศกัณฐ์ไปสนามรบ หนุมานบอกกับทศกัณฐ์ว่าจะฆ่าพระราม พระลักษมณ์เพื่อให้ทศกัณฐ์ประจักษ์ในฝีมือของตน เมื่อไปถึงสนามรบหนุมานให้ทศกัณฐ์หยุดทัพรอแล้วหนุมานก็เหาะไปหาองคต องคตนำกล้องดวงใจของทศกัณฐ์ให้หนุมานมาถวายพระราม ทศกัณฐ์เห็นหนุมานชุกกล้องดวงใจก็หน้าซีดตัวสั่นด้วยความกลัว ทศกัณฐ์อ่อนวอนให้หนุมานคืนกล้องดวงใจแต่ก็ไม่เป็นผล หนุมานขี้กล้องดวงใจของทศกัณฐ์ พระรามก็สามารถฆ่าทศกัณฐ์ได้

ตอนหนุมานไปลงบรรลัยกัลป์

หนุมานออกอุบายแปลงกายเป็นกระบือหนุมานตัวใหญ่ตกหล่มให้ดูน่าสงสารคอยบรรลัยกัลป์

เดชะพระมนต์เชี่ยวชาญ	ก็บันดาลกลายเป็นมหัสกาว
ตกหล่มจมอยู่ทั้งกายา	ตั้งตาคอยดูสุริ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 465)

เมื่อบรรลัยกัลป์เห็นหนุมานจึงถามที่อยู่ของพระราม หนุมานทำให้บรรลัยกัลป์เห็นความทุกข์ยากของตนที่ต้องมาตกหล่มเป็นเวลาช้านาน แล้วจึงลงให้บรรลัยกัลป์ยกตนขึ้นจากปลักก่อน แล้วตนจะบอกที่อยู่ของฝ่ายพระราม หนุมานหวังจะทำให้บรรลัยกัลป์หมดแรงจากการยกตนครั้งนี้

เมื่อนั้น	วายุบุตรวุฒไกรใจกล้า
ได้ฟังจึงตอบด้วยมารยา	ตัวข้าลำบากมาช้านาน
ตกหล่มจมอยู่ในบึง	ปื้มจะถึงสิ้นชีพสังขาร
ช่วยยกเราขึ้นจากก้นดง	จึงจะแจ้งการอรุณ

(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 465)

บรรลัษณ์กลับไม่รู้กลอุบายของหนุมานก็ตรงเข้าไปช่วยกระปือแต่ก็ไม่สามารถยกได้
ดังความว่า

แต่เข้าแบกคันทันเป็นหลายหน	จนสิ้นสุดแรงยักขา
กาสรไม่ไหวคั่งจินดา	หนักกว่ายกเขาหิมวันต์
อ่อนจิตอ่อนใจเป็นพันทัก	อ้าปากหอบฮักตัวสัน
สุดฤทธิ์สุดคิดจะแบกคันทัน	กุมภกัณฑ์ก็กลับขึ้นไป

(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 466)

หนุมานต้องการให้บรรลัษณ์กลับคืนเรี่ยวแรงอีก จึงออกอุบายให้บรรลัษณ์กลับไปอาบน้ำแล้ว
จึงค่อยมายกอีกครั้ง บรรลัษณ์เชื่อหนุมานจึงไปอาบน้ำ และสามารถยกกระปือหนุมานได้ เมื่อ
หนุมานเห็นความสามารถของบรรลัษณ์กลับ จึงเข้าต่อสู้กับบรรลัษณ์กลับแต่เอาชนะบรรลัษณ์กลับไม่ได้
เพราะอยู่ในร่างของกระปือหนุมานจึงวิ่งหนีไป เมื่อหนุมานสู้กับบรรลัษณ์กลับอีกครั้งในร่างของ
วานร หนุมานก็สู้ไม่ได้อีก เพราะกายของบรรลัษณ์กลับคืนมาก หนุมานจึงไปขอความช่วยเหลือจาก
พระฤๅษี พระฤๅษีหิวยศุนทรายมาโปรย หนุมานจึงนำศุนทรายกลับมาช่วยไล่บรรลัษณ์กลับ ในที่สุด
หนุมานก็ฆ่าบรรลัษณ์กลับตายดังความว่า

เท่าหนึ่งเหยียบเข้าทะยานอุท	มือชิงคทาธุรยัณ
กลอกกลับจับกันในที่	ขุนกระบี่แทงถูกกุมภกัณฑ์
ล้มลงกับพื้นสุธาธาร	โผนทะยานเหยียบอกไวมั่น
กวัดแกว่งตรีเพชรฟอนพัน	ก็สุดสิ้นชีวันด้วยฤทธาฯ

(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 3 : 475)

ตอนหนุมานไปลงพระมงกุฎ พระลบ

หนุมานออกอุบายแปลงกายเป็นวานรน้อยเพื่อหวังจับโอรสทั้งสอง เหตุการณ์นี้เป็นตอนที่พระมงกุฎกับพระลบซึ่งเป็นโอรสของพระรามแสดงอิทธิฤทธิ์เสียงดังกัมปนาทไปถึงกรุงอโยธยา พระรามสั่งให้ทำพิธีปล่อยม้าอุปการ หากผู้ใดขึ้นขี่แสดงว่าเป็นกบฏให้จับตัวมา พระมงกุฎขึ้นขี่ม้าโดยไม่กลัวคำสั่งของพระรามโดยมีพระลบวิ่งตามม้าไป หนุมานรีบสะกดตามรอยม้าแล้วเข้าจับสองกุมาร พระมงกุฎใช้ศรฟาดไปถูกหนุมานล้มลงแล้วก็ขี่ม้าต่อไป พระพายพัดหนุมานให้พื้น หนุมานจึงแปลงกายเป็นวานรน้อยไปลงกุมารทั้งสองโดยการชูผลไม้หวังจะจับพระกุมาร

อย่าเลยจะแสร้งทำอุบาย	กลายเป็นลิงป่าพนาสัตย์
เข้าชวนสนิทดัดพัน	ให้กุมารนั้นหลงระเรีใจ
แล้วจึงจะค่อยหักโหม	โจมจับเอาตัวให้ได้
คิดแล้วอ่านเวทเกรียงไกร	สำรวมใจนิมิตกายา

ฯ 10 คำ ฯ ตระ

เป็นวานรน้อยสี่เทา	เข้าหักเอาผลพฤษยา
เกาะลัดตัดผ่านมรคา	ไปสกัดอยู่หน้าอาชาชาญ

ฯ 2 คำ ฯ เชิด

ครั้นถึงเดินค้อมเข้าไป	ปราศรัยด้วยคำอ่อนหวาน
ซำรักทั้งสองพระกุมาร	จึงเก็บพฤษยาหารมาให้

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 346)

พระมงกุฎ พระลบ เห็นหนุมานก็ไว้วางใจหนุมาน พระมงกุฎบอกหนุมานว่ามีวานรเผือกตัวหนึ่งมาทำอหังการกับตน ผิดกับวานรน้อยอย่างหนุมานที่มีนิสัยน่าเอ็นดู รู้จักฝากตน หนุมานได้ยินจึงแสดงความเห็นด้วยกับความคิดของพระมงกุฎ เพื่อให้พระมงกุฎไว้วางใจ

บัดนั้น	พญาอนูชิตทหารใหญ่
ได้ฟังพระกุมารชาญชัย	จึงแก่งใส่ไคล้เจรจา
อันวานรเผือกนั้นใจพาล	เป็นลิงบ้านไช้เหล่าลิงป่า
จึงทำอจองอหังการ	ฆ่าเสียก็สาใจมัน

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 347)

หลังจากที่หนุมานเห็นพระมงกุฎ พระลบไว้วางใจตนหนุมานจึงคิดที่จะจับพระกุมารทั้งสองทันที

ว่าพลางทางเดินเข้าชิด ทอดสนิทเลี่ยมหยอกแล้วสรวลสันต์
เห็นกุมารไม่รู้เท่าทัน ขบฟันเขม้นหมายใจ
คิดจะใคร่โจมตีถมจับ แต่กระหยับตัวอยู่ไม่ทำได้
แล้วแผ่นโพนโจนทะยานด้วยว่องไว คว่าไขว่จะจับพระกุมาร
(บทละครกรรมเกียรติ เล่ม 4 : 347)

พระมวงกุหลาบหวดศรไปถูกหนุมานล้มลง รูปนิมิตก็กลายเป็นหนุมาน พระลบเอาศรตีซ้ำแล้ว เอาเถวาลัยมามัดหนุมาน ทั้งสองสักหน้าหนุมานแล้วอธิษฐานว่าอย่าให้ใครแก้มัดได้นอกจาก พระราม หนุมานจึงต้องไปหาพระรามเพื่อให้พระรามแก้คำสาป

จะเห็นว่าหนุมานเป็นผู้ที่รู้จักวางแผนในการต่อสู้กับศัตรูไว้เป็นอย่างดี หนุมานจะเรียนรู้ จุดอ่อนจุดแข็งของฝ่ายตรงกันข้ามก่อนเสมอเพื่อนำมาใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เช่น ในตอนที่หนุมานไปปลุกนางมณโฑมาเพื่อทำให้ทศกัณฐ์เสียพิธี หนุมานคิดว่าธรรมชาติของสัตว์ โลกย่อมพึงพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง และเมื่อทศกัณฐ์ได้ยินเสียงของนางมณโฑที่ร้องให้ทศกัณฐ์ ช่วยทศกัณฐ์ก็จะทำพิธีไม่ได้เพราะห้วงมเหสีของตน หนุมานมักใช้กลอุบายการแปลงกายเพื่อลอบ เข้าไปในดินแดนของศัตรู เช่น แปลงเป็นวานรน้อย เขี้ยว หรือมิงสาซึ่งในการแปลงเป็นสัตว์ดัง ที่กล่าวมาหนุมานคิดแล้วว่าจะใช้ได้กับสถานการณ์นั้น ๆ ได้จริง ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่าการที่ หนุมานแปลงกายเป็นวานรน้อยอาจให้ความรู้สึกว่าหนุมานเป็นวานรที่ไร้เดียงสา น่ารักน่าเอ็นดูแก่ ผู้ที่พบเห็น การแปลงกายเป็นเขี้ยวก็ทำให้ดูปราดเปรียว ว่องไว ส่วนการแปลงกายเป็นมิงสา ตกหล่มก็ดูน่าเวทนาแก่ผู้พบเห็น เป็นต้น เมื่อหนุมานสามารถทำให้ฝ่ายทศกัณฐ์ปรานีตนแล้ว ต่อ มาหนุมานจะเข้าไปตีสนิทกับศัตรูเพื่อทำให้ศัตรูไว้วางใจก่อนที่จะลงเอาสิ่งที่ตนต้องการ เช่น การ แกล้งชมฝ่ายทศกัณฐ์โดยการใส่ร้ายฝ่ายพระราม การที่หนุมานพูดแสดงให้ฝ่ายทศกัณฐ์เห็นถึง ความทุกข์ยากที่ตนต้องทำงานกับฝ่ายพระรามแสนสาหัสแต่ไม่ได้รับผลตอบแทนใด ๆ อาจเป็นสิ่งที่ ช่วยทำให้ฝ่ายทศกัณฐ์หลงกลได้ง่ายขึ้น หนุมานต้องสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นทหารที่ดีของ พระรามให้ฝ่ายทศกัณฐ์เห็นเพื่อหวังว่าเมื่อตนมาเป็นทหารของทศกัณฐ์ตนก็จะเป็นทหารที่ดีเช่น เดียวกัน นอกจากนั้นหนุมานยังทำให้ฝ่ายทศกัณฐ์รับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของตนในฐานะเป็น ทหารของพระรามว่าไม่พอใจมากที่ต้องทนอยู่กับพระรามทั้ง ๆ ที่ได้ทำงานอย่างดีที่สุดและกล่าว ร้ายป้ายสีพระรามต่อไปว่าไม่มีความยุติธรรมกับตนจนต้องหนีออกมาพึ่งฝ่ายทศกัณฐ์เพื่อหวังที่จะดู ความพ่ายแพ้ของอีกฝ่าย และยังฝากความหวังกับฝ่ายทศกัณฐ์ว่าหากมาอยู่กับฝ่ายทศกัณฐ์แล้ว หนุมานจะต้องได้สิ่งที่หนุมานต้องการ คือ เห็นฝ่ายทศกัณฐ์ฆ่าฝ่ายพระราม ขอให้ฝ่ายทศกัณฐ์รับ ตนเป็นทหาร และเลี้ยงดูตนอย่างดีไม่เหมือนตอนที่อยู่กับพระราม การแกล้งชมของหนุมานทำให้

ฝ่ายทศกัณฐ์หลงกลรับหนุมานมาอยู่ด้วย เพราะเกิดความทะนงตนว่าการที่หนุมานมาพึ่งตนเป็นสิ่งถูกต้องแล้ว เพราะสิ่งที่หนุมานต้องการ ฝ่ายทศกัณฐ์สามารถตอบสนองให้ได้โดยเฉพาะการฆ่าฝ่ายพระราม เช่น ตอนที่หนุมานออกรบกับพระลักษมณ์ หนุมานสามารถออกอุบายเพื่อให้ฝ่ายทศกัณฐ์เห็นว่าตนมีความสามารถเหนือกว่าพระลักษมณ์มาก เพราะฉะนั้นการที่ตนจะสังหารพระรามจึงไม่ใช่สิ่งที่ยากลำบากแต่ประการใด

นอกจากรู้จักพูดแล้ว หนุมานยังรู้จักพูดช่วยๆ เพื่อให้ฝ่ายทศกัณฐ์เกิดความภาคภูมิใจ เช่น หนุมานพูดช่วยบรรลัญกลปีมาช่วยยกตนขึ้นจากหล่ม เพื่อให้บรรลัญกลปีหมดกำลังใจ หนุมานต้องการให้บรรลัญกลปีเชื่อว่าตนเป็นกระบือที่ไม่มีความสามารถและทำทนายบรรลัญกลปีอยู่ในที่ว่า บรรลัญกลปีจะสามารถช่วยยกตนได้ และตนจะตอบแทนบรรลัญกลปีโดยการบอกที่อยู่ของพระราม ผู้อ่านจึงสามารถเห็นความพยายามของบรรลัญกลปีที่จะยกหนุมานขึ้นมาจนทำได้สำเร็จ คำพูดของหนุมานจึงมีอิทธิพลต่อศัตรูมาก

ส่วนการต่อสู้กับศัตรูเป็นแผนการสุดท้ายของหนุมาน หนุมานจะสู้กับศัตรูทันทีที่ลวงอาวุธได้แล้ว การที่หนุมานต้องการต่อสู้กับฝ่ายทศกัณฐ์เป็นสิ่งที่หนุมานมุ่งหวังมากที่สุด เพราะหนุมานได้สิ่งต่าง ๆ จากศัตรูแล้ว เช่น อาวุธ กล่องดวงใจของทศกัณฐ์ และการทำลายพิธีต่าง ๆ ของศัตรูเพราะฉะนั้นการทำหน้าที่ของทหารอย่างสมบูรณ์แบบคือการฆ่าศัตรูเพื่อมิให้เป็นอุปสรรคต่อการทำสงครามต่อไป

จะเห็นได้ว่าหนุมานเป็นทหารที่โดดเด่น หนุมานมีคุณสมบัติของขุนนางในสมัยโบราณครบทั้ง 4 ประการคือ ฉันทาธิบติ วิริยาธิบติ จิตาธิบติ และวิมังสาธิบติ เมื่อมีงานที่เสี่ยงอันตราย พระรามจะใช้ให้หนุมานทำทุกครั้ง หนุมานเป็นผู้ที่มีความวิริยะตลอด หนุมานช่วยพระรามทำศึกนับครั้งไม่ถ้วน เมื่อออกรบกับใครก็ชนะเสมอ นอกจากนั้นหนุมานยังรู้จักใช้กลอุบายในการทำศึกอย่างเหมาะสม หนุมานรู้ว่าการเป็นแม่ทัพควรใช้กลอุบายอย่างไร ถึงแม้ในการนี้จะมีพิเภกคอยบอกวิธีเอาอาวุธจากศัตรูก่อนแล้วก็ตาม แต่ในส่วนของการใช้การคิดกลอุบายหนุมานจะคิดเองทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่าหนุมานจึงเป็นทหารที่ดีที่สุดของกองทัพพระราม

2.1.2 บทบาทของหนุมานในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ

2.1.2.1 รามเกียรติ์ฉบับล้านนา

เรื่อง	สถานภาพติดตัว	สถานภาพแห่งความสำเร็จ
หอรมาน	บุตรของเทวดา	ทหารของพระราม
ปรีมมเหียร	บุตรของเทวดา	ทหารของพระราม
พรหมจักร	บุตรของสุกรีพ	ทหารของพระราม
ลังกาสิบโห	บุตรของพระพาย	ทหารของพระราม
อุสสาบารส	บุตรของวานร	ทหารของพระราม

จากการศึกษาสถานภาพของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาพบว่าหนุมานในแต่ละเรื่อง มีสถานภาพติดตัวที่ต่างกัน อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทของหนุมาน คือการเป็นทหารของพระรามซึ่งจะเป็นสถานภาพแห่งความสำเร็จตามบทบาทที่ได้รับ บทบาทของหนุมานในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา มีลักษณะที่สอดคล้องกับอภิปติ 4 ของขุนนางสมัยก่อน ดังนี้

1. ฉันทาธิปติ

ตอน หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา

หอรมานในเรื่อง หอรมาน และปรีมมเหียร ได้รับคำสั่งจากพระยารามราชให้ไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หอรมานก็ไปด้วยความเต็มใจ เมื่อหอรมานพบนางสีดาอยู่ในสวน หอรมานต้องทำหน้าที่ตามคำสั่งของพระยารามราชให้เสร็จสมบูรณ์ หอรมานจึงรีบนำข่าวพระยารามราชบอกให้นางทราบเพื่อจะได้สบายใจกัน ทั้งฝ่ายของพระยารามราชว่าหอรมานทำงานสำเร็จแล้ว และนางสีดาก็ไม่ต้องกังวลใจว่าพระยารามราชจะไม่มาช่วยนาง ในเรื่อง ลังกาสิบโห อนุโมมนำแหวนไปถวายนางสีดาคด้วย ในเรื่อง พรหมจักร พระยาพรหมจักรให้หรมารไปสืบข่าวนางสีดาที่ลงกาเพื่อพิสูจน์ความรักของนางสีดาต่อพระยาพรหมจักร หรมารก็ไปด้วยความเต็มใจ ในเรื่อง อุสสาบารส หอรมานทำตามรับสั่งของพระยาพานพรหมทัตต์กุมารโดยการสืบข่าวว่ามีใครคิดร้ายต่อพระยาพานพรหมทัตต์กุมารบ้าง หอรมานทำตามคำสั่งจนสืบพบว่ามีวิชาทรคิดร้ายต่อพระยาพานพรหมทัตต์กุมาร หอรมานจึงรีบนำข่าวไปบอกแก่พระยาพานพรหมทัตต์กุมาร

ตอนจองถนน

ในเรื่อง **หอรมาน** และ **ปรัम्मเหียร** หอรมานทำหน้าที่ของทหารที่ดีตามที่พระยารามราชสั่งจองถนนไปลงกาโดยการเอาไม้มาทำเป็นสะพานจองถนนไปลงกา ในเรื่อง **พรหมจักร** พระยากาสีวราชขอให้หรมารจองถนนข้ามไปลงกา หรมารทำตามคำสั่งของพระยากาสีวราช แต่มีข้อแม้ว่าให้ทหารไปนำเครือหวายและไม้มาให้ตนเพื่อทำเป็นโครงสะพาน ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** เจ้าลัมมาให้อู่มมอมสร้างสะพานไปลงกา อู่มมอมและทหารช่วยกันสร้างสะพานจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ตอน ไมยราพลักพระรามไปที่เมืองบาดาล

ในเรื่อง **หอรมาน** หอรมานไปช่วยพระยารามราชที่เมืองบาดาลตามคำสั่งของพระลักษณะด้วยความเต็มใจ ในเรื่อง **ปรัम्मเหียร** หอรมานไปช่วยพระยาพราหมราชตามที่พระลักษณะสั่งด้วยความจงรักภักดีโดยการไปทางก้นบัวตามที่ภิกษิบอกจนไปถึงเมืองปัตตหลุม ในเรื่อง **พรหมจักร** นาคมาลักพระยาพรหมจักรไปใส่คอกเหล็กขังไว้ในเมืองนาค เสนาอำมาตย์ขอร้องให้หรมารไปช่วยพระยาพรหมจักร หรมารจึงนำดาบศรีกัญไชยเหาะไปเมืองนาคจนสามารถนำพระยาพรหมจักรกลับคืนมาได้ ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** เจ้าลัมมาและเจ้าลคนาถูกไวยลาบลักตัวไป เจ้าลกาสั่งให้ไวยลาบผู้เป็นบุตรสะกดทัพวานรให้หลับแล้วอุ้มเอาเจ้าลัมมา และเจ้าลคนาไปปล่อยไว้ในวังน้ำใหญ่ไวยลาบเหาะไปที่ฝั่งของเจ้าลัมมา แล้วเป่ามนต์ให้วานรทั้งกองทัพหลับ ไวยลาบอุ้มเอาเจ้าลัมมา และเจ้าลคนาไปขังไว้ในที่คอนทรายริมฝั่งมหาสมุทร บรรดาวานรตื่นขึ้นมาไม่เห็นเจ้าลัมมา และเจ้าลคนาจึงไปตามปียสา ปียสาให้อู่มมอมไปเปลี่ยนวิถีของพระอาทิตย์อย่าให้ขึ้นมาก่อนที่จะนำเจ้าลัมมากับเจ้าลคนากลับมา อู่มมอมรีบทำตามคำสั่งของปียสาด้วยความเต็มใจ

ตอนหนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์

ในเรื่อง **พรหมจักร** พระยาพรหมจักรรบกับเจ้าลังกา พระยาพรหมจักรเกิดพลาดท่าถูกธนูของท้าวลังกาที่เท่า พระยากาสีวราชให้หรมารไปเก็บยารักษาพระยาพรหมจักร หรมารเหาะไปเก็บยาด้วยความเต็มใจแล้วนำยามาฝนทาเท้าของพระยาพรหมจักรจนหาย

ตอนหนุมานลวงกล่อวงดวงใจของทศกัณฐ์

ในเรื่อง **พรหมจักร** พระยาพรหมจักรถามเจ้านันทอุปราชาถึงวิธีฆ่าพระยาวิโรหาราชเจ้านันทราชว่าจะต้องไปยืมธนูจากนางยักษ์ พระยาพรหมจักรสั่งให้หรมารไปยืมธนูทิพย์จากยักษ์เพื่อสังหารราพณาสูร หรมารจึงไปขอยืมธนูทิพย์จากนางยักษ์มาให้เจ้ารัम्मจักรยิงราพณาสูรด้วยความเต็มใจ เมื่อราพณาสูรแปลงกายเป็นแร้งออกมากินเครื่องเซ่นรัम्मจักรก็ใช้ธนูยิงราพณาสูร

จนตาย ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** เจ้าลัมมาสั่งให้อู๋มอมไปลวงเอากล่องดวงใจของพญาภุมมจัก อู๋มอมก็ไปทำตามที่เจ้าลัมมาสั่งด้วยความเต็มใจ

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านฉันทาธิบติในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓	✓	✓	✓
จองถนน	✓	✓	✓	✓	-
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓	✓	✓	-
หนุมานเก็บขารักษาพระลักษมณ์	-	-	✓	-	-
หนุมานลวงกล่องดวงใจของทศกัณฐ์	-	-	✓	✓	-

จากการศึกษาด้านฉันทาธิบติ คือ เมื่อพระมหากษัตริย์มีพระประสงค์สิ่งใด ทหารจะทำตามคำสั่งด้วยความเต็มใจในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาพบว่า หนุมานในเรื่อง **พรหมจักร** จะเป็นวานรที่ทำงานตามรับสั่งมากที่สุด รองลงมาคือในเรื่อง **ลังกาสิบโห** เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหนุมานที่มีต่อกองทัพ กล่าวคือเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้นพระรามจะสั่งให้หนุมานทำงานเสมอ นอกจากนั้นยังเป็นการบอกผู้อ่านถึงความสามารถของหนุมานที่สามารถทำงานตามรับสั่งให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีให้สมกับที่พระรามไว้วางใจ

2. วิริยาธิบติ

ตอน หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา

ในเรื่อง **หอรมาน** ในตอนไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หอรมานมีความเพียรในการติดตามหานางสีดามาก สังเกตได้จากการที่หอรมานตามหานางสีดาแต่ไม่พบ หอรมานก็ไม่ย่อท้อรีบสืบข่าวนางต่อไป ในเรื่อง **ปรัम्मเหียร** หอรมานใช้ความเพียรหานางสีดาในเมืองแต่ก็ไม่พบนาง “หอรมานนั้นมันก็แอ่วไปผ่อดูในเวียงลงกาทั้งมวลก็บ่เห็นนางสีดาในที่ใดสักแห่งดั่งอื่น” (หอรมาน : 25) เมื่อเพียรหานางจนพบแล้ว หอรมานก็ส่งแหวนทองคำที่พระยาพราหมราชให้มามอบแก่นางสีดา ในเรื่อง **พรหมจักร** เมื่อหอรมาพบนางสีดาแล้วก็แจ้งข่าวพระยาพรหมจักรให้นางทราบ ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** อู๋มอมใช้ความเพียรในการสืบข่าวนางสีดา อู๋มอมประสบความสำเร็จ

ในการติดตามหานาง อนุ้มอมรีบทำงานตามที่เจ้าลัมมามอบหมาย คือ ส่งข่าวนางเรื่องเจ้าลัมมา และมอบแหวนทองคำให้นาง

ตอนจองถนน

ในเรื่อง **หอรมาน** และ **ปรัम्मเหียร** หอรมานใช้ความเพียรในการจองถนนโดยการบอกกับ หมู่เสนาอำมาตย์ว่าตนจะขอเอาไม้มาดอกเป็นหลักทำโครงของสะพาน ส่วนในเรื่องของการสร้าง ตัวสะพาน และการถมดินขอให้เป็นที่หน้าทีของทหารและสัตว์อื่น ๆ การจองถนนในครั้งนี้หอรมาน ใช้เวลาในการจองถึง 7 ปี 7 เดือน ในเรื่อง **พรหมจักร** หรมารแสดงความเพียรหาแหล่งน้ำดี้น สำหรับสร้างสะพานข้ามไปลงกา หลังจากพบแหล่งน้ำดี้นแล้ว หรมารก็จัดการสร้างสะพานไป ลงกาสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ตอน ไมยราพลักพระรามไปที่เมืองบาดาล

ในเรื่อง **หอรมาน** หอรมานใช้ความเพียรในการสืบข่าวของพระยารามราชว่าถูก พระยาปิตตหลุ่มลักไปขังไว้ที่ใด ต่อมาหอรมานก็พยายามสืบข่าวของพระยารามราชจนสำเร็จ เพราะหอรมานได้ยืมชาวเมืองเอ่ยถึงที่อยู่ของพระยารามราชว่า พระยาปิตตหลุ่มนำพระยารามราช ไปขังคอกเหล็กไว้จึงเข้าไปในเมือง ในเรื่อง **ปรัम्मเหียร** ก่อนที่พระยาปิตตหลุ่มจะมาลัก พระยาพราหมราช หอรมานแสดงความขยันของตนช่วยรักษาการบนอากาศเพื่อป้องกันมิให้ พระยาปิตตหลุ่มเข้ามาลักพระยาพราหมราชไปได้ ถึงแม้ทหารจะเฝ้ายามกันอย่างหนาแน่น แต่ก็ ไม่สามารถช่วยพระยาพราหมราชได้ ในที่สุดพระยาปิตตหลุ่มก็มาลักเอาพระยาพราหมราชไปเมือง บาดาลได้ หอรมานก็ใช้ความพยายามในการติดตามพระยาพราหมราชโดยการถามคนในเมืองนาคน จนกระทั่งรู้ที่อยู่ของพระยาพราหมราช และสามารถช่วยพระยาพราหมราชขึ้นมาจากเมืองบาดาลได้ ในเรื่อง **ลังกาสิโห** พญาภุมมจักให้ไวยลาบแปลงกายเป็นปลาไปคอยอยู่ที่ทำน้ำเพื่อจับเอาเจ้าลัมมา กับเจ้าลคนามาใส่ลงในหม้อต้มน้ำ ไวยลาบแปลงกายเป็นปลาไปจับเจ้าลัมมาและ เจ้าลคนางไว้ที่ กรุงลงกา อนุ้มอมก็ติดตามไปช่วยเจ้าลัมมาและเจ้าลคนาออกมาได้

ตอนหนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์

ในเรื่อง **หอรมาน** พระลักษณะออกรบกับอินทรชิต อินทรชิตแผลงหอกโมกขศักดิ์กะถูก ศิระษะพระลักษณะทะลุไปจนถึงทวาร พระลักษณะแผลงศรกลับมาถูกอินทรชิตตาย พระยารามราช ถามผู้สมัครใจไปเก็บยารักษาพระลักษณะ หอรมานเห็นพระลักษณะเจ็บจึงอาสาไปเก็บยาที่คอย ค้นรมาทนะด้วยความเต็มใจ ในเรื่อง **ปรัम्मเหียร** ภิกขุถามผู้สมัครใจไปเก็บยารักษาพระลักษณะ

ซึ่งถูกหอกโมกษะสักของอินทรีชิต หอมนานอาสาไปเก็บยาด้วยความเพียร เมื่อได้ยามมาแล้ว หอมนานจึงฝนยาทาเท้าของพระลักษณะจนหายจากการบาดเจ็บ ในเรื่อง **ลังกาสิบโท** อนุมอมอาสาไปเก็บยาเพื่อช่วยเจ้าลคนา อนุมอมเพียรพยายามเรียกชื่อยา “สุวรรณปุตตา” หลายครั้งก็ไม่ได้ด้วยยา เพราะยาหายทึบอยู่ตลอดเวลาจนครบแปดทิศ อนุมอมเห็นพระอาทิตย์จวนจะขึ้นมาจากเหลี่ยมเขาจึงแสดงความเพียรรับขกฏูเขาทั้งถูกเหาะกลับมาให้หมอมหิฝนยาทาแผล หอกก็หลุดออกได้ ต่อมาหมอมหิสั่งให้อนุมอนำภูเขากลับไป แต่ห้ามวางลงยังพื้นดิน เพราะกลัวว่ายักษ์จะได้กลิ่นยาแล้วฟื้นขึ้นมา อนุมอมแสดงความเพียรแบกภูเขายาเหาะไปวางไว้บนยอดเขาแห่งหนึ่งซึ่งหากใช้เวลาในการเดินไปยังภูเขานั้นจะต้องใช้เวลายาวนานถึง 6 เดือน

ตอนหนุมานลวงกลองควงใจของทศกัณฐ์

ในเรื่อง **หอมนาน** พระยารามราชตามภิกษุถึงวิธีการฆ่าพระยาราพณาสวร ภิกษุบอกว่าจะต้องใช้ธนูทศพลควาวชิระซึ่งจมอยู่ในมหาสมุทรสังหารพระยาราพณาสวร มียักษ์เฝ้าธนูไว้ ยักษ์มีฤทธิ์มากสามารถอ้าปากกินสัตว์ใหญ่ได้เป็นจำนวนมาก เช่น ราชสีห์ แรด ช้าง ภิกษุถามผู้สมัครใจจะไปเอาธนูจากยักษ์ หอมนานขออาสาไปเอาธนูเพื่อให้พระยารามราชฆ่าพระยาราพณาสวร หอมนานมีความเพียรในการทำงานมากสังเกตได้จากการที่หอมนานยอมเสี่ยงภัยคลานเข้าไปในปากยักษ์แล้วรีบคลานออกบีบคอยักษ์เพื่อขอธนู ยักษ์เจ็บปวดทรมานก็ร้องขอชีวิตจากหอมนาน หอมนานจึงไม่บีบคอยักษ์ให้ตาย ยักษ์จึงให้ธนูหอมนาน ในเรื่อง **ปรีมมเหียร** พระยาพราหมณราชตามผู้สมัครใจจะไปเอาธนูวัชชีทศพลเพื่อฆ่าพระยาราพณาสวร หอมนานอาสาไปเอาธนูโดยการเสี่ยงภัยเข้าไปเอาธนูจากยักษ์ทั้ง ๆ ที่รู้ว่ายักษ์มีฤทธิ์มาก แต่หอมนานก็ใช้ความพยายามนำเอาธนูมาให้พระยาพราหมณราชได้ ในเรื่อง **พรหมจักร** หอมนานอาสาสิ่งที่จะทำให้พระยาวิโรหาราชเสื่อมฤทธิ์ไปเสียไว้เหนือเศวตฉัตรของพระยาวิโรหาราช “ส่วนเครื่องอันถ้อยร้ายเขาก็หาได้มาแล้ว หอมนานก็สยงเหินไปยามหนึ่งแล้วก็วางเครื่องอันถ้อยร้ายไว้เหนือเศวตฉัตรแล้วก็คืนมา” (พรหมจักร : 115)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านวิริยชาติในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓	✓	✓	-
จองถนน	✓	✓	✓	-	-
เหตุการณ์	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ

ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓	-	✓	-
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	✓	✓	-	✓	-
ตอนหนุมานลวงกลองดวงใจของทศกัณฐ์	✓	✓	✓	-	-

จากการศึกษาด้านวิธีปฏิบัติ หรือความเพียรในการทำงานของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา พบว่าหนุมานในเรื่อง **หอรมาน** และ**ปรีมมเหียร** จะแสดงความเพียรต่อการทำงานมากกว่ารามเกียรติ์ล้านนาเรื่องอื่น ๆ สืบเนื่องจากการอาสาทำงานเพื่อพระรามโดยที่พระรามไม่ต้องสั่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นของหนุมานว่าตนจะสามารถทำงานยากได้

3. จิตาธิบัติ

ตอน หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา

ในเรื่อง **หอรมาน ปรีมมเหียร พรหมจักร ลังกาลิโห และอุสสาภารต** ตอนที่หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา เสนาอำมาตย์เห็นหนุมานเหาะผ่านมาจึงจับหนุมานมาถวายทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ให้อำมาตย์ฆ่าหนุมานโดยการนำเอาหนุมานมามัด และจุดไฟเผาหนุมานแสดงความสามารถทางการรบสู้กับทหารของเมืองลงกาและเผาเมืองลงกาจนวอดวาย หลังจากนั้นก็รีบเหาะกลับไปหาพระรามแจ้งข่าวนางสีดาให้พระรามทราบ

ตอน จองถนน

ในเรื่อง **พรหมจักร** ในตอนจองถนนเกิดอุปสรรคเพราะมีปลา จระเข้ และมังกรยกหางขึ้นฟาดจนเชือกขาด หรมารใช้ดาบศรีกัญไชยฟันสัตว์ต่าง ๆ จนขาดเป็นท่อน ๆ

เจ้าหรมารก็กล่าวว่า “ มาเราจักลงไปสู่พื้นน้ำ แล้วสูท่านทั้งหลายจงฟังเส้าหลวงเยยะหื้อหมั่นคุมดีอันรีบเทอะ ” ว่าอัน แล้วก็เอาดาบศรีกัญไชยลงไปสู่พื้นน้ำมหาสมุทรที่พุนก็หันสัตว์ทั้งหลายคือว่า ปลา เจือก จักเข้ และมังกรทั้งหลายตัวใดมาก็เอาดาบศรีกัญไชยฟาดฟันหื้อขาดเป็นบั้งเป็นท่อนไปเสีย หั้นแล

(พรหมจักร : 88)

ในเรื่อง **ลังกาลิโห** อนุโมมแสดงความสามารถสู้กับปญักษ์ที่มาทำลายสะพานจนสามารถจับปญักษ์ได้

ตอน ไมยราพลักพระรามไปที่เมืองบาดาล

ในเรื่อง หอมนาน และปรีมมเหียร เมื่อหอมนานไปพบพระยารามราช หอมนานใช้เท้าถีบคอกเหล็กเพื่อนำพระยารามราชออกมา หลังจากนั้นก็ถีบพระยาปิตตหลุ่ม และฆ่าทหารตายเป็นจำนวนมาก “ก็แบกเอาเจ้าแห่งตนใส่บ่าแล้วก็ถีบพระยาปิตตหลุ่มและหมู่ชุมอันมาในที่นั้นหือตายไปเสียทั้งนั้นแล” (หอมนาน : 75) ในเรื่อง พรหมจักร หรमारพบกับทหารนาค ทหารนาคพากันเข้ามาหาหรमार หรमारจึงนำดาบศรีกัญไชยออกมาต่อสู้กับพวกนาค นาคไม่สามารถสู้กับหรमारได้จึงพ่ายหนีไป หรमारจึงนำพระยาพรหมจักรล่อถ้ำออกมาได้

ส่วนนาคทั้งหลายก็เลยขอมมา หรमारก็ถอดดาบศรีกัญไชยแล้ว ก็เอาลำเหล็กตีนาคทั้งหลายบรรดาอยู่ได้ก็พ่ายหนีเสียแล นาคทั้งหลายก็ตายมากนัก ลางตัวก็เจ็บแตกเลือดออกมา บ่อาจจับรบต่อหรमारได้แล

(พรหมจักร : 113)

ในเรื่อง ลังกาสีบโห ตอนที่อนัมมอมไปช่วยเจ้าลัมมา และเจ้าลคณา อนัมมอมพบเจ้าลัมมา และเจ้าลคณาถูกขังอยู่ในกรงขังใกล้แม่น้ำ มียักษ์ถือดาบเฝ้าอยู่ อนัมมอมแสดงความสามารถด้วยการหาะเข้าไปฆ่ายักษ์ที่เฝ้ากรงขังตายและฆ่าไวยลาบตายด้วยเช่นกัน

...ไปเห็นเจ้าลัมมาและเจ้าลคณาถูกขังอยู่ในคอกใกล้คังคา มียักษ์ใจหมาถือดาบเฝ้า อนัมมอมก็ถลาร่อนลงมายังพื้นดิน กรากเข้าตียักษ์ที่เฝ้าคอกตาย ย่างเข้าตีไวยลาบตายไปอีกหนึ่ง เอาตีนถีบคอกพังทะลายนำสองเจ้านายกลับคืนมานั้นแล..

(ลังกาสิบโห : 55)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านจิตาธิบติในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓	✓	✓	✓
จองถนน	--	-	✓	✓	-
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓	✓	✓	-

จากการศึกษาด้านจิตาธิปไตยของหนูมานในรามเกียรติ์ล้านนาฉบับต่าง ๆ พบว่าหนูมานในเรื่อง **พรหมจักร** และ **ลังกาสิบโห** จะมีฝีมือด้านการรบมากที่สุด ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คิดว่า อาจเกิดจากผู้แต่งต้องการแสดงความสามารถของหนูมานในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสนุก และรู้สึกประทับใจกับตัวละครเอกด้วย

4. วิมังสาธิปไตย

ตอน หนูมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา

ในเรื่อง **หอรมาน** หอรมานออกอุบายมิให้ทหารเมืองลงกาจับตัวได้โดยการนำลื่นของตัวเองเนรมิตให้เป็นม้าเพื่อขี่ไปเมืองลงกา หลังจากนั้นหอรมานออกอุบายแปลงเป็นผู้เฒ่าสืบข่าวนางทั้งในเมืองและรอบเมืองจนพบนางในที่สุด

หอรมานจักไปทางอากาศได้ ก็ชักลิ้นแห่งตนเนรมิตหื้อเป็นม้าขี่ไปได้ ๑ วันก็เข้าไปรอดเวียงลังกา แล้วก็แอ้วผ่อดูในเวียงทั้งมวล ก็บ่เห็นนางสีดาไหนสักแห่งแล มันทักเนรมิตเป็นคนเฒ่าผู้ ๑ แอ้วเซาะหาพายนอกเวียง

(หอรมาน : 69)

ในเรื่อง **ปรหมเหียร** ตอนไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หอรมานออกอุบายแปลงกายเป็นคนชรา เพื่อลวงฝ่ายพระยารามนาสวรมิให้จับตัวได้ หอรมานเที่ยวไปหานางสีดาภายนอกเมือง “มันทักเนรมิตตนเป็นคนเฒ่าผู้ ๑ แล้วก็ออกไปแอ้วเล็งหาพายนอกเวียงเล่า” (หอรมาน : 25) ต่อมาหอรมานก็แปลงกายเป็นคนชราเข้าไปสืบหานางสีดา โดยเข้าไปสืบความกับหญิงรับใช้สองคนซึ่งกำลังนำอาหารไปให้นางสีดาจนได้รู้ว่านางสีดาอยู่ที่อุทยานของรามนาสวร “...ก็ถามว่าเจ้าหลานหญิงทั้ง ๒ จักเอาไปที่ใดชว่าอัน ส่วนว่านางทั้ง ๒ นั้นก็กล่าวตามคำอันเขาหากฟูกันนั้นว่า อีลู่เหยผู้ข้านั้นอันพระยาเจ้าหากใช้หื้อไปส่งข่าวแก่นางสีดาที่สวนอุทยานโพ้นแล้วว่าอัน” (หอรมาน : 25) ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** ในตอนที่เข้าไปในเมืองลงกาอู่มอมออกอุบายแปลงกายเป็นแมลงสาบเพื่อมิให้ชาวเมืองจับตัวได้ อู่มอมออกอุบายอีกครั้งโดยการกลับร่างจากแมลงสาบเป็นวานรเผือกเข้าไปหานางสีดาเพื่อนางสีดาจะเข้าใจว่าตนคือใคร มิได้มีจุดประสงค์ร้ายต่อนาง

ตอน ไมยราพลักพระรามไปที่เมืองบาดาล

ในเรื่อง **หอรมาน** ตอนไปช่วยพระยารามราช หอรมานออกอุบายแปลงเป็นชาวเมืองปัตตพุ่มเพื่อไปสืบหาที่อยู่ของพระยารามราช ต่อมาก็ออกอุบายแปลงเป็นแมงหมี่ขอจับปากไห

หญิง 2 คนของเมืองลงกาที่กำลังนำน้ำใส่ยาพิษไปให้พระยารามราชคัณท์ในเมือง โดยไม่มีใครสงสัย ในเรื่อง **ปรัมมเหียร** หอมนานออกอุบายมิให้ชาวเมืองจับตัวได้ โดยการแปลงเป็นคนชราติดตามหาพระยาพราหมราช ต่อมาก็แปลงเป็นแมงหมี่ขอจับปากไหหญิงที่นำน้ำใส่ยาพิษไปให้พระยาพราหมราช หลังจากนั้นหอมนานก็นำพระยาพราหมราชออกมาได้ ในเรื่อง **พรหมจักร** ในตอนที่ไปช่วยพระยาพรหมจักร หอมนานแปลงกายเป็นหมอรักษานาคไปสืบข่าวพระยาพรหมจักร เมื่อทราบที่อยู่ของพระยาพรหมจักร หอมนานก็นำพระยาพรหมจักรออกมาได้

ตอนหอมนานเก็บยารักษาพระลักษมณ์

ในเรื่อง **หอมนาน** และ **ปรัมมเหียร** ในการไปครั้งนี้ หอมนานออกอุบายแปลงเป็นมดไปเอาลูกหินซึ่งราพณาสวรใช้หนุนนอนโดยที่ราพณาสวรไม่รู้ตัวมาให้ก๊กกิบคยา

ตอนหอมนานลวงกล่อวงดวงใจของทศกัณฐ์

ในเรื่อง **หอมนาน** หอมนานออกอุบายแปลงเป็นแมงแดง เข้าไปจับอยู่บริเวณเขี้ยวยักษ์ยักษ์กลัวตายจึงรีบนำธนูมาให้หอมนาน ในที่สุดพระยารามราชก็สามารถสังหารพระยารามราชได้ “ข้าจักเนรมิตเป็นแมงแดงตัว ๑ ปลิวเข้าไปติดปากมันจับหว่างง่าเขี้ยวอยู่หั่นก่อนแล...” (หอมนาน : 78) ในเรื่อง **ปรัมมเหียร** ในตอนที่เข้าไปในปากยักษ์หอมนานออกอุบายแปลงเป็นแมงแดงเข้าไปอยู่ระหว่างเขี้ยวยักษ์ แล้วใช้มือทั้งสองบีบคอยักษ์ ดังความว่า

มันก็เนรมิตเป็นแมงแดงปัวเข้าค้างอยู่ในหว่างเขี้ยวยักษ์ตัวนั้นแล้ว ก็ค่อยไต่ออกไปทางง่อน แล้วมันก็ขว้ามคอยักษ์ตัวนั้นด้วยมือทั้ง ๒ บีบรัดเข้าด้วยกำลังแห่งมัน เป็นดังคอกจกแตกไปนั่นหั่นแล

(ปรัมมเหียร : 33)

ในเรื่อง **ลังกาสิบโ** อสูรมอมออกอุบายแปลงเป็นพญากุมมจัก เพื่อมิให้พระฤาษีสงสัย เพราะปิยสาบอกว่พญากุมมจักถอดหัวใจใส่ธนูไว้กับพระฤาษีโดยแบ่งธนูออกเป็นสองซีก ซีกหนึ่งพญากุมมจักฝากพระฤาษีไว้ อีกซีกหนึ่งพญากุมมจักเก็บไว้ หากเกิดศึกสงครามพญากุมมจักจะไปขอซีกธนูอีกครั้งซีกจากพระฤาษีเก็บไว้กับตน ผู้ที่จะไปลวงเอาธนูจากพระฤาษีจะต้องแปลงกายให้เหมือนพญากุมมจักทุกประการ ดังความว่า

ข้อยแต่พระเจ้าเหนือหัวเมืองบนกว้างนี้เอย การที่พญามมจกถูกศรยิงหลายครั้ง แต่ไม่ตายวายชีวิาก็เพราะว่าพญามมจกราชาถอดหัวใจใส่ไว้ในธนูดวงใจ (กุงสายใจ) ใครฆ่าไม่ตายเมื่ออู่มอมไปเผาเมืองลังกา เจ้าพญามมจกเอาธนูดวงใจนำไปฝากไว้กับพระฤๅษีอังเซ็น ในป่าหิมพานต์โดยมีไม้ทำเครื่องหมายผ่าซีกให้ฤๅษีเก็บไว้ซีก 1 พญามมจกเก็บไว้ซีก 1 ถ้ามีศึกสงครามเขาก็จะไปรับธนูดวงใจกลับคืนมา แต่ไม้ซีกนั้นจะต้องเป็นอันเดียวกัน พระฤๅษีจึงจะคืนธนูดวงใจให้ อีกประการหนึ่ง เครื่องนุ่งห่มหน้าตาสารูปจะต้องเหมือนพญามมจกจริง ๆ พระฤๅษีจึงจะคืนธนูดวงใจให้ ถ้าใครได้กุงสายใจ (ธนูดวงใจ) ใช้อย่างพญามมจกจะตายแล

(ลังกาสิบโท : 75-76)

อู่มอมจึงลงพระฤๅษีโดยการแปลงกายเป็นพญามมจก แล้วเหาะไปยังอาศรมของพระฤๅษี พระฤๅษีเห็นอู่มอมแปลงก็เข้าใจว่าพญามมจก อู่มอมมาขอธนูจากพระฤๅษีโดยให้เหตุผลว่ามีข้าศึกเข้าประชิดเมือง ดังความว่า

ข้าแต่พ่อเจ้าละศีตคณนี้เฮย บัดนี้ข้อยมมจกมาหาพระเจ้าดาตนท่าน เพื่อขอธนูดวงใจกลับคืนในเวลานี้ในเมืองลังกามัวมีด มีเมฆมาบังดวงตะวัน เมืองลังกากว้างก็มีดมัวไปทุกแห่งหนมีข้าศึกมาประชิดติดเมืองสถานการณ์ของบ้านเมืองไม่ใคร่ดี

(ลังกาสิบโท : 76)

พระฤๅษีหลงกลของอู่มอมจึงมอบธนูให้ เมื่อเจ้าลัมมาได้ธนูของพญามมจกแล้วก็ให้อู่มอมเหาะไปเอาพานมารับศีระะของพญามมจก เมื่อทำลัมมาฆ่าพญามมจกแล้ว อู่มอมก็นำศีระะของพญามมจกไปทิ้งในมหาสมุทรทันที

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านวิมังสาธิบดีในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ห	ร.ป	ร.พ	ร.ก	ร.อ
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓	-	✓	-
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓	✓	-	-
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	✓	✓	-	-	-
หนุมานลงเฝ้าถืองดวงใจของทศกัณฐ์	✓	✓	-	✓	-

จากการศึกษาด้านวิม้งสาธิบตีในรามเกียรติ์ด้านนาฉบับต่าง ๆ พบว่าหนุมานในเรื่อง
หอรมาน และปรัมมเหียรมีความสามารถในการออกอุบายในการทำงานต่าง ๆ มากที่สุด

บทบาทในฐานะทหารรับใช้เจ้าลัมมาในเรื่อง **ลังกาสิบโ** อนุมอมจะมีคุณสมบัติของ
อธิบตี 4 นอกเหนือจากที่กล่าวมา ดังนี้

1. ฉันทาธิบตี

ตอน คุณนภาทำพิธีลัษหอกโมกษศักดิ์

เจ้าลัมมาสั่งให้อนุมอมไปทำลายพิธีลัษหอกของคุณนภาโดยให้อนุมอมแปลงเป็นหมาเฝ้า
และให้องคอดแปลงเป็นกาคิกหมาเฝ้านั้น ดังความว่า “ท่านจงแปลงกายเป็นหมาเฝ้าหมื่นโล มี
หนอนขาไต่ตามตามตัวยั่วเย้า ให้กำลังและองคอดอุปราชาแปลงกายเป็นกาคิกกินหมาเฝ้านั้น
เอาไปวางไว้บนหินผาที่ลัษหอกต่อหน้าคุณนภาแลนา” (ลังกาสิบโ : 63) อนุมอมไปทำงานตามที่
เจ้าลัมมาสั่งด้วยความเต็มใจ

ตอน อนุมอมเป็นทูตไปสู่ขอนางเกงคำให้เจ้าโลมา

เจ้าลัมมาแต่งตั้งให้อนุมอมไปขอนางเกงคำธิดาของพญาภุมมสิงหาเจ้าเมืองโกสุมาให้
เจ้าโลมานุตรของเจ้าลัมมา อนุมอมทำหน้าที่ของทูตด้วยความเต็มใจ แต่กลับไปพบกับทูตของเมือง
ดักลิลที่ไปขอนางในวันเดียวกัน พญาภุมมสิงหาไม่ยกนางให้ใคร แต่นางเกงคำมีใจเสน่หาต่อเจ้า
โลมา นางเกงคำแอบเขียนสารถึงเจ้าโลมา ท้าวโลมาจึงขอให้เจ้าลัมมาแต่งตั้งให้อนุมอมเป็นทูตไป
ขอนางเกงคำอีกครั้ง อนุมอมก็เต็มใจทำตามคำสั่งของเจ้าลัมมา แต่พญาภุมมสิงหาไม่ยอมยกให้
อนุมอมเห็นใจในความรักของเจ้าโลมา และนางเกงคำจึงชวนพญากีสาและวานรอีก 37 ตัว ไปยก
ปราสาทนางเกงคำมาไว้ที่เมืองชดล พญาภุมมสิงหาทราบข่าวว่านางเกงคำอยู่ที่เมืองชดล จึงให้
อนุชา โอรส และเจ้าเมืองอื่น ๆ ยกทัพไปสู่รบ แต่สู้ไม่ได้ สุดท้ายจึงยอมนำเครื่องบรรณาการไปขอ
เป็นราชไมตรี

2. จิตาธิบตี

ตอน สีกไวยกัน

พญาภุมมจักสั่งให้ไวยกันไปฆ่าอนุมอม เพราะโกรธที่อนุมอมเผาลงกา ไวยกันจึงเนรมิต
เกาะไว้ที่ดอนทรายแห่งหนึ่งแล้วซ่อนตัวอยู่ในเกาะดอนทรายนั้น ครั้นอนุมอมเหาะมาพบเกาะโผล่
อยู่เหนือดอนทรายก็เหาะเข้าไปดู อนุมอมพบไวยกันหลบอยู่ใต้ดอนทรายจึงเข้าไปต่อสู้กับไวยกัน

ทันที อนุมอมสู้รบกับไวกันโดยที่อนุมอมมิได้กลัวไวกันเลย อนุมอมกับไวกันสู้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ไวกันถอนต้นไทรตีอนุมอม อนุมอมถอนต้นมะพร้าวตีไวกันบ้างแต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายซึ่งกันและกันได้

...เอาจากกระทืบเกาะคอนทรายแตกกระจายเห็นไวกันนอนแอ้งแม้งอยู่ ไวกันเห็นอนุมอมก็ปราดเข้าประชิดตัวอนุมอมทันที จับขานุมอมได้ก็เหวี่ยงไปไกลพันวาสามศอก เจ้าออกก็กลับมาเข้าจับตัวไวกัน ต่างทอดรัดพิศเหวี่ยงปากกัดตีนถีบกินอุดหนุน ฝ่ายไวกันขันแข็งแรงใหญ่ถอนต้นไทรมาตีฟาดอนุมอมแต่ไม่ถูก อนุมอมถอนต้นมะพร้าวตีฟาดไวกันแต่ก็ไม่ถูกตัวเหมือนกัน

(ลังกาสิบโห : 47)

ต่อมาอนุมอมก็สามารถเอาชนะไวกันได้ แม้ว่าไวกันจะออกอุบายเสนอให้เอาต้นตาล 3 ต้นมามัดรวมกันแล้วผลัดกันตีโดยที่ไวกันขอตีอนุมอมก่อน แต่ตีไม่ถูกอนุมอมเพราะอนุมอมหลบได้ ครั้นอนุมอมไปถอนต้นตาล 3 ต้นตีไปที่ศีรษะของไวกันบ้าง ไวกันสิ้นชีวิตทันที

อนุมอมไปถอนต้นตาลมา 3 ต้นจับต้นหนึ่งยกขึ้นเหนือหัวตีฟาดลงไป แต่ไวกันหลบหลีกไปได้ อนุมอมจับต้นที่สองเงื้อขึ้นสูงสุดแล้วตีฟาดลงอย่างแรงถูกหัวไวกันแตกตายเลือดไหลนองกลายเป็นปลิงและதாக

(ลังกาสิบโห : 47)

ตอน ตีอินทรชิต

พญาภุมมจักตั้งให้อินทิสิตา กุมภและท้าวคันทาออกรบ อินทิสิตาออกรบกับเจ้าลัมมา อนุมอมแสดงความสามารถด้านการรบออกรบกับทหาร อนุมอมถอนต้นตาลฟาดใส่ทหารของท้าวลังกาตายเป็นจำนวนมาก อินทิสิตาเห็นอนุมอมฆ่าทหารตายเป็นจำนวนมาก ก็แผลงศรนาศออกไปรุดคอกอนุมอม แต่เจ้าลัมมาก็สามารถช่วยอนุมอมได้โดยการแผลงศรให้กลายเป็นครุฑจับนาคกินเป็นอาหาร ต่อมาเจ้าลัมมาก็แผลงศรไปฆ่าอินทิสิตาตกลงมาขาดใจตาย

...ขุนพลเข้าสัประยุทธ์ทันที อนุมอมจอมใจหัวถอนต้นตาล ขุนหาญ ท้าวหมอมหิ ถอนต้นโพธิ์ ไทรฟาดใส่รื้อพลท้าวลังกาตายเกลื่อน พลข้าศึกก็ร่นถอยไป เมื่อนั้นอินทิสิตาเข้า

จับธนูน้ำยิงออกไป อนุมอมขุนลึงกุมดาบเข้าฟาดฟันโจมดีข้าศึกพลโยธาของกุมภาเข้า
ต่อต้าน อนุมอมตะลุยไล่ทั้งปีกซ้ายและปีกขวา...

(ลังกาสิบโห : 56)

ตอน ตีกลไฟมไลคัน

อนุมอมออกรบกับไฟมไลคัน อนุมอมจับตัวไฟมไลคันไม่ได้ เพราะกายของไฟมไลคันลื่น
มาก อนุมอมจึงเข้าไปถามพระฤๅษี พระฤๅษีแนะนำให้ปีสวะใส่ทรายแล้วปีนทรายเป็นยาแก้ก
ลื่น อนุมอมทำตามทีพระฤๅษีบอกจึงสามารถจับตัวไฟมไลคันได้ หลังจากนั้นก็ฉีกเป็นสองซีก
ขว้างไปข้างเหนือซีกหนึ่ง ข้างใต้ซีกหนึ่ง แต่กายของไฟมไลคันกลับมารวมกันได้ใหม่ อนุมอมจึง
นำร่างของไฟมไลคันไปถ่วงน้ำเพื่อไม่ให้ฟื้นมาได้อีก

...อนุมอมทำตามก็จับตัวไฟมไลคันได้ฉีกเป็นสองซีกขว้างไปข้างเหนือซีกหนึ่ง ร่าง
ไฟมไลคันก็กลับรวมกันเป็นตัวตนมาทำการรบใหม่ได้ต่อไป อนุมอมจับได้อีกฆ่าแล้วเอา
ร่างไปถ่วงน้ำไม่ให้ฟื้นขึ้นมาได้อีก

(ลังกาสิบโห : 65)

3. วิมังสาธิบตี

ตอน คุณนภาทำพิธีลับหอกโมกษะสัก

ในตอนที่คุณนภามจะไปทำลายพิธีของโมกษะสัก อนุมอมออกอุบายแปลงเป็นหมาเฝ้า เมื่อ
คุณนภาเห็นหมาเฝ้าล่อน้ำมามีกาจิก ก็รู้สึกคลื่นเหียนไม่สามารถลับหอกได้อีกต่อไป คุณนภานำ
หอกไปแทงหมาเฝ้าแล้วร้องบริภาษพร้อมทั้งถ่มน้ำลายรดตามไป

ปางนั้น คุณนภาทำรู้สึกคลื่นเหียนเวียนไส้ ลูกขึ้นยืนตรงเอามืออุดจมูกกรากแตกกราก
แตกเหมือนคนป่วยไข้เลยล้มคำพอสั่งมันก็เอาหอกทิพย์แทงหมาเฝ้าตกน้ำไหลไป ร้องคำซ้ำ
ถ่มน้ำลายรดตามไป

(ลังกาสิบโห : 63)

เมื่อทำลายพิธีแล้วอนุมอมก็เหาะขึ้นไปเฝ้าเจ้าลัมมาทันที

ตอน สักสหา

อ้นมอมไปลงเอาค้อนจุมโบวซีลแพกของสหา อ้นมอมออกอุบายโดยการเอาผ้าลายผูกห้อยคอทำหน้าตาเศร้าหมองนั่งร้องไห้คอยกองทัพของสหา สหาเห็นอ้นมอมก็ถามถึงสาเหตุที่อ้นมอมร้องไห้ อ้นมอมตอบสหาด้วยมารยาว่าตนทำงานให้เจ้าลัมมาเป็นเวลานานถึง 12 ปี ไม่เคยเกียจงาน แต่เจ้าลัมมาก็ยังบริภาษทุบตีจับได้

ข้านี้เป็นขุนใหญ่เจ้าท่านให้ตนหน่อลัมมา เป็นเสนากล้าหาญชาญสงครามเป็นเวลานานถึง 12 ปี การใหญ่น้อยเข้ารับใช้ไม่เคยหนี การสงครามเกิดมีทางเจ้า ข้าก็เข้าร่วมรบต่อสู้ไม่ไหวหวั่น แต่กระนั้นก็ยังค่าข้าทุบตี จับไล่ล่าออกมาไม่ไยดี ตัวข้านี้จะกลับไปอยู่เมืองกิสา อันนามกรของข้าชื่อว่า อ้นมอมนะท่านเฮย

(ลังกาสิบโท : 70 - 71)

ท้าวสหาให้อ้นมอมแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ตนประจักษ์ในฝีมือ อ้นมอมแสดงความสามารถให้สหาดูโดยใช้มือซ้ายจับก้อนหินยาว 20 วา ใช้มือขวาทุบก้อนหินจนแตกกระจาย ต่อมาก็เอาฟันกัดต้นตาลล้มลง แล้วจับต้นตาลฟาดต้นโพธิ์ต้นไทรจนล้มโค่น สหาเห็นความสามารถของอ้นมอมจึงรับอ้นมอมเป็นบุตรบุญธรรม อ้นมอมรำพึงรำพันต่อไปว่าตนอุตส่าห์ทำงานรับใช้ เจ้าลัมมาเป็นระยะเวลาถึง 12 ปี แต่เจ้าลัมมาไม่เคยเห็นความดีของตน ตนรู้สึกเสียใจมาก

อุตส่าห์รับใช้เจ้าลัมมาเป็นเวลานานถึง 12 ปี เเขาจะนึกถึงความดีหรือก็หาไม่ ได้ประมาณพลาดพลั้งเพียงครั้งเดียว ความดีที่ทำไว้ก็หายหมด แสนโสกศลย์รัตน น้ำตาหยดกราดหน้าพานอินทร์

(ลังกาสิบโท : 71)

ท้าวสหาได้ยินที่อ้นมอมรำพึงรำพันถึงเจ้าลัมมาจึงหลงกลอ้นมอม สหาให้อ้นมอมไปอยู่ในวังแล้วพาอ้นมอมไปขอมาพญาภูมิจัก พญาภูมิจักกล่าวต้อนรับอ้นมอมท่ามกลางบรรดาเสนาอำมาตย์ สหสานำอ้นมอมออกรบ สหาให้ค้อนจุมโบวซีลแพกแก่อ้นมอม เพื่อต่อสู้กับ เจ้าลัมมา บรรดาทหารวานรพากันกลัวค้อนของอ้นมอมจึงพากันถอยร่นไป ในที่สุดอ้นมอมก็สามารถสังหารสหาได้

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานในเรื่องลঙ্กาสิบโท สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ฉันทาธิปไตย	วิริยาธิปไตย	จิตาธิปไตย	วิมังสาธิปไตย
ตอนศึกไวยกัณ	-	-	✓	-
ตอนศึกอินทรชิต	-	-	✓	-
ตอนคุณนภาพำพิริลัษหอกโมกคักคั	✓	-	-	✓
ตอนศึกสหัสา	-	-	-	✓
ตอนศึกไฟมไลกัน	-	-	✓	-
ตอนอู่มอมไปขอนางเณรคำให้เจ้าโลมา	✓	-	-	-

เปรียบเทียบการใช้อธิปไตย 4 ของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาต่าง ๆ

เหตุการณ์	ฉันทาธิปไตย	วิริยาธิปไตย	จิตาธิปไตย	วิมังสาธิปไตย
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ก/ร.อ	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ก /	ร.ห/ร.ป/ ร.พ/ร.ก/ ร.อ	ร.ห/ร. ป/ร.ก
จองถนน	ร.ห/ร.ป/ร. พ /ร.ก	ร.ห/ร.ป/ร. พ	ร.พ/ร.ก	-
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ก.	ร.ห/ร.ป/ร. ก	ร.ห/ร.ป/ ร.พ/ร.ก	ร.ห/ร. ป/ร.พ
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	ร.พ	ร.ห/ร.ป/ ร.ก	-	ร.ห/ร. ป
หนุมานลวงเอาจล่องดวงใจของทศกัณฐ์	ร.พ/ร.ก	ร.ห/ร.ป/ร. พ	-	ร.ก/ร. ห/ ร.ป
*ตอนศึกไวยกัณ	-	-	ร.ก	-
*ตอนศึกอินทรชิต	-	-	ร.ก	-
*ตอนคุณนภาพำพิริลัษหอกโมกคักคั	ร.ก	-	-	ร.ก
เหตุการณ์	ฉันทาธิปไตย	วิริยาธิปไตย	จิตาธิปไตย	วิมังสา

				ธิปติ
*ตอนศึกสหสา	-	-	-	ร.ก
*ตอนศึกไฟมโกลัน	-	-	ร.ก	-
*ตอนอนัมมอมไปขอนางเงงคำให้เจ้า โลมา	ร.ก	-	-	-

* มีเฉพาะในเรื่อง **ลังกาสิบโ**

จะเห็นได้ว่าในหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีคุณสมบัติของทหารครบทั้ง 4 ผู้แต่งจะนำเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่กระทบใจผู้อ่าน และเป็นตอนที่นิยมมาไว้ในเรื่อง เช่น ตอนหนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ตอนนี้เป็นตอนที่หนุมานเผาลงกาด้วยจะเป็นตอนที่สนุก เพราะมีอนุภาคหลาย ๆ ตอนในตอนเดียวกัน เช่น ตามหานางสีดา เผาลงกา หนุมานพยายามดับไฟที่หางตอนของถนนวน ผู้อ่านจะเห็นในความเพียรของหนุมานที่สามารถของถนนวนให้พระรามนำทหารข้ามลงกาได้ ตอนไมขราพมาลักพระรามไปเมืองบาดาล ผู้อ่านจะเห็นความสามารถด้านการใช้กลอุบายและการรบของหนุมาน ตอนหนุมานไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ก็เป็นตอนที่ผู้อ่านเห็นความเพียรในการหาของหนุมานและช่วยล้นกับการไปเก็บยาด้วยเวลาที่จำกัด ต่อมาก็รู้สึกละอายใจที่หนุมานถูกพระอาทิตย์เผา ส่วนตอนหนุมานไปลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์จะเป็นตอนที่ผู้อ่านเห็นความสามารถของหนุมานในด้านการใช้กลอุบาย นอกจากนั้นยังมองเห็นความจงรักภักดีของหนุมานที่ไม่มีใครเทียบได้ ส่วนในเรื่อง **ลังกาสิบโ** ผู้แต่งต้องการรวบรวมตอนสำคัญ ๆ และเห็นว่าสนุกที่มีในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้มากที่สุดซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตอนที่เกี่ยวกับการใช้กลอุบาย และการแสดงความสามารถด้านการรบของหนุมาน เช่น ศึกไวยกัน ศึกอินทรชิต ศึกกุมภกรรณ ศึกสหัสเดชะ ศึกบรรลัยกัลป์ และเพิ่มตอนหนุมานไปขอนางเงงคำให้บุตรพระราม เพื่อเพิ่มบทบาทด้านการทูตให้หนุมานนอกเหนือจากการรบเพียงอย่างเดียว

จากการศึกษาบทบาทของทหารด้านอริบติ 4 ของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของล้านนาในแต่ละด้านพบว่าด้านฉันทาธิบติ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ต่างพร้อมที่จะทำตามคำสั่งของพระรามอย่างเต็มที่ หนุมานในเรื่อง **หอรมาน** และ **ปรัมมเหียร** จะเป็นทหารที่เน้นในด้านวิริยธิบติหรือความขยันและด้านวิมังสาธิบติ หรือการรู้จักใช้อุบายในการทำงานมากกว่าเรื่องอื่น ๆ อาจเกิดจากผู้แต่ง แต่งให้หนุมานเป็นผู้ช่วยพระราม พระรามมีหน้าที่สำคัญ คือ รบกับฝ่าย ทศกัณฐ์ ส่วนหนุมานก็แสดงตนเป็นผู้ช่วยที่ดีโดยการอาสาทำงานเพื่อพระรามโดยที่พระรามไม่ต้องสั่ง หนุมานจึงต้องรู้จักวางแผนในการทำงาน เช่น การใช้อุบายต่าง ๆ เพื่อมิให้ฝ่ายทศกัณฐ์จับตัวได้ ส่วนในเรื่อง **พรหมจักร** และ **ลังกาสิบโ** จะเน้นด้านฉันทาธิบติหรือการรบมากกว่าเรื่องอื่น ๆ อาจ

เกิดจากผู้แต่งต้องการสร้างตัวละครที่มีความสามารถด้านการรบเป็นพิเศษก็ได้ ในเรื่อง อุตสาบารส ผู้แต่งสร้างให้ หนุมานเป็นเพียงทหารที่คอยทำตามรับสั่งพระยาพานพรหมทัตต์กุมาร และพระบารสว่ามีใครคิดร้ายต่อตนบ้าง หนุมานเคยรบแพ้พระยาพานพรหมทัตต์กุมารและพระบารสจึงต้องยอมเป็นข้ารับใช้ของทั้งสอง หนุมานในเรื่องอุตสาบารสจึงเป็นเพียงผู้ช่วยของพระเอกเท่านั้น

2.1.2.2 บทบาทของหนุมานในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์ภาคตะวันตกฉบับวัดขนอน

สถานภาพติดตัว	บุตรพระพาย
สถานภาพแห่งความสำเร็จ	ทหารพระราม

จากการศึกษาสถานภาพของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน พบว่าหนุมานมีสถานภาพติดตัวเป็นบุตรพระพาย อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทของหนุมานคือการเป็นทหารของพระรามซึ่งจะเป็นสถานภาพแห่งความสำเร็จตามบทบาทที่ได้รับ บทบาทในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์วัดขนอนที่เห็นได้อย่างเด่นชัดเจนนี้นี้

1. จันทาธิปไตย

ตอน ตีกรุงวิรุณมูข

สังเกตได้ในตอนที่ทศกัณฐ์ให้วิรุณมูขผู้เป็นหลานออกรบ วิรุณมูขร้ายคาถามิให้ฝ่ายพระรามเห็นกองทัพตนแล้วเข้าไปฆ่าวานรล้มตายเป็นจำนวนมาก พระลักษมณ์ถามพิเภกถึงสาเหตุที่มองไม่เห็นวิรุณมูข พิเภกบอกว่าเพราะวิรุณมูขกำบังกายอยู่ ให้พระรามแผลงศรไปล้อมวิรุณมูข วิรุณมูขโดนดาข่ายเพชรล้อมไว้ก็เหาะขึ้นไปบนอากาศร้องไห้

พระรามได้ยินเสียงร้องจึงให้หนุมานไปจับวิรุณมูข หนุมานทำตามคำสั่งของพระรามเหาะไปบอกวิรุณมูขว่าจะมิให้พระรามฆ่าวิรุณมูขถ้าวิรุณมูขปรากฏกายให้เห็น “นี่แน่ะอสุรย์เราจะช่วยกราบทูลองค์พระทรงศักดิ์มิให้สังหารพละญชีวิตท่าน จงออกมาให้เราได้เห็นร่างกายแล้วเราจะพาไปถวายพระจักรี” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 174) วิรุณมูขได้ยินเสียงหนุมานก็เนรมิตกายให้หนุมานเห็น หนุมานมัดวิรุณมูขลงมาเฝ้าพระรามทันที

2. วิริยาธิปไตย

ตอน พระลักษมณ์ถูกศรพราหมณ์ของอินทรชิต

ชมพูพานทูลพระรามถึงผู้ที่จะไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ได้ว่าจะต้องเป็นหนุมาน เพราะที่เขาวุฒมีจักรกรดซึ่งกำลังหมุนอยู่ ผู้ที่ทำให้จักรกรดหยุดหมุนได้มีเพียงหนุมานเท่านั้น

อันสรรพยานั้นมีอยู่ยังเขาวุฒ ไกลที่สุดเหลือคะเน ชื่อ บุษพวิเทห์ทศทักษิณทวีปใหญ่
เขานั้นไซ้มีจักรกรดรอบคิริ ถ้าเมื่อนว่ากระบี่หนุมานรับโองการเก็บโอสถ อันจักรกรคนั้นก็
จะหยุดด้วยฤทธิ์อันศักดิ์ดาของพระองค์จึงทราบบาปเกิดพระเจ้าข้า

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 110)

หนุมานรีบเหาะไปที่ภูเขายา จักรที่หมุนอยู่ก็หยุดหมุนทันที เทวดาให้หนุมานแบกภูเขาไป เพราะไม่สามารถถอนด้วยได้ หนุมานจึงเนรมิตกายให้ใหญ่เท่าสวรรค์ชั้นพรหมแบกภูเขาไป “หนุมานนิมิตกายา เท้ามหาพรหมศกชีซอนเอาศิริ บัดนี้เชิด” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 111) เมื่อนำภูเขายามาถึงแล้วหนุมานก็ไม่สามารถวางภูเขาได้ เพราะสถานที่ข้างล่างเป็นเพียงเกาะเล็ก ๆ หนุมานแสดงความเพียรแบกภูเขาไปทางทิศเหนือแล้วขอให้พระพายพัดพาให้มาต้องกายพระลักษมณ์จนฟื้นขึ้นมา

3. จิตาธิบัติ

ตอนศึกอินทรชิต

ในเรื่องกล่าวว่าอินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ หนุมานเข้าไปหักคอช้างเอราวัณจนช้างถึงแก่ความตาย ดังความว่า

หนุมานหักคอไอยรา หนุนเศียรนิทรา
อนาถพลพิ

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 104)

ข้อความตัดมาถึงตอนที่พิเภกมาถึงสนามยุทธ เห็นหนุมานนอนทับเศียรช้างอยู่ พิเภกคิดในใจว่าหนุมานไม่น่าจะมาแพ้ภัย ด้วยเป็นบุตรของพระพาย แต่หากใช้ลมเป่าคงช่วยให้หนุมานฟื้นคืนมาได้ (จบตอนเพียงแค่นี้) การที่หนุมานสามารถฆ่าช้างเอราวัณได้เป็นการพิสูจน์ได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่มีความสามารถในด้านการรบ

4. วิมังสาธิบัติ

ตอน หนุมานไปลวงเอาจล่องดวงใจของทศกัณฐ์

ในตอนที่หนุมานอาสาไปลวงเอาจล่องดวงใจของทศกัณฐ์มาถวายพระราม หนุมานพาองค์ไปด้วย หนุมานไปหาพระฤๅษีผู้ซึ่งเก็บกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไว้ หนุมานออกอุบายแสร้งทำเป็นร้องไห้ให้พระฤๅษีเห็น พระฤๅษีถามถึงสาเหตุที่หนุมานที่ร้องไห้ หนุมานตอบด้วยมารยาทตนถูกพระรามขับไล่ออกจากเมือง พระรามไม่เคยเห็นความดีทั้ง ๆ ที่หนุมานช่วยพระรามทำศึกมานับครั้งไม่ถ้วน ดังความว่า

ข้าพระเจ้าอยู่ในพลับพลารับอาสาพระรามล้นเหลือ ผู้อาบเหงื่อต่างน้ำทำแทบจะสิ้นชีวิต สิ่งใดสักนิด ก็มีได้ให้เป็นรางวัล สักคำหนึ่งท่านก็มีได้ว่าดีคอยแต่จะฆ่าตัววันละร้อยครั้งพันหน พระรามโกรธกริ้วเหลือทน ไม่ปราศรัยแล้วก็ขับไล่มิให้อยู่พลับพลา ตั้งแต่ทำสงครามรับอาสาหนักเบา มิได้มีแต่ความรังเกียจเคียดจัญท์ คำหนึ่งท่านจะว่าดีนั้นหามิได้ คอยแต่จะหยิบผิดไปทุกเวลา ถ้าขึ้นอยู่ในพลับพลา ก็คงจะม้วยมรณ

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 140)

หนุมานออกอุบายให้พระฤๅษีพาตนไปเป็นทหารของทศกัณฐ์ พระฤๅษีไม่คิดว่าหนุมานจะหวังดีต่อทศกัณฐ์ เพราะหนุมานเคยเผาเมืองของทศกัณฐ์ และเคยขโมยเอาลูกหินบดยาของทศกัณฐ์ไป และยังเคยผูกผมของทศกัณฐ์กับนางมณโฑ หนุมานเห็นพระฤๅษีไม่ยอมพาตนไปหาทศกัณฐ์จึงร่ายมนต์มหาละลวยใส่พระฤๅษีให้พระฤๅษีช่วยตน ครั้นพระฤๅษีต้องมนต์ของหนุมานจึงพาหนุมานไปหาทศกัณฐ์ หนุมานได้ลวงให้พระฤๅษีนำกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไปด้วยโดยให้เหตุผลว่ากลัวนิลพัทธ์ทหารของพระรามจะมาลักเอาจล่องดวงใจไป ดังความว่า

หลานจะเตือนสติพระเจ้าตา ด้วยอายนิลพัทธ์มันมีฤทธิ์มันคิดอิงจายอยู่กับคิลัน พิเภกนั้นเขารู้ว่าพระเจ้าตาไม่อยู่ยังกุฎิ ก็จะกราบทูลพระราม พระรามก็จะใช้ให้อ้ายกระบี่นิลพัทธ์มาลักเอาดวงใจไปเสียดอกกระมังพระเจ้าคะ

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 143)

หนุมานขอให้พระฤๅษีฝากกล่องดวงใจไว้แก่องคต พระฤๅษีไม่ไว้ใจองคต หนุมานกล่าวว่าองคตมีนิสัยซื่อสัตย์ไม่คิดเหมือนชื่อ ในที่สุดพระฤๅษีก็หลงกลหนุมานฝากกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ให้องคตถือไว้ หนุมานสั่งให้องคตนำกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไปไว้ที่เขายัญชัน ดังความว่า

เจ้าพี่เจ้าจึ่งเอาจล่องศิลาไปไว้ยังเขาอัญชัน ครบสามวันแล้วพี่จะเณรมิตให้เป็นพายุใหญ่มาถึงเจ้า แล้วเอาจล่องศิลาไปพี่ ถ้าเมื่อน้องค์พระมุนีกลับออกมา เจ้าจึ่งนิมิตล่องดวงชีวาให้กับพระอาจารย์ใหม่ให้จงได้ อย่าลืมคำที่พี่สั่งไว้หนาเจ้า

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 144)

ทศกัณฐ์หลงกลหนุมานรับหนุมานไว้เป็นบุตรบุญธรรม ทศกัณฐ์ให้หนุมานยกพลไปคูท่งทิของฝ่ายพระราม ครั้นหนุมานพบพระลักษมณ์หนุมานต้องการให้ฝ่ายทศกัณฐ์ไวใจตนจึงแกล้งพูดจาเยาะเย้ยพระลักษมณ์ พระลักษมณ์โกรธมากที่หนุมานไปเข้าข้างทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ยกนางสุวรรณกันยุมา ภรรยาของอินทรชิตให้หนุมาน ต่อมาหนุมานก็ออกอุบายชวนทศกัณฐ์ออกรบ เมื่อไปถึงสนามรบหนุมานหลอกล่อให้ทศกัณฐ์ร่อนตน โดยให้เหตุผลว่าตนจะไปจับพระรามมาถวายองค์ได้เห็นหนุมานเหาะมาจึงหิบบเอาจล่องดวงใจส่งให้หนุมาน เมื่อไม่มีกล่องดวงใจทศกัณฐ์ก็ถูกพระรามฆ่าตาย

ตอน ตีกระบิลยักษ์

หนุมานต้องการฆ่ากระบิลยักษ์ จึงออกอุบายแปลงเป็นกระบือเพื่อให้ลงกระบิลยักษ์หลุดตนขึ้นมาจากปลัก

อย่าเลยเราจะแกล้งแปลงเป็นกระบืออยู่ยังทางมรคาที่มันมา ให้อสุรากระซกชักเราขึ้นมาให้ได้ ถ้าถึงมันก็จะลอยไป ว่าแล้วก็ร้ายพระเวทย์คาถากลายเป็นกาสรจมอยู่ยังพื้นพสุธา

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 184)

เมื่อกระบิลยักษ์เห็นกระบือหนุมานจึงถามหาที่อยู่พระรามจากกระบือหนุมาน หนุมานออกอุบายให้กระบิลยักษ์ยกตนขึ้นจากปลักโคลนก่อนแล้วจึงจะบอกทางให้กระบิลยักษ์ “อ้อ ท่านเอาเราขึ้นจากตมก่อนซิ เราถึงจะบอกท่าน” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 174) กระบิลยักษ์ยกหนุมานจนเหนื่อย หนุมานออกอุบายให้กระบิลยักษ์ไปอาบน้ำแล้วค่อยมานวดตนใหม่เพื่อให้กระบิลยักษ์หมดแรง หนุมานเห็นกระบิลยักษ์มีกำลังมากจึงสู้กับกระบิลยักษ์ แต่ก็ไม่สามารถสู้ได้ในร่างของกระบือ จึงคิดหาวิธีใหม่โดยการหนีเข้าป่าเพื่อแปลงกายเป็นวานรติดอยู่กับตอมะกอกขอให้กระบิลยักษ์ยกตนขึ้น ดังความว่า

หนุมานผู้มีฤทธิ์ใครก็แปลงเป็นวานรติดตอมะกอก เอาหางนั้นแยงไปถึงบาดาล ดิ้นทั้งสองข้างก็แยงลงไปในบาดาลให้พระยามารมันอุ้มเขาขึ้นให้จงได้

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 85)

หนุมานจับบรรลัยกัลป์ไม่ได้เพราะกายของบรรลัยกัลป์ลื่นมาก หนุมานจึงแปลงกายเป็น
หนุมานอีกตัวหนึ่งรบอยู่กับบรรลัยกัลป์

วานรจับอสุรยักษหลายครั้งหลายคราไม่อยู่ จนหมดสิ้นกำลังขุนกระบี่ผู้มีฤทธิ์รำพึงคิด
ในพระทัย อย่าเลยเราจะแปลงกายร้ายพระเวทคาถาให้รบอยู่กับบรรลัยกัลป์ แล้วเราจะหนี
ไปยังองค์พระมุนี ว่าพลางขุนกระบี่ก็ร้ายพระเวทคาถากลายเป็นรูปหนุมานเหาะเข้าชิงชัยกับ
บรรลัยกัลป์ บัดนี้ เชิด

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 174)

หนุมานเหาะไปหาพระสัทธาขอให้พระสัทธาบอกวิธีฆ่าบรรลัยกัลป์ พระสัทธาชี้แนะให้
หนุมานเดินไปหน้าศาลา หนุมานเห็นมีแต่ฝุ่นทรายจึงนำเอาฝุ่นทรายมาที่สนามรบ แล้วชั้ดไปที่
บรรลัยกัลป์ ในที่สุดหนุมานก็สามารถฆ่าบรรลัยกัลป์ได้

หนุมานก็ชักฝุ่นเข้าไปตรลบไปทั้งตัวบรรลัยกัลป์ ด้วยศักดาขุนกระบี่ผู้มีฤทธิ์จับ
อสุราด้วยฤทธิ์ก็จับได้ด้วยกำลังขุนกระบี่ แล้ววานรก็ฟาดลงกับพื้นพสุธาจับดินอสุราแยกทั้ง
๒ ข้าง จนมรณาอยู่ที่ตรงนั้น

(รามเกียรติ์วัดขนอน : 185)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน สามารถสรุปในตารางไว้ดัง

นี้

เหตุการณ์	ฉันทาธิบติ	วิริยาธิบติ	จิตาธิบติ	วิมังสาธิบติ
ศึกอินทรชิต	-	-	✓	-
พระลักษมณ์ถูกศรอินทรชิต	-	✓	-	-
ศึกวิรุณมุข	✓	-	-	-
หนุมานลวงกล่อวงดวงใจของทศ กัณฐ์	-	-	-	✓
ตอนศึกบรรลัยกัลป์	-	-	-	✓

จากการศึกษาบทบาทของหนุมานด้านอริบติ 4 ในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน พบว่า หนุมาน
ในรามเกียรติ์ภาคตะวันตกจะมีคุณสมบัติด้านวิมังสาธิบติ เเด่นกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเกิดจากผู้แต่ง

หนุมานในรามเกียรติ์ภาคตะวันตกต้องการเน้นบทบาทของทหารที่มีความสามารถในการใช้
กลอุบายในการทำงานมากกว่าด้านอื่น ๆ

2.1.2.3 บทบาทของหนุมานในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์ภาคใต้ฉบับวัดควนเกย

สถานภาพติดตัว	บุตรพระอิศวร
สถานภาพแห่งความสำเร็จ	ทหารพระราม

จากการศึกษาสถานภาพของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย พบว่าหนุมานมีสถาน
ภาพติดตัวเป็นบุตรพระอิศวร แต่บทบาทที่หนุมานได้รับคือการเป็นทหารของพระรามซึ่งจะ
เป็นสถานภาพแห่งความสำเร็จตามบทบาทที่ได้รับดังในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ บทบาทในฐานะ
ทหารของพระรามในรามเกียรติ์วัดควนเกยที่เห็นได้อย่างเด่นชัดมีดังนี้

1. จันทาธิบดี

ตอน จอณน

พระรามสั่งให้หนุมานไปเฝ้าดำราที่พระดาบส เพราะผู้ที่สามารถไปเฝ้าดำราได้คือหนุมาน
เอง ดังความว่า

ยังมีดาบส	ร้อยหนึ่งนักพรต	ท่านอยู่อาศัย	
ทุกถึงทุกกาลปี	คาบพระไทร	อิงคินอยู่	โคนไทรบ่คลา
ดาบสนั้นแล	อยู่เกลื่อนแ่	แกถือดำรา	
เมื่อใดวานรขาว	เผือกผู้โสกา	เพื่อนไปเฝ้า	จึงได้สำใจ

(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 204)

พระรามให้หนุมานไปขอดำราไปลงจากพระดาบส ดังความว่า

พระดาบสเจ้า	องค์หนึ่งนั้นเล่า	อยู่โคนพระไทร	
ท่านถือดำรา	จักได้ขึ้นไป	ท่านเจ้าให้ได้	แก่พระโคดม
บัดนั้นหนุมาน	จำเพาะหะทะยาน	ไปเร็วราวลม	
ไหว้ต้นพระไทร	ไหว้พระโคดม	สองมือรวบรวม	ฉีกออกบนาน

(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 204)

หนุมานทำตามคำสั่งของพระรามด้วยความเต็มใจ

2. วิริยาธิปดี

ตอน จอณน

หนุมานแสดงความเพียรในการไปหาดำราไปลงกาโดยการไปหาดาบส และขอตำราจากพระดาบส พระดาบสเห็นหนุมานมีลักษณะตรงตามตำราจึงยื่นตำราให้หนุมาน หนุมานนำตำรามาให้พระราม ในตำราบอกว่าแผนที่ไปลงกาซ่อนอยู่ในศิลา พระรามจึงสั่งให้ทหารหาศิลาดังกล่าว ดังความว่า

คนเดียวเที่ยวจบ	เรียกราตรีลบ	พบก้อนศิลา
เพื่อนแบกทะยาน	มาสู่รามมา	และในตำรา
ศิลาจึงแตก	ยับย้อยออกแหลก	พบแล้วจณ

(รามเกียรติ์วัดควนเกษ : 205)

ในตอนที่ทหารช่วยกันตัดทางตั้งแต่ภูเขาใหญ่ไปจนถึงถ้ำที่มีนกสัมพาติอยู่ หนุมานช่วยนกสัมพาติให้พ้นจากคำสาป ดังความว่า

พระยาชมพู	จึง.....ดู	คำแหงบนาน
วานรพันหนึ่ง	เป็นยอดบริวาร	ตัดทางกันดาร
แต่ภูเขาใหญ่	เข้าตัดทางไป	ถึงสัมพาติ
ครุฑอาอาศัย	ในคูหา	ชื่อสัมพาติ
		ต้องสาปพันกร

(รามเกียรติ์วัดควนเกษ : 205)

ตอน องคตสื่อสาร

พระรามมีคำสั่งให้องคตไปเป็นทูตเพื่อขอให้ท้าวมหาชมพูสวามีภักดีต่อพระราม หนุมานแสดงความเพียรไปกับองคตด้วยปรากฏว่าท้าวมหาชมพูไม่ยอมสวามีภักดีต่อพระราม หนุมานจึงเป่าให้หลับแล้วยกเตียงนอนมาถวายเป็นเตียงนอนให้พระราม ในตอนที่นิลเพชร นิลพัศเห็นท้าวมหาชมพูถูกหนุมานจับตัวมาจึงแปลงกายเป็นแมลงวันเข้าไปจับหูทั้งสองของท้าวมหาชมพู หนุมานเห็นดังนั้นจึงรีบเข้าไปจับแมลงวันทั้งสองทันที ดังความว่า

หนุมานเพื่อนเจ้ากล จับแมลงวันได้ทั้งสอง
 ว่าหลานท่านทั้งสอง เขาตามมาฟังอาการ
 (รามเกียรติ์วัดควนเกย : 102)

ดั่งนี้
 บทบาทการเป็นทหารของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย สามารถสรุปในตารางไว้

เหตุการณ์	ฉันทาธิปไตย	วิริยาธิปไตย	จิตาธิปไตย	วิมังสาธิปไตย
จองถนน	✓	✓	-	-
องคตสื่อสาร	-	✓	-	-

จากการศึกษาบทบาทของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย พบว่าหนุมานจะมีคุณสมบัติของอริปไตย 4 ด้านวิริยาธิปไตยเด่นชัดที่สุด หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย จะแสดงความเพียรด้วยการอาสาทำงานเพื่อพระรามด้วยความเต็มใจเช่นเดียวกับหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา ส่วนบทบาทด้านอื่น ๆ จะไม่เด่น โดยเฉพาะด้านจิตาธิปไตย และวิมังสาธิปไตยไม่ปรากฏให้เห็น อาจเกิดจากรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย มีเนื้อหาน้อยจึงมองไม่เห็นรายละเอียดด้านอื่น ๆ ชัดเจน

2.1.2.4 บทบาทของหนุมานในฐานะทหารของพระรามในรามเกียรติ์ภาคอีสาน

สถานภาพติดตัว	บุตรพระราม
สถานภาพแห่งความสำเร็จ	ทหารพระราม

จากการศึกษาบทบาทของหนุมานในเรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาดก ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ตั้งข้อสังเกตว่าถึงแม้หนุมานจะเป็นบุตรของพระราม แต่หนุมานจะมีบทบาทเหมือนทหารของพระรามทุกประการ สถานภาพที่หนุมานได้รับจึงขัดแย้ง (role conflict)¹⁶ กับบทบาทของหนุมานเอง อาจเกิดจากหนุมานในรามเกียรติ์เรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาดก จะต้องแสดงบทบาทตามคู่บทที่ได้รับ ในรามเกียรติ์เรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาดก ในยามศึกสงครามพระรามมีสถานภาพเป็นแม่ทัพมีบทบาทในการบัญชากองทัพ หนุมานจึงต้องปรับบทบาทของตน

¹⁶ พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, 47.

ไปตามคูปทที่ได้รับกล่าวคือ หนูมานจะต้องแสดงบทบาทตามสถานภาพของพระรามในสถานการณ์ขณะนั้นเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กัน แม้ว่าหนูมานจะเป็นบุตรของพระรามก็ตาม การทำงานของหนูมานในเรื่อง **พระลักพระลาม** และ**พระรามชาดก** จึงมิใช่การทำงานตามบทบาทของบุตรที่มีต่อบิดา แต่จากการปฏิบัติหน้าที่ของหนูมานพบว่าหนูมานเลือกที่จะปฏิบัติหน้าที่ของทหารคนหนึ่ง เฉกเช่นเดียวกับสุคริพซึ่งมีหน้าที่รับฟังคำสั่งของพระราม และแสดงบทบาทเหมือน หนูมานทุกประการ เพียงแต่พระรามอาจเห็นว่าหนูมานมีความสามารถมากกว่าสุคริพจึงไว้วางใจให้หนูมานทำงานต่าง ๆ บทบาทของหนูมานในเรื่อง **พระลักพระลาม** และ**พระรามชาดก** จึงเป็นบทบาทที่ขัดแย้งกันตามสถานภาพที่เป็นจริง

1. ฉันทาธิปติ

ตอนหนูมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา

ในเรื่อง **พระลักพระลาม** และ**พระรามชาดก** พระรามให้หนูมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หนูมานก็ไปทำด้วยความเต็มใจ หนูมานรีบแจ้งข่าวเรื่องพระรามให้นางทราบ ว่า พระรามคอยนางอยู่ และโศกเศร้าคิดถึงนาง ขอให้นางไปกับตน นางสีดาสั่งให้หนูมานทูลพระรามให้มาช่วยนางด้วย

ตอนจองถนน

ในเรื่อง **พระลักพระลาม** พระลามสั่งให้พะลิจันท์ และหุลละมานหาทางข้ามไปลังกา ทั้งสองต่างพากันไปหาทางสำหรับข้ามลังกา ในเรื่อง **พระรามชาดก** พญารามราชสั่งให้หุนละมานพาพี่น้องของตนไปหาแหล่งน้ำดื่มเพื่อจองถนนไปลังกา หุนละมานรับคำสั่งของพญารามราชด้วยความเต็มใจ

ตอนหนูมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์

ในเรื่อง **พระลักพระลาม** โมกษะลักแผลงศรมาถูกเท้าของพระลาม พระลามให้หุลละมานไปหายาแก้ หุลละมานก็ไปด้วยความเต็มใจ ในเรื่อง **พระรามชาดก** พญารามราชต้องการให้บุพกรรมที่ตนมีอยู่หมดไปจึงเอาเท้าออกมารับศรของพญารามราชสวรบังเกิดความเจ็บปวดแสน พญารามราชเรียกให้หุนละมานไปช่วยตนเก็บยา หุนละมานทำตามคำสั่งโดยรีบไปเก็บยามาช่วยรักษาพญารามราชทันที

ตอนหนูมานลวงเอากล้องดวงใจของทศกัณฐ์

ในเรื่อง **พระรามชาดก** พญารามราชจะสังหารพญาราพณาสวร แต่การสังหารพญาราพณาสวรได้นั้นจะต้องใช้ธนูที่ชื่อแก้ววิเชียรเพชร พญารามราชจึงสั่งให้หุนละมานไปเอาธนูมา หุนละมานรีบไปทำตามคำสั่งของพญารามราช

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านฉันทาธิปไตยในรามเกียรติ์อีสาน สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ร.	ร.ด.
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓
จองถนน	✓	✓
หนุมานเก็บขารักษาพระลักษมณ์	✓	✓
หนุมานลงเฝ้าล่องดวงใจของทศกัณฐ์	✓	-

จากการศึกษาด้านฉันทาธิปไตยพบว่าในเรื่อง **พระลักษมณ์** และ**พระรามชาดก** หนุมานจะเป็นผู้ที่ทำตามคำสั่งของพระรามอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะตอนจองถนน และเก็บขารักษาพระราม อาจเกิดจากพระรามคิดว่าเป็นงานที่หนักและเสี่ยงภัย ผู้ที่สามารถทำงานนี้ได้จึงควรเป็นทหารที่เก่ง พระรามจึงสั่งให้หนุมานทำ และหนุมานก็สามารถทำงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

2. วิริยาธิปไตย

ตอนหนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา

ในเรื่อง **พระรามชาดก** และ**พระลักษมณ์** หุละมานแสดงความเพียรอาสาไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หลังจากพบนางแล้วหุละมานก็มอบแหวนให้นางสีดา

ตอนจองถนน

ในเรื่อง **พระลักษมณ์** หุละมานแสดงความเพียรช่วยพระรามหาทางข้ามไปลงกาโดยการไปถามหาแหล่งน้ำตื้นจากพระฤๅษี 3 คน หุละมานไปถามพระฤๅษีคนแรก พระฤๅษีบอกว่าตนเพิ่งมาอยู่จึงไม่รู้แหล่งน้ำตื้นให้หุละมานไปถามพระฤๅษีอีกคนหนึ่งที่นั่งสมาธิอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ “ตนเหล่านี้ทะเลบนเอนั่งอยู่ จิงแล้ว อันจักฮู้ที่เค้าจิงแท้ทางนั้นก็บมี แท้แล้ว ท่อว่ายังมีเจ้ามหารัศลีคนหนึ่งเจ้าก็นั่งเค้าไม้ไผ่ต้นใหญ่ความเชื่อจิงไปถามท่อนพระรัสสิยี่นยั้ง จิงแล้ว ลางจักฮู้ทางแท้

เป้าสงค์” (พระลักพระลาม : 60) เมื่อหุลละมานไปถามพระฤๅษีคนที่สอง พระฤๅษีก็ไม่รู้แหล่งน้ำ
ต้น พระฤๅษีคนที่สองให้ไปถามพระฤๅษีคนที่สาม

เมื่อนั้นพะลิจันท์พร้อมหุลละมานไปสืบ เถิงค้นไม้ไผ่นั้น จึงถาม เชื้อจึงเห็น
พระบาทเจ้าพระรัสสิถิตอยู่ เลยเล่าให้ว่ถามเค้าแห่งทาง เมื่อนั้น รัสสิถันจารจาสอง
อ่อนเฮาก็บ่ห่อนสู้เห็นแท้ที่ทาง เจ้าเอย ท่อว่ายังมีเจ้ารัสสิถนหนึ่งพระกัเเนาอยู่ถ้ำผานัน
ใหญ่กวม เชื้อจึงไปถามท่อน พระรัสสิถนยิ่ง จึงคย ขอบว่ายังชีฐึงแท้เป้าสงค์ เจ้าเอย
(พระลักพระลาม : 60)

หุลละมานหะไปถามพระฤๅษีคนที่สามซึ่งกำลังนั่งสมาธิที่หน้าผาใหญ่ พระฤๅษีบอก
หุลละมานว่าตำราบอกแหล่งน้ำต้นอยู่ในท้องปลาอานนท์ซึ่งเป็นปลาที่ตัวใหญ่มาก พระฤๅษีให้
หุลละมานหะเข้าไปในปากของปลาอานนท์

เมื่อนั้น เชื้อกัณบบาทเจ้าแล้วสั่งลาไปเถิงหินหลวงเกือณเภพังม้าง บาจึงเห็นจอมรัสสิเจ้า
เนาในถ้ำใหญ่ เลยเล่าบบาทให้ถามที่หนทาง พระจึงจาคำมบอกไปในน้ำท่อย่างมีปีงกะ
ลาเชือมัสสาตัวใหญ่ชื่อว่า “ ปลาอานนท์ ” ท่อเขาสุเมรุแก้ว เฮาก็เคยได้อินเขาเว้าภูฮากาล
สืบต่อ มานัน ด่านานมีอยู่ท้องปลา “ อานนท์ ” ตัวใหญ่
(พระลักพระลาม : 60)

ต่อมาหุลละมานก็ได้เนรมิตให้เป็นพระอาทิตย์เจ็ดดวงคาบเข้าไปในท้องปลาอานนท์แล้ว
ชอกซอนไปตามท้อง ดับ และปอดของปลาแล้วนำตารออกมา

แต่นั้น ข้าก็จ้งแลซ้ายเผลียงไปปอมเมมกัจึงเถิงแห่งห้องคันธารเขาใหญ่ ปลาที่เนาอยู่
พื้นสมุทรได้หว่างคอย หันแล้ว หุลละมานท้าวทำฤทธิเอือ่งสูง บากับได้หย่อนย่านเสียแท้ท่
โย บากัณิรมิตให้เป็นดาวันเจ็ดหน่วย ปากคาบได้เอือ่งเข้าในท้องปากปลา บากันำได้ท้อง
พุงปลา ดับ ปอดเลขชอกได้ด่านานนั้นออกมา แท้แล้ว
(พระลักพระลาม : 60)

หลังจากที่ได้ตำราบอกแหล่งน้ำต้นมาแล้ว ต่อมาหุลละมานก็สามารถหาแหล่งน้ำต้นได้
หุลละมานให้พระลาม และทหารลองหยั่งน้ำคว่าสามารถเดินไปได้หรือไม่ พระลัก พระลาม
พะลิจันท์ พญาครุฑทอง และบรรดาไพร่พลจำนวนมากจึงพากันลงไปหยุดอยู่ที่บริเวณน้ำต้นซึ่งมี
ระยะทางที่กว้างมาก ปรากฏว่าเดินได้อย่างสบาย น้ำลึกแค่เขมิก่อนหินเรียบเสมอกันไปโดยตลอด

พระลามจึงให้บรรดาไพร่พลพากันเดินไปจนถึงเมืองลงกาซึ่งใช้ระยะเวลาในการเดินหลายเดือน ต่อมาพระลามก็สั่งให้ทหารช่วยกันสร้างสถานที่ตั้งค่ายบริเวณริมน้ำ ทหารจำนวนมากช่วยกันหาไม้สร้างกำแพงอ้อมค่ายทั้งสี่ด้าน การเตรียมสถานที่ตั้งค่ายครั้งนี้ก่อให้เกิดเสียงดังมากดังความว่า

จักว่าแม่นบ่อนี้ดูแท้หยังดู ก่อนเทอญจักว่าเล็กและตื้นเป็นสิ่งสันใด บ่สู้แต่นั้นแซว ๆ เขายังลงดูตื้นเป็นพะเนงก้อนหินหลวงขาวโยชน์ เล็กและตื้นเพียงเข้าแข่งขา แต่นั้นพระลักพร้อมเสดะราชกุมารกับทั้งหุลละมานยังลงถึงพื้นน้ำยังเล่าตื้นเดินอย่างสำบายบนเลนนา แต่นั้น พระลามนาคเนื่อนามหน่องคักะสัตร์ พะลิจันท์ทั้งครุฑทองหยั่งลงโดยพร้อมโยธาให้ทันกาล้านโกฏี เลยเล่าเห็นแม่น้ำคูกว้างโยชน์ยาวน้านั้น เล็กและกว้างกะแสหลวงแสนโยชน์ จอมภูธรจอดเขาพลยังเขาในน้ำสมุทรหลวงอนันเนกเทิงแผ่นก้อนผาล้านสาบเพียงนับแต่ภูธรขวามสมุทรหลวงน้ำใหญ่หลายวันเดือนฮอดแดนเมืองท้าว แล้วเล่าออกจากน้ำเขาที่แถมชล แลเขย โยธาหลายคาตปะโคนเทียนแล้ว เขาก็ขุดคูอ้อมปักคูเวียงทั้งสี่ยายกันไว้รู้ด้านเหนือได้ฮอบเวียง เขาก็ชว ๆ ท้วงสังแท้ดังลือ นั้นจา

(พระลักพระลาม : 89)

ในเรื่อง พระรามชาดก หุนละมานเพียรพยายามหาแหล่งน้ำตื้นทุก ๆ ที่จนพบกับบริเวณของน้ำแห่งหนึ่งมีความลึกประมาณเข้า กว้างราวแปดวา หุนละมานจึงขออาสาของถนนพาทหารข้ามไป พญารามราชก็อนุญาตให้หุนละมานทำตามที่เขาขอ หุนละมานจึงพาพี่น้องไปหาไม้ยาวมาทำเป็นเชือก แล้วขนหินมาถมไปจนถึงฝั่งลงกา ใช้เวลาในการจองถนน 3 วัน 3 คืน

สี่พี่น้องไปแล้ว พบบ่อน้ำเล็กน้ำตื้นเพียงหัวเข้า กว้างราวแปดวาเป็นที่ราบ แต่คนที่จะเดินข้ามไป ย่อมลำบากเมื่อยล้าแข่งเข้าเพราะทางไกลด้วย อาจล้มเจ็บตายลง ขออาสาของข้าให้ไพร่พลเข้าไปโดยสะดวก พญารามราชอนุญาต สี่พี่น้องไปถอนไม้ยาวปักเป็นเชือก ขนโหนดหินถมตลอดไปถึงฝั่งลงกา สิ้นเวลาสามวัน สามคืน

(พระรามชาดก : 81)

ตอนไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล

ในเรื่อง พระลักพระลาม ตอนที่ยักษ์จะมาลักพระลามไปเมืองบาดาล หุลละมานแสดงความเพียรช่วยป้องกันทัพจากข้าศึกโดยการเอาปากอมกองทัพไว้ดังความว่า“หุลละมานเจ้าลือชาจบเพท บากก็อ้าปากกว้างคือถ้ำหมื่นวา อันว่าช้างและม้าสัพพะสิ่งพลแสนคนหลวงหลายเข้าเต็มในท้อง บากก็อมพลได้สิบอักโขทศเทียงก็บ่มีเดือคฮ้อนสักแท้ท้อไย” (พระลักพระลาม : 74) แต่หุลละมานก็

ไม่สามารถช่วยพระลามไม่ให้ยักษ์จับตัวไปได้ เพราะยักษ์เอาแก้วไปไว้ยังทิศตะวันออกทำให้เหมือนพระอาทิตย์ขึ้น หุละมานคิดว่าเช้าแล้วจึงเลิกอมกองทัพแล้วเข้านอน ยักษ์จึงลักพระลามพระลัก และทำวพระลิจันทน์ไปได้ หุละมานตื่นขึ้นมาไม่เห็นทั้งสามก็คิดว่าเป็นกลอุบายของยักษ์ จึงรีบเหาะไปช่วยพระลามทันที หุละมานใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการตามหาพระลาม หุละมานติดตามไปสืบข่าวพระลามจนทราบสถานที่ที่ยักษ์ขังพระลามไว้

ในเรื่อง **พระรามชาดก** ท้าวหุละมานและพี่น้องของตน คือ ท้าวขวัญเท่าฟ้า ท้าวชาตะพญา และท้าวกันหาพญาอาสาไปช่วยพญารามราชซึ่งถูกพญาปีตตะลุมลักไปเมืองบาดาล เมื่อสี่พี่น้องพบพญารามราชและเห็นพญารามราชกำลังร้องไห้อยู่ ทั้งสี่จึงช่วยกันนำพญารามราชออกมาไว้ที่คอนทรายแห่งหนึ่ง ต่อมาหุละมานได้เนรมิตสุมเหล็กครอบพญาปีตตะลุมไว้แทน

ตอนหนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์

ในเรื่อง **พระลักษมณ์** ตอนที่หุละมานไปเก็บยา หุละมานแสดงความเพียรเอายามาถวายพระลามถึง 2 ครั้ง แต่ไม่ใช่ด้วยยาที่จะแก้พิษหอกโมกษะสักได้ เมื่อกลับมาที่ภูเขายาอีกครั้ง หุละมานก็ไปขอร้องให้พระอาทิตย์หยุดเดิน โดยให้เหตุผลว่าพระลามถูกหอกของโมกษะสัก เพราะเอาเท้าไปรับหอก ต้องหายา 3 ชนิดให้ทันก่อนพระอาทิตย์ขึ้น แล้วนำยาทั้งหมดมาฝนใส่เท้า จึงจะหาย ขอให้พระอาทิตย์เอ็นดูตนด้วย ดังความว่า

พ่อข่อยนี้ชิตายมอดเมียนวันนี ดังลือ บ่สู้โมกษะสักเจ้ายิงธนูซัดลึก จิงแล้วดินชอดแล้ว
คู่นเวทนา เจ้าเอย ผิว่าหายาได้สามประการมาใส่ อย่าให้กายมือนี้นยาแก้จิงชิตี ว่าอัน อดได้
ผายโศคข่อยยังอยู่พอควา แต่เทอญ ขอปาณิผายอิคูตนข่อย

(พระลักษมณ์ : 100)

พระอาทิตย์ก็ไม่ยอมทำตามคำขอร้องของหุละมาน หุละมานรีบร้อนที่จะช่วยพระลาม จึงจับพระอาทิตย์ขว้างไปทางทิศตะวันออก ต่อมาหุละมานได้เหาะไปยังคอยหลวงขกภูเขาทิ้งลูกมาให้พระลามเก็บยา และได้ไปขอมูลโคอุสุภราช โคอุสุภราชไม่ยอมให้มูลแก่หุละมานโดยให้เหตุผลว่าตนจะถ่ายมูลเฉพาะในวันเพ็ญเท่านั้น หุละมานรีบร้อนมากไม่สามารถรอมูลของโคได้อีกต่อไปจึงเอากำปั้นตีหลังโคจนโคถ่ายมูลออกมา ดังความว่า

ท้าวท้าวกำปั่นบายแห่งฟาดแสง บาก็ดีหลังเจ้าโคโณสุภะราช มือก็เลยบีบคั้นยังสว่าง
 แห่งจ้าวเจ้าเอย แต่นั้นจ้าวก็อดบได้ตั้งตนคืบคั้น จี้ก็เลยหยาดย้อยยังกันแห่งจ้าว แต่นั้นบ่าบาว
 ท้าวเหลียวเป็งโคโณ ก็จึงเห็นคุดถึงหลดลงเต็มหล้า แต่นั้นหุลละมานวางจ้าวปะป้อยไปนั้น
 ท้าวเอามือกอบไคยังจี้ลวด ทะยานนำมาถวายเจ้าราชาตนพอ

(พระลักพระลาม : 102)

หลังจากที่ได้ตัวมาแล้วหุลละมานก็พาไปบาตาลขอหมอนที่พญานาคหนุนนอน
 พญานาคปาดส่วนหนึ่งให้แก่หุลละมาน

ในเรื่อง **พระรามชาดก** ในการไปเก็บยาครั้งนี้หุลละมานมีความเพียรมาก สังเกตจากการที่
 หุลละมานต้องพาไปที่เขาคันธมาทน์เพื่อเก็บสมุนไพร หุลละมานเรียกจนเหนื่อยแต่สมุนไพรก็
 ไม่ขาดบอบ จนหุลละมานต้องยกภูเขาทั้งลูกพาไปให้ท้าวเชษฐกุมารเก็บด้วย ต่อมาก็พากลับไป
 ขอมูลของโคอุสุภราช ปรากฏว่าโคอุสุภราชไม่ยอมถ้ายมูลให้เพราะได้ถ้ายมูลไปหมดแล้ว
 โคอุสุภราชให้หุลละมานรออีก 7 วัน หุลละมานรอต่อไปไม่ไหว เพราะหากรอถึง 7 วันพญา
 รามราชคงตายเสียก่อน จึงเข้าไปบีบท้องโคให้โคอุสุภราชถ้ายมูลออกมาจนสำเร็จ ต่อมาหุลละมาน
 เห็นพระอาทิตย์ใกล้จะลับขอบฟ้าจึงรีบเข้าไปขอร้องให้พระอาทิตย์อย่าเพิ่งลับขอบฟ้า เพราะตน
 ต้องเก็บยาให้ทันก่อนที่ตะวันจะลับขอบฟ้าไป มิเช่นนั้นพญารามราชจะเสียชีวิต พระอาทิตย์ไม่ยอม
 บอกว่าผิดประเพณี ด้วยความรีบร้อนหุลละมานจึงจับพระอาทิตย์ขว้างไปทางทิศตะวันออกจน
 พระอาทิตย์ไม่ยอมขึ้นมาส่องแสงอีก หลังจากนั้นหุลละมานต้องแสดงความเพียรพยายามด่าลงไปที่
 ได้มหาสมุทรเพื่อขอแม่หินสำหรับเป็นที่บดยาจากหมอนหนุนนอนของพญากาลนาค หุลละมาน
 เห็นพญากาลนาคหลับอยู่จึงเข้าไปกระชากให้พญากาลนาคตื่นแล้วขอแม่หินที่ทำด้วยหมอนของ
 พญากาลนาค พญากาลนาคจึงยอมปาดหมอนส่วนหนึ่งให้หุลละมาน เมื่อได้ตัวยาครบแล้ว
 หุลละมานก็นำตัวยาไปให้ท้าวเชษฐกุมารนำมาบดรวมกันเพื่อรักษาพญารามราชจนฟื้นคืนมา

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านวิชาชีพดีในรามเกียรติ์อีสาน สามารถสรุปในตาราง
 ไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ร.	ร.ล.
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓
จองถนน	✓	✓
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	✓	✓

จะเห็นได้ว่าด้านวิริยชาติ หนุมานในเรื่อง พระรามชาดก และพระลักพระลาม มีความเพียรในการทำงานมากสังเกตได้จากการช่วยพระรามสืบข่าวนางสีดาที่ลงกา การจองถนน การช่วยพระรามที่ถูกไมยราพลักตัวไป การเก็บยารักษาพระลักษมณ์ รวมไปถึงการลงเอยคล่องดวงใจของทศกัณฐ์

3.จิตาธิบัติ

ตอนหนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา

ในเรื่อง พระลักพระลาม หุละมานพดหางให้สูงเสมอพญาฮาบมะนาสวนเพื่อทำให้พญาฮาบมะนาสวนโกรธ ดังความว่า “ท้าวก็ทำฤทธิ์ให้เป็นวานรหกลอกบาก็ขดกอดเกี่ยวหางขึ้นนั่งสูงบ่า ก็คืออยากให้เป็นเพียงแท่นแก้วพญาฮาบมะนาสวนจึงได้แปงแท่นทองนั่งเพียงพญาเจ้า” (พระลักพระลาม : 55) ท้าวฮาบมะนาสวนโกรธมากจึงให้ทหารจับหุละมาน แต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายหุละมานได้ ในเรื่อง พระรามชาดก หลังจากที่หุละมานเห็นพญารามาสวรรค์ขึ้นขึ้นมาก็แปลงกายเป็นวานรน้อยขดหางขึ้นเป็นแท่นเสมอพญารามาสวรรค์ พญารามาสวรรค์โกรธมากสั่งให้จับหุละมานไปฆ่า แต่ทหารก็ไม่สามารถทำอันตรายหุละมานได้ “สองพี่น้องนิรมิตเป็นลิงสองตัวขดหางขึ้นเป็นแท่นนั่งสูงกว่าพญารามาสวรรค์ พญากริ้วโกรธนักควาตสั่งให้จับไปฆ่า” (พระรามชาดก : 74)

ตอนศึกชีวหา

ในเรื่อง พระลักพระลาม นางมัทสหาหลวงพญาฮาบมะนาสวนว่า พระลามยกทัพมาตีลังกา พญาฮาบมะนาสวนให้ชีวหาเนรมิตลั่นเป็นสะพาน ชิวหาพลิกลิ้นเมื่อเห็นพลของพระลามข้ามสะพานมา หุละมานเห็นทหารตกมหาสมุทรจึงเนรมิตฝ่ามือใหญ่ให้ทหารเกาะขึ้นมาได้ ท้าวเชษฐราชทูลพระลามว่าเป็นอุบายของชีวหา หุละมานจึงเหาะไปตัดลิ้นชีวหาดังความว่า “ท้าวก็นิรมิตเป็นสิ่งนี้ขานล้าล่วงกาย บาดเดียวจึงเหยียบหลบเกี่ยวหางหลังจักจบไปนั้นท้าวก็ทำแกว่งแก้งดินเจ้าบาดแสง ดินยอท่ากะดัน ชิวหาลิ้นขาดตกลุ่มน้ำน้ทิกกว้างเลือดนอง” (พระลักพระลาม : 88 - 89)

ในเรื่อง พระรามชาดก ชิวหาต้องการฆ่าฝ่ายพญารามราชโดยการเสกให้ลิ้นใหญ่กว้างสามวา ขาวจากเกาะลงกาโค้งไปจนถึงฝั่งชมพูทวีป ท้าวหุละมาน ท้าวขวัญเท่าฟ้า ท้าวชาตะพญา และท้าวกัญหาพญาเห็นสะพานพลิกพญารามราช และบรรดาทหารตกลงไปในมหาสมุทร หุละมานและพี่น้องจึงเนรมิตฝ่ามือใหญ่ไปรับ เห็นขุนชีวหานั่งอ้าปากอยู่ จึงเข้าต่อสู้กับขุนชีวหาที่พี่น้องถึบ

โคนันของขุนชีวหาจนขาด ท้าวขวัญเท่าฟ้าจึงนำโคนันของขุนชีวหาทั้งมหาสมุทร เมื่อขุนชีวหา
หาโคณของตนเองไม่พบจึงขาดใจตาย ดังความว่า

สี่พี่น้องถีบพร้อมกันถูโคนันขาดตกน้ำ ขุนชีวหาว่าขึ้นมาต่อคิดอย่างเก่า เหลียวดู
ไม่แลเห็นใครก็นั่งอ้าปากแลดูสิ้นทอดเฉยอยู่ ท้าวหุลละมานซ้ำถีบโคนันขาดอีก ท้าวขวัญ
เท่าฟ้าทะยานไปจับลิ้นที่ขาดพุ่งไปตกมหาสมุทร ขุนชีวหาเอาลิ้นต่อไม่ได้ ก็สิ้นใจตาย

(พระราชนิพนธ์ : 80)

ตอนไฉนราพลักระรามไปเมืองบาดาล

ในเรื่อง พระลักพระลาม หลังจากที่หุลละมานนำพระลามออกมาจากบาดาลแล้ว ยักษ์
จำนวนมากเข้ามาจับหุลละมาน หุลละมานคว้ายักษ์ได้ก็จับขาศักดิ์ฟาดลงไป ยักษ์รีบเข้ามาตี
หุลละมาน 3 ครั้ง หุลละมานโกรธมากจึงแปลงร่างให้ใหญ่เหมือนยักษ์ดุร้ายทั่วไป ฝ่ายยักษ์พากัน
เข้ามาหาหุลละมานเพื่อจะฆ่าให้ตาย หุลละมานเนรมิตให้มียักษ์จำนวนหนึ่งพันตนเข้าต่อสู้กับยักษ์
เมืองบาดาล บรรดายักษ์เมืองบาดาลที่ถูกหุลละมานฆ่าตายต่างพากันฟื้นขึ้นใหม่อีกเป็นจำนวนกว่า
ล้านตน แต่หุลละมานก็ไม่ย่อท้อฆ่ายักษ์ตายลงไปที่ละตน คอยักษ์ขาด แขนหลุดออกจากกัน แต่
ยักษ์ก็กลับฟื้นมามากกว่าเดิม

เมื่อนั้นยักษ์โขหลวงเล่นมากุมไว้ บากีควาวิได้จับขาศักดิ์ฟาด แท้แล้วยักษ์ก็กำป็น
ตีหลังสามบาทอันว่ายักษ์ถ่อยฮ้ายตัวนี้ชื่อลือ แท้นอ แต่นั้น หุลละมานผู้ลือชาคุมเคียด
บากีนิรมิตให้เล้าคิงสูงใหญ่คือตั้งผียักษ์ฮ้ายโดยค้ำคองคือ เมื่อนั้น ยักษ์ก็โจด ๆ เอ็นหาหมู่
ฝูงผี แท้แล้วสูงเอากันมาเข้าโจดตัวนี้ เมื่อนั้นบากีนิรมิตให้เป็นยักษ์โขพันหนึ่งแล้วผ่าม้างพัน
ข้ามุนววย ยักษ์ก็ตายไปแล้วไหลมาด้านโกฏี แท้แล้ว เมื่อนั้นบาบ่ซ่าพันแกว่งมณฑลคนต่อ
คนฟาดฟันตายม้วน บากีก็วัดแกว่งง้าวคอขาดแขนหลุดนั้นแล้ว

(พระลักพระลาม : 76-77)

หุลละมานเห็นด้วยตาพิยว่ายักษ์ถอดกลองดวงใจซ่อนไว้ที่คอดเขาแก้ว หุลละมานจึง
เนรมิตให้กายของตนหมุนคว้างเหมือนการปั่นฝ้ายแล้วเนรมิตให้แขนยาวพันโยชน์ยื่นแขนทั้งสอง
ข้างรวบเอากล่องดวงใจของยักษ์มา ต่อมาหุลละมานก็สามารถฆ่ายักษ์จนถึงแก่ความตาย

เมื่อนั้น หุลละมานท้าวคณิงใจคู่ถึ จึงแล้ว บากีตัดสอแงมื่นแห่งตาพิย ก็จึงเห็นงใจ
อยู่คอดเขาแก้ว มันก็ผ่นคว้าง ๆ เสมอสิ่งกงหลา นั้นแล้ว เมื่อนั้น บากีนิรมิตให้แขนยาวพัน

โยชน์ บากีปชาเลยฮื้อไปเถิง บ่ได้ไปฮอดห้องเขาหลวงคันธมาต บากีเหาะฮอบเด็นผยองฝ้าย
แผ่นมา

(พระลักพระลาม : 77)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานด้านจิตาธิปติในรามเกียรติ์อีสาน สามารถสรุปในตาราง
ไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ร	ร.ล
หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	✓
ชีวหา	✓	✓
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	-	✓

ในด้านจิตาธิปติพบว่า หนุมานในเรื่อง พระลักพระลาม จะมีความสามารถด้านการ
รบมากกว่าหนุมานในเรื่อง พระรามชาดก อาจเกิดจากหนุมานในเรื่อง พระลักพระลาม
ทำงานคนเดียวจึงสามารถแสดงความสามารถด้านการรบอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนหนุมานใน
เรื่อง พระรามชาดก มีพี่น้องอีก 3 คนช่วยงาน งานที่ทำจึงเสี่ยงน้อยกว่าการทำคนเดียว

4.วิมังสาธิปติ

ตอนหนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา

ในเรื่อง พระรามชาดก ในการไปสืบข่าวนางสีดาหุนละมานออกอุบายแปลงกายเป็นหญิง
งามเข้าไปสืบข่าวเพื่อมิให้ยักษ์จับตัวได้ หลังจากทีมอบแหวนให้นางสีดาแล้วหุนละมานก็เข้าไปใน
คุ่มพญาราพณาสวร แล้วร่ายมนต์สะกดให้พญาราพณาสวรถับนางจันทาหลับ ต่อมาหุนละมานจึง
ออกอุบายแปลงกายเป็นแมลงวันเขียวไปผูกผมพญาราพณาสวรถับนางจันทาให้เกิดความอับอาย
“...จึงไปที่ช่วงคุ่มพญาราพณาสวร ร่ายมนต์สะกดพญาราพณาสวรถับนางจันทาให้หลับสนิทแล้ว
จำแลงแปลงเป็นแมลงวันเขียวบินเข้าไปที่ห้องพญาราพณาสวรขอคมกับนางจันทาให้แน่น”
(พระรามชาดก : 74) ต่อมาก็นำข่าวของนางสีดาไปแจ้งให้พญารามราชทราบ

ตอนศึกชีวหา

ในเรื่อง **พระรามชาดก** ก่อนที่จะไปฆ่าชีวหา ทั้งสี่เห็นต้องกันว่ามีศัตรูที่จงใจพลิกให้พวกตนตกทะเล จึงออกอุบายพากันแปลงเป็นแมลงวันเขียวบินไปตามสะพานจนไปถึงฝั่งลงกา “สี่พี่น้องจำแลงเป็นแมลงวันบินไปตามขั้ว เรือรื้อพักเดียวถึงฝั่งลงกา” (พระรามชาดก : 80)

ตอนไฉยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล

ในเรื่อง **พระลักพระลาม** ในการไปช่วยพระรามในครั้งนี้นุหุลละมานออกอุบายโดยการแปลงเป็นชายชรา ศีรษะหงอก หลังงอ ถือไม้เท้าเข้าไปในเมืองเพื่อตามหาพระลาม “บาก็ณีรมิตให้เป็นศิษย์ใหญ่ ดูเถ่าฮ้ายหัวหงอกหลังขด แท้แล้ว บาก็ถือไม้เท้าทั้งเล่าพายถูงนำทางเข้าไปสอดสุมเมือง” (พระลักพระลาม : 76) ต่อมาก็แปลงเป็นแมลงวันบินไปจับสาแหรกของหญิงชราซึ่งกำลังหวนน้ำเข้าเมือง จนสาแหรกขาดแต่หญิงชราก็สามารถผูกสาแหรกขึ้นได้ใหม่แล้วหวนน้ำเข้าเมืองต่อไป “เมื่อนั้นบาก็ณีรมิตตนเป็นแมลงวันมี บินไปจับสายแซกเจ้ายายเถ่าชาดลง แต่นั้นยาก็ควากวีได้เอาเคือมาต่อ ดีแล้ว มัดดีแล้วลิกหวนไป” (พระลักพระลาม : 76) ต่อมาหุลละมานออกอุบายแปลงเป็นยักษ์ชราเพื่อเข้าไปตีสนิทกับยักษ์ที่เฝ้ากรุงข่ง จนทำให้ยักษ์ไว้ใจเพราะคิดว่าเป็นคนเมืองเดียวกัน ยักษ์บอกหุลละมานว่าได้ไปจับกวางพระลามมาขังไว้เพื่อรอกินในเร็ววันนี้ หุลละมานออกอุบายขออนอนเป็นเพื่อนยักษ์ห้าวัน แล้วขอยักษ์เข้าไปดูกวางพระลามเพราะไม่เคยเห็น เมื่อหุลละมานเข้าไปใกล้ที่พระลามถูกขังอยู่หุลละมานรีบไปกระซิบที่หูพระลามว่าตนกำลังมาช่วย เมื่อได้โอกาสหุลละมานจึงรีบเปิดกรุงข่งทันทีแล้วนำพระลามออกมา

...บาก็ทำมิตสหายด้วยเอาเข้าเือนเป็นเสียวไค้อยู่เือนหั้นแท้ประมาณได้ห้าวัน...บาบ
ซ่าไปลูปคำกวาง บาจิงซัซซี่เว้ารหัดให้พอดน...แต่นั้นบาก็ยอไ้จิ้นสู่มเหล็กหนักโกฏิ
เหมือนดั่งยกคู้มน้อยขังไว้หมุ่นกเขา

(พระลักพระลาม : 76)

ในเรื่อง **พระรามชาดก** ในการไปช่วยพญารามราชซึ่งถูกพญาปิตตะลุมลักไปที่เมืองบาดาล หุลละมานและพี่น้องของตนออกอุบายแปลงเป็นแมลงวันเขียวเพื่อมิให้นาคจับตัวได้ “จำแลงตัวเป็นแมลงวันเขียวบินไปหาที่พญารามราชทั่วทุกแห่ง” (พระรามชาดก : 87)

ตอนหนุมนลงเากล่องดวงใจของทศกัณฐ์

ในเรื่อง **พระรามชาดก** หนุละมานออกอุบายแปลงกายเป็นแมงแดงแล้วเอาบีบค้อยักษ์ หนุละมานบังคับยักษ์ให้นำธนูมา ยักษ์กลัวตายจึงมอบธนูให้หนุละมาน

ท้าวหนุละมานไปถึงที่ป็น เห็นมียักษ์เฝ้าอยู่จึงจำแลงเป็นแมงแดงจับกำดันยักษ์ เอามือ บีบค้อยักษ์จนตาเหลือกบังคับให้ป็น ยักษ์ร้องจนเสียงเขียวบอกว่าจะเอาก็เอาเถิด เสร็จธุระ เอามาส่งก็แล้วกัน ท้าวหนุละมานจึงปล่อยมือถอนเอาป็นซึ่งปักดินอยู่ขึ้นมา

(พระรามชาดก : 94)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมนด้านวิมังสาธิบดีในรามเกียรติ์อีสาน สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ร.ร.	ร.ด.
หนุมนไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	✓	-
จองถนน	-	-
ชีวหา	✓	-
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	✓	✓
หนุมนลงเากล่องดวงใจของทศกัณฐ์	✓	-

จากการศึกษาด้านวิมังสาธิบดีพบว่าหนุมนในเรื่อง **พระรามชาดก** จะรู้จักใช้อุบายในการทำงานมากกว่าในเรื่อง **พระลักพระลาม**

บทบาทในฐานะทหารรับใช้พระรามในเรื่อง **พระลักพระลาม** และ**พระรามชาดก** หนุมนจะมีคุณสมบัติของอธิบดี 4 นอกเหนือจากเหตุการณ์กล่าวมา ดังนี้

เรื่อง พระลักพระลาม

1. จิตาธิบดี

ตอน ตีทัพญากำป็น

พญาฮามมะนาชวนให้พญากำป็นตามไปฆ่าหุลละมาน เพราะโกรธที่หุลละมานเผาลงกา พญากำป็นลงหุลละมานโดยการเนรมิตเกาะขึ้นมา ส่วนตัวของพญากำป็นก็แอบซ่อนอยู่ในหลุม

หุลละมานเห็นเกาะผิปกติจึงเข้าไปดู และได้เห็นพญากำป็นซ่อนตัวอยู่ หุลละมานจึงเข้าต่อสู้กับพญากำป็นทันที แต่ไม่รู้ผลแพ้ชนะกัน

สองก็ลอยเวหาขึ้นไปเมื่อน้ำ บได้รู้จักบ้านหนแห่งเมืองคน เชือกก็พากันปีนค้อยตกลงน้ำ ลมก็พัดเอาเจ้าทั้งสองเสมอนั้น หลายวันถึงหาดดินเซาซัง สองก็วางกันแล้วจากกันเสมอ พากย์ อันว่าหาสองคนนี้เสมอภาคกันเนอ

(พระลักพระลาม : 66)

ต่อมาหุลละมานก็สามารถเอาชนะพญากำป็นได้ แม้ว่าพญากำป็นจะออกอุบายให้ใช้ก้อนผลัดกันตี เพื่อหวังฆ่าหุลละมาน โดยที่พญากำป็นจะขอใช้ก้อนของตนตีหุลละมานก่อนแต่หุลละมานก็ไม่ได้รับอันตรายแต่อย่างใด ครั้นหุลละมานจะตีพญากำป็นบ้างหุลละมานไม่ใช้ก้อนของพญากำป็นแต่กลับไปถอนเอาต้นตาลมา 3 ต้นเพื่อตีพญากำป็น หลังจากนั้นก็หักคอของพญากำป็นทันทีจนทำให้พญากำป็นถึงแก่ความตาย เมื่อหุลละมานฆ่าพญากำป็นแล้ว หุลละมานก็กลับไปทูลให้พระลามทราบ

แต่นั้นหุลละมานทำผืนผของเฮ้วฮีบไปสอดคันตาลแล้วถอดเอา บากี่หลกเอาได้สามลำตาลใหญ่ บากี่ผืนเข้าเป็นแถวเสมอเชือก เมื่อนั้นบาบเข้าผืนผ่ายผ่นมา บากี่ตีแก่งแก้้มคืบเต็มแรง พญาหลวงเลยเมื่อยใจคาวน้อย เมื่อนั้นหุลละมานทำว้างค้อนกอดคอ บากูมหักคอทำวพญาใหญ่กำป็น พญากรรมณังตายจากเมืองสามเหง้า

(พระลักพระลาม : 66)

ตอน ตีกพญาฮาบมะนาสวน

ในการทำศึกกับพญาฮาบมะนาสวน หุลละมานช่วยพระลามและพระลักออกรบกับพญาฮาบมะนาสวน และแสนเมืองแม่ทัพของพญาฮาบมะนาสวนอย่างสุดความสามารถ แสดงให้เห็นว่าการเป็นวานรที่มีฝีมือในการรบมาก ในตอนที่ต่อสู้กับพญาฮาบมะนาสวน พญาฮาบมะนาสวนเนรมิตฝนลงมาให้กลายเป็นหอกดาบเข้าทำร้ายทหารของฝ่ายพระลาม หุลละมานรีบเอามือรับหอกและดาบไว้ทั้งหมด แล้วเนรมิตมือของตนให้ใหญ่ครอบทหารฝ่ายพระลามไว้ ต่อมาพญาฮาบมะนาสวนก็แก่งง้าวใส่หุลละมาน หุลละมานก็สามารถชิงเอาง้าวของพญาฮาบมะนาสวนไว้ได้ หลังจากนั้นก็นำง้าวซัดไปที่พญาฮาบมะนาสวนทำให้ทหารฝ่ายของพญาฮาบมะนาสวนล้มตายลงเป็นจำนวนมาก หุลละมานรีบอัปากให้มีพระอาทิตย์ออกมา 7 ดวงเข้าเผาทหารของพญาฮาบมะนาสวนล้มตายลงมากมาย

...พญาก็นิรมิตให้เป็นฝนหอกดาบ กำหวั่นถล่มลงแท้ดังฝน ตกถึกกำพลไฟพระลาม หลวง แต่นั้น หุลละมานก็แปนมือฮับโสบเอาเสียเสีย บาก็นิรมิตให้มีใหญ่กลมพลคือตั้งเอา ผาหินใหญ่มาควมไว้ แต่นั้น พญาก็กวัดแกว่งง้าวลงใส่สนๆ หุลละมานแปนมือฮับโสบเอา หมดเสี่ย มันจึงผ่นผองขึ้นเมื่อเทิงอากาศ ชัดหวั่นถล่มลงแท้ตอบมือ ตกถึกกำพลหลวง พญาฮาบ คนท้าวลัมตายแท้ไขว่จีน บากก็ยิงเข้าให้เป็นดาววันเจ็ดหน่วยแสงเป้งฮ้อนคนลัม ล่าวเลียน แต่นั้นแสงไฟไหม้คนตายลัมท้าว...

(พระลักพระลาม : 93)

หลังจากที่ทำให้พญาฮาบมะนาสวนถอยร่นไปแล้วหุลละมานก็เข้าต่อสู้กับแสนเมือง ซึ่งเป็นแม่ทัพที่มีความสามารถคนหนึ่ง ในตอนแรกทั้งสองต่างแสดงฝีมือในการรบที่เสมอกัน แต่ในที่สุดหุลละมานก็ทำให้ฝ่ายของแสนเมืองต้องถอยร่นเช่นเดียวกับพญาฮาบมะนาสวน เพราะไม่สามารถสู้หุลละมานได้

...หุลละมานท้าวหลบหลิงมองเป้ง บ่ออาจ้านคมง้าวทอโย แต่นั้นแสนเมืองของเจือดง้าว ฟันดาวเสี่ยบ่า กูจักฟันแกว่งแก้ตายแท้บาดเดียว แลนา แต่นั้นหุลละมานท้าวขอมือฮับโสบ เป็นดั่งฟันนุ่นจวบมิได้ฮอดคั้ง แต่นั้น แสนเมืองท้าวฟันบาสองบาด ท้าวก็หลบสอดเกียวยาย ง้าวแกว่งฟัน แล้วเลาหนีจากกันลงคอสาร แสนเมืองเลยบักวักงักฮั่น แต่นั้น หุลละมานเจ้าลือ เกียรกรโลก จิงแล้ว เจ้าจิงนิรมิตให้สารกำฮอดแสงเซน ๆ ช้างสารใหญ่ แสนเมืองถุกกินไป ย่องยี่เซลัม ท้าวก็คูม่วนแม้งฮุดยั้งในจิต บากก็วน ๆ เสี่ยงจับอ่านโคงฮ้อฮ้าง..

(พระลักพระลาม : 96)

ตอนศึกโมกษะลัก

หุลละมานไปเป็นทูตของพระลาม เพื่อขอให้โมกษะลักแต่งเครื่องบรรณาการไปสวามิภักดิ์ ต่อพระลาม ถ้าโมกษะลักไม่ยอมทำตามคำสั่งจะตัดคอไปถวายพระลาม โมกษะลักไม่ยอมจึงเกิดต่อสู้กันขึ้น ทั้งสองมีฝีมือในการรบเสมอกัน ท้าวพะลิจันท์เห็นหุลละมานต่อสู้กับโมกษะลักจึง แผลงศรจนเกิดเสียงดังสะเทือนเลื่อนลั่นทั่วเมือง สรฟุ้งไปตัดศีรษะของโมกษะลักขาดลง โมกษะลักนำศีรษะของตนมาต่อได้ใหม่ พะลิจันท์แผลงศรไปตัดศีรษะโมกษะลักเป็นครั้งที่สอง หุลละมานนำศีรษะของโมกษะลักหาหนีไป โมกษะลักหาศีรษะของตนไม่พบจึงสิ้นใจตาย

สองก็โกธาแสงต่อกุมบ้ำ สองก็ผ่นผองเฮื่องคือหงส์ส่ว่านปีก ชูคนชুমิดะแกก้าฤทธิ์กำ กังกัน...แต่นั้นพะลิตัดส่องแจ้งเห็นแห่งหุลละมาน พระจิงบายธนูทองแกว่งเสี่ยเพือนพื้น

ป็นข้าพเจ้าตาลหลวงเผด็จผ่ำนวันมิดกุ่มทั้งค่ายท้วนคร ป็นคำต้องติดคอโมกษะราช เลยท้าว
 ล้มทะยานฟ้าวลุกมา พระจึงฤทธิให้เป็นหัวติดต่อคอขาดแล้วหัวตั้งต่อมา...พระจึงทวยเดช
 ให้ธนูแก้วผ่าเผด็จที่นั่นป็นคำต้องตัดหัวโมกษะราชหัวขาดแล้ว บาทำวฮีบพะลัน หุล
 ละมานบายเอาได้ทะยานหนีเฮ้วฮีบ โมกษะสักหาหัวบได้เลยชั่วลวดตาย

(พระลักพระลาม : 112)

2. วิมังสาธิบตี

ตอน หุลละมานลงนางมัจฉาหลวง

หุลละมานต้องการให้นางมัจฉาหลวงและบริวารช่วยสร้างสะพานจึงออกอุบายแปลงเป็น
 ปลาเข้าไปติดสนิทกับนางมัจฉาหลวง “เมื่อนั้น หุลละมานท้าวลีลาลงท่า บากีนิรมิตให้เป็นปลาตัว
 ใหญ่ จิงแล้ว ท้าวก็แยงไปเข้าคณาปลาฝูงใหญ่ ” (พระลักพระลาม : 81) หุลละมานออกอุบายลง
 นางมัจฉาหลวงว่าจะฆ่าพระลาม หุลละมานวางอุบายให้ฝูงปลาสร้างสะพานจากเมืองลงกามาจนถึง
 กึ่งกลางของสะพาน “สูงพากันคุณฮอดเมืองลังกาแก้ว อันว่า หลังขั้วนั้นเพียงคอกนหย่ง ทางพุนพี
 พอด้ามทอกัน แท้เนอ..” (พระลักพระลาม : 83)

หุลละมานบอกฝูงปลาว่าเมื่อสร้างสะพานเสร็จกึ่งหนึ่งแล้วตนจะให้ฝูงปลาหลบอยู่เพื่อให้
 พระลามพาไพร่พลข้ามมา หลังจากนั้นจะได้จับกิน ฝูงปลายินดีที่หุลละมานจะให้พวกตนฆ่าฝ่าย
 พระลามโดยที่ฝูงปลาไม่สงสัยว่า หลังจากที่พวกตนสร้างสะพานจนสำเร็จแล้ว หุลละมานจะทรยศ
 แอบหนีไป ต่อมาฝูงปลาช่วยกันสร้างสะพานจนเหลือเพียงส่วนเดียวต่างก็หมดกำลังใจ หุลละมานจึง
 ถือโอกาสหนีออกมา

เมื่อนั้น หุลละมานด้านจายบอกฝูงปลา กันคุณขั้วฮอดแล้วเฮาขิงบักอยู่ อันว่าเล็กใหญ่
 เจ้าพระลามไ้ให้ลากมา ดังนั้นคั่นว่า เพียง ๆ เสียงสว่ยกินคงได้ พอจางแล้วฝูงปลาชมชื่น
 เขาบ่เข้าเลยอ่อนหาชขาย ก็หากฮุนแสงแล้วฝูงปลาอดอ่อนเสียแล้ว ก็เพื่อสมุทร์ใหญ่กว้างฮ้อย
 โยชนอนันดัง ยังแต่ประมาณเจ็ดชั่วลำตาลตั้ง แต่นั้น หุลละมานท้าวเห็นคุณได้ถ่องสมุทร์นั้น
 บากีเข้าเลยฟ้าวออกมา แท้แล้ว

(พระลักพระลาม : 83)

ต่อมาหุลละมานก็รีบไปบอกนางมัจฉาหลวงว่าตนจะไปฆ่าพระลามให้ตาย ดังความว่า
 “สายคอเออย่าจากำนัน ข้อยจักผีไปหน้าให้เขาตายเกียงอ้อยอ้อย ก็บ่มีหย่อนย่านเขานันท่อย”
 (พระลักพระลาม : 82) เมื่อนางมัจฉาหลวงรู้ว่าหุลละมานหลอกลวงนางจึงกลับไปทูลพญา
 ฮาบบะนาสวนว่าหุลละมานคิดอยากฆ่าพระลามจึงให้นางจองถนนเพื่อให้พระลาม และไพร่พล

เดินตามถนนมา หุละมานบอกนางว่าหากเมื่อใดก็ตามที่พระลามเดินมาได้ครึ่งทางหุละมานผู้เป็นเชยของพญาฮาบมะนาสวนจะอำปากกินพระลาม และไพร่พลให้หมด แต่ตอนนี้หุละมานได้หนีจากนางไป หุละมานทอดทิ้งนางให้เฝ้าคอยหุละมานอยู่

อันว่าบุตรเขยพระบาทเจ้าราชาตนพ่อ ก็หากก็ค้อยากฆ่าพระลามเจ้าชู้อันพระเอย บาก็พาข้อยน้อยแปลงสร้างเฮ็ดข้าว เพื่อให้เลิกใหญ่เจ้าพระลามหลวงเทียวได้ทันว่า เขามาฮอดถึงน้ำใหญ่กว้างเขยเจ้าชิวาบกิน พระเอย บัดนี้ ท้าวหนีจากข้อยน้อยพัดพากันเสีย จึงได้ปะอ่อนน้อยทั้งข้อยอยู่พอย

(พระลักพระลาม : 83)

หลังจากที่นางมัสสาหลวงทราบความจริงว่าถูกหุละมานหลอกจึงพาฝูงปลาไปทำลายสะพานจนสะพานเสียหาย

ตอน หุละมานไปทำลายพิธีลับหอกของโมกยะลัก

พญาฮาบมะนาสวนให้โมกยะลักเจ้าเมืองบาดาลมาช่วยรบ หุละมานไปทำลายพิธีลับหอกของโมกยะลัก โดยการออกอุบายแปลงเป็นนกกกระสาบินเข้าไปสืบเรื่องราวการลับหอกของโมกยะลัก ต่อมาหุละมานก็แปลงกายเป็นแมลงวันหัวเขียวแอบฟังโมกยะลักคุยกับท้าวแสนเมืองอำมาตย์ของเมืองลงกว่าจะไปลับหอกที่แม่น้ำ หากผู้ใดกินน้ำล้างหอกจะถึงแก่ความตาย ในตอนที่ลับหอกห้ามมิของเน่าเหม็นมารบกวนมิเช่นนั้นจะลับหอกไม่สำเร็จ

บาก็เป็นสิ่งนกกระสาเดินบินไปฟังที่เขาจากันบอกเว้าคณิงฮู้เมื่อจำ พอเมื่อบาคณิงแล้วกับเพสนีรมิตบาก็เป็นแมลงวันเขียวฮิบพะลันมีซำก็ไปจนได้สองพระองค์นั่งอยู่ สองก็เว้าพากถ้อยจาตั้นต่อกัน แต่เนั้น โมกยะลักจาตั้นเว้าต่อแสนเมือง อันว่าป็นพิสฮ้อนเหล้มปะเลฐุมิคุณ เขาหากได้ฝนคิม่าหอกตกลงพื้น เมื่อใดคนตกใส่น้ำสมุทท์หลวงแสนโยชน์ ก็ดีท่อน ใผอยู่ไถ่กินน้ำก็ส่วนตายท่านเอย

(พระลักพระลาม : 99)

เมื่อหุละมานรู้แผนการของโมกยะลัก หุละมานรีบออกอุบายแปลงเป็นหมาตัวใหญ่เท่าคอยเขาแก้วทำตายลอยน้ำมามีฝูงกา และแร้งทั้งสพอยู่บริเวณที่โมกยะลักทำพิธี ครั้นโมกยะลักเห็นหมาเฝ้าส่งกลิ่นเหม็น โมกยะลักไม่สามารถทำพิธีได้ต่อไปจึงพุ่งหอกไปถูกไพร่พลของพระลามล้มตายเป็นจำนวนมากแล้วแอบหลบไปเมืองบาดาล

บาก็มีริมฝีปากเป็นหมาตัวใหญ่ สมสถานทอดยเขาแก้ว บาก็ตายแต่ทิ้งเหนือน้ำฟูมา
ลอยล่อง ฝูงหมูกาและแฉ่งแซวขึ้นแห่น้ำ มันก็ดูเหม็นแท้คือดังจ๊กแตก ตายแล้ว เมื่อนั้น โมก
จะสกเจ้าเหม็นฮ้ายลวดทะยาน บาก็มาถึงห้องราชาสหายเสี้ยว

(พระลักพระลาม : 99)

ตอน สึกโมกจะสัก

โมกจะสักหนีไปเมืองบาดาลเพราะสู้หุลละมานไม่ได้ ในตอนที่จะไปหาโมกจะสัก
หุลละมานออกอุบายแปลงกายเป็นพระอินทร์ให้นำเชือกถือตามโมกจะสักไปเมืองบาดาลนั่งพดหาง
เสมอโมกจะสัก “บาก็มีริมฝีปากเนื้อโสมท้าวตั้งอินทร์ทงแท่นแก้วเป็นอาสนสูง แต่นั้นหุลละมานทำ
ฤทธิ์กวาดหางสูงขึ้นถึงที่พ่อพญาไ้ราชาโมกจะราช บนบอให้เห็นแจ้งชู้ประการ” (พระลัก
พระลาม : 111)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานในเรื่องพระลักพระลาม สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ฉันทาธิบดี	วิริยาธิบดี	จิตตาธิบดี	วิมังสาธิบดี
ศึกพญากำป๋น	-	-	✓	-
หุลละมานลวงนางมัสสาหลว	-	-	-	✓
ศึกพญาฮาบมะนาสวน	-	-	✓	-
หุลละมานทำลายพิธีลับหอ ของโมกจะสัก	-	-	-	✓
ศึกโมกจะสัก	-	-	✓	✓

เรื่อง พระรามชาดก

1. จิตาธิบดี

ตอน หนูละมานรบกับปลาอานนท์

ในตอนที่หนูละมานจะไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หนูละมานเหาะไปลังกา แต่เหนื่อย
อ่อนมากกว่าปกติ ถูกปลาอานนท์สองตัวมาสูบไว้ หนูละมานใช้ความสามารถทางการรบถีบกระทุ้ง
พุงปลาจนแตกตาย

2.วิมังสาธิบตี

ตอน สึกเกล้ากุมาร

ในตอนทีบุตรของพญาราพณาสวรออกรบร่วมกับท้าวราพณาสวรผู้เป็นบิดา หุนละมานทราบว่นางสุดโทมารดาเกล้ากุมารมีอวัยวะเป็นยาพิษทาง ตา หู จมูกเพื่อให้เกล้ากุมารเลียรักษาอาการบาดเจ็บ หุนละมานจึงออกอุบายนิรมิตเป็นเกล้ากุมารเข้าไปเลียอวัยวะนางสุดโท แล้วเสกเส้นขนอุดตา หู ปาก จมูก และถันป้องกันมิให้น้ำไหลออกมาเป็นว่านยาเพื่อช่วยรักษาอาการบาดเจ็บของเกล้ากุมารและผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากการทำศึก

เมื่อเกล้ากุมารบุตรพญาราพณาสวรออกรบ หุนละมานพุ่งหอกไปถูกเกล้ากุมาร เกล้ากุมารกลับไปเลียอวัยวะของนางสุดโทแต่ไม่สามารถเลียได้ก็ถึงแก่ความตาย

ท้าวหุนละมานประหลาดใจถามท้าวเชษฐกุมาร ทราบว่มารดาเกล้ากุมารมีอวัยวะเป็นยาพิษทางตา หู จมูก จึงนิรมิตตนเป็นรูปเกล้ากุมารนั้นไปเลียที่อวัยวะนางสุดโทแล้วเสกเส้นขนอุดตา หู ปาก จมูกแทรกถันทั้งคู่ป้องกันมิให้น้ำไหลออกมาเป็นว่านยาแล้วกลับมากองทัพ

(พระรามชาดก : 91)

บทบาทการเป็นทหารของหนุมานในเรื่องพระรามชาดก สามารถสรุปในตารางไว้ดังนี้

เหตุการณ์	ฉันทาธิบตี	วิริยาธิบตี	จิตตาธิบตี	วิ ม ง ส า ธิบตี
หุนละมานรบกับปลาอานนท์	-	-	✓	-
ศึกเกล้ากุมาร	-	-	-	✓

เปรียบเทียบการใช้ข้อธิบตี 4 ของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสาน

เหตุการณ์	ฉันทา ธิบตี	วิริยาธิบตี	จิตาธิบตี	วิ ม ง ส า ธิบตี
หนุมานสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา	ร.ล / ร.ร	ร.ร / ร.ล	ร.ร / ร.ล	ร.ร
จองถนน	ร.ล / ร.ร	ร.ล / ร.ร	-	-
ศึกชีวหา	-	-	ร.ล / ร.ร	ร.ร
ไมยราพลักพระรามไปเมืองบาดาล	-	ร.ล / ร.ร	ร.ล	ร.ล / ร.ร
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	ร.ล / ร.ร	ร.ล / ร.ร	-	-

เหตุการณ์	ฉั น ท า ธิบติ	วิริยาธิบติ	จิตาธิบติ	วิ มั ง ส า ธิบติ
หนุมนลวงเากล่องดวงใจของทศ กัณฐ์	ร.ร	-	-	ร.ร
*หุนละมานรบกับปลาอานนท์	-	-	ร.ร	-
* สึกเก้ากุมาร	-	-	-	ร.ร
**ศึกพญากำป็น	-	-	ร.ล	-
**หุลละมานลวงนางมัสสาหลวง	-	-	-	ร.ล
**ศึกพญาฮามะนาสวน	-	-	ร.ล	-
**หุลละมานทำลายพิธิลัษหอก ของโมกษะสัค	-	-	-	ร.ล
**ศึกโมกษะสัค	-	-	ร.ล	ร.ล

หมายเหตุ * มีเฉพาะในเรื่อง พระรามชาดก

** มีเฉพาะในเรื่อง พระลักพระลาม

จากการศึกษาบทบาทของหนุมนในรามเกียรติ์ภาคอีสานในเรื่อง พระรามชาดก และ พระลักพระลาม พบว่าหนุมนจะมีอธิบติ 4 ครบทุกประการ ทั้งในด้านฉันทาธิบติ วิริยาธิบติ จิตาธิบติและ วิมังสาธิบติ หนุมนทั้งสองเรื่องจะเด่นด้านการรบ และการใช้อุบายในการทำสงคราม ในเรื่องพระลักพระลาม หนุมนจะแสดงคุณสมบัติของอธิบติ 4 เด่นชัดกว่าในเรื่อง พระรามชาดก อาจเกิดจากการทำงานเพียงผู้เดียวก็ได้จึงทำให้หนุมนสามารถทำงานได้อย่างเต็มความสามารถไม่ต้องมีผู้ช่วยดังในเรื่อง พระรามชาดก

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ตั้งข้อสังเกตว่าการแสดงบทบาทของหนุมนในฐานะทหารในรามเกียรติ์ ฉบับอีสานในเรื่อง พระลักพระลาม และพระรามชาดก ถึงแม้ว่าหนุมนจะมีฐานะเป็นถึงบุตรของ พระรามแต่หนุมนก็ทำหน้าที่เยี่ยงทหารคนหนึ่ง หนุมนรับคำสั่งทุกอย่างจากพระรามโดยตรง การทำงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากพระรามเป็นการทำหน้าที่เยี่ยงทหารคนหนึ่งและเป็นหน้าที่ที่ บุตรมีต้องกระทำ การทำงานต่าง ๆ ของหนุมนมิได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่าหนุมนทำไปเพราะ ต้องการทดแทนคุณ พระรามสั่งให้ทำหนุมนก็ต้องทำ หนุมนมิได้ทำไปเพราะสำนึกของความ เป็นบุตร แต่การทำหน้าที่ของหนุมนเหมือนกับการทำหน้าที่ของทหารทั่ว ๆ ไป

เปรียบเทียบบทบาทของหนุมานเกี่ยวกับอริบดี 4 ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

เหตุการณ์	พันทาชิบดี	วิริยาชิบดี	จิตาชิบดี	วิมังสา อริบดี
หนุมานสืบข่าวนางสีดาที่กรุง ลงกา	ร.ห/ร.ป/ ร.ก/ร.พ/ ร.อ/ร.ร/ร. ล	ร.ห/ร.ป/ ร.พ/ร.ก/ร. ร.ร.ล/ร.1	ร.ห/ร.ป/ ร.ก/ร.พ/ ร.อ/ร.ร/ร. ล	ร.ห/ร.ก/ร. ป/ร.ร
ศึกฤทธกัน	-	-	ร.1	-
หนุมานรบกับผีเสื้อสมุทร	-	-	ร.1	-
จองถนน	ร.1 /ร.ห/ร. ป/ร.พ/ร.ก/ ร.ค/ ร.ร/ร. ล	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ค/ร.ร/ ร.ล	ร.พ/ร.ก	-
หนุมานจับสุกรसार	ร.1	-	-	-
หนุมานรบกับภานุราช	ร.1	-	ร.ก	-
องคตสื่อสาร	-	ร.ค	-	-
ไมยราพลักพระรามไปเมือง บาดาล	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ก	ร.1/ร.ห/ร. ป/ร.ก/ร.ร/ ร.ล	ร.ป/ร.ห/ร. พ/ร.ก/ร.ล	ร.ห/ร.ป/ร. พ/ร.ร/ร.ล
หนุมานทำลายพิธิ์ลัับหอกโมกข ศักดิ์ของกุมภกรรณ	ร.ก	-	-	ร.1/ร.ก/ ร. ล
กุมภกรรณหนีบศกริฟไว้ได้ รักแร้	ร.1	-	-	-
หนุมานเก็บยารักษาพระลักษมณ์	ร.พ/ร.ร/ ร. ล	ร.1/ร.ห/ร. ป/ร.ก/ร.ข/ ร.ร/ ร.ล	-	ร.ห/ร.ป
ศึกกุมภกรรณ	ร.1	-	ร.1/ร.ล	ร.ล
กุมภกรรณทำพิธิ์ท่น้ำ	-	-	-	ร.1
ศึกวิรุณมุข	ร.ข	-	-	-
ศึกกำป็น	-	-	ร.1/ร.ล	-

เหตุการณ์	ฉันทาธิปไตย	วิริยาธิปไตย	จิตาธิปไตย	วิ ม ง ๙ ๑ ธิปไตย
ศึกอินทรีชิต	-	-	ร.๗/ร.๓	-
ศึกทศกัณฐ์	-	-	ร.๑/ร.๓	-
ศึกสหัสเดชะ	-	-	-	ร.๑/ร.๓
หนุมานทำลายพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์	-	-	-	ร.๑
หนุมานไปลวงศรของสัทธาสูร	-	-	-	ร.๑
ศึกวิรุณจำบัง	-	-	ร.๑	-
หนุมานทำลายพิธีหุงน้ำทิพย์ของนางมณโฑ	-	-	-	ร.๑
หนุมานไปลวงกล่อวงใจของทศกัณฐ์	ร.๗/ร.๓/ร.	ร.๗/ร.๑/ร.๗	-	ร.๑/ร.๑/ ร.๓/ร.๗/ ร.๗/ร.๑
ศึกท้าวอศรรณ	-	-	ร.๑	-
ศึกบรรลัยกัลป์	-	-	ร.๓	ร.๑/ร.๗
ศึกท้าวมหาบาล	ร.๑	-	-	-
ศึกท้าวหมันวานและกาลสูร	-	-	ร.๑	-
หนุมานไปลวงพระมงกุฎพระลบ	-	-	-	ร.๑
ศึกท้าวคนธรรพ์	-	-	ร.๑	-
*ศึกชีวิหา	-	-	ร.๑/ร.๓	ร.๑
*หุนละมานรบกับปลาอานนท์	-	-	ร.๑	-
*หุนละมานลวงนางมัสสาหลว	-	-	-	ร.๓
*หุนละมานรบกับเก้ายุมาร	-	-	-	ร.๑
*อนัมนมไปขอนางเงือกคำให้เจ้าโลมา	ร.๓	-	-	-

* ไม่มีในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จากการศึกษาบทบาทของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่าหนุมานมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับอริบดี 4 ครบทุกประการ คือ ในเรื่องของการทำหน้าที่ตามคำสั่งของพระราม ในเรื่องของความเพียรในการงาน เรื่องของความสามารถในการออกศึก และการใช้อุบายในการทำงาน แสดงให้เห็นว่าหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะเน้นทั้งลักษณะนิสัย และบทบาทของทหารที่ดีพร้อม คือ จงรักภักดี (ฉันทาธิบดี) ขยัน (วิริยาธิบดี) ฉลาด (วิมังสาธิบดี) และกล้าหาญ (จิตาธิบดี) แต่คุณสมบัติที่เด่นชัดมากที่สุดคือความสามารถทางการรบ ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะไม่เน้นในการแจกแจงรายละเอียดดังในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่หนุมานก็มีคุณสมบัติของอริบดี 4 ครบทั้ง 4 ข้อ ผู้อ่านสามารถมองเห็นความสามารถของหนุมานได้แม้จะเล่าเรื่องอย่างรวบรัดก็ตาม

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ตั้งข้อสังเกตว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นคุณสมบัติที่เด่นของหนุมานจะเน้นไปที่การทำหน้าที่ตามคำสั่งของพระราม และความเพียรในการงานเป็นสำคัญ เช่น การไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา จองถนน การไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล และการเก็บยารักษาพระลักษมณ์ คุณสมบัติในด้านการรบ และการใช้อุบายในการทำงานเป็นคุณสมบัติที่ช่วยสนับสนุนการทำงานให้ดียิ่งขึ้นเท่านั้น ผู้แต่งอาจคิดว่าทหารที่ดีไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติครบทุกประการก็ได้ แต่ขอให้สามารถทำงานตามสั่งให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี นอกจากนั้นอาจเกิดจากในสังคมของชาวบ้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่ซับซ้อนเหมือนในสังคมเมือง การทำงานที่ได้รับมอบหมายจากนายไม่จำเป็นต้องใช้กำลัง และเล่ห์เหลี่ยมในการทำงานมาก การทำงานของหนุมานในสังคมชาวบ้านจึงเน้นไปที่การทำงานตามที่นายสั่งโดยอาศัยความเพียรในการงานเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในการทำงานยากบางครั้งก็จำเป็นที่จะต้องใช้ฝีมือทางการรบ และอุบายต่าง ๆ บ้างหากเห็นว่าเป็นงานที่ยากลำบาก เช่น การไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา การช่วยพระรามซึ่งถูกไมยราพลักไปเมืองบาดาล และการลงเอยกลองคังใจของทศกัณฐ์ การทำงานครั้งนี้หนุมานจะต้องคิดใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน เพื่อความปลอดภัยของตัวเองหนุมานเอง และป้องกันไม่ให้ยักษ์จับกุมตัวได้ หากเห็นว่าสามารถกำจัดศัตรูได้ เพื่อลดภาระของพระรามหนุมานก็ต้องทำ เพราะฉะนั้นการเป็นผู้ที่ทำตามรับสั่งหรือแสดงความเพียรเพียงอย่างเดียวคงไม่ทำให้หนุมานทำงานสำเร็จไปได้ด้วยดี

2.2 บทบาทของหนุมานในฐานะอื่นๆ

บทบาทของหนุมานในฐานะอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทของหนุมานที่ปรากฏในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก บทบาทของหนุมานในฐานะอื่น ๆ มีดังนี้

2.2.1 บทบาทของหนุมานในฐานะบิดา

2.2.2 บทบาทของหนุมานในฐานะหลาน

2.2.3 บทบาทของหนุมานในฐานะผู้บังคับบัญชา

2.2.4 บทบาทของหนุมานในฐานะกษัตริย์

2.2.1 บทบาทของหนุมานในฐานะบิดา

จากการศึกษาบทบาทของหนุมานในฐานะบิดาพบว่าบทบาทของหนุมานในฐานะบิดาคือการเอาใจใส่บุตรโดยส่งเสริม และสนับสนุนด้านการประกอบอาชีพของบุตร เช่น การสนับสนุนให้บุตรของตนเป็นทหาร ดังนั้นเมื่อหนุมานมีบุตร บุตรของหนุมานจึงทำงานรับใช้พระรามทั้งสองคน คือมัจฉานุและอสูรผัด

ในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หนุมานมีบุตรคือมัจฉานุซึ่งเกิดจากนางสุพรรณมัจฉา หลังจากทีนางไปลักรอกกุมารไว้ที่ชายหาด ไม่ทราบไปเห็นเข้าจึงเก็บมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมที่เมืองบาดาลโดยให้มัจฉานุอาศัยอยู่ในบึงใหญ่ ตอนที่หนุมานไปตามพระรามซึ่งถูกไมยราพลักตัวไปเมืองบาดาล หนุมานได้พบมัจฉานุแล้วเกิดสู้รบกันขึ้น แต่ไม่มีใครแพ้ชนะ หนุมานสังเกตว่ามัจฉานูมีลักษณะเหมือนตนยกเว้นมีหางเหมือนปลาจึงถามถึงบิดาของมัจฉานุ มัจฉานุตอบว่าบิดาของตนชื่อหนุมาน สามารถหาเป็นดาวเป็นเดือนและตะวันได้ หนุมานแสดงให้มัจฉานูดู มัจฉานุเห็นแล้วจึงเชื่อว่าหนุมานเป็นบิดา เมื่อรู้ว่ามัจฉานุเป็นบุตรของตน หนุมานก็พา มัจฉานูหาพระรามเพื่อให้ทำสงคราม และขอให้พระรามตัดหางให้ ดังความว่า

ขอพระองค์จงได้โปรดเศษ

แปลงให้พันเพศมัจฉา

จะได้ร้องเบื่องบาหา

ไปกว่าจะสิ้นลมปราณ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 292)

หนุมานมีบุตรอีกคนหนึ่งกับนางเบญจกายชื่ออสูรผัด หนุมานได้พบกับอสูรผัดตอนที่บวชอยู่ในป่า อสูรผัดเล่าให้หนุมานฟังว่าตอนนี้ท้าวจักรวรรดิแต่งตั้งให้ไพนาสุริยวงศ์บุตรนางมณโฑกับทศกัณฐ์ครองลงกาแทนพิเภก ขอให้หนุมานไปช่วยพิเภกซึ่งถูกท้าวจักรวรรดิจับไปขังไว้ หนุมานพาอสูรผัดไปเฝ้าพระราม หนุมานนำเรื่องราวที่อสูรผัดเล่าให้ตนฟังทูลพระราม เมื่อพระรามจึงให้หนุมานไปเมืองจิดจัน และชมพูเพื่อเกณฑ์คนมาช่วยพิเภก พระรามเอ่ยชมอสูรผัดว่ามีความซื่อสัตย์และกล้าหาญ

ตรัสพลางสรรเสริญอสูรผัด

นำใจซื่อสัตย์กล้าหาญ

มาบอกความตามเหตุในเมืองมาร

จึงแจ้งการว่าเกิดไพร่

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 18)

บุตรทั้งสองของหนุมานได้แสดงความกล้าในการรบจนเป็นที่พอพระทัยของพระราม พระรามจึงแต่งตั้งให้มัจฉานุเป็นพญาหนุราช

ฝ่ายมัจฉานุผู้บุตร	ฤทธิรุทรปรีชาแหลมหลัก
ควรเป็นเจ้าแก่อสุรยักษ	ผ่านนักเรศแทนบิตร
ครองกันกับรัตนมาลี	บุตรจักรวรรดิชาญสมร
ชื่อพญาหนุราชฤทธิรอน	ให้ถาวรสืบวงศ์กษัตริย์ไป

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 293)

ฝ่ายอสูรผัดซึ่งทำความดีความชอบช่วยพระพรต และพระสัตรุดทำศึกคราวศึก ท้าวจักรวรรดิ พระรามจึงแต่งตั้งให้อสูรผัดเป็นพญามารนุราชอุปราชเมืองลงกา

อันว่ากุมารอสูรผัด	ไม่เกรงท้าวจักรวรรดิโมหันธ์
ชื่อตรงจงรักพระทรงธรรม	ได้เอาเหตุนั้นมาแจ้งการ
แล้วนำทัพไปลงกา	อาสาต่อสู้หักหาญ
จับอ้ายทศพินชุนมาร	ชาญศึกองอาจว่องไว
ล้างพิริวไวยตาลบรรลัจักร	ทั้งสองขุนยักษเสียได้
ความชอบนั้นมีแต่ค้นไป	ให้เป็นอุปราชลงกา
ชื่อว่าพญามารนุราช	โดยชาติสุริยวงศ์ยักษา

....

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 280)

จะเห็นได้ว่าบทบาทของหนุมานในฐานะบิดาคือการเอาใจใส่บุตร คือ หนุมานพาบุตรไป รับราชการทหารเพื่อให้บุตรสร้างชื่อเสียงให้แก่บ้านเมือง

2. 2.2 บทบาทของหนุมานในฐานะหลาน

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หนุมานมีสถานภาพเป็นหลานของพาลีและสุคริพ หนุมานจะทำหน้าที่ในฐานะหลานที่ดี เช่น ตอน สุคริพรบกับพาลี หนุมานจะไม่ไปก้าวก่าย เพราะคิดว่าตนเป็นผู้น้อย จะต้องไม่ไปก้าวก่ายเรื่องของ ผู้ใหญ่ หนุมานจึงปล่อยให้น้ำทั้งสองรบกัน ดังคำว่า

เมื่อนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ถวายนั่งคมคัลลัญชุลี	ขุนกระบี่จึงกราบทูลไป
ซึ่งน้ำต่อน้ำจะรบกัน	ข้าจะอยู่นั้นหาควรไม่
จะขอลาบาทภูวนาย	ไปให้ไกลกายไกลตา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 21)

ต่อมาพาลีได้ขับสุกรีออกจากเมืองเพราะคิดว่าสุกรีทรยศต่อตน หนุมานตามสุกรีพม่าด้วย และขออยู่รับใช้สุกรีที่ในป่าซึ่งส่งผลให้หนุมานเกิดความสัมพันธ์กับสุกรีมากกว่าพาลี ในตอนที่สุกรีพาไปชวนให้หนุมานไปเป็นทหารของพระราม หนุมานก็ไปด้วยความเต็มใจ เพราะหนุมานเคารพสุกรีพม่า หนุมานจะเชื่อฟัง และแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อสุกรีพม่า หนุมานตอบสุกรีพม่าด้วยความเคารพว่าสุดแล้ว แต่สุกรีพม่าจะเห็นว่าสมควร ดังความว่า

บัดนั้น	วาขุนทรผู้มีอัชฌาสัย
ได้ฟังจึงตอบคำไป	ด้วยใจจงรักภักดี
ทั้งนี้สุดแต่ประจวบการ	ตัวหลานไม่ขัดบทศรี
ว่าแล้วสำแดงฤทธิ	สองกระบี่ก็พากันหะมา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 45)

จะเห็นว่าหนุมานจะเป็นหลานที่ดีของพาลีและสุกรีพม่า โดยเฉพาะกับสุกรีพม่า หนุมานจะออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับสุกรีพม่าหลายครั้งเพื่อแสดงถึงความรัก และเคารพต่อสุกรีพม่า

2.2.3. บทบาทของหนุมานในฐานะผู้บังคับบัญชา

ผู้บังคับบัญชามีความหมายถึง ผู้ที่มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคนหมู่นิ่งตั้งแต่สองคนขึ้นไป และไม่จำกัดอายุว่ามากน้อยเท่าไร เป็นผู้ที่สามารถปกครองคนได้โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ กำเนิด อายุ คุณสมบัติของผู้บังคับบัญชาที่ดี เช่น เมื่อถึงคราวขู่ก็ขู่ ถึงคราวประคองก็ประคองเมื่อพุดจากับผู้น้อยต้องพุดจาให้เป็นหลักสำคัญ¹⁷

¹⁷ พระเทพวิสุทธิเมธี [ปัญญานันทภิกขุ], หน้าที่ของคณาธิปไตย คนดีและคุณสมบัติของนักบริหาร, 185 – 189.

หนุมานแสดงบทบาทเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี สังเกตได้จากตอนที่หนุมานมีหน้าที่คุมทหารไปลงกา บทบาทของหนุมานคือการทำหน้าที่ควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยในกองทัพ ถึงคราวชู้ก็ต้องอยู่เพื่อความเป็นระเบียบของกองทัพ เช่น ในตอนที่หนุมานได้พบกับยักษ์ปักหลักันบรรดาทหารได้ยินเสียงของยักษ์ปักหลักันต่างพากันวิ่งหนีกันวุ่นไป หนุมานเห็นดังนั้นก็ร้องทวาดด้วยเสียงอันดังสั่งให้ทหารหยุดวิ่ง ครั้นวานรได้ยินเสียงหนุมานก็พากันสงบลงทันทีดังความว่า

บัดนั้น	ฝ่ายพลกระบี่ถ้วนหน้า
ได้ยินหนุมานร้องมา	วานรก็สงบทันที
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 88)

นอกจากหนุมานจะมีอำนาจที่จะสั่งทหารได้แล้ว หนุมานยังเป็นผู้บังคับบัญชาที่รู้จักพูดจาซึ่งเป็นหลักสำคัญในการปกครองคน เช่น การสอนให้ทหารเข้าใจถึงบทบาทของตน ดังความว่า

ตั้งใจอาสาพระสีกร	อย่าอ้าวรณแก่ชีพชีวา
ถึงมาตรตัวตายจะไวยศ	ให้ปรากฏดังราชปิกษา
อันชื่อสหายผู้ศักดิ์ดา	สกุณาสูเสียชีวัน
จึงควรด้วยเราเป็นทหาร	องค์พระอวตารรังสรรค์
ความดีจะอยู่ชั่วกัลป์	จนสิ้นสุริยันจันทรา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 94)

หนุมานยกตัวอย่างของสหายที่ยอมตายเพื่อพระรามเป็นตัวอย่างให้ทหารเห็นว่า หน้าที่ของทหารที่ดี คือ ต้องตั้งใจรับใช้นายจนแม้ตัวตายก็ยอม เพื่อความดีจะได้ปรากฏชั่วกัลปาวสาน

2.2.4 บทบาทของหนุมานในฐานะกษัตริย์

บทบาทของหนุมานในฐานะกษัตริย์เป็นไปตามขนบวรรณคดีโดยทั่วไป คือ กษัตริย์ที่ดีจะต้องกรบไปด้วยทศพิศราชธรรม 10 ประการปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุข สุรพงศ์ โสธะเสฐียร กล่าวว่าผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นกษัตริย์จะต้องเป็นคนที่พระมหากษัตริย์ไว้วางพระราชหฤทัย ประกอบด้วยไหวพริบและปัญญา (Tricky) ¹⁸

¹⁸สุรพงษ์ โสธะเสฐียร, “รามเกียรติ์ : การแปลความหมายทางการเมือง,” 244.

สุวรรณ จงตระกูล กล่าววาทะกษัตริย์ในอุดมคติตามความเป็นจริงอาจเป็นแบบใดแบบหนึ่งก็ได้ เช่น ในหนังสือประชุมโคลงโลกนิติที่กล่าวถึงกษัตริย์ว่ากษัตริย์จะต้องไม่เกรงกลัวข้าศึก มีความกล้าหาญและตั้งมั่นอยู่ในสัจย์ส่วนในโลกนิติไตรพากย์กล่าวถึงข้อควรปฏิบัติสำหรับพระมหากษัตริย์ว่าควรประกอบไปด้วย ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนน้อม ถ่อม ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความยุติธรรม¹⁹

ในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อพระรามแต่งตั้งให้หนุมานเป็นพญาอนูชิตแล้ว พระรามให้หนุมานไปครองเมืองนพบุรี หนุมานก็ทำหน้าที่กษัตริย์ได้เป็นอย่างดีตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ไพรีฟ้าอยู่เย็นเป็นสุข ดังความว่า

เมื่อนั้น	ฝ่ายพญาอนูชิตเรื่องศรี
ครอบครองไพรีฟ้าประชาชี	ในนพบุรีอันโอฬาร
ตั้งอยู่ในธรรมทศพิธ	โดยกิจกษัตริย์มหาศาล
ถึงเวลาออกว่าราชการ	เป็นสุขสำราญทั้งพารา
อันหมู่ไพรีฟ้าประชาก	สโมสรื่นเริงถ้วนหน้า
ราตรีเข้าที่ไสยา	ในมหาปราสาทมณี
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 555)

หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ²⁰ที่พระมหากษัตริย์ใช้ในการบริหารบ้านเมือง มีดังนี้

1. ทาน คือ การบำเพ็ญทาน
2. ศีล คือ รักษาศีลห้า และศีลแปด
3. บริจาค คือ การบริจาคตัญย์เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของประเทศชาติ
4. อาชวระ คือ ความซื่อตรง ความเปิดเผย
5. มัททวะ คือ ความอ่อนโยน
6. ตบะ คือ ความพากเพียร
7. อโกธะ คือ ความไม่โกรธ
8. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น
9. ขันติ คือ ความอดทน

¹⁹สุวรรณ จงตระกูล, “กษัตริย์ในวรรณคดีไทย” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), 141.

²⁰พุทธทาสภิกขุ, ทศพิธราชธรรม (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2537).

10. อวิโรธนะ คือ ความไม่มีพริฐ

จะเห็นว่าข้อปฏิบัติในโลกนิติไตรพาคัยจะใกล้เคียงกับหลักทศพิธราชธรรม ยกเว้นความผ่อนผันกับความยุติธรรม ในหลักทศพิธราชธรรมจะเป็นความอ่อนโยน กับความไม่มีพริฐ

จากการศึกษาบทบาทอื่น ๆ ของหนุมาน คือ บทบาททหาร บทบาทของบิดา บทบาทของหลาน บทบาทของผู้บังคับบัญชา และบทบาทของกษัตริย์ พบว่าบทบาทที่เด่นของหนุมาน คือ บทบาททหาร เหตุที่บทบาทของทหารเด่นสุดเพราะเรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามระหว่างพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์ หนุมานซึ่งเป็นทหารที่มีความสามารถเหนือกว่าทหารอื่น ๆ และมีความจงรักภักดีจึงต้องมีบทบาทเด่นกว่าทหารคนอื่น

จากการศึกษาลักษณะนิสัย และบทบาทของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่า หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะมีลักษณะนิสัยเหมือนกัน คือ จงรักภักดี กล้าหาญ และฉลาดรอบคอบ ลักษณะนิสัยที่เด่นนี้จะมีความสัมพันธ์กับฐานะของหนุมานซึ่งเป็นทหารเอกของพระรามด้วยว่าจะต้องจงรักภักดีต่อพระราม กล้าหาญ และฉลาด นอกจากนั้นลักษณะนิสัยที่ดีของหนุมานจะสอดคล้องกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสงคราม เช่น นิสัยจงรักภักดีจะปรากฏในตอนที่หนุมานไปถวายแหวนนางสีดา หนุมานตั้งใจทำงานตามที่พระรามสั่งอย่างสุดความสามารถ สังเกตได้จากการไปสำรวจปราสาทแต่ละหลังของพี่น้องทศกัณฐ์ และช่วยไม่ให้นางสีดาผูกคอตาย ต่อมาก็ถวายแหวนและสไบให้นาง ตอนพระลักษมณ์ถูกศรพรหมาสตร์ของอินทรชิต หนุมานก็แสดงความจงรักภักดียอมสละชีวิตไปจุดพระอาทิตย์ไม่ให้ขึ้นมาส่องแสง เพราะกลัวพระลักษมณ์สิ้นชีพจนตัวตาย นอกจากนั้นยังอาสาไปช่วยพระรามซึ่งถูกไมยราพลักไปเมืองบาดาล การเสี่ยงชีวิตไปขโมยกลองดวงใจของทศกัณฐ์โดยที่ไม่รู้ว่าตนจะมีชีวิตกลับมาหรือไม่ หนุมานในฐานะของทหารได้พิสูจน์ให้พระรามเห็นว่าตนเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระรามมาก นิสัยกล้าหาญปรากฏในตอนที่รบกัน เช่น หนุมานเข้าไปต่อสู้กับฝ่ายของทศกัณฐ์อย่างกล้าหาญซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องของทศกัณฐ์และเพื่อนของทศกัณฐ์ที่มีความสามารถมากแต่หนุมานก็รบอย่างสุดความสามารถและไม่กลัวตาย หนุมานกล้าที่จะเผชิญกับศัตรูอย่างไม่หวั่นเกรงต่ออันตรายเพื่อช่วยพระรามฆ่าฝ่ายของทศกัณฐ์ นิสัยฉลาดสังเกตจากการใช้อุปายต่าง ๆ ในการทำงาน เช่น การแปลงกายเพื่อมิให้ศัตรูสงสัย เป็นต้น ส่วนลักษณะนิสัยที่ดีด้านอื่น ๆ จะปรากฏในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมากที่สุด เช่น ช่วงสังเกต รู้เท่าทันในการทำสงคราม มีสติ ทำผิดแล้วยอมรับผิด เข้าใจชีวิต มีเหตุผล และไม่เห็นแก่

สินจ้างรางวัล ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะต่างจากรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น นิสัยไร่เคียงสา อาจเกิดจากผู้แต่งรับอิทธิพลมาจากรามายณะเรื่องอื่น ๆ ก็เป็นไปได้

นอกจากลักษณะนิสัยที่ดีของหนุมานจะสอดคล้องกับบทบาทของหนุมานในฐานะทหารแล้ว ลักษณะนิสัยที่ไม่ดีของหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ก็สอดคล้องกับฐานะทหารของหนุมานด้วย เช่น หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอนจะมีนิสัยเข้าสู้กับผู้หญิงเพื่อให้ผู้หญิงช่วยงานของตนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เช่น นางบุษมาลีช่วยบอกทางไปลงกา เป็นต้น หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รามเกียรติ์ฉบับล้านนา และรามเกียรติ์ฉบับอีสานมีนิสัยใจร้อน เพื่อต้องการช่วยงานของพระรามเพื่อไม่ให้พระรามเหนื่อยจนเกินไป หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รามเกียรติ์ฉบับอีสาน รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน และรามเกียรติ์วัดควนเกยจะมีนิสัยทะนงตนก็เพื่อแสดงการข่มขวัญศัตรู และเพื่อให้คนอื่นเห็นถึงความสามารถของตน เป็นต้น ส่วนลักษณะนิสัยที่ไม่ดีอื่น ๆ ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น เช่น หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนามีนิสัยคือร้อน และละโมภ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสานมีนิสัย เจ้าชู้ ทะนงตน คือร้อน นิสัยพาล ละโมภ ชอบโยนความผิดให้คนอื่น ใจร้อน ไม่มีมารยาท และไม่รอบคอบ อาจเกิดจากผู้แต่งต้องการแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าถึงแม้หนุมานจะเป็นทหารที่มีคุณสมบัติตามลักษณะของทหาร เช่น จงรักภักดี กล้าหาญ และฉลาด แต่หนุมานก็อาจแสดงนิสัยที่ไม่ดีอย่างมนุษย์ทั่วไปได้

3. กลวิธีการสร้างตัวละครหนุมาน

วินิตา ดิถียนต์ มีความเห็นว่า

...การสร้างตัวละครเป็นเรื่องสำคัญเท่ากับการสร้างโครงเรื่อง เพราะโครงเรื่องคือชีวิตตัวละครและเนื้อเรื่องเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และถ้าเรื่องทั้งหลายที่แต่งขึ้นล้วนเกี่ยวกับชีวิต แล้วก็ต้องมีคำถามต่อไปว่า ชีวิตของใคร? ฉะนั้นการสร้างตัวละครจึงเป็นเรื่องสำคัญเท่ากับการสร้างโครงเรื่องเพราะโครงเรื่องคือชีวิต ตัวละครคือ ผู้แสดงบทบาทของชีวิตนั้น²¹

²¹วินิตา ดิถียนต์, เอกสารประกอบการสอนวิชา 411 การเขียนบันเทิงคดี (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 45.

จากการศึกษารามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่ามีการสร้างตัวละครหนุมานในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

3.1 สร้างให้สมจริง

มีนักวรรณคดีศึกษาความหมายเกี่ยวกับการสร้างให้สมจริงที่ต่างกันแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. การสร้างความสมจริงแบบใกล้เคียงความเป็นจริง (realistic) คือ การสร้างตัวละครแบบใกล้เคียงความเป็นจริง ถูกต้องตามความเป็นจริง หรือสอดคล้องกับความเป็นจริง ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ เน้นความเป็นจริง ดังนี้

กุหลาบ มัลลิกะมาส²² กล่าวว่า การสร้างเรื่องให้สมจริงเป็นการถ่ายทอดชีวิตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด ผู้อ่านจะยอมรับและรู้สึกได้ว่าเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นจริงได้ การวัดความสมจริงในวรรณคดีว่ามีความสมจริงเพียงไรมีลักษณะเป็นจิตวิสัย การเขียนเพื่อแสดงความสมจริงนักเขียนพยายามสะท้อนชีวิตทั้งที่เป็นเหตุการณ์ และสภาพจิตใจของตัวละครมากขึ้น เช่น การพยายามนำเอาชีวิตจริงของคนที่อยู่ร่วมสมัยกับตนมากล่าว หรือแสดงความคิดของตนที่มีต่อเหตุการณ์ที่เป็นจริง ส่วนกลวิธีการสร้างตัวละครให้สมจริงจะใช้แนวจิตวิทยา และความจริงในชีวิต ตลอดจนการสร้างตัวละครให้มีลักษณะนิสัยหลายอย่าง และเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ที่เรียกว่าพลวัต

เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่า ลักษณะของความสมจริง²³ คือ

1. ผู้เขียนวาดภาพชีวิตตามความเป็นจริง ไม่แต่งเติมและมัววาดภาพหรือบรรยายชีวิตในแง่ที่น่าเกลียดน่าชัง ผู้เขียนไม่คำนึงถึงความงดงาม แต่ให้ความสำคัญของชีวิตมาตีแผ่อย่างชัดเจน

2. การเขียนนวนิยาย หรือเรื่องสั้น มักเพ่งเฉพาะปัจเจกชน (individual) ไม่ใช่แบบของบุคคล (type)

วิภา กงกะนันทน์²⁴ กล่าวถึงการสร้างตัวละครให้สมจริง (realistic) ว่า คือการสร้างตัวละครให้มีลักษณะที่เป็นไปได้ตามธรรมชาติ ฉะนั้นผู้ประพันธ์จึงจำเป็นต้องรู้ว่าของจริงนั้นมี

²² กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 120.

²³ เปลื้อง ณ นคร, คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), 235 – 236 .

ลักษณะและธรรมชาติเป็นอย่างไร การสร้างความสมจริงมุ่งที่จะกล่าวถึงการถ่ายทอดชีวิตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด โดยลดเสรีภาพที่จะใช้จินตนาการของโรแมนติคิสม์ให้อยู่ในขอบเขตของความสมจริงที่ผู้อ่านยอมรับได้ และรู้สึกได้ว่านี่คือเรื่องที่น่าจะเป็นจริงได้

วาณิช จรุงกิจอนันต์ กล่าวว่า การสร้างความสมจริงของตัวละคร การวิเคราะห์ แจกแจงว่ามันสมจริงหรือไม่ สมจริงแค่ไหน ตัวละครในนวนิยายที่ดูสมจริงที่สุด คือ ตัวละครที่มีลักษณะของบุคคลโดยประมาณใกล้เคียงกับชีวิตคนจริง ๆ ที่มนุษย์สังเกต และรับรู้ได้ อันทำให้คนอ่านคาดเดาได้ว่าเมื่อเขาเป็นคนอย่างนี้ การแสดงออกของเขาจะเป็นอย่างไร เช่น หากนักเขียนสร้างตัวละครขึ้นมาโดยกำหนดให้เป็นคนเห็นแก่ตัว ผู้อ่านก็จะคาดว่าพฤติกรรมของตัวละครตัวนั้นจะเป็นแบบคนเห็นแก่ตัวตามที่เคยสังเกต และรับรู้มาจากการใช้ชีวิตของมนุษย์ เพราะฉะนั้นนิสัย และพฤติกรรมของตัวละครจะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่มนุษย์ทั่วไปกระทำโดยปกติ²⁵

จากการนิยามศัพท์ของนักวรรณคดีสรุปได้ว่าความสมจริงแบบใกล้เคียงความเป็นจริง คือ การสร้างตัวละครให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่มนุษย์สังเกตและรับรู้ได้ ตัวละครมีลักษณะเป็นธรรมชาติ ไม่แต่งเติม ไม่ใช่จินตนาการ ผู้อ่านรับรู้ได้ว่าเป็นเรื่องจริง

2. การสร้างความสมจริงแบบละม้ายจริง (verisimilitude) คือ การสร้างตัวละครแบบละม้ายจริง คล้ายคลึงความเป็นจริง แต่ไม่เป็นจริงเหมือนแบบแรก ดังนี้

เจตนา นาควัชระ กล่าวถึงความสมจริงว่าในโลกวรรณคดีผู้ประพันธ์จะมุ่งโน้มน้าวอารมณ์ของผู้อ่านให้รับรู้เรื่องสมมุติของคนที่ยังสรรค์ด้วยจินตนาการ ราวกับว่าเป็นเรื่องจริง บางครั้งนักประพันธ์จะดึงมาจากชีวิตจริงจากสังคมร่วมสมัย หรือแม้แต่จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ หรือจากท้องถิ่นที่ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชีวิตจริง โดยถือว่าปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่เสริมสร้างความสมจริง และทำให้ผู้อ่านเข้าถึงวรรณกรรมของตนได้ ความจริงกับความลวงประสมกลมกลืนกันในวรรณกรรมและเกิดเป็นความสมจริง²⁶

²⁴ วิภา กองกะนันท์, วรรณคดีศึกษา (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 103 – 110.

²⁵ วาณิช จรุงกิจอนันต์, ศาสตร์แห่งเรื่องสั้นและนิยาย (กรุงเทพมหานคร : วังบูรพา, 2537), 24 – 27.

²⁶ เจตนา นาควัชระ, ทฤษฎีแห่งวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2521), 47 – 54.

ปราณี วงษ์เทศ²⁷ กล่าวถึงการสร้างความสมจริงในนิทานว่าความวิเศษมหัศจรรย์จะเกิดขึ้นเฉพาะในนิทานเท่านั้น ความสมจริงเป็นอัตราในโลกลของสมมุติฐานของนิทาน มิใช่ความเป็นจริงของโลกที่เราใช้ชีวิตอยู่ ดังนั้นการที่เมื่อแต่งงานกันแล้ว พระเอกและนางเอกใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขตลอดไป และเมื่อถึงคราวคับขันจะมีเทพเจ้า นางฟ้าผู้มีอิทธิฤทธิ์เวทมนตร์วิเศษเข้ามาช่วยเหลือ คลบ้นดาลให้พ้นภัย ให้เรื่องร้ายกลายเป็นดีซึ่งเป็นไปในโลกของนิทาน

ธัญญา สังขพันธานนท์ ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ความสมจริงว่า สามารถพิจารณาได้จากความน่าเชื่อถือ ความสมเหตุสมผล และความเป็นไปได้ ความสมจริง หรือความมีเหตุผลของเรื่องมิได้หมายความว่าต้องเป็นเรื่องที่ถ่ายทอดความเป็นจริงเสมอไป แต่อาจเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นจากจินตนาการที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยประสบเหตุการณ์ หรือสภาพเหล่านั้นมาก่อนก็ได้แต่ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าเรื่องนี้มีเหตุผลน่าเชื่อถือ และคล้อยตามได้²⁸

ราชบัณฑิตยสถานแปลศัพท์ภาษาอังกฤษ verisimilitude ที่กล่าวถึงความสมจริงเป็นภาษาไทยว่าหมายถึง ความละม้ายจริง ความสมจริงหรือความละม้ายจริงหมายถึงความคล้ายคลึงกับความจริง โดยทั่วไปใช้กล่าวถึงงานเขียนที่มีลักษณะที่ยอมรับตามสัญญานิยม (convention) ว่าเหมือนชีวิตจริง และใช้ในการวิจารณ์เพื่อแสดงให้เห็นระดับขั้นที่นักเขียนสร้างสรรค์งานเขียนของตนให้ดูราวกับเป็นจริง²⁹

นพพร ประชากุล กล่าวถึงความสมจริงว่า ลักษณะอันสมจริงเป็นลักษณะที่น่าเชื่อ เป็นที่ยอมรับว่าเป็นเช่นนั้นได้ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เรื่องที่ลอกเลียนความเป็นจริงทุกกระเบียดนิ้วอาจฟังดูไม่สมจริงเลยก็ได้ แต่ในทางกลับกันเรื่องเล่าที่ห่างไกลจากเรื่องจริง ถ้ารู้จักใช้ตรรกะและวิธีการนำเสนอที่สอดคล้องกับมติมหาชน ก็สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกคล้อยตามได้ ในกรณีของวรรณกรรม ความสมจริงนอกจากจะอิงอยู่กับมติมหาชนแล้ว ยังต้องสอดคล้องกับขนบ หรือสัญญานิยมของแนววรรณกรรมนั้น ๆ (generic conventions) ซึ่งก็ประกอบด้วยแบบแผน และตรรกะด้านการประพันธ์ล้วน ๆ เช่น ในกรณีนวนิยายวิทยาศาสตร์ตัวละครอาจเดินทางแบบล่องหนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งด้วยการสลายโมเลกุลแล้วประกอบสร้างขึ้นใหม่ก็ถือได้ว่าสมจริงทั้งที่ไม่มีหลัก

²⁷ ปราณี วงษ์เทศ, “นิทานเรื่องเล่าประเภทร้อยกรอง,” ใน พื้นถิ่นพื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง (กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรม, 2531), 123.

²⁸ ธัญญา สังขพันธานนท์, วรรณกรรมวิจารณ์ (กรุงเทพมหานคร : นาค, 2539), 170.

²⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์โวหาร และกลการประพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2539), 211.

การทางวิทยาศาสตร์ใด ๆ ที่จะทำให้คาดว่าเป็นเช่นนั้นได้ในอนาคต แต่ที่เรายอมรับ เพราะเป็นไปตามขนบวิทยาศาสตร์ ส่วนในเรื่องเจ้าชายน้อย ตัวละครเดินทางข้ามดวงดาวได้โดยที่นักอ่านสมัยใหม่ไม่เคียดร้อนไว้อย่างไม่จริง เพราะทุกคนทราบว่าเรื่องนี้ใช้ขนบของนิทานในการดำเนินเรื่อง ความสมจริงทางวรรณกรรมจึงมิได้สัมพันธ์กับความเป็นจริงโดยตรง แต่สัมพันธ์กับคติความเชื่อของผู้อ่านทั่วไปที่มีต่อความเป็นจริงอีกทีหนึ่งและที่สำคัญกว่านั้นคือถูกกำหนดด้วยแนววรรณกรรม³⁰

นพพร ประชากุล กล่าวเสริมต่อไปอีกว่าในปัจจุบันความหมายของคำว่าสมจริงมีคนนำไปใช้ในความหมายที่เพี้ยนไปนั่นคือเหมือนกับความเป็นจริง หรือเหมือนกับสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น นพพรกล่าวถึงนวนิยายเรื่องหนึ่งว่า “นำเสนอรายละเอียดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าได้อย่างสมจริง ยืนยันได้ด้วยข้อมูลของหน่วยงาน...” นพพรยืนยันว่าในข้อความนี้ควรเปลี่ยนสมจริงเป็นเหมือนจริง เพื่อมิให้เกิดความสับสนระหว่างความสมจริงซึ่งถูกกำหนดด้วยความเชื่อกับความเหมือนจริงซึ่งถูกกำหนดด้วยความจริง ความสับสนดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลของวรรณกรรมแนวสังคมนิยมซึ่งเป็นแนวที่นิยมนำเอาสภาพความเป็นจริง และข้อเท็จจริงมาใช้สร้างความน่าเชื่อถือเสริมกับความสมจริงที่อิงกับมติดินทาง ความเหมือนจริงเป็นเพียงหนึ่งในวิธีสร้างความสมจริงตามแบบสังคมนิยม แต่ถูกนำมาเชิดชูขึ้นเป็นเกณฑ์หลักในการวัดความสมจริงทั้งหมด³¹

ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวว่า ในนิทานพื้นบ้านอาจมีเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องประหลาดมหัศจรรย์ เรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ แต่เรื่องดังกล่าวมีความสมเหตุสมผลในตัวของมันเอง ผู้ฟังยอมรับได้ เช่น ในเรื่องปลาบู่ทอง แม่ของเอี้ยตายไปเกิดเป็นปลาบู่ และมะเขือเป็นต้น คนไทยยอมรับว่าเป็นไปได้ สมเหตุสมผล เพราะเราเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ในนิทานของไทยพระอินทร์ และพระฤๅษีปรากฏตัวบ่อย ๆ เพื่อช่วยเหลือพระเอก ถ้าพระเอกถูกฆ่าตายอาจชุบชีวิตให้ฟื้นได้ซึ่งเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผล เพราะพระอินทร์และพระฤๅษีถือว่าเป็นผู้มีฤทธิ์ อำนาจพิเศษเหนือมนุษย์ ทั้งพระเอกก็มักจะเป็นผู้มีบุญมาเกิด³²

จากการนิยามศัพท์ของนักวรรณคดี สรุปได้ว่าความสมจริงแบบละม้ายจริง เป็นความถูกต้อง สอดคล้องกับขนบหรือสังคมนิยมของแนววรรณกรรมนั้น ๆ สามารถพิจารณาได้จาก

³⁰ นพพร ประชากุล, “สมจริงมิใช่เหมือนจริงและมีไม่สมควร,” วารสารสารคดี 15,173 (กรกฎาคม 2542) : 141 .

³¹ เรื่องเดียวกัน, 142 – 143.

³² ประคอง นิมมานเหมินท์, นิทานพื้นบ้านศึกษา (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 37.

ความน่าเชื่อถือ สมเหตุสมผลและเป็นไปได้ เป็นความจริงที่อาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือข้อเท็จจริงพื้นฐานก็ได้ แต่ผู้เขียนใช้ศิลปะในการประพันธ์จนสามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าเรื่องนี้มีเหตุผล ขอมอบได้ มีความคิดเห็น หรือจินตนาการคล้อยตามไปด้วย

จากการศึกษานิยามการสร้างตัวละครจากความจริงจากนักวรรณคดีทั้งสองกลุ่ม คือ การสร้างความสมจริงแบบใกล้เคียงความเป็นจริง และการสร้างความสมจริงแบบละม้ายจริง พบว่าหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ มีกลวิธีสร้างความสมจริงทั้งสองลักษณะ แต่ในลักษณะที่สองจะเด่นชัดที่สุด ดังนี้

3.1.1 การสร้างความสมจริงแบบละม้ายจริง (verisimilitude) มีดังนี้

3.1.1.1 การสร้างตัวละครให้สมจริงตามขนบของนิทาน คือ การสร้างตัวละครที่เน้นความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ มีเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในโลกของนิทานเท่านั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะที่แตกต่างจากชีวิตหรือเหตุการณ์ในชีวิตจริง พระเอกในนิทานบางเรื่องจะมีความเก่งกล้าเหนือกว่ามนุษย์ธรรมดา การที่ผู้แต่งสร้างตัวละครแบบนี้เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความสามารถของตัวละครเอก³³ ลักษณะของหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเป็นลักษณะของพระเอกในรูปแบบของนิทานวีรบุรุษ (hero tale)³⁴ กล่าวคือ เป็นตำนานของบุคคลที่เกี่ยวกับวีรบุรุษในวัฒนธรรมหรือในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง นิทานวีรบุรุษจะเกี่ยวกับวีรกรรมของตัวละครเอกตามลักษณะของนิทาน โดยในทุก ๆ วัฒนธรรมจะมีตัวเอกในนิทานตัวหนึ่งเป็นวีรบุรุษบ้าง เป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง เป็นทั้งมนุษย์และสัตว์ คือ บางตอนของเรื่องจะมีรูปลักษณะเป็นมนุษย์ บางตอนของเรื่องจะมีรูปลักษณะเป็นสัตว์ หรือเป็นสัตว์ที่กลายรูปเป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์ที่แปลงเป็นสัตว์ได้ ตัวเอกของนิทานวีรบุรุษมักเป็นพระเอก เช่น หนุมาน ตัวละครหนุมานมีความละม้ายคล้ายจริงตามขนบของนิทาน ดังนี้

3.1.1.1.1 แปลงกายได้

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จะมีรูปลักษณะเป็นสัตว์ คือวานรแต่สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ และสามารถแปลงกายเป็นสัตว์อื่น ๆ ได้ เช่น หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแปลงกายเป็นทศกัณฐ์เพื่อไปลวงนางมณโฑ หนุมาน

³³ปราณี วงษ์เทศ, “นิทานเรื่องเล่าประเทรหรือยกรอง,” ใน พื้นถิ่นพื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง, 119 - 123.

³⁴เรื่องเดียวกัน, 116 - 123.

แปลงกายให้ใหญ่เท่าสวรรค์ชั้นพรหม สูงเท่าภูเขา มีสี่หน้า แปรกร ไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ที่ ถูกหอกกบิลพัทของทศกัณฐ์

บัดเดี๋ยวก็นับพรหมาน	สูงตระหง่านเงื้อมง่าศิริศรี
แปรครสัฟค์รู่จี	มีคุณทลแก้วแพรพรรณ
แล้วชักตรีเพชรออกกวัดแกว่ง	วาววามดั่งแสงสุริย์จัน
ลำแดงฤทธิ์ไกรดั่งไฟกลปี	เหาะดันไปโดยเมฆา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 256)

หุลละมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสาน ในเรื่อง **พระลักพระลาม** จะแปลงกายให้ใหญ่ อย่างไม่รู้ได้ “หุลละมานทำวาทะถุธิจบเพท พระกัณนิรมิตตัวใหญ่แท้เป็นได้ดั่งกะใจ” (พระลักพระลาม : 52) ตอนไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาแปลงกายเป็น คนเมื่อนั้นเพื่อมิให้ใครสงสัย ตอนไปลวงเฝ้าถ้องดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับ รัตนอน แปลงกายเป็นทศกัณฐ์เพื่อหลอกให้พระฤาษีมอบที่เก็บดวงใจให้หนุมาน

3.1.1.1.2 สามารถเหาะเหินเดินอากาศ

ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ หนุมานสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ เช่น การ ไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา หนุมานใช้วิธีการเหาะไป หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับรัตนอน ก็มี ความสามารถดำเนิน ดำน้ำได้

กำบังคำผุดสองหน	คาถาทำมนตร์
ดำเนินกระหวัดจจำ	
นิรมิตบิดเบือนเพียรทำ	ชำแรกดินดำ
บันดาลผ่านน้ำสาคร	

(รามเกียรติ์รัตนอน : 191)

3.1.1.1.3 เนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ดั่งใจ

หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสามารถ เนรมิตถ้องดวงใจปลอมของทศกัณฐ์สลับกับถ้องดวงใจจริงเพื่อลวงพระฤาษีมิให้เกิดความสงสัย ตอนที่ทำสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่อง **พระลักพระลาม** จะเนรมิต ให้มีงูเข้าต่อสู้กับศัตรู หรือไม่ก็เนรมิตก้อนหิน และยักษ์เพื่อสู้กับศัตรู เช่น ในตอนทำศึกกับพญา

สาบมะนาสวณ หุละมานสามารถเนรมิตใบไม้เป็นทหารจำนวนมากเข้าสู้รบกับทหารของพญาสาบมะนาสวณ และสามารถเนรมิตก้อนหินให้กลายเป็นช้างจำนวนมากด้วย “หุละมานทำฤทธิเป็นแต่งพลพอล้าน บาเป๋ามนต์ใบไม้คงเคียรระดาให้เป็นคนมากลั่นแสนล้านโกฏกือ บาจึงนิรมิตหินผาก้อนดินสูงจุมบวก กายเกิดเป็นอุปช้างเหลือล้นอนเณกนง ” (พระลักพระลาม : 91) ต่อมาก็สามารถเนรมิตก้อนหินให้เป็นยักษ์ผีเสื้อดาแดงอยู่ท่ามกลางทหารของพญาสาบมะนาสวณ “แต่นั้น หุละมานท้าวเอาหินสบเป่า เลยเกิดเป็นยักษ์ฮ้ายผีเสื้อไล่กิน จักขุดาใหญ่เพียงแดงดั่งกองไฟกางพลพญาสาบ” (พระลักพระลาม : 94)

3.1.1.1.4 มีฤทธิมาก

หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะมีฤทธิมาก ฆ่าไม่ตาย เมื่อลมหพิคพื้น นอกจากนั้นยังช่วยแก้คำสาปให้นางฟ้าที่ถูกสาปขึ้นสวรรค์ดั้งเดิม เช่น นางบุษมาลี และนางวานริน ตอนหอรมานแสดงความสามารถให้พระยาพราหมณ์ราชประจักษ์ในฝีมือ หอรมานในรามเกียรติ์ขับถ้านาเรื่อง **ปรัมมเหียร** พุดออกมาเป็นพระอาทิตย์ 7 ดวงสามารถเหาะขึ้นไปเวียนรอบเมืองกรุงรัตนคร ซึ่งน่าจะเป็นเมืองที่ใหญ่มาก นอกจากนั้นหอรมานยังสามารถเหาะไปถึงยอดเขายุคันธร แล้วเกี่ยวจักรวาลได้ซึ่งเป็นเรื่องที่เหลือเชื่อสำหรับคนอ่านมาก

ส่วนหนุมนั้นก็แสงสำแดงฤทธิด้วยอันไหว้สาปากจากำใด เป็นดั่งดาวนออกมาได้ 7 ลูกนั้น คันไหว้สากับด้วยพระรามแล้วก็สยงขึ้นไปเวดเวียงกรุงรัตนคร 3 รอบ แล้วขึ้นไปเพียงปลายเขายุคันธร แล้วก็ลงมาเกี่ยวจักรวาลทั้งมวลอันควรอัสจรรย่มากนักหันแล

(ปรัมมเหียร : 20)

การที่ผู้แต่งนิยายสร้างให้ตัวละครมีอิทธิฤทธิ์ ผู้แต่งจะมีที่มาของอิทธิฤทธิ์ เช่น ในเรื่อง **ปรัมมเหียร** ผู้แต่งให้พระยาพราหมณ์อธิบายว่าสาเหตุที่หอรมานมีอิทธิฤทธิ์เพราะมารดาของหอรมานรับน้ำกามจากพระยาศัตตรัฐเชื้อสายพรหม และอีกประการหนึ่งคือตอนที่หอรมานเหาะขึ้นไปกินพระอาทิตย์ หอรมานถูกพระอาทิตย์เผาผลาญเป็นจุณ หอรมานได้รับน้ำที่พระอาทิตย์นำมารดเพื่อชุบชีวิตทำให้หอรมานมีฤทธิมากกว่าวานรธรรมดา

ส่วนว่าหนุมนั้นหากเกิดมาลุน ปางเมื่อนางผู้เป็นแม่เสียดาแล้ว ไปนอนหงายอยู่ได้ร่วมไม่กี่เดือน นางคันธพิพาหอน้ำกามมาหล่อใส่ปาก แล้วลวดทรงคักพนั้น เหตุตั้งอันหนุมนลวดมีฤทธิมากนัก เป็นเหตุว่าเป็นน้ำกามแห่งพระยาศัตตรัฐอันเป็นลูกพรหมคนชื่อ

ว่า ตัปปรโฆสว อังลงมาตั้งโลกหัวที่นั่น เชื้อพรหมบ่หายเหยเทื่อ ลวคมีฤทธิ์แถมปางเมื่อ
พระอาทิตย์เอน้ำใจมาหคั่นที่ ๑

(ปรั้มเหียร : 21)

ตอนที่หอรมานไปพักอาศรมพระฤๅษี หอรมานแอบไปเล่นน้ำในสระจน
ถูกปลิงเกาะ ผู้แต่งได้สร้างความสมจริงโดยให้หอรมานกระโดดขึ้นไปให้สูงเท่าต้นตาล จนกระทั่ง
กระโดดไปถึงเขายุกันธรปลิงก็ไม่ปล่อยหอรมาน “มันก็เดินขึ้นสู่อากาศประมาณเช่นต้นตาล ๑ ปีง
ก็ปักชำเดินขึ้นไป ๒ เช่นต้นตาล ๓ เช่นต้นตาลก็ปัก ก็ชำเดินขึ้นเพียงเขายุกันธร ก็ปัก”
(ปรั้มเหียร : 24)

ตอนที่หอรมานจองถนน ผู้แต่งสร้างความมหัศจรรย์โดยการให้หอรมาน
ใช้ตาของตนตอกลักเพื่อทำโครงของสะพานจนตาลึกซึ่งในความเป็นจริงแล้วการใช้ตาตอกลัก
ทำให้ตาบอดได้ “หอรมานเอาตาตอกลักหว่านน้ำมหาสมุทรนั้น ตามันลวคเลิกไป” (ปรั้มเหียร
: 28)

ในเรื่อง หอรมาน ผู้แต่งสร้างให้ตัวละครหอรมานมี
ความสามารถเหนือกว่าวานรเช่นเดียวกับในเรื่อง ปรั้มเหียร เช่นการที่หอรมานสามารถพุดออกมา
เป็น พระอาทิตย์ 7 ดวง เหาะขึ้นไปเวียนรอบเมืองกัณฐะ และสามารถเหาะไปถึงเขายุกันธร
เกี่ยวขอบจักรวาลได้

หอรมานก็แสวงสำแดงฤทธิ์ ไหว้สาปากจากำใด เป็นดั่งดาววันออกได้ 7 ลูกนั้นแล คัน
ไหว้พระยารามราชแล้วก็สยของเวียงกัณฐะ 3 รอบแล้วก็ขึ้นไปเพียงเขายุกันธร เกี่ยวขอบจัก
วาลปูนอัสดจันใจมากนักล

(หอรมาน : 66)

ในยามที่หอรมานจะเหาะหอรมานต้องการที่ยันที่แข็งแรงมิฉะนั้นจะทำ
ให้แผ่นดินบริเวณนั้นทรุดประมาณหลังช้าง เช่น ตอนที่หอรมานไปสืบข่าวนางสีดา หอรมานใช้
สนามเป็นที่ยันจนแผ่นดินบริเวณนั้นลึกลงไปประมาณหลังช้าง

กันว่าหอรมานได้อาชญาแห่งตนแล้วก็ลงไปจากสนามแล้วก็เอาสันดินยันสยของขึ้นสู่
อากาศไปลังกาทวีปพื้นแล แผ่นดินที่หอรมานยันไปนั้นก็หล่มเป็นขุนเล็กลงไปพอด้ามหลัง
ช้าง

(หอรมาน : 67)

ในตอนที่ยอดมนไปเล่นน้ำในสระ การแสดงอิทธิฤทธิ์ของยอดมนก็เช่นเดียวกับเรื่อง **ปรัมมเหียร** ที่ผู้แต่งให้ยอดมนกระโดดถึง 7 ลำตาลแต่ปลิงก็ยังเกาะยอดมนไม่ยอมปล่อย “เมื่อนั้นปลิงกับโลกก็เข้ามาติดหน้าผากยอดมนมันก็เดินขึ้นเช่นลำตาล ๑ ปลิงก็ชักลงมา ยอดมนก็เข้าเดินขึ้น ๗ เช่นลำตาลปลิงก็ยึดทวยชักลงมา” (ยอดมน : 68)

ตอนที่ยอดมนไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ผู้แต่งก็ให้ยอดมนสามารถชักลิ้นของตัวเองเนรมิตให้เป็นม้ายี่ได้ “ยอดมนจักไปทางอากาศไปได้ก็ชักลิ้นแห่งตนเนรมิตหือเป็นม้ายี่” (ยอดมน : 66)

ในเรื่อง **พรมจักร** ตอนที่พรมจักรผู้แต่งกล่าวถึงความสามารถของพรมจักรผู้แต่งเปรียบอิทธิฤทธิ์ของพรมจักรว่าประดุจเปลวไฟคือมีอิทธิฤทธิ์มาก “พรมจักรตนมีเดชฤทธิ์อันดังเปลวไฟ” (พรมจักร : 89)

ในเรื่อง **ลังกาสิบโห** อิทธิฤทธิ์ของอนูมอมจะเน้นในด้านความสามารถของตัวละครเป็นสำคัญ เช่น หมอหมีพูดเจ้าลัมมาว่า “อนูมอมมีอิทธิฤทธิ์มากทางสามแสนโยชน์ อนูมอมสามารถเหาะไปถึงเพียงลัดนิ้วเดียว” (ลังกาสิบโห : 40)

ตอนที่อนูมอมเหาะไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ทหารจับอนูมอมไปฆ่าแต่อาวุธต่าง ๆ เช่น ดาบ ฆ้อน ไม่สามารถทำอันตรายอนูมอมได้ “...จับลิงเผือกมัดกับหลักประหารไว้มันคงเอาดาบฟันคอดาบหักเปล่าชักยเอาฆ้อนทุบหัวเหมือนเอาฆ้อนตีทิ้ง” (ลังกาสิบโห : 48)

ในเรื่อง **อุสสาบารส** ผู้แต่งได้นำเสนอด้านอิทธิฤทธิ์ของยอดมนว่ายอดมนเป็นวานรที่มีกำลังยิ่งกว่าช้าง 10 ตัวรู้ภาษาคน “...ก็มีลูกเป็นลิงตัวหนึ่ง จำเริญใหญ่มาแล้ว ก็มีกำลังแรงยิ่งกว่าช้างสารได้ 10 ตัว รู้ปากเป็นคำคนมีประยาผายผ่องรู้ทุกอัน” (อุสสาบารส : 134)

ในรามเกียรติ์ฉบับอีสาน เรื่อง **พระรามชาดก** ผู้แต่งได้กล่าวถึงความสามารถของตัวละครว่าหุนละมานมีฤทธิ์กว่าเทวดา และมนุษย์ทั้งชมพูทวีป “ท้าวหุนละมานมีฤทธิ์เดชล่วงเทวดามนุษย์ทั้งชมพูทวีป” (พระรามชาดก : 57)

ตอนไปสืบข่าวนางสีดาที่ลงกา หุนละมานจะต้องหาสิ่งของมายัน เพราะหุนละมานฤทธิ์มาก หุนละมานใช้เข้าของพญารามราชเป็นที่ยัน จนพญารามราชทรุดจมดินไปดังความว่า

ท้าวหุนละมานว่า ในการที่จะไจนทะยานขึ้นอากาศทีแรกจะได้อะไรเป็นที่ยัน เพราะถ้าทะยานถิบแผ่นดินก็จะถล่ม ถิบภูเขาก็จะทะลาย พญารามราชต้องนั่งตั้งหัวเข้าให้ลูกทั้งสอง

ยันพอลูกถีบทะยานขึ้นอากาศ พอก็จมดินลงไปมิดคอ ผลุดขึ้นมาดูลูกไม่ทันได้เห็นเพราะ
ปลิวลิวเร็วราวกะฟ้าแลบแปลบเดียวหาย

(พระรามชาดก : 69)

ตอนที่หุลละมานไปพักอาศัยพระฤๅษี หุลละมานถูกปลิงเกาะไม่ปล่อย
ผู้แต่งให้หุลละมานเหาะไปเวียนถึงเขาพระสุเมรุ แต่ปลิงก็ไม่ปล่อย “แม้จะทะยานขึ้นไปไหนต่อ
ไหน เวียนอ้อมเขาสุเมรุตั้งสามรอบปลิงนั้นก็ไม่หลุด...” (พระรามชาดก : 71)

ในเรื่อง **พระลักพระลาม** ผู้แต่งสร้างให้หุลละมานมีฤทธิ์มาก เช่น เมื่อ
หุลละมานจะไปลงกาหุลละมานต้องมีที่เหยียบ หุลละมานได้แสดงอิทธิฤทธิ์ของตนว่า

พระจักให้ข้าน้อยทะยานขึ้นย่ำตังนี้เด ข้าจักผยองอำพันธรณีจักหลบล่มไปนั้น อัน
หนึ่งข้าจักทยานที่ห้องคอยหลวงจักพังแตก เขาแป่ม้างคอยกว้างมุ่นทะเลย อันนี้พระจักให้
ข้าน้อยทะยานขึ้นบ่อนใด

(พระลักพระลาม : 44)

ตอนที่หุลละมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ทหารจับหุลละมานมา
และใช้ดาบฆ่า แต่ดาบก็ไม่สามารถทำอันตรายหุลละมานได้ “แสงดาบเปื่องพันท้าวแตกกระจาย
ดาบแผ่ม้างเหมือนดั่งผลธูลี” (พระลักพระลาม : 56)

ตอนที่ยักษ์จะมาลักพระลามไปเมืองบาดาล หุลละมานอ้าปากที่มีขนาด
ใหญ่อมช้างม้า และคนจำนวนมากเข้าไปในปากได้

หุลละมานเจ้าลือชาเพท บากีอ้าปากกว้างคือถ้ำหมื่นวา อันว่าช้างและม้าลัพพะสิ่งพล
แสน คนหลวงหลายเข้าเต็มในท้อง บากีอมพลได้สิบอักโขทดเทียง ก็บมีเคียดฮ้อนสังแท้อ
ไย

(พระลักพระลาม : 74)

ตอนที่นางมัสสาหลวงมาหาพญาฮามมะนาสวนผู้เป็นบิดา นางได้กล่าว
ถึงหุลละมานว่า เป็นผู้ประเสริฐ และมีฤทธิ์ถึงครั้งหนึ่งของพระอินทร์ “เขยเจ้านั้นผู้ประเสริฐมีบุญ
แท้แล้ว มีฤทธิ์แองถึงถึงอินทร์พญาฟ้า” (พระลักพระลาม : 83)

3.1.1.1.5 มีของวิเศษ

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จะมีของวิเศษเพื่อช่วยพระรามทำศึก เช่น หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน มีตรีเพชร หอมนานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา เรื่อง พรหมจักร หรมารมีดาบสรีกัญไชย เป็นต้น

3.1.1.1.6 มีชาติกำเนิดที่มหัศจรรย์

ผู้แต่งสร้างให้หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน มีชาติกำเนิดที่มหัศจรรย์เกิดจากอาวุธของพระอิศวรทำให้หนุมานมีฤทธิ์มาก ฆ่าไม่ตาย เมื่อตายพระพายจะพัดให้ฟื้นขึ้นมา เนื่องจากชาติกำเนิดที่มหัศจรรย์ของหนุมาน ทำให้การเล่าเรื่องเกิดความสมจริง เพราะคนธรรมดาอย่าลืมทำไม่ได้แต่หนุมานทำได้หากหนุมานเป็นวานรธรรมดาหนุมานคงไม่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่เป็นเพราะหนุมานเป็นบุตรของพระพายจึงทำให้มีฤทธิ์เหนือกว่าวานรธรรมดา ผู้อ่านก็จะยอมรับความสามารถที่เกินจริงของหนุมานได้ หอมนานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง หอมนาน และ ปรีมมเหียร เกิดจากนางคันธัพพินางฟ้าในสวรรค์นำน้ำกามของพระยาคัตตฤฐซึ่งเป็นบุตรของพรหมมาใส่ในปากของมารดาของหนุมาน ในเรื่อง ลังกาสีบโห อนุมอมเกิดจากพญาลมปัสสาวะใส่ปากนางสวาหะ ในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย หนุมานเกิดจากพระพายนำนํ้ากามของพระอิศวรมาใส่ในปากนางสวาหะ จะเห็นได้ว่าหนุมานในฉบับต่าง ๆ จะเกิดจากการปฏิสนธิทางปากของนางสวาหะเป็นสำคัญ ทำให้มีอิทธิฤทธิ์เหนือกว่าวานรธรรมดาเพื่อช่วยพระรามปราบฝ่ายทศกัณฐ์

3.1.1.2 การสร้างตัวละครให้สมจริงตามขนบของวรรณคดีไทย กล่าวคือพระเอกในวรรณคดีไทยต้องรบเก่ง รักเก่งตามค่านิยมทางสังคมของคนในอดีต วิภา กงกะนันท์กล่าวว่าคนในอดีตมีได้ยึดมั่นนิยมเฉพาะพระเอกแบบเดียว เช่น แบบชวนให้สลดใจ แบบนักรบ แบบลูกทุ่ง หรือนักเลงประจำถิ่น แบบศิลปิน หรือแบบคนเจ้าอุบาย หรือไม่บังคับให้นิยมหรือไม่นิยมพระเอกที่มีฐานะใดฐานะหนึ่ง หากแต่จะนิยมเฉพาะส่วนดีของพระเอกแต่ละคนโดยเฉพาะการที่ตัวละครสามารถสร้างวีรกรรมของเขาไว้ให้คนอื่นอ้างอิง³⁵ อย่างไรก็ตามถึงแม้พระเอกจะมีส่วนเสียอยู่ต่าง ๆ

³⁵วิภา กงกะนันท์, “ตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีไทยคลาสสิกกับทรรสนะของคนไทยต่อผู้นำทางสังคม,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาตัวเอกในวรรณคดีไทยกับทรรสนะของคนไทยต่อผู้นำ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชีย, 2526), 15.

กัน แต่พระเอกในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็มีคุณสมบัติร่วมบางประการ เช่น รูปงาม รบเก่ง เป็นผู้มีความสามารถทำงานสำเร็จตามที่ตั้งใจ และเจ้าชู้ เช่น ขุนแผน พระอภัยมณี และ ไกรทอง เป็นต้น การที่ผู้แต่งสร้างลักษณะนิสัยของตัวละครหนุ่มในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับอีสานให้เป็นวานรที่มีความเจ้าชู้ก็เพื่อให้เข้ากับขนบของวรรณคดีไทย

3.1.2 การสร้างความสมจริงแบบใกล้เคียงความเป็นจริง (realistic) มีดังนี้

3.1.2.1 ตัวละครมีความรู้สึกเช่นบุคคลธรรมดาทั่วไป เช่น คนที่เก่งมาก ๆ พอรู้ตัวว่าผิดหวังก็จะแสดงความเสียใจให้เห็น หนุมานแสดงอารมณ์เหมือนมนุษย์ คืออารมณ์เปลี่ยนเมื่อมีอะไรมากระทบ เช่น รามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตอนที่เฝ้าลงกาพระรามกริ้วหนุมานมากเพราะกลัวว่าทศกัณฐ์จะฆ่านางสีดา เมื่อหนุมานได้ยินดังนั้นก็แสดงความน้อยใจที่ตัวเองทำงานไม่เต็มที่ คิดไม่ดี เห็นผิดเป็นชอบ

บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
รับผ้าหุบสรงพระสีกร	ทูนเศียรแล้วถอนใจคิด
ตัวกูทำการทั้งนี้	จงรักภักดีสุจริต
มิได้อาลัยแก่ชีวิต	ทะนงใจไม่คิดตราก
เห็นผิดเป็นชอบด้วยโมหันธ์	ปมสิ้นชีวันสังขาร
ใครเลยจะนับว่าชายชาญ	อาภัพประมาณเป็นพันไป
ทั้งนี้เพราะวาสนาดำ	ดีชั่วจะโทษผู้ใดได้
เสียทีที่มีฤทธิไกร	น้อยใจเป็นพันคนนาฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 159)

ตอนที่พระรามให้หนุมานตามสรของพระองค์ไปเพื่อสร้างเมืองใหม่ให้หนุมาน ครั้นหนุมานไปถึงด้วยความหวังดี หนุมานจึงทำความสะอาดบริเวณนั้นจนเรียบร้อย พระรามดำหนิที่หนุมานทำงานเกินสั่ง เพราะพระองค์ประสงค์ที่จะสร้างให้เองเพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองไปตราบ พระอาทิตย์ พระจันทร์ หนุมานก็แสดงความน้อยใจมากที่ไม่คิดให้รอบคอบทำงานไปโดยพลการ ไม่พิจารณาให้ถ้วนถี่เสียก่อน

เมื่อนั้น	พญาอนูชิตเรื่องศรี
ตกใจตะลึงทั้งอินทรี	คั่งหนึ่งชีวิจะบรรลัย

เสียแรงผู้ปรีชาชาญ	จะพิจารณาการก็ไม่
มาลวงบรรหารพระภูวไนย	น้อยใจเป็นพันคนนา
ยิ่งคิดยิ่งแค้นแน่นอก	เสโทไหลตกอาบหน้า
ไม่รู้ที่จะสนองพระบัญชา	ก้มพักตรานิ่งไม่ดิงกาย ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 524)

ผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับล้านนาสร้างจุดหักเหตอนจบให้หนุมานในเรื่อง **หอรมาน** และ**ปรีมเหียร**ไปในทางที่ไม่ดีทั้ง ๆ ที่หนุมานเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถมาตลอดทั้งเรื่อง ผู้แต่งให้ตัวละครหนุมานเปลี่ยนพฤติกรรมจากบวกกลายเป็นลบทันที เช่น ผู้แต่งให้หนุมานเป็นคนโอ้อวด เพราะรบชนะคนอื่นมาโดยตลอดมีสิทธิ์ที่จะโอ้อวดได้ แต่ครั้งหนุมานไปมีเรื่องกับพระกุมารโอรสของพระราม หนุมานก็ไม่กลัวเพราะคิดว่าตนมีความสามารถมากคนหนึ่ง แต่กลับแพ้เด็ก เพราะหนุมานถูกพระกุมารโฆศศีรษะจนเลือดอาบต้องหนีออกจากเมือง และไม่กลับเข้าเมืองอีกต่อไป ผู้แต่งอาจต้องการแสดงอารมณ์ของตัวละครให้สมจริงว่าคนที่คิดว่าตนเก่ง แต่ครั้งมาเสียทีแก่เด็ก อาจทำให้อารมณ์เปลี่ยนไปได้ และเกิดความเสียใจจึงหนีเข้าป่าไป

ผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับอีสานสร้างให้ตัวละครมีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์อย่างสมเหตุสมผล เช่น ในเรื่อง **พระลักพระลาม** หนุมานเป็นบุตรพระรามเมื่อจะทำสิ่งใดก็ไม่เกรงกลัวพระราม เช่น ตอนไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หนุมานไปข่มขืนบุตรของทศกัณฐ์โดยไม่กลัวว่าพระรามจะลงโทษที่ฝ่าฝืนคำสั่ง ผลปรากฏว่าเมื่อหนุมานกลับมาหาพระราม พระรามก็ไม่ลงโทษหนุมาน ตอนที่หนุมานทะเลาะกับนิลพัท หนุมานผิดแต่ไม่ยอมให้พระรามตี หนุมานเนรมิตรูปปั้นให้พระรามตีแทน พระรามก็ไม่เรียกหนุมานตัวจริงมาลงโทษอีกต่อไป แสดงให้เห็นว่าพระรามรักจึงไม่ลงโทษหนุมาน จะเห็นว่าพฤติกรรมที่หนุมานแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่สมจริง เพราะหนุมานเป็นบุตร พระรามเลยไม่ถือสาหนุมาน

3.1.2.2 ผู้แต่งสร้างตัวละครให้มีพฤติกรรมเหมือนวานรโดยทั่วไป เช่น รามเกียรติ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้แต่งสร้างให้หนุมานมีชาติกำเนิดเป็นวานรจึงมีนิสัยชุกชาน โลดโผนโจนทะนองตามลักษณะของวานรโดยทั่วไป ต่อมาผู้แต่งก็ให้หนุมานได้รับตำแหน่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองนพบุรีปกครองราษฎร แต่หนุมานก็ไม่สามารถครองเมืองได้ เพราะหนุมานมีชาติกำเนิดเป็นวานร ด้วยนิสัยวานรของหนุมานทำให้หนุมานแสดงกริยาชุกชานตามสัญชาตญาณของตนออกไป หนุมานถอดมงกุฎปิ่นไปบนต้นไม้จนสร้างความขบขันให้แก่ นางก้านัล จนในที่สุดวานรอย่างหนุมานไม่สามารถทนความอับอายอดสูได้ จึงไปบวชในป่า เพราะฉะนั้นการที่ผู้แต่งไม่ให้หนุมานครองเมืองอาจเพื่อสร้างความสมจริงด้านชาติกำเนิดของ หนุมาน

ให้บันดาลจิตคิดคนอง	โดยเพศลำพองไม่นิ่งได้
ถอดมงกุฎแก้วแววไว	ส่งให้แก่ชาวพระพาลา
แล้วโลดโผนโจนด้วยกำลัง	ปิ่นป่ายขึ้นยังพุกษา
เลียบได้เก็บผลอัมพา	ทิ้งมาให้ฝูงนารี
พอยางมะม่วงนั้นตกตรง	ลงเหนือเศียรเกล้ากระบี่ศรี
เอาหัตถ์เข้าปัดเป็นหลายที	มิได้ถนัดคั่งใจ
ยกเท้าขึ้นเกาทั้งสองข้าง	ขยำนั่นจะออกก็หาไม่
มือเซ็ดดินแคะงู้นไป	ตามวิสัยวานรไม่สงกา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 357)

จะเห็นว่ารามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ มีการสร้างตัวละครที่สมจริง 2 แบบ คือ การสร้างให้สมจริงแบบละม้ายจริง (verisimilitude) ผู้แต่งจะเน้นการสร้างตัวละครให้สมจริงตามขนบของนิทาน และตามขนบของวรรณคดี การสร้างตัวละครให้สมจริงตามขนบของนิทาน มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นเรื่องที่อยู่ในโลกจินตนาการ ตัวละครเอกของเรื่องต้องผจญภัย ตัวละครเอกสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ หรือสิ่งมหัศจรรย์เหนือวิสัยของมนุษย์ธรรมดาจะทำได้ เช่น การที่ตัวละครแปลงกายได้ เหาะเหินเดินอากาศได้ มีอาวุธวิเศษ มีฤทธิ์ เนรมิตอะไรก็ได้ และมีชาติกำเนิดที่มหัศจรรย์ นอกจากนั้นในเรื่องตัวละครต้องผจญภัยกับศัตรู เช่น ยักษ์ ฝี และเทวดา ต่อมาตัวละครก็สามารถเอาชนะศัตรูเป็นประการสำคัญ ส่วนการสร้างตัวละครให้สมจริงด้านขนบของวรรณคดี จะเน้นไปที่การสร้างลักษณะนิสัยของตัวละครตามนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น ตัวละครจะต้องเป็นนักรบและนักรัก ลักษณะที่สองคือ การสร้างให้สมจริงแบบใกล้เคียงความเป็นจริง (realistic) ผู้แต่งจะเน้นอารมณ์ความรู้สึก และนิสัยของตัวละครที่เป็นมนุษย์หรือสัตว์จริง ๆ เช่น เป็นวานรก็มีนิสัยเหมือนวานร คือ ชุกชุน โลดโผน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการที่ผู้แต่งสร้างตัวละครหนุมานให้สมจริงจะมีความสัมพันธ์กับบทบาทในฐานะทหารเอกของพระรามที่เต็มไปด้วยความสามารถเหนือกว่าทหารอื่น ๆ

3.2 การสร้างตัวละครตามอุดมคติ (idealistic)

นอกจากการสร้างตัวละครให้สมจริงแล้ว การสร้างตัวละครหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ยังมีการสร้างแบบอุดมคติ (idealistic) ด้วย

กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวว่า การแต่งแบบอุดมคติเป็นการแต่งที่เน้นความดีเลิศ หรือความงามเลิศของตัวเอกในเรื่อง และความงามด้านกายภาพอื่น ๆ หรือความประพฤติอันดีเลิศโดย

สมบูรณ์ตามอุดมคติของคนแต่ละสมัย วรรณคดีรุ่นเก่าของไทยมักมีปรัชญาการแต่งเป็นไอเดลิสม์ ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้สูงศักดิ์ มีตระกูลอันดีเลิศ และทรงคุณธรรม พระรามและนางสีดา และตัวละครอื่น ๆ อีกหลายตัวในเรื่องรามเกียรติ์เป็นบุคคลในอุดมคติ ประกอบการใดก็จะเน้นความดีเลิศในด้านจิตใจ ศีลธรรม และความประพฤติอยู่ตลอดทั้งเรื่อง รวมทั้งความงามส่วนร่างกายด้วย³⁶

เสฐียรโกเศศ กล่าวว่า อุดมคติเป็นต้นแบบหรือเป็นแบบอันสมบูรณ์ เมื่อกวีหรือศิลปินแสดงออกตามอุดมคติจึงเป็นการผสมระหว่างความนึกอันงามของกวีและศิลปินเอง เพราะฉะนั้น สิ่งซึ่งแสดงออกเป็นอุดมคติของกวี และศิลปินเป็นอุดมคติที่คิดว่าดีเลิศ ผู้ใดที่สามารถเอาคุณงามความดีจากสิ่งต่าง ๆ ออกมาให้ผู้อ่านได้รับรู้ถือว่าเป็นอุดมคติของกวีและศิลปินที่มีใจสูง³⁷

เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่า การสร้างตัวละครในอุดมคติ คือการสร้างตัวละครให้มีลักษณะที่คาดหวัง โดยใช้อุดมการณ์ ความศรัทธา และระบบค่านิยมส่วนตัวของในเรื่องของความงาม ความดี ความถูกต้อง และความยุติธรรมเป็นเกณฑ์ ฉะนั้นตัวละครแบบอุดมคติจึงมักดีงามเกินกว่าธรรมดาสามัญทั่วไปจนขาดความสมจริงไปบ้าง แต่ก็อาจจะมีโอกาสเป็นจริงได้บ้างในบางกรณีเหมือนกัน ไอเดลิสม์ ในนวนิยายมักเป็นเรื่องที่แสดงคติอันสูงอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเสียสละ เกี่ยวกับความรักหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ผู้เขียนมีแนวโน้มที่จะแสดงทัศนคติอันเห็นว่าเป็นของวิเศษและดีงามลงไว้ในเรื่องนั้น³⁸

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย กล่าวว่า idealism คือ ความเชื่อ ความคิด และหลักการอันใดอันหนึ่งที่เห็นว่าดี สมบูรณ์ และใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะให้บรรลุความดี สมบูรณ์อันนั้น อุดมคตินิยามยังหมายถึง ตัวบุคคล และความคิดซึ่งเป็นตัวแทนของลักษณะชีวิตที่ดีที่สุดเท่าที่อาจจะเป็นได้ซึ่งไม่ใช่อย่างที่เป็นอย่างที่จริง³⁹

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการสร้างตัวละครตามแบบอุดมคติ คือ การที่กวีสร้างตัวละครตามค่านิยม ความเชื่อ ความคิด อุดมการณ์ และความศรัทธาส่วนตัวเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น การเสียสละ ความรัก เป็นต้น การสร้างตัวละครจะเน้นลักษณะดีเลิศ ตัวละครจะมีความสมบูรณ์แบบมากกว่าคนธรรมดาซึ่งอาจจะมีจริงหรือไม่จริงก็ได้

³⁶ ฤทธาภ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, 54.

³⁷ เสฐียรโกเศศ [นามแฝง], การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2507), 113 – 114.

³⁸ เปลื้อง ณ นคร, คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์, 235 – 236 .

³⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์โวหาร และกลการประพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2539), 216.

ประจักษ์ ประภาพิตยากรได้ประมวลพระชนะของผู้ที่ต่างก็มีความคิดเห็นว่าคุณสมบัติของพระเอกตามอุดมคติไทยในวรรณกรรมประเภทมหากาพย์ซึ่งพระเอกในอุดมคติต้องมีคุณสมบัติได้แก่ เป็นผู้มีลักษณะงดงาม หรือแปลกกว่าวานรอื่น เป็นที่ต้องตาหญิงที่พบเห็นหรือสมาคมด้วย เป็นผู้มีลักษณะเจ้าชู้ เป็นวีรบุรุษ มีความกล้าหาญ มีความเลียบขาด เป็นผู้มีชื่อเสียงสละเพื่อบ้านเมือง เป็นผู้มีมารบรุษ และมีความสามารถในเชิงยุทธวิธี เป็นผู้มีความคิดเฉลียวฉลาด และเป็นผู้ที่ยึดมั่นและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์⁴⁰

จากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่ารามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ มีการสร้างหนุมานตามอุดมคติ ดังนี้

3.2.1 หนุมานเป็นผู้ที่มีลักษณะงดงามหรือแปลกกว่าวานรอื่น เช่น หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมียกย่องเป็นที่ต้องตาต้องใจสำหรับผู้พบเห็น เช่น เมื่อบรรลัถย์กลับเห็นหนุมานครั้งแรกก็พบว่าหนุมานเป็นวานรมียกย่องทั้งตัว

เมื่อนั้น	บรรลัถย์กลับฤทธิแรงแข็งขัน
เห็นวานรไพรใจกรรจ์	กายนั้นใหญ่หลวงมหิมา
ชาวผ่องบริสุทธ์ทั้งอินทรี	ท่วงทือองอาจแกลั้วกล้า
มีคุณทลชนเพชรจนา	เจี้ยวแก้วมาลาอลงการ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 471)

ลักษณะพิเศษประการต่อมา คือ การเป็นวานรที่มีขนเพชร เจี้ยวแก้ว หาวเป็นดาวเดือน เช่น ตอนหนุมานจะช่วยแก้คำสาปนางบุญมาลีให้กลับไปเป็นนางฟ้าบนสวรรค์ดั้งเดิมหนุมานเนรมิตรูปอันแท้จริงของตนให้นางบุญมาลีเห็นว่ามิใช่แปดกรสีหน้า หาวเป็นดาวเดือน และตะวัน

คอยอยู่ตรงช่องบัญชร	กลับเป็นแปดกรสีหน้า
อันเดือนดาวแสงดวงสุริยา	ออกมาจากโอษฐ์ชั่วเวลา
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 88)

ตอนที่หนุมานพบนางวานรินหนุมานก็แสดงตนเป็นวานรมีเจี้ยวแก้ว คุณทล ชนเพชร หาวเป็นดาวเดือน และพระอาทิตย์ ดังความว่า

⁴⁰ประจักษ์ ประภาพิตยากร, ขุนแผน : พระเอกนักรบ (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, 2527), 68.

บัดเดี๋ยวก็นั้นวณร	มีเจี้ยวแก้วอรชรช่ายขวา
กณทลชนเพชรมลล	หาวเป็นดาร์เดือนตะวัน
	(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 3 : 192)

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน จะเป็นวณรที่มีลักษณะเหมือนกับหนุมานพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทุกประการคือ กายขาว มีกณทล ชนเพชร เจี้ยวแก้ว หาวเป็นดาวเดือน และตะวันจัดได้ว่าเป็นวณรที่มีความงดงาม เช่น การปรากฏกายให้นางบุษมาลีเห็น นางบุษมาลีก็มีความชื่นชมในรูปร่างของหนุมาน หนุมานในรามเกียรติ์วัดควนเกย มีกายสีขาวน่ารักแก่ผู้พบเห็นโดยทั่วไป

3.2.2 หนุมานเป็นผู้ที่มีความเจ้าชู้ หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นผู้ที่มีวาทศิลป์เป็นเลิศ หนุมานสามารถทำให้หญิงตกเป็นของตนได้อย่างง่ายดาย เช่น นางบุษมาลี นางวานริน นางเบญกาย นางสุพรรณมัจฉา และนางสุวรรณกันยุมา หญิงที่ได้ร่วมรสรักกับหนุมานต่างก็แสดงเสน่หาต่อหนุมานอย่างมาก จนลืมทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งตัวเอง เช่น นางเบญกาย หลังจากที่นางมีความสัมพันธ์กับหนุมานแล้ว นางก็มีแต่ความเสน่หาในตัวหนุมาน นางรักหนุมานมาก ลืมกลัวทศกัณฐ์ที่ใช้ให้นางมาทำลายพิธีจองถนนของหนุมาน นางมีแต่ความสุข

เมื่อนั้น	นวลนางเบญกายโคมศรี
ได้สู่สมร่วมรสฤดี	กับขุนกระบี่ผู้ศักดิ์
มีความชื่นชมโสมนัส	ประคิพัทธ์พูนเพิ่มเสน่หา
ความรักเพียงสิ้นชีวา	กัลยาไมห่างวณร
แสนสนทิตพิสมัยไหลหลง	จวงงด้วยทวารพระทรงศร
ลืมกลัวท้าวยี่สิบกร	บังอรเกษมเปรมปรีดี ฯ
	(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 2 : 211)

นางสุพรรณมัจฉาเมื่อได้ร่วมรสรักกับหนุมานก็มีความสุขมาก นางมีแต่ความเสน่หาในตัวหนุมาน ลืมกลัวทศกัณฐ์ที่ให้นางทำลายการจองถนนของหนุมาน ลืมเล่นน้ำ ลืมฝูงปลา และลืมแม้กระทั่งตัวเอง ดังตัวอย่าง

เมื่อนั้น	นวลนางสุพรรณมัจฉา
ได้ร่วมรสรักภิรมยา	กับวาญบุตรวุฒิไกร

อิงแอบแนบชิดพิศววง	จวงงด้วยความพิสมัย
แสนรักแสนสวาทจะขาดใจ	อรไทลืมหักบัวดา
ลืมนอนในท้องชลาธาร	ลืมนุ่งบรืวารมัจฉา
ลืมนายลืมนงค์กัลยา	เสนาหาเพิ่มพูนพันทวี

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 233)

หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่อง **พระลักพระลาม และพระรามขาดก** และหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับ**วัดขนอน** ก็มีนิสัยเจ้าชู้เช่นเดียวกัน นอกจากหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับ**วัดขนอน** จะมีวาทีศิลป์แล้ว หนุมานยังเป็นวานรที่มีอารมณ์ขันด้วย

3.2.3 หนุมานเป็นวีรบุรุษมีความกล้าหาญ มีความเยียบขาด หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จะมีความกล้าหาญ และเยียบขาดในการทำสงครามมาก ตอนที่ทำสงครามหนุมานจะแสดงความกล้าหาญในการรบให้ปรากฏทั้งแก่สายดาไพรพล และฝ่ายศัตรู นอกจากนั้นยังมีความเด็ดเดี่ยวเยียบขาดในการรบ เช่น ตอนศึกอินทรชิตหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับ**วัดขนอน** ออกรบร่วมกับพระลักษมณ์ กองทัพของอินทรชิตแปลงมาเป็นองค์อัมรินทร์จีช้างเอราวัณ ให้ทหารแปลงเป็นนางฟ้า และเทวดารำฟ้อนเพื่อให้ฝ่ายพระลักษมณ์หลงกลจนทำให้พระลักษมณ์พลั้งพลั่วในการรบ เหลือหนุมานเพียงผู้เดียว แต่หนุมานก็ไม่ยอมทิ้งทัพกลับเข้าต่อสู้กับอินทรชิตอย่างกล้าหาญ ดังความว่า

ผู้เดียวมิได้ยั้งหยุด	ลำแดงฤทธิ์ฤทธิ์ดั่งไกรสร
หวดซ่ายป่ายขวาตะลุมบอน	ราญรอนอุตุคลุ่นไป

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 464)

เมื่อนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ผู้เดียวหักโหมโจมตี	กลางพลโยธีวานรฯ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 465)

3.2.4 หนุมานเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อบ้านเมือง หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับ**วัดขนอน** เป็นวานรที่เสียสละเพื่อบ้านเมืองมาก ในการทำสงคราม หนุมานจะไม่เคยคิดถึงชีวิตของตนเองยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อบ้านเมืองทุกครั้ง เช่น ตอนพระลักษมณ์ถูกหอกพรหมาสตร์ของอินทรชิต หนุมานไปเก็บยามารักษาพระลักษมณ์ หนุมานยอม

ถูกพระอาทิตย์เผาจนเป็นจุณ เนื่องจากเหาะไปยึดทำยรดพระอาทิตย์เพื่อไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้นมา หนุมานยอมเสี่ยงชีวิตครั้งนี้ เพราะไม่ต้องการให้พระลักษมณ์ตายก่อนที่จะหายาได้ทันทั่วทั้ง

ตอนที่พระรามถามผู้ที่อาสาไปปลงเือกลองดวงใจของทศกัณฐ์ ในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระรามถามถึงสามครั้งแต่ไม่มีผู้ใดยอมเสียสละเพื่อบ้านเมือง มีเพียงหนุมานที่อาสาไปปลงเือกลองดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานยอมพลีชีพเข้าไปปลงทศกัณฐ์ถึงกรุงลงกาโดยที่ไม่คำนึงถึงชีวิตของตน แสดงให้เห็นความเสียสละของหนุมานเพื่อพระรามอย่างแท้จริง ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับวัดขอนน ถึงแม้พระรามจะให้รางวัลแก่ผู้ที่อาสาไปปลงเือกลองดวงใจของทศกัณฐ์ และมีผู้อาสาเป็นจำนวนมาก แต่หนุมานก็ได้พิสูจน์ตนให้พระรามเห็นถึงความตั้งใจจริง หนุมานจึงได้เป็นตัวแทนในการทำงานที่เสี่ยงภัยครั้งนี้

3.2.5 หนุมานเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ และมีความสามารถในเชิงยุทธวิธี เช่น ตอนที่ไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา และอีสานรู้ว่าหากแปลงกายเป็นชาวเมืองนั้นจะทำส่งผลให้ชาวเมืองไม่สงสัย ต่อมาก็แปลงกายเป็นแมลงวันเพื่อสืบหาที่อยู่ของพระราม การที่หนุมานแปลงกายเป็นแมลงวัน อาจเกิดจากแมลงวันมีขนาดเล็กบินซอกแซกไปตามที่ต่าง ๆ ได้ง่าย ในที่สุดหนุมานก็สามารถช่วยพระรามออกมาได้ ตอนศึกสหัส หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย จะรู้ว่าสหัสมีค้อนวิเศษก็ออกอุบายทำเป็นคนตกทุกข์ได้ยากเพื่อให้สหัสสาบสสาร และรับหนุมานไว้เป็นข้า ก่อนที่จะลงเือกค้อนของสหัส และฆ่าสหัสตายในที่สุด หนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีความสามารถในเชิงยุทธวิธีมาก เช่น ตอนศึกไมยราพ ไมยราพเป็นผู้ที่มีความสามารถมาก ดังความว่า

เหม่เหม่คูคูไอ้ชาดลิ่ง	เยอหยิ่งอวดฤทธิ์ว่าเกล้ากล้า
ตัวกูผู้ทรงศักดิ์	ได้ฟ้าไม่มีใครเทียมทัน
มึงดั่งหิ่งห้อยน้อยแสง	หรือจะแข่งกับดวงสุริย์ฉัน
ว่าพลางขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน	แกว่งพระขรรค์ออกไล่ราญรอน

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 337)

การต่อสู้กันในครั้งนี้ทั้งสองต่างใช้ความสามารถของตนที่มีอยู่เข้าห้ำหั่นกันด้วยความกล้าหาญ อย่างไรก็ตามหนุมานก็ใช้ความรอบรู้ของตนสังหารไมยราพได้ กล่าวคือหนุมานเกิดความสงสัยที่ไมยราพไม่ตาย จึงถามนางพิรากวน และรู้จากนางพิรากวนว่าไมยราพถอดดวงใจใส่แมลงภู่

ไว้ หนุมานจึงเอาเท้าเหยียบอกไมยราพ แล้วเนรมิตแขนให้ยาวเพื่อไปเอากล่องดวงใจของไมยราพ มาขี้ให้ละเอียด หลังจากนั้นหนุมานก็สังหารไมยราพจนสิ้นชีพ

ตอนหนุมานจะไปหลอกล่อเอาระบองของสหัสเดชะ ซึ่งพิเภกบอกว่ามีอำนาจร้ายแรง มาก ส่วนต้นของกระบองสามารถใช้ให้คนตายได้ ด้วยปลายก็จะชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นขึ้นมาใหม่ได้เช่นกัน ดังความว่า

อันสหัสเดชะยักษิ	ฤทธิปากฟ้าดินไหว
แม้รู้ว่าน้องบรรลัย	จะโกรธาบ้าใจขุนมาร
ก็จะยกจตุรงค์โยธา	แสนสุรเสนาทวยหาญ
กลับมาต่อกรรอนราญ	เห็นจะรำคาญพระบาท
ด้วยเพื่อนนั้นมีอาวุธ	เดชาฤทธิรุทรแก้วกล้า
แม้ว่าชีด้นก็มรณา	ชีปลายเป็นมาได้ตั้งใจ
ถ้าจะละให้กุมภันท์	มันยกมานั้นเห็นไม่ได้
บรรดาโยธีกระบี่ไพร	จะบรรลัยไม่ทันต่อตี

(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 3 : 59)

หนุมานใช้ความรู้ในการไปลวงเอาระบองของสหัสเดชะ โดยปลอมเป็นวานรน้อย ขอบเข้าไปสวามิภักดิ์กับสหัสเดชะ สหัสเดชะก็อวดตนว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์ เพราะมีคทาซึ่งมีฤทธิ์ มาก ถึงแม้สหัสเดชะจะบอกว่าตนมีความสามารถเพียงใดก็ไม่สามารถสู้หนุมานได้ เพราะหลังจาก ที่หนุมานหลอกเข้ามาสวามิภักดิ์กับสหัสเดชะแล้ว หนุมานก็สามารถหลอกล่อให้สหัสเดชะส่ง กระบองให้ตนได้โดยอ้างว่าจะใช้ป้องกันตัว หลังจากนั้นก็หักกระบองแล้วโยนไปที่หน้ารถทรง ของสหัสเดชะเพื่อเป็นการเยาะเย้ยซึ่งส่งผลให้สหัสเดชะแสดงเสียใจ และรู้สึกล้ออายบรรดาเทวดา มนุษย์ และครุฑที่เลี้ยวรู้หนุมาน ดังความว่า

ไอ้อนิจจาแก้ตัวกู	เสียแรงรู้พระเวทวังสรรค
เสียแรงเรืองฤทธิไกรดั่งไฟกลบ	อาวุธครบครันสองพันกร
เชื้อชาติบุรุษอาชาชาญ	แก้วกล้าชำนาญในการศร
เลื่องชื่อลือเดชขยาจร	ฤทธิรอนปราบได้ทั้งแดนไตร
ควรหรือหลงลมแก่งลิงป่า	มาลวงเอาคทาไปได้
จนเสียตนเสียชีพชีวลัย	ใครเลยจะนับว่าดี
เป็นที่อัปยศอดสู	แก่หมู่เทวาทุกราช

ทั้งมนุษย์ครุฑานาคี

ร่ำพลางอสุรีก็โศกา ฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 73)

ต่อมาหนุมานก็สามารถสังหารสหัสเดชะได้

ในตอนศึกบรลัยกัลป์ พระรามให้พิเภกไปฆ่าบรลัยกัลป์ พิเภกบอกว่าบรลัยกัลป์เป็นกระบือที่พญานาคนำไปเลี้ยงไว้ที่เมืองบาดาล บรลัยกัลป์ทำพิธีชุบกายด้วยน้ำมันทำให้กายลื่นมาก หนุมานหาวิธีไปสู้กับบรลัยกัลป์ โดยการแปลงกายเป็นกระบือตกหล่มเพื่อให้บรลัยกัลป์ยกจนหมดแรงไป ครั้นหนุมานสู้กับบรลัยกัลป์ หนุมานกลับเสียเปรียบ เพราะกายของบรลัยกัลป์ลื่นมาก ยากที่จะจับตัวได้ หนุมานจึงไปถามพระฤๅษี พระฤๅษีแนะนำให้ไปที่หน้าศาลา หนุมานเห็นทรายจึงรู้ว่าพระฤๅษีแนะตนเป็นนัย ๆ หนุมานจึงนำทรายมาซัดใส่บรลัยกัลป์เพื่อทำให้กายหยาบลื่น จนสามารถฆ่าบรลัยกัลป์ได้

3.2.6 หนุมานเป็นผู้มีความกตัญญู ซื่อสัตย์ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จะมีความกตัญญู และซื่อสัตย์ เช่น หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง **อุสสาภารต** ช่วยหาอาหารเลี้ยงมารดา และพระฤๅษีของตน เมื่อสัญญากับพระยาพานพรหมทัตต์กุมาร และพระบารสว่าหากรบแพ้ จะยอมเป็นข้ารับใช้ ก็ทำตามสัญญาที่ให้ไว้ขอเป็นข้ารับใช้ในฐานะผู้แพ้ หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่อง **พระลักพระลาม** จะทำงานเพื่อพระลาม รวมไปถึงพระลัก นางสีดา และคนที่ใกล้ชิดกับหุลละมานทุกคนเพื่อแสดงความมีน้ำใจ และความกตัญญูต่อพระลามซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือบิดาของตนนั่นเอง เช่น การช่วยสร้างปราสาทราชวัง ยามศึกสงครามก็ช่วยอุ้มมารดาไปด้วยเพื่อมิให้มารดาเหน็ดเหนื่อย ส่วนในการทำงานหุลละมานก็จะทำไปด้วยความซื่อสัตย์ไม่เคยทำให้พระรามผิดหวัง หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา อีสาน ฉบับวัดควนเกย และวัดขนอนไม่เคยคิดทรยศไปเข้าฝ่ายทศกัณฐ์ แสดงให้เห็นถึงความกตัญญู และซื่อสัตย์ต่อพระราม ส่วนหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะเป็นวานรที่มีความกตัญญู และซื่อสัตย์ต่อพระรามมากเช่นเดียวกัน สังเกตจากตอนที่พระรามกล่าวถึงลักษณะนิสัยของหนุมานด้วยความชื่นชมตอนหนุมานฆ่าไมยราพตายว่าเป็นวานรที่มีความกตัญญู หากเสร็จสงครามพระรามจะให้ผ่านอโยธยา

ตามไปด้วยกตัญญู

ผู้เดียวทำการหาญนัก

แม้เสร็จสงครามในเมืองยักษ์

เราจักให้ผ่านอโยธยา

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 345)

ตอนที่หนุมานเหาะไปหักคอช้างเอราวัณจนถูกอินทรชิตใช้ศรพรหมาสตร์ฟ้าดตกลงมา
สลบ พระรามมาเห็นหนุมานนอนสลบอยู่ก็โหม่นสมาก พระรามรำพันถึงหนุมานว่าเป็นวานรที่มี
ความซื่อสัตย์ไม่สมควรสิ้นชีพ

จะหาไหนได้เหมือนดังนี้
ควรถามาสิ้นชีพิต

ภักดีช่อตรงสุจริต
ดั่งไม่มีฤทธิ์กำลังกาย
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 657)

ครั้นนางสีดามาเห็นหนุมาน นางสีดากล่าวว่าหนุมานไม่น่าสิ้นชีพพ่ายแพ้ต่ออินทรชิต
เพราะเป็นถึงบุตรพระพาย

ผู้เดียวเกี่ยวข้องกับราญ
มาเสียสิ้นทั้งโยธี
ครั้งนี้มีพวกวานร
จนถึงสิ้นชีพชีวัน
เสียแรงเป็นพงศ์พานริน
ร่ำพลางชลเนตรคลอพักตร์

กับสหัสกุมารักษ์
แล้วลงเฝ้าบุริกุมภัณฑ์
มาแพ้กรอินทรชิตโมหันธ์
เป็นน้าอัสจรรยไฉนนัก
เลื่องชื่อลือสิ้นทั้งไตรจักร
นงลักษณ์เพียงสิ้นสมประดีฯ
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 664)

3.2.7 หนุมานเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ หนุมานในรามเกียรติ์พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ มีความจงรักภักดีต่อพระราม
มาก เมื่อพระรามให้หนุมานทำอะไรหนุมานก็ทำ เช่น จองถนน ไปถวายแหวนนางสีดาที่เมืองลงกา
บางครั้งการทำงานของหนุมานในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่แสดงถึง
ความจงรักภักดีต่อพระรามอาจทำให้พระรามดำหนิได้ เช่น ตอนที่ไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา
หนุมานเฝ้าเมืองลงกาจนอควาย พระรามกริ้วหนุมานมากที่ทำงานเกินรับสั่ง หนุมานก็ยอมรับคำ
บริภาษของพระรามโดยคุณิไม่มีข้อโต้แย้งประการใด และในตอนที่หนุมานทำงานเกินรับสั่ง
สร้างเมืองใหม่โดยพลการ พระรามดำหนิหนุมาน หนุมานก็แสดงอาการโสกเศร้าที่ทำให้พระราม
กริ้ว เพราะตั้งใจที่จะลดภารกิจของพระรามแต่ตนไม่รู้จักคิดให้ดีต้องทำให้เจ้านายโกรธ หนุมานคง
ประสงค์ให้งานที่ตนรับผิดชอบอยู่สำเร็จตามที่หวังไว้จึงทำไปโดยพลการ เช่น เมื่อไปถวายแหวน
นางสีดาแล้วหนุมานก็เฝ้าลงกาด้วยเพื่อลดกำลังทหารของฝ่ายทศกัณฐ์ หรือในตอนที่หนุมานสร้าง
เมืองใหม่ระหว่างที่รอพระรามหนุมานก็ทำความสะอาดบริเวณนั้นไปด้วย เป็นต้น

เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละครตามอุดมคติในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

หนุমানตามอุดมคติของผู้แต่งในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ	ร.1	เหนือ	อีสาน	ตก	ใต้
เป็นผู้ที่มีลักษณะงดงามหรือหรือแปลกกว่าผู้อื่น	✓	✓	✓	✓	✓
เป็นผู้ที่มีลักษณะเจ้าชู้	✓	-	✓	✓	-
เป็นวีรบุรุษมีความกล้าหาญ มีความเฉียบขาด	✓	✓	✓	✓	✓
เป็นผู้ที่เสียสละเพื่อบ้านเมือง	✓	-	-	✓	-
เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีความสามารถในเชิงยุทธวิธี	✓	✓	✓	✓	✓
เป็นผู้ที่มีความกตัญญูและซื่อสัตย์	✓	✓	✓	✓	✓
เป็นผู้ที่จงรักภักดีและยึดมั่นต่อสถาบันพระมหากษัตริย์	✓	✓	✓	✓	✓

จะเห็นว่าหนุমানในอุดมคติของผู้แต่งทุกสำนวนมีลักษณะทั้งงดงาม อาจเกิดจากผู้แต่งเห็นพ้องต้องกันว่าหากตัวละครเอกมีลักษณะที่ดีย่อมเป็นที่ชื่นชมแก่ผู้พบเห็น และทำให้ผู้อ่านมองว่าลักษณะของคนดีต้องมีรูปลักษณ์ที่ดีด้วย หนุमानเป็นวีรบุรุษมีความกล้าหาญ มีความเฉียบขาด กตัญญู และซื่อสัตย์ในการทำสงคราม หนุमानเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีความสามารถในเชิงยุทธวิธี และหนุमानเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

ในส่วนที่แตกต่างกัน คือ ความเจ้าชู้ หนุमानในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา และรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกยจะไม่เจ้าชู้ แต่รามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ จะมีสอดแทรกเข้ามาในเรื่อง อาจเกิดจากอุดมคติของผู้แต่งที่มีต่อตัวละครแตกต่างกัน ผู้แต่งรามเกียรติ์ล้านนากับรามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกย อาจคิดว่าตัวละครเอกในอุดมคติที่ดีจะต้องตั้งใจทำงานมากกว่าเน้นในเรื่องชู้สาว ส่วนเรื่องของความเสียสละเพื่อบ้านเมืองรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ มองเห็นรายละเอียดไม่ชัดเจนเท่ากับรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน

จะเห็นได้ว่าการสร้างตัวละครหนุमानให้อยู่ในอุดมคติของผู้แต่งดังกล่าวจะสัมพันธ์กับลักษณะนิสัย และบทบาทในฐานะทหารเอกของพระรามที่เหนือกว่าทหารคนอื่น ๆ คือ มีความจงรักภักดีต่อพระราม ขอมทำตามรับสั่งของพระราม (ฉันทาธิบติ) ขยัน (วิริยาธิบติ) กล้าหาญ เฉียบขาดในการทำสงคราม (จิตาธิบติ) มีความรอบรู้ในเชิงยุทธวิธี (วิมังสาธิบติ)

จากการศึกษาการสร้างตัวละครหุ่นมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่าผู้แต่งใช้กลวิธีการสร้างทั้งแบบสมจริง และในอุดมคติซึ่งจะไปมีความสัมพันธ์กับลักษณะนิสัย และบทบาทของหุ่นมานในฐานะทหารเอกของพระรามที่มีทั้งรูปลักษณะ และความสามารถเหนือกว่าทหารคนอื่น ๆ จนเกินปกติวิสัย เป็นที่น่าสังเกตว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ จะแสดงกลวิธีการสร้างตัวละครน้อยกว่ารามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เกิดจากรามเกียรติ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยแก้ว ส่วนที่แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองมีเพียงสองเรื่องคือรามเกียรติ์วัดขนอน และรามเกียรติ์วัดควนเกย ผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเน้นการบรรยายเพื่อเล่าเรื่องมากกว่าการเน้นการนำเสนอลักษณะของตัวละคร

4. กลวิธีเกี่ยวกับการนำเสนอตัวละครหุ่นมาน

ธัญญา สังขพันธานนท์ ได้กล่าวว่า หัวใจของการวิเคราะห์เรื่องการสร้างตัวละครขึ้นอยู่กับ การที่ผู้แต่งให้ความสำคัญแก่ตัวละครมากน้อยเพียงใด การให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครชัดเจน และแจ่มแจ้งเพียงไรซึ่งผู้แต่งอาจมีการนำเสนอ 2 วิธี⁴¹ คือ

1. การนำเสนอโดยตรง (direct method) หมายถึงการที่ผู้แต่งให้รายละเอียดและข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครในลักษณะของการบรรยายภาพตัวละคร ข้อมูลที่นำเสนอมักเป็นองค์ประกอบ พื้นฐานทั้งหลายของตัวละครนั้น ๆ เช่น รายละเอียดเชิงประวัติ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะท่าทาง จิตใจ การนำเสนอตัวละครโดยการบรรยายนี้ อาจเสนอโดยการบรรยายรวม คือการให้ข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับตัวละครครั้งเดียวจนหมด กับการบรรยายแบบกระจายไปตลอดทั้งเรื่อง

2. การนำเสนอโดยอ้อม (indirect method) หมายถึงการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครนั้น โดยไม่บรรยายอย่างตรงไปตรงมา และไม่ให้ข้อมูลทั้งหมดในการบรรยายครั้งเดียว แต่จะสอดแทรกอยู่ในการเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ผู้อ่านจะรู้จักตัวละครผ่านทางพฤติกรรมที่แสดงออก การกระทำ คำพูด หรือการบรรยายถึงกิริยาอาการ สายตาหรืออวัจนภาษาของตัวละครทำให้ผู้อ่านสรุปลักษณะทางกายภาพและนิสัยใจคอของตัวละครได้

กอบกุล อิงคุทานนท์ กล่าวว่า การนำเสนอตัวละคร (characterization) คือ การสร้างภาพ และลักษณะนิสัยตัวละคร วิธีขั้นพื้นฐานของการนำเสนอตัวละครในบันเทิงคดีจะกระทำกัน 3 วิธี⁴² คือ

⁴¹ ธัญญา สังขพันธานนท์, วรรณกรรมวิจารณ์, 174 - 179.

⁴² กอบกุล อิงคุทานนท์, ศัพท์วรรณกรรม (กรุงเทพมหานคร : แชนพอร์พรีนติ้ง, ม.ป.ป.), 19.

1. ผู้เขียนบอกเกี่ยวกับตัวละครโดยตรง ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพและลักษณะนิสัยตัวละครชัดเจน
2. ผู้เขียนไม่บอกเกี่ยวกับตัวละครโดยตรง แต่คาดหวังว่า ผู้อ่านหรือผู้ดูสามารถเข้าใจตัวละครได้จากพฤติกรรมของเขา
3. ผู้เขียนเสนอด้านจิตใจตัวละคร เช่น อารมณ์ความรู้สึก ความคิด แรงกระทบของอารมณ์ภายในที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมของตัวละคร ผู้เขียนคาดหวังว่าจะทำให้ผู้อ่านจะเข้าใจและค้นหาตัวตนที่แท้จริงของตัวละครได้

จะเห็นได้ว่ากอบกุลกล่าวถึงกลวิธีการเสนอตัวละคร 2 วิธี คือ

1. การนำเสนอโดยตรง คือ ผู้แต่งบรรยายเอง
2. การนำเสนอโดยอ้อม คือ ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่ากลวิธีการสร้างตัวละครสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

1. การนำเสนอโดยตรง
 1. ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะตัวละคร
 - 1.1 ลักษณะทางกายภาพ
 - 1.2 ลักษณะนิสัย
 - 1.3 คุณลักษณะ
 2. การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของตัวละคร
 - 2.1 ลักษณะนิสัย
 - 2.2 ลักษณะทางกายภาพ
 - 2.3 คุณลักษณะ
2. การนำเสนอโดยอ้อม
 1. ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละคร
 2. ผ่านความนึกคิดของตัวละคร

4.1 ผู้แต่งนำเสนอตัวละครโดยตรง

จากการศึกษาการสร้างตัวละครหุ่นมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่าผู้แต่งจะเสนอกลวิธีการสร้างตัวละครหุ่นมาน ดังนี้

4.1.1 รามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

4.1.1.1 ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของหนุมาน

4.1.1.1.1 ลักษณะทางกายภาพ ดังตัวอย่าง

ผู้แต่งบอกลักษณะโดยทั่วไปของหนุมาน เช่น ตอนกำเนิดหนุมาน เมื่อผู้แต่งบอกวันเวลาที่เกิดแล้ว คือ ตรงกับปีชวด เดือนสาม วันอังคาร ขณะได้ฤกษ์พระอาทิตย์ปราศจากเมฆหมอก แพร่ศรีมีเจ้า ผู้แต่งบอกว่าหนุมานเป็นวานรเพศผู้ผ่นออกมาทางปากของมารดา เป็นวานรเผือกผ่องทั้งกาย ตัวใหญ่เท่ากับอายุสิบหก ผิวกายเรืองรองดังพระจันทร์

ครันได้สุกฤกษ์ยามดี	พระรวิหมดเมฆแสงฉาน
ปีชวดเดือนสามวันอังคาร	เขวามาลัยก็ประสูติไอรส
เป็นวานรผู้ผ่นออกทางโอรฐ์	เผือกผ่องไฟโรจน์ทั้งกายหมด
ใหญ่เท่าชันษาได้โสฬส	อลงกตดังดวงศศิธรฯ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 68)

ผู้แต่งบอกลักษณะพิเศษของหนุมาน เช่น เวลาที่หนุมานแผลงฤทธิ์ ผู้แต่งจะให้หนุมานมีสัตว์พักตร์ แปดกร หาวเป็นดาว เดือน และตะวัน

มีคุณทลชนเพชรอลงการ	เขี้ยวแก้วแวฟ้ามาลัย
หาวเป็นดาวเดือนรวิวร	แปดกรสี่หน้าสูงใหญ่
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 68)

ตอนหนุมานแสดงตนให้มัจฉารู้ว่าตนเป็นบิดา หนุมานก็หาวเป็นดาวเป็นเดือน และตะวัน ส่องสว่าง

หาวเป็นดาวเดือนทินกร	เขจรสว่างเวหา
เสร็จแล้วก็กลับลงมา	ยังพื้นพสุธาทันที
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 329)

ลักษณะพิเศษของหนุมาน คือ เป็นวานรตัวใหญ่ มีสีหน้าดั่ง
พระพรหม มีแปดกร มีกุนทล และขนเพชรสุกสว่างดั่งแสงของพระอาทิตย์ ตอนหนุมานไปเก็บยา
รักษาพระลักษมณ์เมื่อเฝ้าเห็นหนุมานอยู่บนยอดเขา ก็รู้ว่าเป็นทหารของพระนารายณ์

ต่างองค์เหือบแลขึ้นไป	ในยอดศัญชีพศิรีศรี
จึงเห็นวานรผู้ฤทธิ	สีพักตร์ดั่งบรมพรหมาน
กุนทลขนเพชรโชติช่วง	แสงสว่างดั่งดวงพระสุริย์น่าน
ก็รู้ว่านารายณ์อวดาร	ใช้ให้ทหารมาเก็บยา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 330)	

และตอนแสดงตนให้สุรผัดบุตรนางเบญกายเห็น หนุมานแปลงกาย
เป็นวานรมีสีหน้า แปดกร มีเขี้ยวแก้วจรัส หาวเป็นดาวเป็นเดือนส่องสว่างฟุ้งปฐพี

เป็นกระบี่สีพักตร์แปดหัตถ์	เขี้ยวแก้วจรัสประกายสร
กุนทลมาลัยอลงกรณ์	ขนเพชรอรชรูจี
ดาวเดือนดวงตะวันช่วงโชติ	ออกมาจากโอษฐ์กระบี่ศรี
ส่องสว่างฟุ้งปฐพี	แล้วลงมายังที่บรรพดา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 17)	

จากการที่ผู้แต่งบรรยายหนุมานโดยตรงทำให้ทราบว่าลักษณะโดย
ทั่วไปของหนุมาน คือ เป็นวานรเพศผู้ มีผิวกายสีเผือก ตัวใหญ่เท่ากับอายุสิบหก ผิวกายเรื่อรอง
ส่วนลักษณะพิเศษ คือ เวลาแผลงฤทธิ์ จะมีสีพักตร์แปดกร มีกุนทลขนเพชรสุกสว่าง ดั่งพระ
อาทิตย์ หาวเป็นดาวเป็นเดือน และตะวัน

4.1.1.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของตัวละคร คือ ผู้แต่งให้ตัว
ละครอื่น ๆ พูดถึงตัวละครอีกตัวหนึ่ง คำพูด คำวิจารณ์ของตัวละครอื่น ๆ สามารถเปิดเผยให้ผู้อ่าน
รับรู้ลักษณะของตัวละครที่บรรยายในหลายแง่มุม ดังนี้

4.1.1.2.1 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมาน

4.1.1.2.1.1 ลักษณะนิสัย คือ มีสติปัญญา กล้าหาญ และซื่อตรงต่อ
พระราม ดังตัวอย่าง

พระรามกล่าวชมหนุมาน

ตอนศึกตรีเมฆ พระรามกล่าวชมหนุมานว่ามีสติปัญญา และกล้าหาญมาก ดังความว่า

ทั้งสติปัญญาก็สามารถ

ฤทธิ์จริงค้องอาจกล้าหาญ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 132)

ตอนศึกวิรุณจำบัง พระรามกล่าวชมหนุมานว่ามีความกล้าหาญสมกับเป็นบุตรของพระพาย ดังความว่า

มีเสียแรงเป็นลูกพระพาย

เลิศชายศึกดากล้าหาญ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 201)

ตอนศึกบรรลัยกัลป์ พระรามกล่าวชมหนุมานว่าสมควรแล้วที่หนุมานเป็นบุตรพระพายมีสติปัญญาและความกล้าหาญ ดังความว่า

มีเสียแรงเป็นลูกพระพาย

แยบคายปรีชากล้าหาญ

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 3 : 435)

นางสีดากล่าวชมหนุมาน

ตอนศึกอินทรชิตทรงช้างเอราวัณ นางสีดาเห็นหนุมานนอนสลบทับศีรษะช้าง นางจึงชมหนุมานว่าหนุมานมีความซื่อตรงต่อพระราม ไม่มีใครเหมือนหนุมาน

ซื่อตรงต่อองค์พระภูวนาย

จะหาไหนได้เหมือนเช่นนี้

(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 664)

4.1.1.2.1.2 คุณลักษณะ คือ มีฤทธิ์มาก ใช้ให้ทำสิ่งใดก็สำเร็จ ดังตัวอย่าง

พระรามกล่าวชมหนุมาน

พระรามกล่าวชมหนุมานว่าเป็นวานรที่มีฤทธิ์มาก ทำได้ทุกอย่าง ใช้ให้ทำอะไรก็ทำได้สำเร็จ ดังนี้

ตอนหนุมานทำลายพิศคน้ำของกุมภกรณ พระรามชมว่าหนุมานว่ามีฤทธิ์มากเหมาะที่จะเป็นบุตรของพระพาย เพราะใช้ให้ทำสิ่งใดก็สำเร็จตามที่พระรามต้องการ ดังความว่า

จิ้งตรัสสรรเสริญศักดา	ท่านผู้เรืองฤทธิ์ดังเพลิงกรด
ควรที่เป็นวายุโอรส	ใช้ไหนได้หมดเหมือนใจ
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 406)

ตอนศึกอินทรชิตทรงช้างเอราวัณ พระรามกล่าวชมหนุมานว่ามีฤทธิ์ขนาดสามโลกยังเกิดความเกรงกลัว พระรามแปลกใจที่หนุมานแพ้ต่อศัตรู ดังความว่า

อนิจจาไอ้วายุบุตร	ปรีชาฤทธิ์รุทรแก้วกล้า
สามโลกย่อมเกรงศักดา	ฤมาแพ้พาลาปัจจามิตร
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 506)

ตอนศึกสหัสเดชะ พระรามกล่าวชมหนุมานว่าสมควรแล้วที่เกิดเป็นลูกเทวดา มีความเก่ง มีฤทธิ์ ทำได้ทุกอย่าง ใช้ได้ดั่งใจ สามโลกไม่สามารถเทียบได้ ควรเป็นที่ต่างตาต่างใจของพระองค์ในการทำสงคราม ดังความว่า

มิเสียที่เป็นวงศ์เทเวศ	เรื่องเดชเลื่องชื่อลือหาญ
ใช้ไหนก็ได้ราชการ	ปรีชาเชี่ยวชาญทุกสิ่งไป
กำลังฤทธิ์รอนขจรจบ	ทั้งสามพิภพไม่เปรียบได้
ควรที่ต่างตาต่างใจ	ในการรณรงค์ราวี้
	(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 75)

ตอนศึกตรีเมฆ พระรามกล่าวชมหนุมานว่ามีฤทธิ์มาก แม้จะหาทรัพย์สมบัติหรือดวงแก้วของจักรพรรดิอันล้ำค่า ยังพอหาได้ แต่จะหาทหารที่ดีเหมือนหนุมานหาไม่ได้ ดังความว่า

อันวายุบุตรผู้ศักดา	ฤทธาเลิศลบแดนไตร

แม้จะหาทิพย์สมบัติ
อันจะหาทหารที่คู่ใจ

ดวงแก้วจักรพรรดิพอหาได้
หาไม่ได้เหมือนหนุมาน
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 3 : 132)

ตอนศึกวิรุณจำบัง พระรามกล่าวชมหนุมานว่าใช้ให้ทำสิ่งใดก็สำเร็จ
เปรียบดั่งจักรแก้วที่มีฤทธิ์ของพระองค์ ดังความว่า

ใช้ไหนก็ได้ราชการ

ปานประหนึ่งจักรแก้วอันฤทธา
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 3 : 201)

ตอนศึกทศกัณฐ์ พระรามกล่าวชมหนุมานที่ช่วยเก็บยารักษา
พระลักษมณ์ซึ่งถูกหอกกบิลพัทของทศกัณฐ์มาได้ว่ามีฤทธิ์ หนุมานเป็นทหารที่ใช้ได้ดังประสงค์
ควรเป็นทหารไว้ปราบยักษ์ นอกจากนั้นยังทำให้ทศกัณฐ์อับอายด้วย ความชอบมีมาก หาทหารที่ดี
เท่าหนุมานไม่ได้อีกแล้ว ดังความว่า

จึงมีบัญชาประกาศิต
ใช้ไหนก็ได้ทันที
มิหนำซ้ำทำประจាន
ความชอบทั้งนี้มากนัก

ตรัสสรรเสริญฤทธิ์กระบี่ศรี
ควรที่เป็นทหารปราบยักษ์
ทศเศียรขุนมารอุปถัมภ์
จักหาไหนได้เทียมทัน
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 3 : 262)

ตอนศึกบรลัยกัลป์ พระรามกล่าวชมหนุมานที่สามารถฆ่า
บรลัยกัลป์ได้ว่าใช้ให้ทำสิ่งใดก็สำเร็จ ความชอบมีมาก แม้จะให้สมบัติทั้งแผ่นดินก็ไม่เท่ากับที่
หนุมานทำความชอบฆ่ายักษ์ตั้งแต่ต้น

.....

ใช้ไหนก็ได้ราชการ
ถึงจะให้สมบัติทั้งแผ่นดิน
ก็ไม่เท่าบำเหน็จที่จงรัก

ความชอบของท่านนี้มากนัก
เป็นปิ่นไพร่ฟ้าอาณาจักร
สงครามฆ่ายักษ์แต่ต้นมา
(บทละครสามเกียรติ์ เล่ม 3 : 435)

นางสีดากล่าวชมหนุมาน

ตอนศึกอินทรชิต นางสีดาเห็นหนุมานซึ่งไปหักคอช้างเอราวัณจน
ตกลงมานอนสลบพับศีรษะข้าง แต่นางก็ยังชมหนุมานว่ามีฤทธิ์มาก อาสาพระรามเอาแหวนและ
สไบมาให้นาง คุณของหนุมานมีมาก

โอ้วคำแหงหนุมาน

ยอดทหารฤทธิ์แรงแข็งแกร่ง

องอาจอาสาพระจักรา

เอาธำมรงค์มากับสไบ

ให้เราจึงไม่ม้วยชีวัน

คุณท่านนั้นหาที่สุดไม่

.....

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 664)

พิเภกกล่าวชมหนุมาน

ตอนศึกอินทรชิต พิเภกเห็นหนุมานล้มพับศีรษะข้างที่หนุมานเป็น
คนหัก พิเภกเห็นหนุมานกลิ้งอยู่บนนั้นก็ตกใจมาก และคิดว่าหนุมานเป็นวานรที่มีฤทธิ์มาก เหตุใด
จึงมาพ่ายแพ้ต่อศัตรู แต่คิดว่าหนุมานคงไม่ตายเพราะเป็นบุตรพระพาย เมื่อลมพัดก็จะฟื้นคืนมาดัง
ความว่า

ครั้นมาถึงที่สนามรบ

พบพวกนิกรกระบี่ศรี

ตายยับทับกันไม่สมประดี

เกลื่อนกลาดกับที่สุธาธาร

แล้วเห็นหนุมานฤทธิ์รอน

นอนทับซึ่งเศียรคชสาร

กลิ้งอยู่กับพื้นดินดาน

ขุนมารยิ่งตกใจนัก

อะไฉนจะนี้ว่าบุตร

ฤทธิ์รุทรปราบได้ทั้งไตรจักร

มาล้มอยู่คู้ดั่งทรลักษณ์

ตายด้วยปรปักษ์ปัจจามิตร

แล้วคิดได้ว่าหนุมานนี้

อันจะสิ้นชีวนั้นเห็นผิด

ด้วยเป็นลูกพระพายเรื่องฤทธิ์

ชะรอยว่าต้องพิษสลบไป

แม้ลมพัดสัณผัสกายา

ก็จะฟื้นชีวาขึ้นมาได้

คิดแล้วก็รีบคลาไคล

มายังที่ไถลวานครฯ

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 518)

4.1.1.2.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมานในบทสนทนา จากการศึกษาบทสนทนาในรามเกียรติ์ทำให้ผู้อ่านรู้จักหนุมาน ดังนี้

4.1.1.2.2.1 ลักษณะนิสัย

หนุมานเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ดังตัวอย่าง

ตอนที่หนุมานสามารถไขว่คว้าดวงใจของทศกัณฐ์มาได้ บทสนทนาระหว่างพระลักษมณ์กับพระราม ทำให้ผู้อ่านรู้ว่าหนุมานเป็นผู้มีสติปัญญามากจนพระลักษมณ์เปรียบว่าถ้าจะนับดวงดาวในท้องฟ้ายังพอนับได้ แต่หากจะหยั่งปัญญาของหนุมานสุดที่จะหยั่งได้

อันซึ่งกลหนุมาน	คิดอ่านลงยักขา
ลิกซึ่งพันที่จะคณนา	ในอุบายมารยาแยบคาย
ถ้าจะนับดวงดาวในอัมพร	หยั่งมหาสาครกระแสนาย
ด้วยกำลังปัญญาอัมชมาชย	พอจะหมายนับหยั่งได้ดังใจ
อันจะหยั่งปัญญาวาขุนบุตร	เห็นสุดที่น้องรักจะหยั่งได้
ด้วยกลนั้นพันประมาณไป	ที่ในท่วงทีแลปริชา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 378)	

หนุมานเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ จงรักภักดี ดังตัวอย่าง

ตอนหนุมานไปปลงเฝ้ากลองดวงใจของทศกัณฐ์ พระลักษมณ์เข้าใจผิดคิดว่าหนุมานทรยศ แต่เมื่อพระลักษมณ์เห็นหนุมานนำกลองดวงใจมาถวายพระราม พระลักษมณ์ถึงกับเอ่ยชมหนุมาน ส่วนพระรามซึ่งเชื่อในตัวหนุมานกล่าวว่าหนุมานเป็นทหารที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระรามจนไม่อาจจะเปรียบกับสิ่งใดได้

เมื่อนั้น	พระตรีภพลงโลกนาถา
จึงตรัสแก่พระอนุชา	อันวาขุนทรูตมิไกร
ชื่อตรงจงรักภักดี	จะมีสิ่งใดเปรียบก็หาไม่
ถึงจะเอาเดือนดาวโอไณทัย	ก็จะได้ดังใจไม่ยากนัก

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 :

คำพูดของพระรามที่มีต่อหนุมาน และคำหิที่พระลักษมณ์ไม่
 ตรีตรองดูให้ดี หนุมานได้หนุมานเป็นทหารที่มีความฉลาด ซื่อสัตย์และจงรักภักดี

หนุมานเป็นผู้กล้าหาญ ดังตัวอย่าง

บทสนทนาระหว่างพระมงกุฎกับพระลบ เป็นการกล่าวชมหนุมาน
 ว่าเป็นวานรที่กล้าหาญ มากแม้ว่าจะมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ดังความว่า

แล้วว่าดูก่อนน้องรัก

ลึงนี้อัปลักษณ์เป็นหนักหนา

มาทำสาละวนไม่เข้ายา

ตายสมน้ำหน้าอายสาธณ

แต่หลกด้วยตัวของมันนี่

มีเครื่องประดับกายฉายฉาน

ผิดกับลิงไพรในดงดาน

อีกหาญไม่กลัวบรรลัย

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 4 : 346)

จากการศึกษาการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่อง
 รามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพบว่าผู้แต่งนำเสนอหนุมาน 2 วิธี คือ ผู้แต่ง
 บรรยายหรือพูดถึงลักษณะของตัวละคร เช่น หนุมานเป็นวานรเผือก ตัวโตเท่ากับคนอายุ 16 ปี มี
 ลักษณะพิเศษคือเวลาจะแสดงฤทธิ์จะมีสีหน้า แปรคร มีคุณทล ขนเพชร เขี้ยวแก้ว หาวเป็นดาว
 เดือน และตะวัน และผู้แต่งให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของตัวละครซึ่งมีทั้งเป็นการ
 บรรยายและบทสนทนา หนุมานเป็นผู้ที่กล้าหาญ ฉลาด มีฤทธิ์ มีสติปัญญา ซื่อสัตย์

4.1.2 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา

กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา มีดังนี้

4.1.2.1 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่องหอรมาน

4.1.2.1.1 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหอรมาน ดังนี้

4.1.2.1.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

หอรมานมีใบหน้าเหมือนวานร ดังตัวอย่าง

ตอนที่หอรมานมีหน้าที่ไปเก็บภาษีอากร แม้คำได้บรรยายรูปลักษณะของ
 หอรมานว่า หอรมานมีหน้าเหมือนลิง “ปู่หอรมานนั้น มันมีหน้าเป็นดังวอกนั้น” (หอรมาน : 84)

4.1.2.1.1.2 คุณลักษณะ

หอรมานเป็นผู้มีบุญ ดังตัวอย่าง

ตอนที่หอรมานเหาะไปกินพระอาทิตย์หอรมานถูกพระอาทิตย์เผา พระอาทิตย์เห็นหยดเลือดของหอรมานก็คิดว่าเป็นผู้มีบุญ “รอยว่าสัตว์ใดตัว ๑ มีบุญสมภารหาก ได้กตาทิการมีมากนักแล้วชะแล บ่ควรถูกจกละหื้อตายเสียแล” (หอรมาน : 63)

ตอนที่หอรมานไปเคาะประตูอาศรมเรียกพระฤๅษีที่อาศรม พระฤๅษีตาไฟ ลืมตาขึ้นมาจึงเผาหอรมานจนกลายเป็นจุน พระฤๅษีเห็นหยดเลือดติดอยู่ที่ประตูก็คิดว่าคงเป็นผู้มี บุญมาหาตน ไม่ควรให้ตาย “เลือดอันนี้รอยว่าจักเม่นสัตว์ตัวมีบุญชะแล กุบ่ควรหื้อสับหายเสีย แล” (หอรมาน : 69)

หอรมานเป็นผู้มีความรู้ ดังตัวอย่าง

ตอนที่พระยาราพณาสวรให้ทหารจับหอรมานที่เข้ามาขออดมของตนกับ นางเทวีไว้ ทหารเห็นหอรมานสามารถเข้ามาในปราสาทของพระยาราพณาสวรได้ก็คิดว่าเป็นผู้มี ความรู้เข้ามาในเมืองของตน “อันอื่นก็บ่หันสังสักอัน หันแต่อกหน้อยตัวนี้ สิ่งเดียวแล รอยว่าผู้รู้ ศาสตร์ศิลป์คุณมาแถลงหื้อ เป็นจันใดก็ปู้ได้แล” (หอรมาน : 71)

4.1.2.2 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยตรงในเรื่องปรัมมเหียร

4.1.2.2.1 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหอรมาน ดังนี้

4.1.2.2.1.1 คุณลักษณะ

หอรมานมีฤทธิ์มาก ดังตัวอย่าง

ตอนที่สุกิบกล่าวชมหอรมานให้พระยาพราหมราชฟังว่าหอรมานเป็นผู้ที่มี ฤทธิ์มาก “หอรมานนั้นเป็นน้องช้อยแล ประกอบด้วยฤทธิ์อันภาวะมากนัก” (ปรัมมเหียร : 16)

หอรมานเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการ ดังตัวอย่าง

ตอนที่หอรมานเหาะไปกินพระอาทิตย์เพราะเข้าใจว่าเป็นผลไม้ หอรมาน ถูกพระอาทิตย์เผาจนเป็นจุน พระอาทิตย์เห็นหยดเลือดของหอรมานที่ติดอยู่ที่รถก็คิดว่าคงเป็นผู้มี บุญไม่ควรจะให้ตายเปล่า ควรจะชุบไว้เป็นข้าของพระยาพราหมราช ดังความว่า “รอยสัตว์ตัวใดตัว ๑ มีบุญสมภาร ได้กตาทิการมีมากนักแล้ว บ่ควรถูกจกหื้อตายเสียเทื่อ...ข้าจักเวนวางไว้หื้อเป็นข้า จำเรียวใช้สอยแก่มหาราชเจ้าชะแล” (ปรัมมเหียร : 18)

ตอนที่หอรมานเหาะไปที่อาศรมของพระฤๅษีตาไฟ พระฤๅษีตาไฟได้ลืมตา เผาหอรมานจนเป็นจุนเหลือแต่เลือดหยดหนึ่ง พระฤๅษีเห็นแล้วจึงคิดว่าคงเป็นเลือดของผู้มีบุญ ไม่

ควรให้ตาย “เลือดอันนี้ร้อยแมนเลือดสัตว์ตนมีบุญชะแล ฎบ่ควรจักหื้อจิบหายตายเสียเทอะ” (ปรัมมเหียร : 23)

หอรมานเป็นผู้มีวิชาความรู้ ดังตัวอย่าง

ตอนที่พระยารากนาสวรให้ทหารจับหอรมาน เมื่อทหารเห็นหอรมาน ครั้งแรกตอนที่หอรมานอยู่บนปราสาท ทหารก็คิดว่าหอรมานคงเป็นผู้มีวิชาความรู้เข้ามาในเมืองลังกา “รอยว่าคนผู้รู้ศาสตร์ศิลป์คุณแต่งมาหือเป็นฉันนี้ เราก็บ่ได้รู้แล” (ปรัมมเหียร : 26)

4.1.2.3 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่องพรหมจักร

4.1.2.3.1 ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของหอรมาน ดังนี้

4.1.2.3.1.1 ลักษณะทางกายภาพ ดังตัวอย่าง

ผู้แต่งพูดถึงหอรมานว่าเป็นวานรมีกายสีขาวงดงาม มีเชื้อชาติตระกูลดีเพราะหนุมานเป็นบุตรสุครีพ “ดูออกตัวขาวงามดีเหลือขนาด เป็นเชื้อชาติงามดี” (พรหมจักร : 72)

4.1.2.3.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหอรมาน ดังนี้

4.1.2.3.2.1 คุณลักษณะ

หอรมานเป็นผู้ประเสริฐ ดังตัวอย่าง

พระยาภาวินทรราชกล่าวชมหอรมานว่า “ส่วนว่าออกตัวนั้นเป็นวอกอันประเสริฐ” (พรหมจักร : 72)

หอรมานเป็นผู้มีฤทธิ์ ดังตัวอย่าง

นางนาครมาลิกากล่าวชมหอรมานว่า “หอรมานมีเดชฤทธิ์อันดั่งเปลวไฟ” (พรหมจักร : 89)

หอรมานเป็นผู้มีบุญ ดังตัวอย่าง

พระยาพราหมราชกล่าวชมหอรมานตอนที่หอรมานไปช่วยคนที่เมืองบาดาลว่า “บุญเจ้าได้ปทุมข้า” (พรหมจักร : 112)

4.1.2.4 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่องอุสสาภารต

4.1.2.4.1 ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของหอรมาน ดังนี้

4.1.2.4.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

หормานตัวใหญ่ ดังตัวอย่าง

ตอนกำเนิดหормานผู้แต่งบรรยายว่าเมื่อหормานอายุ 16 ปี ตัวใหญ่เท่าม้า
อัศร “...มีตัวใหญ่เท่าม้าอัศร” (อุสตาบารส : 63)

4.1.2.4.1.2 คุณลักษณะ

หормานมีฤทธิ์มาก ดังตัวอย่าง

ตอนกำเนิดหормานผู้แต่งได้บรรยายว่าเมื่ออายุได้ 16 ปีมีฤทธิ์เท่าช้าง 10
ช้าง “หормานคนนั้นก็จำเริญใหญ่ขึ้นมาได้ 16 ปีก็มีฤทธิ์อานุภาพกำลังแรงเท่า 10 ตัวช้างสาร”
(อุสตาบารส : 63)

4.1.2.4.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหормาน ดังนี้

4.1.2.4.2.1 ลักษณะทางกายภาพ ดังตัวอย่าง

ชาวบ้านพูดถึงรูปลักษณะของหормานว่าเป็นวานรตัวใหญ่เท่าม้า และช้าง
ปากมีวาทศิลป์สามารถซื้อขายได้ “สัตว์ตัว 1 มีรูปอันงามเป็นดังวอกนั้น ใหญ่เท่าม้าและช้าง ปากรู้
หลวก รู้อันซื้ออันขายนั้นนอ” (อุสตาบารส : 66)

4.1.2.4.2.2 คุณลักษณะ

หормานเป็นผู้มีฤทธิ์ ดังตัวอย่าง

ตอนที่หормานเหาะมายังปราสาทของทศกัณฐ์ หормานเผาปราสาทของ
ทศกัณฐ์แล้วซัดธนูไปที่สระ นอกจากนั้นยังไล่ตีทหารของฝ่ายทศกัณฐ์ด้วย ทหารเห็นดังนั้นจึง
กล่าวชมหормานกับทศกัณฐ์ว่ามีฤทธิ์มาก

เขาก็เล่นเข้าสู่เวียงแล้วก็ไหว้พระยาว่า เทวะ ข้าแด่มหาราชจะเป็นเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายจัก
ไปเวดอวกใหญ่ตัวนั้นว่าอัน บ่ทันยิงเที้อออกตัวนั้นเป็นอันกำลังฤทธิ์ไว้นัก ก็สยของมาสู่
เอารนุแห่งผู้ข้าทั้งหลายซัดตกไปในมหาสระโพ้นแล้วก็ไล่ตีผู้ข้าทั้งหลาย ผู้ข้าทั้งหลายก็บ่
อาจจักแพ้นได้แล พระยาได้อินคำอันนั้นก็กระนิจใจว่า รอยว่าเป็นหормานระโลกชะแล ว่า
อัน ก็อยู่บ่ปากหันแล

(อุสตาบารส : 83)

4.1.2.5 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหุ่นยนต์โดยตรงในลังกาสิบโห

4.1.2.5.1 ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของอู๋มอม ดังนี้

4.1.2.5.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

อู๋มอมเป็นวานรเผือก ดังตัวอย่าง

ผู้แต่งบรรยายตอนอู๋มอมไปถวายแหวนนางสีดาที่เมืองลงกา และข้ามมหาสมุทรมาว่า “เมื่อนั้น เทพดาเล็งเห็นลิงเผือกเหาะข้ามมหาสมุทรแล้วว่าอู๋มอมจะเหนื่อยหรือหิวมาก จึงเนรมิตของวิเศษให้มีสัมฤทธิ์ลูกไม้ฝาดหวานเปรี้ยว ขม มีพร้อมตั้งไว้ริมฝั่งสาครวอกเผือก” (ลังกาสิบโห : 25)

4.1.2.5.1.2 ลักษณะนิสัย

อู๋มอมเป็นผู้ขยัน ดังตัวอย่าง

ผู้แต่งบรรยายลักษณะนิสัยของอู๋มอม ตอนที่อู๋มอมจองถนนว่าเป็นคนขยัน “บัดนั้น อู๋มอมจอมขยันรีบมาตรวจสำรวจสะพานก็เห็นปูเต่าตัวใหญ่หลวกลอยทำลายสะพาน” (ลังกาสิบโห : 25)

4.1.2.5.1.3 คุณลักษณะ

อู๋มอมเป็นผู้มีฤทธิ์ ดังตัวอย่าง

ผู้แต่งบรรยายตอนศึกพญามัจจุว่าอู๋มอมมีฤทธิ์มาก “บัดนั้น อู๋มอมจอมกระปีฤทธิ์กล้า เข้าประชิดติดตัวท้าวโกถัม เข้ากอดปล้ำฟัดกันอยู่ไปมา” (ลังกาสิบโห : 75)

4.1.2.5.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของอู๋มอม ดังนี้

4.1.2.5.2.1 ลักษณะนิสัย

อู๋มอมเป็นผู้ฉลาด ดังตัวอย่าง

ตอนท้าวลัมมาให้อู๋มอมไปลวงเอากลองดวงใจของกุมมจัก ท้าวลัมมาชมอู๋มอมว่าเป็นผู้มีปัญญายิ่ง “เรื่องนี้คงไม่เหลือปากว่าแรงของแก้วอู๋มอมผู้มีปัญญายิ่ง ท่านจงไปแปลงกายให้เหมือนพญามัจจุทุกประการและเนรมิตไม้ปากหมาไปมอบให้พระฤๅษี ขอรับธนูดวงใจมาโดยไวเทอญ” (ลังกาสิบโห : 76)

ตอนเจ้าลัมมาให้อู๋มอมไปแย่งค้อนของสหสา ท้าวลัมมาชมว่า อู๋มอมเป็นผู้มีปัญญา “อู๋มอมผู้มีปัญญาขี้เกียจ ท่านจงใช้กลอุบายให้ได้มาซึ่งค้อนทิพย์ของสหสาเถอะเนอ” (ลังกาสิบโห : 70)

จากการศึกษาถวีกการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ฉบับล้านนาพบว่าในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ผู้แต่งใช้วิธีการบรรยายน้อยมาก ส่วนใหญ่จะให้ตัวละครอื่นพูดถึงหนุมาน ทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานฉบับล้านนามีลักษณะดังนี้ ลักษณะทางกายภาพของหนุมาน คือ เป็นวานรเผือก ตัวใหญ่ ส่วนลักษณะนิสัยตัวละคร คือ ขยัน และฉลาด คุณลักษณะของหนุมาน คือ มีฤทธิ์มาก เป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีบุญ และเป็นผู้ประเสริฐ

4.1.3 ถวีกการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ภาคอีสาน

การนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสาน คือ เรื่องพระลักพระลาม และพระรามชาดก มีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงเฉพาะในเรื่องพระลักพระลาม เท่านั้น ดังนี้

4.1.3.1 ถวีกการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่องพระลักพระลาม

4.1.3.1.1 ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของหุลละมาน ดังนี้

4.1.3.1.1.1 คุณลักษณะ

หุลละมานเป็นผู้มีฤทธิ์ ดังตัวอย่าง

ตอนที่หุลละมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ผู้แต่งได้นำเสนอคุณลักษณะของหนุมานว่าเป็นผู้มีฤทธิ์ เพราะสามารถแปลงกายได้ และแปลงกายได้งามมาก “ท้าวจึงนิระมิตได้ตัวแท้ฐปนโสมเสलगามดั่งพรหมกายฟ้า...ดั่งโสมฐปท้าวงามย้อยดั่งพระอินทร์” (พระลักพระลาม : 48)

4.1.3.1.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหุลละมานในบทสนทนา ดังนี้

4.1.3.1.2.1 ลักษณะนิสัย

หุลละมานเป็นผู้มีนิสัยพาล ดังตัวอย่าง

ตอนที่หุลละมานทะเลาะกับมะกัสดิง เหตุการณ์ตอนนี้กล่าวถึงหุลละมานกับมะกัสดิงช่วยกันจองถนนโดยที่หุลละมานไปขนก่อนหินมาให้มะกัสดิงรับ มะกัสดิงก็รับไว้ได้ ครั้นมะกัสดิงไปขนมาบ้างให้หุลละมานรับ หุลละมานกลับรับไม่ได้ก่อนหินกระเด็นออกไป หุลละมานก็เหาะมาฟ้องพระลามให้ตีมะกัสดิงโดยกล่าวหาว่ามะกัสดิงแกล้งตน เมื่อพระลามฟังความจากมะกัสดิงแล้วได้ความจริงว่าเป็นหุลละมานเองที่รับก่อนหินไม่ได้ และยังไปโทษว่าเป็นความผิดของคนอื่นอีก พระลามจึงตีหุลละมานเพราะเห็นว่าหุลละมานสมควรถูกทำโทษ การที่ผู้แต่งให้พระลามทำโทษหุลละมานทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหุลละมานเป็นผู้ที่มีนิสัยพาล

จากการศึกษาการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในเรื่องพระลักพระลาม พบว่าผู้แต่งนำเสนอตัวละครโดยการบรรยายหรือพูดถึงคุณลักษณะว่าหุลละมานเป็นผู้มีฤทธิ์ นอกจากนั้นผู้แต่งยังให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหุลละมานทำให้ทราบว่าหนุมานมีนิสัยพาล

4.1.4 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ภาคตะวันตก

กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคตะวันตก คือ เรื่องรามเกียรติ์วัดขนอน ดังนี้

4.1.4.1 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมาน ดังนี้

4.1.4.1.1 ลักษณะทางกายภาพ ดังตัวอย่าง

ตอนที่นางบุษมาลีนึกถึงหนุมานนางจะนึกถึงวานรที่สามารถหาว่าเป็นดาว และ เดือน และมีขนเพชร มีลำตัวสีขาว นอกจากนั้นยังเป็นวานรที่มีความสามารถ “หนุมานมีขน เพ็ชรเผือกผ่องขาว ... อ้าโอษฐ์หาว่าเป็นดาวเดือน” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 57) นางบุษมาลียังสามารถรู้ทันทีว่าเป็นหนุมานทหารของพระราม

ตอนที่หนุมานไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ที่ถูกศรพรหมาศตร์ของอินทรชิต เทวดาเห็นหนุมานก็จำได้ เพราะหนุมานมีกายสีขาว มีขนเพชรเขียวแก้วอยู่ด้วย เทวดาจึงมอบยาให้หนุมาน “ฝ่ายเทวันแลเห็นขุนกระบี่ อันศักดิ์ ภายขาวดังสำลีมีเขียวแก้วขนเพชรมาลัย” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 111)

4.1.4.1.2 ลักษณะนิสัย

หนุมานเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ ดังตัวอย่าง

ตอนที่พระรามเห็นหนุมานล้มสลบอยู่กับพื้นในศึกพรหมาศตร์ของอินทรชิต พระรามกล่าวชมหนุมานว่าหนุมานเป็นวานรที่ซื่อสัตย์ “ทั้งซื่อสัตย์สุจริตไม่คิดตาย มานอนกลางทรายน่าอนาจ” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 106)

4.1.4.1.3 คุณลักษณะ

หนุมานเป็นผู้มีฤทธิ์ ดังตัวอย่าง

ในตอนศึกพรหมาศตร์ของอินทรชิต ตอนที่พระรามเห็นหนุมานล้มสลบอยู่กับพื้น พระรามกล่าวชมหนุมานว่ามีความสามารถมาก “โอ้วายุบุตรฤทธิไกรศักดิ์เดช ไยมาแพ้แก่

อสุเรศปิจามิตร ดังหนึ่งว่าไม่มีฤทธิ์กำลังกาย โอ้แสนเสียดายเป็นต้นคิด” (รามเกียรติ์วัชชนอน : 106)

พิเภกมาเห็นหนุมานนอนสลบอยู่ พิเภกก็ยังชมหนุมานว่าหนุมานเป็นผู้ที่มีความสามารถ และเป็นถึงบุตรพระพายไม่ควรมาแพ้แก่ฝ่ายทศกัณฐ์ “พระยานิ่งพินิจวายุบุตรอันมีฤทธิ์รุทรศักดาเดช จะมาแพ้แก่อสุเรศเห็นผิดท่า ด้วยเป็นบุตรองค์พระพาย” (รามเกียรติ์วัชชนอน : 109)

ในตอนที่หนุมานอาสาไปเฝ้าล่องดวงใจของทศกัณฐ์ พระรามกล่าวชมความสามารถของหนุมานว่าเป็นวานรที่เก่งกว่าคนอื่น ๆ “มีเสียที่ดีจริงยิ่งโลกเป็นโจกจอมลงในลับปลา” (รามเกียรติ์วัชชนอน : 139)

4.1.4.2 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมานในบทสนทนา ดังนี้

4.1.4.2.1 ลักษณะนิสัย

หนุมานเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ดังตัวอย่าง

ตอนที่หนุมานสามารถดวงเฝ้าล่องดวงใจของทศกัณฐ์ พระลักษมณ์เข้าใจผิดคิดว่าหนุมานทรยศต่อพระราม แต่เมื่อพระลักษมณ์เห็นหนุมานนำกลองดวงใจมาถวาย พระลักษมณ์ก็ถึงกับเอ่ยชมความสามารถของหนุมานว่า หากจะให้นับดาวหรือหยั่งน้ำในมหาสมุทรคงพอทำได้แต่ยังปัญญาของหนุมานนั้นทำได้ยาก หนุมานเป็นทหารที่ฉลาดมาก “ให้ไปนับดาวในเวหาหรือจะให้ไปหยั่งพระคงคาก็พอหยั่งได้ สุดใจจะหยั่งปัญญาหนุมาน เพื่อนเป็นทหารแหลมหลักเลิศปัญญา” (รามเกียรติ์วัชชนอน : 155)

ตอนนี้พระรามยังได้เอ่ยถึงความสามารถของหนุมานว่าหากจะหาพระอาทิตย์ยอมหาได้ แต่จะหาทหารที่มีทั้งสติปัญญา และความสามารถดังเช่นหนุมานยอมหาไม่ได้ “แม้จะเฝ้าดวงพระสุริยาก็หาได้ อันหนุมานนี้ไซ้รู้เลิศยิ่งทหาร เชี่ยวชาญทั้งสติปัญญา อันจะหาเช่นนี้ไม่มีแล้วนะเจ้า” (รามเกียรติ์วัชชนอน : 156)

จากการศึกษาการนำเสนอตัวละครโดยตรงในรามเกียรติ์วัชชนอนพบว่าผู้แต่งนำเสนอตัวหนุมานโดยให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมานซึ่งมีทั้งการบรรยายและบทสนทนา ทำให้ผู้อ่านทราบว่า ลักษณะทางกายภาพของหนุมานคือ ตัวขาว มีขนเพชร หาวเป็นดาวเป็นเดือน ส่วนด้านลักษณะนิสัย คือ เป็นวานรที่ซื่อสัตย์และมีสติปัญญา ด้านคุณลักษณะของหนุมาน คือเป็นวานรที่มีฤทธิ์มาก

4.1.5 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงในรามเกียรติ์ภาคใต้

4.1.5.1 การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมาน ดังนี้

4.1.5.1.1 ลักษณะทางกายภาพ ดังตัวอย่าง

ตอนที่พระรามเห็นหนุมานพระรามกล่าวถึงรูปลักษณ์ของหนุมานว่าเป็นวานรที่มี
ลำตัวสีขาว มีขนเพชร

วานรรา เพื่อผู้โสกา บนมงกุฎเป็น
มีทั้งขนเพชร เสริ่งสุขทุกถิ่น หนุมานได้อิน รู้ว่าพ่อตน
(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 194)

ตอนที่หนุมานไปขอตำราจากพระดาบส พระดาบสเห็นรูปลักษณ์ของหนุมานซึ่งมี
ขนสีขาวต้องตามตำราจึงมอบตำราไปลังกาให้หนุมาน

ดาบสยื่นให้ เห็นถึงนั้นไซ้ ขนขาวโสกา
ดาบสจึงต้องตามตำรา จึงพระนาคา ให้ชัยมงคล 204
(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 194)

ตอนที่นักสัมพาทีเห็นรูปลักษณ์ของหนุมานซึ่งมีขนสีขาว จึงหวังที่จะให้หนุมาน
ช่วยแก้คำสาปให้ตน

...กระบี่ ขนขาวของโย ทินกรว่าไว้ ตามพูดทำนาย
(รามเกียรติ์วัดควนเกย : 205)

จากการศึกษาการนำเสนอตัวละครโดยตรงในรามเกียรติ์วัดควนเกย พบว่าผู้แต่ง
นำเสนอหนุมานโดยให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของตัวหนุมานเท่านั้นทำให้ผู้อ่าน
ทราบว่ ลักษณะทางกายภาพของหนุมานคือ เป็นวานรตัวขาว มีขนเพชร

กลวิธีการนำเสนอหนุมนโดยตรงในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

	ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะตัวละครทาง กายภาพของหนุมน			การให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะ ของหนุมน		
เรื่อง	ลักษณะทาง กายภาพ	ลั ก ษ ณะ นิสัย	คุณลักษณะ	ลักษณะทางกาย ภาพ	ลั ก ษ ณะ นิสัย	คุณลักษณะ
ร.1	เป็น วานร เผือกผ่อง ตัว ใหญ่หาวเป็น ดาวเป็นเดือน และตะวัน	กล้าหาญ ฉลาด ชื่อ สัตย์	มีฤทธิ์มาก ใช้ทำอะไรก็ สำเร็จ	มีคุณทล ขน เพชร เขี้ยวแก้ว สี หน้าแปดกร หาว เป็นดาวเป็นเดือน และตะวัน	มี ส ตี ปัญ ญา กล้าหาญ ซื่อสัตย์ จง รักภักดี	-
ร.ห	-	-	-	มีใบหน้าเหมือน วานร	-	มีบุญ มีความรู้
ร.ป	-	-	-	-	-	มีฤทธิ์มากมี ความรู้ มีบุญ
ร.พ	วานรกายสี ขาว	-	-	-	-	เป็ น ผู้ ประเสริฐ มีบุญ
ร.ก	วานรเผือก	ขยัน	มีฤทธิ์	-	ฉลาด	-
ร.อ	ตัวใหญ่เท่าม้า	-	อายุ 16 มี ฤทธิ์เท่าช้าง 10 ช้าง	ตัวใหญ่เท่าม้า	-	มีฤทธิ์
ร.ล	-	-	มีฤทธิ์	-	นิสัยพาล	-
ร.ข	-	-	-	ตัวขาว มีขนเพชร หาวเป็นดาวเป็น เดือน	มี ส ตี ปัญญา ชื่อ สัตย์	มีฤทธิ์มาก
ร.ค	-	-	-	วานรขาวมีขน เพชร	-	-

จากการศึกษาพฤติกรรมการนำเสนอหนุมานโดยตรงในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ พบว่าผู้แต่งเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกใช้พฤติกรรมการนำเสนอตัวละครหนุมานทั้งโดยการบรรยาย หรือบอกลักษณะทางกายภาพของตัวละคร และการให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือบอกลักษณะของตัวละคร ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่ผู้แต่งจะนิยมนำเสนอตัวละครเพียงกลวิธีใดกลวิธีหนึ่ง เช่น รามเกียรติ์ภาคอีสานส่วนใหญ่ผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครเพียงการบรรยายหรือบอกคุณลักษณะของตัวละครเอง รามเกียรติ์ฉบับล้านนา รามเกียรติ์ภาคตะวันตก และรามเกียรติ์ภาคใต้ส่วนใหญ่ผู้แต่งจะนิยมให้ตัวละครอื่นบรรยาย หรือบอกลักษณะทางกายภาพ และลักษณะนิสัยของตัวละคร การที่รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมีพฤติกรรมการนำเสนอตัวละครเพียงกลวิธีใดกลวิธีหนึ่ง อาจเกิดจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมีขนาดสั้น และเป็นเรื่องเล่าผู้แต่งมุ่งเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นมากกว่าการแจกแจงรายละเอียด พฤติกรรมการนำเสนอตัวละครในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่จึงนิยมใช้พฤติกรรมการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงเพียงกลวิธีใดกลวิธีหนึ่งเท่านั้น

4.2 ผู้แต่งนำเสนอตัวละครโดยอ้อม

การนำเสนอตัวละครโดยอ้อมเป็นการนำเสนอตัวละครให้ผู้อ่านรู้จักผ่านพฤติกรรมของตัวละคร และผ่านความนึกคิดของตัวละคร

4.2.1 พฤติกรรมการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

4.2.1.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หนุมานเป็นผู้จงรักภักดี การที่ผู้แต่งให้หนุมานอาสาทำงานที่ยากลำบากเพื่อพระราม ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อพระรามอย่างแท้จริง เห็นได้จากพฤติกรรมของหนุมานตอนที่หนุมานไปเก็บยารักษาพระลักษมณ์ หนุมานไปลุดพระอาทิตย์ไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้นมาส่องโลก เพราะกลัวว่าพระลักษมณ์จะสิ้นชีพ หนุมานมีความจงรักภักดีต่อพระลักษมณ์มากไม่คิดถึงชีวิตของตนเองจนถูกพระอาทิตย์เผา

เห็นพระอาทิตย์ขับรถ

เลี้ยวลดตามเหลี่ยมสิงขร

ล่องจากทวีปอุดร

ไขสี่อ่อนอ่อนขึ้นมา

ขุนกระบี่ผู้ปรีชาไว

ไม่อาลัยแก่ชีพสังขาร

ผาดโผนโจนทะยานด้วยฤทธา

ฉวยท่ายรัถาพระสุริยัน

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 369)

ตอนที่พระรามถามทหารว่ามีผู้ใดจะอาสาไปลวงเฝ้ากล้องดวงใจของทศกัณฐ์ พระรามถามถึงสามครั้งก็ไม่มีทหารคนใดอาสา ในที่สุดหนุมานจึงรับอาสาทำงานที่เสี่ยงอันตรายนี้แม้ว่าจะไม่รู้ว่าการไปในถิ่นของศัตรูจะสามารถมีชีวิตรอดกลับมาหรือไม่ ทั้งนี้การณนี้เกิดจากความจงรักภักดีของหนุมานเอง

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
เห็นทหารทั้งสองนครา	ก้มหน้าไม่ทูลประกาศใด
แต่นิ่งให้ถามถึงสามครั้ง	หวังจะคู่ศกดาอัชฌาสัย
ว่าทหารตนใดจะอาสา	ไปลวงพระมหามุณี
ครั้นไม่มีผู้จะอาสา	ก็สมเจตนากระบี่ศรี
น้อมเกล้ารับราชวาทิ	ชูลีกรสนองพระโองการ
ข้าบาทวายุบุตรวุฒิไกร	ตั้งใจมาเป็นทหาร
จะขออาสาบทมลาย	ลวงเอาวิญญานกุมภัณฑ์

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 334)

หนุมานเป็นผู้กล้าหาญ จากการศึกษาพฤติกรรมหนุมานพบว่าในการทำศึกทุกครั้ง หนุมานจะช่วยออกรบอย่างเต็มที่ เช่น ศึกอินทรชิต กุมภกรรณ สหัสเดชะ ทศกัณฐ์ หรือศึกไมยราพ⁴³ ตอนที่หนุมานไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล หนุมานไม่หวั่นเกรงยักษ์นับพันที่เฝ้ารักษาเมือง ช้างตัวสูงใหญ่ หรือฝูงยุงตัวเท่าแม่ไก่ การที่หนุมานอาสาไปครั้งนี้ หนุมานกล้าหาญมาก

บัดนั้น	คำแหงหนุมานทหารใหญ่
หลบหลีกแคล้วคล่องว่องไว	เลี้ยวไล่สังหารอสูริ
ถีบกัดฟันแทงสับสน	ด้วยกำลังฤทธิรณกระบี่ศรี
ตายยับทับกันไม่สมประดี	สิ้นพวกโยธีกุมภัณฑ์

(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 323)

เหลือบแลไปเห็นอุญชร	งามอนสูงใหญ่ขวางหน้า
เรียกมันครันครึกเป็น โกลา	สองตาดั่งแสงอโณทัย

⁴³ดูรายละเอียดบทที่ 3 ด้านบทบาทตัวละคร

จึงทำสีหนาทวาดเสียด
แกว่งตรีโลดโผนโจนไป

สำเนียงกึกก้องแผ่นดินไหว
เข้าไล่โจมจับคชกรรม
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 323)

บัดนั้น
หลบหลีกว่องไวในที่
ปีนขึ้นด้วยกำลังสามารถ
ล้มลงกับพื้นสุธาธาร

หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ขุนกระบี่เหยียบงาควาญ
องอาจหักคอคชสาร
วายปราณสิ้นชีพชีวา
(บทละครกรรมเกียรติ์ เล่ม 2 : 324)

การที่ผู้แต่งให้หนุมานกล้าที่จะเผชิญกับศัตรูโดยไม่เกรงกลัวต่อศัตรูแต่อย่างใดจนสามารถเอาชนะได้ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่กล้าหาญมาก

หนุมานเป็นผู้รอบคอบ จากการศึกษาพฤติกรรมหนุมานในการทำศึกหลายครั้ง พบว่าหนุมานเป็นวานรที่มีความรอบคอบมาก เช่น ก่อนที่จะทำงานหนุมานจะสำรวจบุคคล และสถานที่ก่อนทุกครั้ง เช่น ก่อนที่จะไปถวายนางสีดา หนุมานจะแปลงกายเพื่อไม่ให้ทหารจับได้ และออกสำรวจปราสาททุกหลังของทศกัณฐ์และสังเกตลักษณะของยักษ์ที่อยู่ในปราสาทว่าใช่ทศกัณฐ์หรือไม่ เพื่อว่าจะได้รู้ว่ามีนางสีดาอยู่ที่ปราสาทหรือเปล่า การที่ผู้แต่งให้หนุมานเป็นผู้ที่รู้จักใคร่ครวญและไตร่ตรองในการทำงานก่อนเสมอทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่มีความรอบคอบมาก

หนุมานเป็นคนเจ้าชู้ สังเกตได้จากตอนที่หนุมานไปมีความสัมพันธ์กับ ผู้หญิงทั้ง 5 คน คือนางบุษมาลี นางสุพรรณมัจฉา นางเบญกาย นางวานริน และนางสุวรรณกัณฐมา หนุมานจะแสดงพฤติกรรม ดังนี้ เพียงแค่พบผู้หญิงเป็นครั้งแรกหนุมานจะสนใจในรูปร่างหน้าตาที่สวยงามเป็นประการสำคัญ เมื่อเห็นหน้าตาอันสวยงามแล้ว หนุมานจะค่อย ๆ แสดงนิสัยเจ้าชู้ออกมาโดยการเข้าไปเกี้ยวพาราสีและแสดงความรักของตนที่มีต่อนางทันที เมื่อเห็นนางยังแง้งนอนอยู่หนุมานจะประชิดตัวมากขึ้นโดยการเข้าไปใกล้ คว่ำมือของนาง อุ้มนางให้อยู่เคียงใกล้ จุมพิต แล้วคว่ำหน้าอกของนาง ต่อมาก็มีความสัมพันธ์กับนาง ดังตัวอย่างหนุมานแสดงพฤติกรรมเจ้าชู้กับนางบุษมาลี

ว่าพลางก็เดินเข้าไปใกล้
เชิญองค์วันฉัตรวิลาวัณย์

คว่ำไขว่ฉวยกรสาวสวรรค์
ขวัญเมืองมานั่งกับพี่ชาย
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 87)

ว่าพลางทำสัพยอก
เจ้าคอยคุเถิดอรไท

เข้าหยอกจุมพิตพิสมัย
ว่าแล้วโผนไปด้วยฤทธา
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 88)

แล้วมีวาจาอันสุนทร
รักเจ้าเท่าดวงชีวา
ว่าพลางอุ้มองค์นั่งลักษณะ
เซยแก้มแนมเนื้ออรไท

สายสมรเขยยอดเสน่หา
แก้มตาของพี่อย่าตกใจ
ภิรมย์ชมพักตร์พิสมัย
คว่ำไขว่ต้องเต้าสุมามาลัย
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2 : 88)

พฤติกรรมของหนุมานเมื่อพบกับนางต่าง ๆ ในเรื่องทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่า
หนุมานเป็นผู้ที่มีนิสัยเจ้าชู้มาก

4.2.1.2 ผ่านความนึกคิดของตัวละครเอง ดังนี้

หนุมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่หนุมานไปถวายแหวนนางสีดา หนุมานคิดว่าตน
ต้องการเข้าไปเฝ้านางสีดา หนุมานจึงเล็งที่จะต้องต่อสู้กับฝ่ายทศกัณฐ์โดยหาะให้พ้นจากสวนที่
ยักษ์เฝ้าอยู่เพื่อมิให้ยักษ์เห็นหนุมานก่อน ความคิดนี้ของหนุมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานมี
นิสัยรอบคอบ

แม่นภูจะลงไปบัดนี้
ซึ่งอยู่กระเวนตรวดตรา
ไหนจะพบองค์อัครเศ
คิดแล้วก็เหาะทะยานไป

นำทือสุรยักษา
เห็นว่าจะออกชิงชัย
จะเกิดเหตุก่อการณ์ศึกใหญ่
ลงให้พ้นสวนมาลี
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 1 : 113)

ตอนศึกโมยราพ โมยราพวางแผนฆ่าหนุมานโดยใช้ระบองตาลผลัดกันตีโดยที่
โมยราพขอตีก่อน เพราะคิดว่าจะสามารถฆ่าหนุมานได้ หนุมานคิดใคร่ครวญแล้วก็รู้ว่าเป็นกลของ

ไมยราพแต่ก็ไม่กลัว เพราะรู้ว่าตนเป็นบุตรของพระพาย หากถูกไมยราพตีตายแผ่นดินพืดก็สามารถฟื้นขึ้นมาได้ ความนึกคิดของหนุมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานมีนิสัยรอบคอบ

มันคิดเปรียบเทียบกับมาดังนี้	เห็นจะมีอุบายรักษา
ถูกก็ไม่เกรงฤทธิ์	จะซ่อนกลฆ่ามันให้วายปราณ
ถึงจะตายแผ่นดินต้องพระพายพัด	ก็อุบัตินิชิพสังขาร
อันตัวของไอ้ขุนมาร	นัยจะแหลกลาญด้วยฤทธิ์

(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 2 : 339)

หนุมานเป็นผู้ทะนงตน ดังจะเห็นได้จากตอนหนุมานไปขอกล่องดวงใจของ ทศกัณฐ์จากพระฤๅษีเพื่อให้องค์ถือไว้โดยให้เหตุผลว่ากัลลกล่องดวงใจจะเข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับทศกัณฐ์ เพราะกल่องดวงใจอยู่ใกล้เมืองลงมาก เมื่อพระฤๅษีให้หนุมานด้วยความไวใจ หนุมานก็คิดดูหมิ่นพระฤๅษีว่าโง่ไม่รู้เท่าทันตน ความคิดนี้ของหนุมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่า หนุมานมีนิสัยทะนงตน

บัดนั้น	หนุมานฤทธิ์ไกรดั่งไฟกรด
จึงคิดว่าองค์พระนักรบ	ปรากฏตัวว่าเป็นอาจารย์
โง่เง่าไม่รู้เท่า	ดูไปไม่เป็นแก่นสาร
คิดแล้วถวายมัสการ	ทำวิ่งลนลานออกไป

(บทละครกรมเกียรติ เล่ม 3 : 343)

หนุมานเป็นคนฉลาด ดังจะเห็นได้จากตอนหนุมานสู้กับบรรลัยกัลป์หนุมานสู้ในร่างของกระบือจึงทำให้ไม่ว่องไวเหมือนเป็นวานร หนุมานคิดได้ว่าควรจะหนีไปจากบรรลัยกัลป์ก่อนแล้วค่อยแปลงกายเป็นวานรดั้งเดิมเพื่อสู้กับบรรลัยกัลป์ ความคิดนี้ของหนุมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานฉลาด เพราะคนฉลาดสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

หลบหลีกขวิดชนพัลวัน	จะสังหารกุ่มกัณฑ์ที่ไม่ได้
แต่ร้องรอนิ่งนึกตรึกไป	จะเป็นกระบือไพรอยู่ดังนี้
ไม่ว่องไวในเชิงรณรงค์	จะหนีวงไปให้ไกลภัย
จะคืนเป็นวานรเข้าวารี	จึงจะฆ่าอสูรมรณา

คิดแล้วไม่เข้าโรมรัน
หันกลับออกจากอสุรา

คิดพันสัประยุทธ์ยักษา
แล้ววิ่งเข้าป่าอ้อมไป
(บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 3 : 469)

ตัวอย่างที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้นำเสนอลักษณะนิสัยของหนุมานจากพฤติกรรม และความคิดของหนุมานทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นพฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิดของหนุมานในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เช่น หนุมานเป็นวานรที่มีความกล้าที่จะเผชิญกับอันตรายต่าง ๆ และรู้จักใช้ความฉลาดและรอบคอบแก้ไขสถานการณ์นั้นได้อย่างทันท่วงที และสามารถเอาชนะศัตรูได้เป็นผลสำเร็จ นอกจากนั้นยังเป็นวานรที่มีความทะนงตน และเจ้าชู้ด้วย

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมพบว่าผู้แต่งรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะนำเสนอตัวละครหนุมานทั้งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครจากพฤติกรรมของหนุมาน และผ่านความนึกคิดของหนุมาน ทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานเป็นผู้ที่จงรักภักดีกล้าหาญ และรอบคอบ นอกจากผู้อ่านจะรู้จักหนุมานจากพฤติกรรมของหนุมานแล้ว ผู้อ่านยังรู้จักหนุมานจากความนึกคิดของหนุมานทำให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานมากขึ้น เช่น หนุมานเป็นคนฉลาดรอบคอบ และทะนงในความสามารถของตน เป็นต้น

4.2.2 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา

รามเกียรติ์ฉบับล้านนา คือ เรื่อง ปรัมมเหียร หอрман พรหมจักร ลังกาสิบโห และอุสตาบารส ผู้แต่งมีการนำเสนอตัวละครหนุมาน ดังนี้

4.2.2.1 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอрманโดยอ้อมในเรื่องหอрман

4.2.2.1.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หอрманเป็นผู้จงรักภักดี ดังตอนที่พระยารามราชสู้รบกับพระยาราพณาสวรหอрманให้พระยารามราชนั่งบนบ่าตนเพื่อให้สูงเสมอกันกับราพณาสวร “มหาราชเจ้าอย่าได้เกรงใจ ข้าหากจักเอามหาราชเจ้าขึ้นนั่งบ่าข้า แล้วจักห้อมารบกับราพณาสวรอันเพียงเขาอุคันธร” (หอрман :77) การช่วยเหลือพระยารามราช และพระลักษณะในยามที่พระยารามราช พระลักษณะต้องตกอยู่ในอันตราย และการที่ผู้แต่งให้หอрманทำงานที่ได้รับมอบหมายจากพระยารามราชอย่าง

สุดความสามารถ⁴⁴ ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหอรมานเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อพระยารามราชอย่างแท้จริง

หอรมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่หอรมานไปลงกา หอรมานแปลงกายเป็นคนแก่เพื่อไม่ให้เป็นที่สงสัย ต่อมาหอรมานได้ไปพบกับนางกำนัลของราพณาสวรที่กำลังไปส่งอาหารให้นางสีดาที่อุทยาน หอรมานจึงตามนางไป และแอบฟังนางพูดถึงนายของตนว่าได้ไปลักเมียเขามาขังไว้ที่อุทยาน หอรมานได้ยินดังนั้นจึงเข้ามาถามว่าเป็นจริงดังที่นางพูดไว้หรือไม่ หญิงที่ไปส่งอาหารไม่สงสัยเมื่อเห็นคนแก่เข้ามาถามทาง หอรมานจึงรู้ได้ทันทีว่านางสีดาอยู่ในอุทยานนั่นเอง เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหอรมานเป็นผู้ที่มีความรอบคอบมาก

4.2.2.1.2 ผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเอง ดังตัวอย่าง

หอรมานเป็นผู้จงรักภักดี ดังตอนที่หอรมานไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา หอรมานคิดที่จะเผาเมืองลงกา เพราะคิดว่าตนเป็นถึงทหารของพระยารามราชไม่ทำประโยชน์อะไรเลยก็ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ในฐานะข้ารับใช้ของพระยารามราช “กูเป็นคนใช้พระมหากษัตริย์ ชาติคนใช้บ่หื้อแล้วยังราชกิจประโยชน์แห่งตนสักอัน ก็บ่ควรแก่กูแล มากูจักไปเผาปราสาทพระยาลงกาเสียก่อน แล้วเย้ยเค้นเมื่อชะแล” (หอรมาน :70) ความคิดนี้ของหอรมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหอรมานจงรักภักดีต่อพระยารามราช

4.2.2.2 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยอ้อมในเรื่องปรี๊ดมเหียร

4.2.2.2.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหอรมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หอรมานเป็นผู้จงรักภักดี ดังตอนที่พระยาพราหมราชรบกับพระยารามนาสวร หอรมานเนรมิตตัวให้ใหญ่เท่าเขาขุคันธร แล้วให้พระยาพราหมราชนั่งบนบ่าตนเพื่อให้สูงเทียมเท่ากับพระยารามนาสวร ดังความว่า “มหाराชเจ้าอย่าได้เคืองใจเทอะ ผู้ข้าก็หากจักเอามหาราชเจ้าขึ้นนั่งเหนือจอมบ่าข้า แล้วจักหื้อรบกันด้วยรามนาสวรอันสูงเพียงเขาขุคันธรนั้นชาแล” (ปรี๊ดมเหียร : 32) ความคิดนี้ของหอรมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหอรมานจงรักภักดีต่อพระยาพราหมราชมาก

หอรมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่หอรมานไปหานางสีดา หอรมานมีความรอบคอบ คือ ป้องกันไม่ให้ใครสงสัย และสังเกตตนได้จึงแปลงกายเป็นคนแล้วเข้าไปฟังสาวใช้เมืองลังกาสนทนากันได้ความว่าพวกนางจะนำอาหารไปให้นางที่พระยารามนาสวรจับมา หอรมานจึง

⁴⁴ดูรายละเอียดด้านบทบาทของหอรมานเรื่องหอรมานในบทที่สาม

แก่งไปถามสาวใช้ที่พูดกันดังกล่าว และสาวใช้ไม่สงสัยหอรมานจึงตอบกลับว่า “อู่เฮย ผู้
ข้านี้อันพระยาเจ้าหากใช้หื้อไปส่งข้าวแก่นางสิดาที่สวนอุทยานโพ้นแล้วอัน” (ปรัมมเหียร : 25)

4.2.2.3 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยอ้อมในเรื่องพรหมจักร

4.2.2.3.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหอรมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หอรมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่ไปเมืองนาค หอรมานได้แสดงความรอบคอบแปลง
กายเป็นหมอรักษานาค เพื่อหลอกลามที่อยู่ของพระยาพรหมจักร โดยกล่าวกับหมอนาคของเมือง
นั้นว่า ตนเป็นคนของเมืองลังกามาที่นี่ เพราะจะช่วยรักษานาคที่ถูกครุฑทำร้าย อีกประการหนึ่งตน
ได้ยินมาว่าพระยานาคได้อาพระยาพรหมจักรมาขังไว้ที่นี่ ดังความว่า

ข้าอยู่เมืองลังกาแอมารอดที่นี่ ข้าก็หากเป็นหมอยาอาจจักสังคหะเอาคนพ้นจากพยาธิ
ร้ายทั้งหลายชะแล เหตุรู้ข่าวนาคเจ็บโรคชาครุฑ ข้าก็จึงมาแลประการนี้ข้าก็ได้ยินว่า พระ
ยานาคใหญ่่นาคราชเจ้า เมื่อมอยเอาพรหมจักรลงมาขังคอกไว้ว่าอัน มีแท่นอาญา ลุงจักกล่าว
ปันหลานฟังแต่เทอะ หลานก็ใคร่รู้ มีแท่นหากเพิ่น ดังบอกนั้น รู้ว่าปมิชา

(พรหมจักร : 112)

หอรมานเป็นผู้ทะนงตน ดังตอนที่หอรมานไปช่วยพระยาพราหมราชที่เมืองนาค ก่อน
จะกลับหอรมานได้ชำนาญไปหลายตัว บางตัวก็บาดเจ็บไม่สามารถลุกมาสู้กับหอรมานได้ หอรมานกล่าว
ไปด้วยความทะนงในฝีมือว่า “กูนี้หากเป็นหอรมานคนมีฤทธิ์มากนักแล สู้ใคร่ตายก็มาเทอะ”
(พรหมจักร : 113)

4.2.2.4 กลวิธีการนำเสนอตัวละครอนูมอมโดยอ้อมในเรื่องลังกาสิบโห

4.2.2.4.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักอนูมอมผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

อนูมอมเป็นผู้ช่างสังเกต ดังตอนนางลอย พญาภุมมจักสั่งให้นางยักษ์แปลงกายมา
ลวงเจ้าลัมมว่าเป็นนางสิดา อนูมอมสังเกตศพแล้วตอบพญาภุมมจักว่าไม่ใช่ศพของนางสิดาเป็นแน่
คงเป็นนางยักษ์แปลงมาเพื่อให้เจ้าลัมมกลับเมือง ดังความว่า “คงไม่ใช่พระศพของหม่อมแวนฟ้า
สิดาดวงสมร เป็นนางยักษ์แปลงกายมาหลอกลวง เพื่อให้ท่านกลับคืนไปแลเนอ” (ลังกาสิบโห : 51)

4.2.2.4.2 ผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเอง ดังตัวอย่าง

อนัมมอมเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่จะไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลังกา อนัมมอมหาะผ่านมหาสมุทรไป เทพยดาเห็นอนัมมอมหาะข้ามสมุทรมากลัวว่าจะเหนื่อยหรือหิว จึงเนรมิตของวิเศษตั้งไว้ริมฝั่งสาคร อนัมมอมเห็นแล้วไม่กล้ากิน นึกในใจว่าคงเป็นของผียักษ์จัดมาให้กินเพื่อมาให้ตาย ครั้นเทพยดาได้ยินด้วยหุทิพย์ก็บอกว่า เป็นของพวกตน ดังความว่า “ไม่ใช่ของผียักษ์จัดมา หลอกให้กินตายดอก แต่ผลาหารเหล่านี้ เราเทพยดาเนรมิตไว้ให้ท่านกินขอย่าได้กินแทนแกล้งใจอะไรเลย” (ลังกาสิบโท : 32)

4.2.2.5 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยอ้อมในเรื่องอุสสาบารส

4.2.2.5.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหอรมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หอรมานเป็นผู้กตัญญู ดังตอนที่หอรมานหาเลี้ยงมารดา และพระฤๅษีผู้มีบุญคุณต่อตนดังนี้ “ส่วนอันว่าหอรมานคนนั้นรู้จักคุณ รักในแม่แห่งตนและเจ้ารสิตนเป็นพ่อเกล้าแห่งตน ก็ตักเอาน้ำกินและบ้วนโศก กวาดแผ้วอาสรมบทุกวันนั้นแล” (อุสสาบารส : 63)

4.2.2.5.2 ผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเอง ดังตัวอย่าง

หอรมานเป็นผู้ทะนงตน ดังตอนที่หอรมานไปพักอาศัยพระฤๅษี หอรมานไม่เชื่อฟังพระฤๅษี คิดว่าตนเองเป็นคนมีฤทธิ์มาก ดังความว่า “ตนไฉไลแรงนัก” (อุสสาบารส : 83) จึงขัดคำสั่งของพระฤๅษีแอบไปกินน้ำในสระ ผลของความดื้อรั้นในครั้งนี้ทำให้หอรมานถูกปลิงที่สระจับที่หน้าผากไม่สามารถแกะออกได้

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา พบว่าผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครทั้งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละคร และความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร พฤติกรรมของตัวละครทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหอรมานเป็นผู้ที่จงรักภักดี และรอบคอบ นอกจากผู้อ่านยังรู้จักหอรมานจากความรู้สึกนึกคิดของหอรมานเองทำให้ทราบว่าหอรมานจงรักภักดี รอบคอบและทะนงตน เป็นต้น

4.2.3 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหอรมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ฉบับอีสาน

รามเกียรติ์ภาคอีสาน คือ เรื่อง พระรามพระลักษมณ์ และพระรามชาดก มีการนำเสนอตัวละครหอรมาน ดังนี้

4.2.3.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหอรมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หนุมานเป็นผู้จงรักภักดี ในเรื่องพระรามชาดก ดังตอนที่หนุละมานยอมเหนื่อยยากไปเก็บยารักษาพระยารามราชซึ่งถูกศรของราพณาสวร จนสามารถนำยามารักษาพระยารามราชได้ทันท่วงที ในเรื่อง **พระลักพระลาม** ดังตอนที่หุลละมานไปช่วยพระลามซึ่งถูกพระยาปัตตหลุ่มลักตัวไปที่เมืองบาดาลด้วยความเหนื่อยยากจนสามารถนำพระลามกลับมาได้ เป็นต้น การที่ผู้แต่งให้หนุมานสามารถช่วยตัวเองด้วยความยากลำบากได้ทุกครั้งทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้จงรักภักดีต่อพระรามอย่างแท้จริง

หนุมานเป็นผู้เจ้าชู้ หนุมานในรามเกียรติ์อีสานเมื่อพบกับหญิงใดก็มักจะเกี่ยวพาราสีเสมอ เช่น หุลละมานในเรื่อง **พระลักพระลาม** จะชอบไปเกี่ยวหญิงในเมืองลงกา ส่วนในเรื่อง **พระรามชาดก** เมื่อหนุละมานไปที่ยวสถานใด หุละมานจะเกี่ยวหญิงที่นั่น เช่นหนุละมานไปพักที่เกาะ หุละมานก็เกี่ยวสาวชาวเกาะ “ท้าวทั้งสองไปพักตามเกาะดอนต่าง ๆ ในมหาสมุทร ได้พุดจาเกี่ยวเล่นกับเจ้าสาวชาวเกาะเป็นที่สบายใจ” (พระรามชาดก : 69) การที่ผู้แต่งให้หนุมานเกี่ยวพาราสีผู้หญิงทุกครั้งทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเจ้าชู้มาก

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ภาคอีสานพบว่าผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครให้ผู้อ่านรู้จักจากพฤติกรรมของตัวละครเท่านั้นทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานจงรักภักดี และเจ้าชู้ เป็นต้น

4.2.4 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์วัดชนอน

4.2.4.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หนุมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่หนุมานไปลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานจะวางแผนไว้เป็นอย่างดีขั้นตอนแรกคือการเข้าไปตีสนิทกับพระฤๅษีเก็บกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไว้ทำให้วางใจ และพาไปฝากตัวกับทศกัณฐ์ ต่อมาก็วางแผนล่อลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไปแลกกับกล่องดวงใจปลอมที่ตนเตรียมไว้เพื่อมิให้พระฤๅษีสงสัย จนกระทั่งหนุมานสามารถนำเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์มาได้ และพระรามก็สามารถฆ่าทศกัณฐ์ตาย

ดังหนุมานกล่าวกับองค์กตถึงวิธีการแลกเปลี่ยนกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ “เจ้าพี่เจ้าจจะเอากล่องศิลานี้ไปไว้ยังเขาอัญชัน ครบสามวันแล้วพี่จะเนรมิตให้เป็นพายุใหญ่มาถึงเจ้า แล้วเอากล่องศิลาไปพี่ ถ้าแม่เณรค์พระมุนีกลับออกมา แล้วจงนิมิตกล่องดวงชีวาให้กับพระอาจารย์ใหม่ให้จงได้ อย่าลืมคำที่พี่สั่งไว้หนาเจ้า” (รามเกียรติ์วัดชนอน : 144)

4.2.4.2 ผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง ดังตัวอย่าง

หนุมานเป็นผู้ฉลาด ดังตอนที่หนุมานไปลวงเฝ้ากองทัพของทศกัณฐ์ หนุมานอาสาออกรบกับฝ่ายพระราม หนุมานคิดที่จะลวงทหารของฝ่ายทศกัณฐ์โดยการนำอาหารออกรบกับฝ่ายพระลักษมณ์ เพราะไม่ต้องการให้เสียพลวามฝ่ายพระราม และมีให้ฝ่ายทศกัณฐ์เกิดความกินแหนง “ถ้าจะจับไล่โยธา เข้าต่อสู้ ถ้าพวกกระบี่แตกพลัดพราย พระนารายณ์ก็จะเคืองพระทัยนัก ถ้าพวกอสูรย์ก็มัวมันบรลยลงบัดนี้ นำที่ทศกัณฐ์จะกินแหนง อย่าเลยจะแก่งกลมารยาให้ชาวลงกาได้ใจ” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 149) ความคิดนี้ของหนุมานทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานมีนิสัยรอบคอบ

หนุมานเป็นผู้กตัญญู ดังตอนที่หนุมานคิดที่จะลวงให้ฝ่ายทศกัณฐ์ไว้วางใจ หนุมานอาสาทศกัณฐ์ออกรบกับฝ่ายพระรามซึ่งมีพระลักษมณ์เป็นแม่ทัพ หนุมานลวงให้พระลักษมณ์เข้าใจผิดคิดว่าตนทรยศต่อพระราม และจะจับตัวพระลักษมณ์ให้ได้ คำพูดที่แสดงความกตัญญูของหนุมานที่มีต่อพระรามทำให้หนุมานรู้สึกปวดศีรษะ เพราะหนุมานไม่เคยแสดงกริยาอกตัญญูของตนมาก่อน “ด้วยตัวเป็นข้าเจรจาให้เกินเจ้า เผลอให้ปวดศีรษะเวียนเกล้าแทบจะล้มทั้งยืน อุตสาห์แข็งขึ้นฝันวิญญูณคิดถึงคุณพระนารายณ์” (รามเกียรติ์วัดขนอน : 151) การที่ผู้แต่งให้หนุมานรู้สึกผิดเมื่อล่วงเกินพระลักษมณ์ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นกตัญญูมาก

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอนพบว่าผู้แต่งรามเกียรติ์วัดขนอน จะนำเสนอตัวละครทั้งผ่านพฤติกรรมของตัวละคร และผ่านความนึกคิดของตัวละคร จากพฤติกรรมของตัวละครทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานเป็นผู้รอบคอบ และกตัญญู นอกจากผู้อ่านจะรู้จักหนุมานจากพฤติกรรมของหนุมานแล้ว ผู้อ่านยังรู้จักหนุมานจากความนึกคิดของหนุมานซึ่งจะสามารถอนุมานนิสัยของหนุมานได้ว่าเป็นคนฉลาด และกตัญญูเป็นต้น

4.2.5 กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์วัดควนเกย

4.2.5.1 ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานผ่านพฤติกรรม ดังตัวอย่าง

หนุมานเป็นผู้รอบคอบ ดังตอนที่หนุมานช่วยพระรามหาตำราไปเมืองลงกา หนุมานไปเป็นเพื่อนองคคตที่เมืองชมพูเพื่อขอให้ท้าวชมพูซึ่งรู้เรื่องตำรามาสวามิภักดิ์ต่อพระราม เมื่อไปถึงเมืองชมพูท้าวชมพูสั่งให้ทหารจับหนุมานและองคคตเข้าคุก ต่อมาท้าวชมพูสั่งให้ทหารนำยาพิษผสมในอาหารเพื่อฆ่าทั้งสอง หนุมานห้ามองคคตกินอาหารที่ทหารนำมาให้เพราะกลัวจะใส่ยาพิษ ทั้งสอง

จึงรอดพ้นจากอันตรายมาได้ การที่ผู้แต่งให้หนุมานห้ามองคตกินอาหารที่ทหารนำมาให้ทำให้ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่รอบคอบมาก

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมพบว่าผู้แต่งรามเกียรติ์วัดความเคยจะนำเสนอตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละครเท่านั้น

กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ

เรื่อง	ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละคร	ผ่านความนึกคิดของหนุมาน
ร.1	จงรักภักดี กล้าหาญ รอบคอบ เจ้าชู้	รอบคอบ ทะนงตน ฉลาด
ร.ป	จงรักภักดี รอบคอบ	-
ร.ห	จงรักภักดี รอบคอบ	จงรักภักดี
ร.พ	รอบคอบ ทะนงตน	-
ร.ก	ช่างสังเกต	รอบคอบ
ร.อ	กตัญญู	ทะนงตน
ร.ร	จงรักภักดี เจ้าชู้	-
ร.ล	จงรักภักดี เจ้าชู้	-
ร.ข	รอบคอบ	ฉลาด กตัญญู
ร.ค	รอบคอบ	-

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ โดยอ้อมพบว่าในเรื่องรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครหนุมานให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละคร และผ่านความนึกคิดของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานจงรักภักดี กล้าหาญ และรอบคอบ เป็นต้น

ในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา ผู้แต่งให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครจากพฤติกรรมของตัวละคร และผ่านความนึกคิดของตัวละครเช่นกัน ทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่าหนุมานเป็นผู้จงรักภักดี และรอบคอบ เป็นต้น ในรามเกียรติ์ภาคอีสาน ผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวละครซึ่งทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานมีความจงรักภักดีต่อพระรามมาก ในรามเกียรติ์วัดขนอน ผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครหนุมานผ่านพฤติกรรมของตัวละครและผ่านความนึกคิดของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านทราบว่า

หนุมานเป็นคนรอบคอบและกตัญญู ในรามเกียรติ์วัดควนเกยผู้แต่งจะนำเสนอตัวละครผ่านพฤติกรรมของตัวว่าหนุมานเป็นผู้ที่มีความรอบคอบ เป็นต้น

จะเห็นว่ากลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ สามารถแบ่งออกได้เป็นทั้งโดยตรง และโดยอ้อม กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยตรงจะนิยมนำเสนอตัวละครโดยให้ตัวละครอื่นบรรยายหรือพูดถึงลักษณะของหนุมานมากกว่าผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะของหนุมานโดยตรง ทำให้ผู้อ่านทราบลักษณะของหนุมานโดยรวมว่าเป็นวานรที่มีฤทธิ์ มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ และฉลาดมาก ส่วนกลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยให้ผู้แต่งบรรยายหรือบอกลักษณะตัวละครเองจะนิยมนำเสนอ ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมการนำเสนอตัวละครหนุมานด้านลักษณะทางกายภาพ ทำให้ผู้อ่านทราบลักษณะของหนุมานทางกายภาพโดยรวมว่าหนุมานเป็นวานรมีกายสีขาว ตัวใหญ่ ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยอ้อมผู้เขียนวิทยานิพนธ์สังเกตว่าผู้แต่งจะนิยมกลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานโดยให้ผู้อ่านรู้จักหนุมานผ่านพฤติกรรมของหนุมาน ทำให้ผู้อ่านทราบพฤติกรรมของหนุมานโดยรวมว่าเป็นวานรที่จงรักภักดีต่อพระราม กล้าหาญ และรอบคอบ ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครหนุมานผ่านความนึกคิดของตัวละคร จะเป็นกลวิธีการนำเสนอตัวละครที่มีมากรองลงมาทำให้ผู้อ่านทราบว่าหนุมานเป็นวานรที่รอบคอบมาก เป็นต้น

จากการสำรวจความนิยมของการใช้กลวิธีนำเสนอตัวละครทั้งโดยตรง และโดยอ้อมพบว่าผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ นิยมการนำเสนอโดยอ้อมมากกว่าโดยตรง ทั้งนี้อาจเกิดจากที่รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ แต่งเป็นนิทานพื้นบ้าน โครงเรื่องไม่ซับซ้อน ไม่เหมือนกับวรรณกรรมลายลักษณ์ซึ่งอาจมีการย้อนไปเล่าถึงตัวละครอื่น ๆ และมักจะเพิ่มอนุภาคต่าง ๆ ของตัวละครเอกทำให้มีโครงเรื่องที่ซับซ้อนมากขึ้น รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ จึงมีขนาดสั้นกว่ารามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเล่า ผู้แต่งนิยมนำเรื่องผ่านพฤติกรรมของตัวละครเพื่อให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครจากพฤติกรรมของตัวละครเอง ผู้แต่งจะเล่าเรื่องหลักไปตั้งแต่ต้นจนจบโดยจะไม่เน้นการนำเสนออนุภาคต่าง ๆ ของตัวละคร ต่างจากรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งจะเน้นใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครในหนุมานทุก ๆ ด้านทั้งโดยตรง และโดยอ้อมทำให้ผู้อ่านทราบลักษณะทางกายภาพ ลักษณะนิสัย และคุณลักษณะของตัวละครหนุมานมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นเรื่องเล่าขนาดยาวมากนั่นเอง